



NORDLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

GRENSESETTING OG BRUK AV TVANG OVERFOR BARN I FOSTERHJEM



Esben S. B. Olesen, Trond Bliksvær, Lea Louise Videt,
Marius Storvik, Lena Augusta Ulfseth, Willy Lichtwarck



NORLANDSFORSKNING
NORDLAND RESEARCH INSTITUTE

GRENSESETTING OG BRUK AV TVANG OVERFOR BARN I FOSTERHJEM

Esben S. B. Olesen, Trond Bliksvær, Lea Louise Videt, Marius Storvik, Lena Augusta Ulfseth, Willy Lichtwarck

PUBLIKASJONSINFO

Copyright © 2023 NORDLANDSFORSKNING

Utgitt av Nordlandsforskning AS

Forsideillustrasjon: Zach Lezniewicz

Nordlandsforskning AS

Postboks 1490

N-8049 Bodø

Tlf. +47 754 11 810

nf@nforsk.no

www.nordlandsforskning.no

Tittel: GRENSESETTING OG BRUK AV TVANG OVERFOR BARN I FOSTERHJEM

NF-Rapport nummer: 4/2023

ISBN (digital): 978-82-7321-872-8

ISSN (digital): 2704-0348

Forfatter(e): Esben S. B. Olesen, Trond Bliksvær, Lea Louise Videt, Marius Storvik, Lena Augusta Ulfseth, Willy Lichtwarck

Publikasjonsdato: 22. august 2023

Prosjektansvarlig: Esben S. B. Olesen

Forskningsleder: Ragnhild Holmen Waldahl

Prosjekt: Grensesetting og bruk av tvang overfor barn i fosterhjem

Oppdragsgiver: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Antall sider: 237

Salgspris: 0 NOK



FORORD

Dette prosjektet er utført på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Bakgrunnen for oppdraget var at Bufdir ønsket kunnskap om grensesetting og tvang i en fosterhjemskontekst. Vi takker Bufdir ved Bjarne Oppedal (i første del av prosjektperioden), Hedvig Torvik, Sissel Neumayer og Birgitte Olsen for et interessant oppdrag og et godt samarbeid.

Prosjektet er gjennomført av Nordlandsforskning som prosjekteier, i samarbeid med Det juridiske fakultetet ved Universitet i Tromsø (UiT) og Institutt for sosialt arbeid, fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU).

Forskningsteamet har bestått av Esben S. B. Olesen (Nordlandsforskning), Trond Bliksvær (Nordlandsforskning), Lea Louise Videt (Nordlandsforskning), Marius Storvik (UiT), Willy Lichtwarck (NTNU) og Lena Augusta Ulfseth (NTNU).

Olesen, Bliksvær, Videt og Storvik har skrevet Del I av rapporten. I Del II er Olesen hovedforfatter av kapittel 4 og 6, Bliksvær er hovedforfatter av kapittel 5 og 8, Lichtwarck og Ulfseth er hovedforfattere av kapittel 7, og Videt er hovedforfatter av kapittel 9 og 10. I Del III har Olesen, Videt og Bliksvær skrevet de oppsummerende konklusjonene, mens Storvik er ansvarlig for de juridiske vurderinger i kapittel 12. Anbefalingene i Del IV er utarbeidet i samarbeid mellom forskningsteamet og et ekspertutvalg bestående av professor i barnevern Reidun Follesø ved Universitetet i Sørøst-Norge, spesialrådgiver Torhild Staver Lagerqvist, områdeleder i spesialisthelsetjenesten og barnevern Gro Eriksen ved RVTS-Øst.

Ekspertutvalget har i tillegg bistått og kommentert forskningsarbeidet underveis i prosjektperioden. I tillegg til Follesø, Lagerqvist og Eriksen, har førstelektor Bent Cato Hustad ved Nord Universitet og psykologspesialist Mari Kjølsseth Bræin deltatt i ekspertutvalget i første del av prosjektperioden. Vi ønsker å rette en stor takk til disse for å ha delt sin erfaring og ekspertise.

Seniorforsker Therese Andrews fra Nordlandsforskning har kvalitetssikret forskningsarbeidet løpende gjennom prosjektperioden og har gjennomlest rapporten. Vi har satt stor pris på Andrews innsiktsfulle innspill og for å ha delt av sin kunnskap. Vi takker også forskningsleder Ragnhild Holmen Waldahl for gjennomlesning av rapporten.

Vi vil rette en stor takk til samtlige informanter som har bidratt til rapporten ved å dele sine opplevelser og erfaringer med grensesetting og tvang i fosterhjem. Prosjektet hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten deres villighet til å stille opp til intervjuer og svare på spørreskjemaundersøkelser. Vi vil også rette en særlig takk til referansegruppen som består av et utvalg av unge som bor i fosterhjem, fosterforeldre og ansatte fra barnevernet. Referansegruppen har hjulpet med å heve kvaliteten av vårt forskningsarbeide gjennom

relevante innspill og kommentarer som har hjulpet i prosessen med å rekruttere informanter og formulere spørsmål til spørreskjemaer og intervju.

Vi takker også for samarbeidet med Norsk Fosterhjemsforening, Voksne for Barn og Stovner barnevernstjeneste som har kommentert på funn vi presenterer i rapporten. I tillegg takker vi Bufetat for hjelp med rekruttering av informanter i prosjektet og kommentarer til rapportens funn.

Alle feil og mangler som måtte hefte ved rapporten står for forfatterens regning.

Bodø, Tromsø og Trondheim, 25. mai 2023

Esben S. B. Olesen (prosjektleder)

Trond Bliksvær | Marius Storvik | Lea Louise Videt | Willy Lichtwarck | Lena Augusta
Ulfseth

INNHold

FORORD	1
SAMMENDRAG	6
DEL I - INTRODUKSJON	13
1 INNLEDNING	13
1.1 BAKGRUNN FOR STUDIEN.....	13
1.2 FOSTERHJEM.....	14
1.3 OPPFØLGING OG TILSYN	19
1.4 PROBLEMSTILLINGEN SOM BESVARES I RAPPORTEN	22
1.5 RAPPORTENS OPPBYGNING	22
1.6 FORSKNINGSTEAMET OG ORGANISERING AV PROSJEKTET	23
2 GRENSESETTING OG TVANG	24
2.1 DE RETTSLIGE RAMMENE FOR GRENSESETTING OG BRUK AV TVANG I FOSTERHJEM.....	24
2.2 TVANG SOM SOSIOKULTURELT FENOMEN OG SUBJEKTIV ERFARING	26
2.3 OPPDRAGELSESTILER OG GRENSESETTING	29
3 METODE OG DATA	31
3.1 REKRUTTERING OG INFORMANTUTVALG I INTERVJUUNDERSØKELSENE.....	31
3.2 INTERVJUMETODE	34
3.3 REKRUTTERING OG INFORMANTUTVALG I SPØRRESKJEMA UNDERSØKELSENE	36
3.4 BEARBEIDING AV DATA.....	40
3.5 ETIKK.....	41
3.6 INSTITUSJONELLE STYRINGER	43
DEL II – RESULTATER	45
4 UNGE SOM BOR I FOSTERHJEM - FORTELLINGER OG ERFARINGER	45
4.1 DE UNGES BESKRIVELSER AV FOSTERFORELDRENE	45
4.2 BEGRENSNING AV TID OG BEVEGELSE	47
4.3 TVUNGET OPPHOLD PÅ ROM	49
4.4 FASTHOLDNING	53
4.5 REGLER OM MAT	54
4.6 KONTROLL AV MAT OG MÅLTIDER	55
4.7 BEGRENSNING AV MOBILTELEFON OG INTERNETT	57
4.8 UNDERSØKELSE AV SEKK OG ROM.....	62
4.9 DE UNGES RELASJON TIL BARNEVERNET	64
4.10 DE UNGES ERFARING MED TILSYNSPERSONEN	67
4.11 OPPSUMMERING AV KAPITTELETS FUNN	72
5 SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSE TIL FOSTERFORELDRE	74
5.1 FOSTERFAMILIENE OG FOSTERBARNA	74
5.2 FOSTERFORELDRENE'S RELASJON TIL FOSTERBARNET	85
5.3 REGLER OG AVTALER I HJEMMET	86
5.4 FOSTERFORELDRENE'S UTSATTHET.....	88

5.5	SAMMENHENG MELLOM DE ULIKE «TRUSLENE»	90
5.6	GRENSESETTING I ULIKE SITUASJONER	90
5.7	BEGRENSNINGER SOM TILSVARER TVANG OG ANDRE INNGREP I BARNES INTEGRITET I RETTIGHETSFORSKRIFTEN.....	93
5.8	GRENSESETTING/TVANG SETT I SAMMENHENG MED OPPLEVELSEN AV ROLLEN SOM FOSTERFORELDER	96
5.9	HVILKE TRUSLER ER KORRELERT MED HVILKE TYPER GRENSESETTING?	99
5.10	BEGRUNNELSER FOR GRENSESETTING	100
5.11	FLERVIARIAT ANALYSE AV FEM FORMER FOR GRENSESETTING/TVANG	100
5.12	FOSTERFORELDRENE OM TILSYNSFUNKSJONEN	102
5.13	OPPSUMMERING AV KAPITTELETS FUNN	104
6	FOSTERFORELDRES FORTELLINGER OG ERFARINGER.....	105
6.1	FORSTÅELSE AV FOSTERFORELDREROLLEN	105
6.2	RELASJONEN TIL FOSTERBARNET.....	108
6.3	BESKRIVELSER AV «FOSTERBARNA»	109
6.4	AGGRESSIVE REAKSJONER HAR DÅRLIG EFFEKT.....	113
6.5	TYPER AV GRENSESETTING OG TVANG.....	114
6.6	AGGRESJON OG VOLD	120
6.7	OPPLÆRING, VEILEDNING OG STØTTE	121
6.8	ERFARINGER MED TILSYNET	124
6.9	OPPSUMMERING AV KAPITTELETS FUNN	126
7	ANSATTE I BARNEVERNET - ERFARINGER	128
7.1	VURDERINGER AV GRENSESETTING OG TVANG	128
7.2	TVANG OG GRENSESETTING – TVETYDIGE BEGREPER PÅ SAMME DIMENSJON?	128
7.3	VEILEDNING SOM «DEBRIFING»	130
7.4	INSTITUSJONALISERT TVANG I BARNEVERNSSYSTEMET.....	131
7.5	TILSYNSPERSON – TIL HVEM SIN NYTTE?	131
7.6	OPPSUMMERING AV KAPITTELETS FUNN	132
8	SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSE TIL LEDERE AV BARNEVERNSTJENESTER	134
8.1	OM TILSYNSPERSONER OG OPPLÆRING	134
8.2	OM TILSYN OG RAPPORTER FRA TILSYN	136
8.3	OPPLÆRING OG VEILEDNING NÅR DET GJELDER GRENSESETTING OG TVANG.....	143
8.4	ANDRE SPØRSMÅL (POLITIANMELDELSE, RUTINER FOR DOKUMENTASJON OG INFORMASJON)	147
8.5	OPPSUMMERING AV KAPITTELETS FUNN	149
9	TILSYNSPERSONER - ERFARINGER	151
9.1	FORUTSETNINGER FOR TILSYNET.....	151
9.2	TILSYNSPERSONER – BAKGRUNN	152
9.3	GJENNOMFØRING AV TILSYN	152
9.4	ERFARINGER MED GRENSESETTING OG TVANG.....	154
9.5	OPPLÆRING OG VEILEDNING SOM TILSYNSPERSON	156
9.6	INFORMASJON OM TILSYNSBARNETS SAK.....	157
9.7	OPPFØLGING PÅ TILSYNSRAPPORTER	159
9.8	OPPLEVELSER MED KONTROLLFUNKSJONEN SOM TILSYNSPERSON.....	161
9.9	OPPSUMMERING AV KAPITTELETS FUNN	162

10	STATSFORVALTERENS ROLLE - ERFARINGER	164
10.1	TILSYNSRAPPORTER SENDES IKKE RUTINEMESSIG.....	166
DEL III – AVSLUTTENDE DRØFTELSE		167
11	OPPSUMMERENDE KONKLUSJONER	167
11.1	MELLOM VANLIG HJEM OG INSTITUSJONELLE STYRINGER.....	167
11.2	DIVERGERENDE FORSTÅELSER AV 'GRENSESETTING' OG 'TVANG'.....	168
11.3	TILLIT OG TVANG.....	170
11.4	OMFANG AV TVANG.....	173
11.5	OPPLÆRING OG FOREBYGGING	176
11.6	TILSYN MED FOSTERHJEM	178
12	JURIDISKE VURDERINGER AV MARIUS STORVIK	187
12.1	JURIDISKE KOMMENTARER AV PRAKSISER I FOSTERHJEM.....	187
12.2	ER BARNEVERNLOVENS § 9-2 TILSTREKKELIG HJEMMEL FOR GRENSESETTING OG TVANG?	195
12.3	SAMMENLIGNING AV REGULERINGEN FOR GRENSESETTING OG BRUK AV TVANG I FOSTERHJEM MELLOM DANMARK OG NORGE.....	202
DEL IV: ANBEFALINGER		206
13	ANBEFALINGER	206
13.1	PEDAGOGISKE ANBEFALINGER:	206
13.2	ANBEFALINGER PÅ SYSTEMNIVÅ:	207
13.3	ANBEFALINGER ANGÅENDE TILSYNSORDNINGEN:	208
13.4	JURIDISKE ANBEFALINGER	210
REFERANSER		213
VEDLEGG		217

SAMMENDRAG

Forskningstema og metode

Denne forskningsrapporten undersøker grensesetting og bruk av tvang overfor barn som bor i fosterhjem. Studien er utført på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Med utgangspunkt i oppdraget fra Bufdir undersøkes følgende problemstillinger i rapporten: **i)** Det analyseres hvordan relevante aktører oppfatter og opplever grensesetting og bruken av tvang i fosterhjem, og hvordan de forstår grensen mellom forsvarlig grensesetting og uønsket grensesetting eller tvang. Dette gjelder unge som bor i fosterhjem, fosterforeldre, ansatte i barneverntjenester, tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren. **ii)** Det gjennomføres en kartlegging av omfanget og innholdet av grensesetting og tvangsbruk i norske fosterhjem, herunder en kartlegging av hvordan fosterforeldre håndterer tvangssituasjoner og hvilke strategier som benyttes for å forebygge uønsket grensesetting og tvang. **iii)** Tilsynssystemets funksjon i relasjon til grensesetting og tvang i fosterhjem undersøkes. **iv)** Det gjennomføres en kartlegging av hvilke forebyggende tiltak og støtteforanstaltninger fosterhjem mottar for å begrense bruken av tvang og uønsket grensesetting. **v)** Med utgangspunkt i gjeldende lover og forskrifter, samt funnene i rapporten, undersøkes det om den rettslige reguleringen av tvangsbruk i fosterhjem er tilstrekkelig.

Basert på funnene i rapporten presenteres en rekke anbefalinger om bruk av grensesetting og tvang overfor barn som bor i fosterhjem.

Rapporten bygger på et forskningsdesign som benytter både kvalitativ og kvantitativ metode. Det kvantitative materialet omfatter to nasjonale spørreundersøkelser til henholdsvis fosterforeldre og ledere av landets barnevernstjenester. Det kvalitative materialet omfatter intervjuer med følgende aktører: **1)** barn og unge som bor, eller har bodd, i fosterhjem, **2)** fosterforeldre, **3)** ansatte i barnevernet, **4)** tilsynspersoner og **5)** ansatte hos statsforvalterne.

Analytisk tas det utgangspunkt i den metodologiske og teoretiske retningen *institusjonell etnografi*, hvor sosiale fenomener undersøkes med et nedenfra-opp perspektiv. Dermed vektlegges perspektivet til aktørene og deres erfaringer og fortellinger forstås ut fra den institusjonelle konteksten de befinner seg i.

‘Grensesetting’ og ‘tvang’ i en fosterhjems kontekst

Formålet med fosterhjem er å gi forsvarlig omsorg til barn som ikke kan bo hos foreldrene sine. Fosterforeldrene står dermed for den daglige oppdragelse, noe som innebærer å sette grenser for barnet og ta beslutninger på vegne av barnet. Grensesetting dreier seg om å lære barnet hva som er rett og galt og å beskytte barnet mot ting som kan skade det. Manglende grensesetting kan krenke barnets rett til omsorg og oppdragelse. Omvendt kan for mye grensesetting, eller uhensiktsmessig grensesetting, krenke barnets rett til personlig integritet og autonomi. Grensetting kan også ta form av tvang. Selv om tvang kan være nødvendig for

å sikre et barns omsorg, reiser all bruk av tvang vanskelige etiske utfordringer, og desto mer når tvang brukes mot barn som staten har omsorgsansvaret for. Utover det generelle forbudet mot å bruke vold i oppdragelsen, er bruken av tvang ikke lovregulert i fosterhjem. Det er derfor ikke definert hva som er legitim grensetting og tvang, og hva som ikke er. Følgelig er det ikke krav om at bruk av tvang overfor fosterbarn dokumenteres eller rapporteres. I motsetning til dette er bruk av tvang og andre inngrep i barns personlige integritet i barnevernsinstitusjoner regulert i barnevernsloven. Dette innebærer at ansatte på barnevernsinstitusjoner ut fra spesifikke kriterier kan bruke tvang mot barn og unge som er plassert på institusjon. Dette gjelder rusmiddeltesting, tvang i akutte faresituasjoner, begrensninger i bevegelser, ransaking av rom og eiendeler, kroppsvisitasjon, beslaglegging av gjenstander og nekte bruk og inndra elektroniske kommunikasjonsmidler over en lengre periode. Tvang som brukes mot barn i barnevernsinstitusjoner skal skriftlig begrunnes i protokoll som sendes barnevernstjenesten og statsforvalteren, og det utløses klagerett for barnet og foreldrene. Den samme rettsikkerhet utløses ikke dersom fosterforeldre bruker samme typer tvang, og siden det ikke er krav om dokumentasjon, er omfanget av grensetting og tvangsbruk i fosterhjem heller ikke kjent. Før dette forskningsprosjektet har det vært lite forskning på grensesetting og tvang i en fosterhjems kontekst.

Hovedfunn

Ulike forståelser

Et av rapportens hovedfunn er at de ulike aktørene i fosterhjemssystemet har forskjellige forståelser av og erfaringer med grensesetting og tvang. Felles for alle aktørgruppene – både fosterbarn, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte i statsforvalteren – er at de ikke har en entydig forståelse av hvor grensen går mellom grensetting og tvang. Spørreskjemaundersøkelsen rettet mot barnevernsledere viser at de har ulike forståelser av hvilke typer grensesettingshandlinger som bør gi anledning til bekymring. I intervju med barnevernsansatte kommer det på liknende vis frem at de ikke opererer med en felles faglig forståelse av begrepet «tvang». Det samme gjelder tilsynspersoner som tilsynelatende baserer sine vurderinger av barnets omsorgssituasjon på personlige oppfatninger av hva som er «god» barneoppdragelse. Noen ser det som forsvarlig å benytte husarrest som grensesetting, mens andre ville finne dette uakseptabelt. Blant fosterforeldrene finner vi at de har ulike forståelser av hva som er lov eller ikke lov, mer formelt sett. For eksempel gir noen fosterforeldre uttrykk for at de har plikt til å undersøke barnas telefon eller pc for å passe på dem, mens andre fosterforeldre beskriver det som direkte ulovlig å undersøke fosterbarnets telefon og pc uten samtykke. Det er altså manglende konsensus ikke bare om hva som er «god barneoppdragelse», men også om hvilke faglige og juridiske retningslinjer fosterforeldre skal forholde seg til når det gjelder grensesetting og tvang. Disse ulike, parallelle, forståelsene av grensesetting og tvang kan også ses i lys av den manglende regulering på området.

Relasjonen til fosterforeldrene er avgjørende for fosterbarns opplevelse av grensesetting

På tvers av ulike erfaringer blant fosterbarna finner vi en tendens til at de beskriver at deres fosterforeldre har strengere regler enn andre foreldre. De fleste fosterbarn vi har intervjuet oppfatter imidlertid fosterforeldrenes grensetting og regler som rimelige, og beskriver at de

ikke har opplevd alvorlig tvangsbruk. Et fellestrekk for denne gruppen er at de har en god og tillitsfull relasjon til sine fosterforeldre. En mindre gruppe har imidlertid negative erfaringer der grensesettingen oppleves som urimelig. Her finner vi at fosterbarnas relasjon til fosterforeldrene ofte er preget av usikkerhet. Dermed er det tydelig at relasjonen til fosterforeldrene er betydningsfull for hvordan de opplever fosterforeldrenes grensesetting. *Opplevelsen* av grensetting og tvang fremstår altså som subjektiv og kontekstbasert – den samme type begrensning (for eksempel å stenge for internettet) kan oppleves som rimelig for ett fosterbarn, og som urimelig tvang for et annet fosterbarn. Dette kompliserer begrepene grensetting og tvang og peker på betydningen av konteksten. I de unges perspektiv er det imidlertid tydelig at en dialogbasert oppdragsstil er det beste grunnlaget for god grensesetting.

Enkelte av de unge beskriver erfaringer med det som kan betegnes som regulær tvang. I de mest graverende tilfellene forteller de om frihetsberøvelse i form av å bli innelåst på rommet som straff fra fosterforeldrenes side. I andre tilfeller dreier det seg om meget rigide regler i hjemmet, for eksempel med streng begrensning og kontroll av fosterbarnets kommunikasjon (via telefon og internetttilgang). Noen av de unge som forteller om alvorlige tilfeller av tvang eller psykisk vold beskriver at de på tidspunktet da handlingene det foregikk, ikke skjønnte at det de ble utsatt for ikke var en del av en vanlig oppdragelse, fordi de var vant til omsorgssvikt fra før. Som en av disse formulerer det: *Jeg trodde det var sånn det skulle være i en familie.*

To oppdragsstrategier blant fosterforeldre

I de kvalitative intervjuene med fosterforeldre kommer det frem forskjellige erfaringer med rollen som fosterforeldre og med behovet for grensetting og tvang. Mange av fosterforeldrene beskriver at fosterbarna når de blir plassert i hjemmet, på ulike måter oppleves utrygge, sinte, traumatiserte eller generelt «grenseløse», fordi de er vokst opp i hjem hvor de ikke har lært nødvendige sosiale ferdigheter. I intervjumaterialet er det to hovedfortellinger som kan sies å utgjøre ytterpunkter når det gjelder de strategier fosterforeldre benytter for å håndtere denne «mangel på grenser». De fleste beskriver at fosterbarna, i høyere grad enn andre barn, trenger faste rammer og tydelige regler for å skape trygghet og rutiner. Motsatt av dette er det også noen som mener at man som fosterforeldre skal være forsiktig med å stille for mange krav og stille for mange regler og grenser i fosterhjemmet, fordi det er avgjørende at man *først* bygger opp en trygg relasjon. I samtlige intervjuer med fosterforeldre finner vi imidlertid at ideen om barnets beste ligger til grunn for deres oppdragsmetoder.

Tvangsbruk forekommer i fosterhjem

Gjennom de to spørreskjemaundersøkelsene vi har utført i dette prosjektet, har en av målsettingene vært å formulere spørsmål som kan gi oss innsikt i hvilke typer grensesetting og tvang som benyttes i norske fosterhjem. Siden det ikke finnes en formell definisjon på hva som regnes som tvang i en fosterhjemskontekst, har vi bl.a. undersøkt omfanget av grensesettingshandlinger som ville være definert som tvang etter rettighetsforskriften om tvangsbruk i barnevernsinstitusjoner. Resultatene viser at grensesetting som i konteksten av en barnevernsinstitusjon ville regnes som tvang, ikke er uvanlig. De aller fleste av foreldrene

har minst én gang anvendt en form for grensesetting som i en barnevernsinstitusjon ville kunne regnes som tvang, og hver tredje har gjort dette av og til eller ofte. Fosterforeldrene oppga det å beskytte barnets egen helse som den hyppigste grunnen til «alvorlig» grensetting, slik som fastholding eller ransakelse av barnets eiendeler. Samtidig har en ikke ubetydelig del av fosterforeldrene opplevd ulike former for trusler, fysisk utagering eller aggresjon hos fosterbarnet. Enkelte forteller i intervju at de har vært nødt til å bruke tvang, så som fastholding, i nødverge, siden de har vært utsatt for fysisk angrep av fosterbarnet. Selv om kartleggingen viser at mange fosterforeldre i sin oppdragelse har benyttet handlinger som i en institusjonskontekst defineres som tvang, finner vi i de kvalitative intervjuene at tvang er et begrep mange fosterforeldre tar avstand fra, fordi de assosierer det med en meget voldsom maktanvendelse, og ikke med omsorg. Dette understreker at fosterforeldrene generelt sett baserer seg på en hverdagsforståelse av tvangsbruk som fenomen, og ikke en barnevernsfaglig forståelse.

Svakt fokus på forebygging av uhensiktsmessig grensesetting og tvang

Overordnet sett finner vi at det ikke foregår et systematisk arbeid med å forebygge tvangsbruk i en fosterhjems kontekst, og at grensesetting som særskilt tema kun løftes i mindre grad. Det er lite fokus på fenomenet tvang i opplæring og veiledning av fosterforeldre, og det finnes ikke tiltak som spesifikt er rettet mot forebygging av tvangsbruk eller uønsket grensetting. 93 prosent av fosterforeldrene oppgir at de ikke har mottatt noen form for tilbud eller tiltak rettet spesifikt mot å forebygge bruk av tvang i fosterhjemmet. Det er noe mer fokus på opplæring og veiledning av fosterforeldre når det gjelder grensesetting i den daglige oppdragelsen, men det er likevel kun godt og vel en av tre fosterforeldre som mener at de i stor eller svært stor grad har fått nok veiledning/informasjon om grensesetting. Noen av fosterforeldrene som har fosterbarn med utagerende adferd, forteller i intervju at de savner opplæring om hvordan de best skal håndtere situasjoner hvor fosterbarnet blir aggressivt. På generell basis – og altså ikke spesifikt hva angår grensetting og tvang – uttrykker fosterforeldrene flest ellers at de er tilfredse med opplæringen de har fått før de startet som fosterforeldre.

Når det gjelder løpende veiledning og oppfølging, finner vi at fosterforeldre i statlige (spesialiserte) fosterhjem, i høyere grad enn fosterforeldre fra kommunale fosterhjem, opplever å få dekket behovet for veiledning og støtte. De ansatte i barnevernet forteller at dersom de veileder fosterforeldre i grensesetting og tvang er det som regel fordi fosterforeldrene tar kontakt *etter* at vanskelige situasjoner har oppstått. I intervju med tilsynspersoner kommer det frem at grensesetting og tvang ikke er temaer de vanligvis tar opp i sine samtaler med fosterbarn.

Utfordringer og mangler ved tilsynssystemet

Funnene som presenteres i rapporten understreker betydningen av å ha et system som er adekvat innredet til å fange opp tilfeller hvor barn ikke får forsvarlig omsorg i fosterhjem. Rapporten peker imidlertid på flere utfordringer ved dagens tilsynssystem. I de tilfellene der intervjuede fosterbarn beskriver at de har opplevd uhensiktsmessig grensesetting eller tvangsbruk, har tilsynsordningen ikke fungert godt. Dette henger blant annet sammen med at disse barna, i sin egen fremstilling, vokste opp med en utbredt mistillit til voksne generelt,

og særlig til voksne fra barnevernet. Som de fremstiller det, var de ikke i stand til å åpne seg overfor saksbehandlere og tilsynspersoner, som de hadde en overfladisk relasjon til. Fortellingene i intervjuene tyder på at tilsynssystemet fungerer dårligst for de som trenger det mest.

Et viktig funn i fortellingene er at flere av fosterbarna ikke forsto systemet rundt seg og ikke var klar over sine egne rettigheter. I intervjusituasjonen ga flere av de unge uttrykk for at de slett ikke var klar over hva tilsynspersonens rolle var før intervjueren forklarte det. Det samme gjorde seg gjeldende med tillitspersonens funksjon, som ingen av de unge var kjent med, til tross for at det er en lovfestet rettighet at fosterbarn kan velge å ha en tillitsperson. Det er innlysende at den manglende kjennskap til egne rettigheter i seg selv svekker barnets rettsikkerhet og mulighet for medvirkning.

Tilsynspersonene som er intervjuet i denne studien har ytterst sjeldent, eller aldri, avdekket uhensiktsmessig grensesetting og tvang i sine tilsyn. Flere tilsynspersoner betviler imidlertid selv tilsynsordningens mulighet for å fange opp eventuelle tilfeller der barnet ikke får forsvarlig omsorg. Dette er i tråd med erfaringene til både fosterbarn og fosterforeldre, slik de kommer frem i denne rapporten. I sammenheng med dette, mener flere at fire tilsynsbesøk i året ikke er nok og at det ikke tas nok høyde for å tilpasse antall tilsyn til det enkelte barnet. Funnene i denne rapporten tyder på en tendens til at kommunene i sin forvaltning kun bestreber seg på å oppfylle minimumskravet om tilsynsbesøk. I tillegg finner vi at en betydelig andel fosterbarn fortsatt ikke får de fire tilsynsbesøkene som minimumskravet tilsier. Rapporten viser for øvrig at det også kan være utfordringer knyttet til en profesjonalisering av tilsynspersonsordningen.

Vi konkluderer i tillegg at det trolig eksisterer en alvorlig systembrist i tilsynssystemet: Rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon sendes tilsynelatende ikke systematisk til statsforvalteren, slik de skal ifølge Forskrift om fosterhjem § 9. Dette svekker statsforvalterenes mulighet til å få informasjon om barn og unge som mistrives i fosterhjem og reduserer deres mulighet til å undersøke om barnevernet har gjort det de skulle i saker der fosterbarn mistrives i fosterhjem.

Fosterbarns rettsikkerhet er ikke godt nok ivaretatt

På bakgrunn av rapportens funn og de juridiske undersøkelser av dagens lovverk, konkluderes det med at den rettslige regulering av grensesetting og tvang ikke kan sies å tilfredsstillende kravene i menneskerettighetene og Grunnloven. Tvangsbruk, og til en viss grad grensesetting, er ikke regulert i lovverket for fosterhjem. Rapporten dokumenterer tvangs- og grensesettingspraksiser i fosterhjem som krever hjemmel. Som ett eksempel nevnes at mange fosterforeldre overvåker ungdommer uten samtykke eller griper inn i deres kommunikasjonsrettigheter. Det kan være mange gode grunner til slike tiltak, og det kan oppleves nødvendig for fosterforeldre å gjennomføre tiltakene for å løse oppgaven sin forsvarlig. For at slike tiltak kan rettferdiggjøres krever menneskerettighetene og Grunnloven lovhjemmel, som ikke er gitt. Uten lovhjemmel kan ikke tiltakene rettslig rettferdiggjøres og forblir ulovlige.

Rapporten dokumenterer fortellinger om handlinger i en juridisk gråsoner. Disse handlingene kan være omsorgshandlinger, uhjemlet tvang eller straffbare handlinger. Det finnes ikke et overordnet system for dokumentasjon, innsyn, klage eller kontroll. Det blir dermed opp til fosterforeldre å avgjøre lovligheten, nødvendigheten og konsekvensene av handlinger i et komplekst rettslig landskap. For fosterbarna innebærer det et fravær av vern mot unødvendige, urimelige eller krenkende tiltak. Manglende lovhjemmel hindrer altså ikke grensesetting og tvang, men fratår fosterbarn rettssikkerhet. Rapporten peker på den danske Voksenansvarloven som en mulig rettslig modell som kan ivareta fosterbarns rettssikkerhet uten å institusjonalisere fosterhjem unødvendig.

Anbefalinger

På bakgrunn av rapportens funn presenteres følgende anbefalinger som er utformet i samarbeid mellom forskningsteamet og ekspertutvalget:

PEDAGOGISKE ANBEFALINGER:

- Øke fosterforeldres kompetanse om grensesetting og tvang.
- Øke fosterforeldres kompetanse om oppdragsstil og hensiktsmessig grensesetting.
- Tettere veiledning og oppfølging av fosterhjem.

ANBEFALINGER PÅ SYSTEMNIVÅ:

- Systematiske rutiner for å sikre barn og unge i fosterhjem informasjon om sine rettigheter og klagemuligheter.
- Risikovurderinger og sikkerhets-/trygghetsplaner i fosterhjemmet.
- Konkret opplæring i å håndtere tvangssituasjoner.
- Styrke muligheten for avlastning for fosterhjemmene.
- Øke kompetansen om tvang hos ansatte i barnevernet.
- Implementere rutiner i barneverntjenestene for å dokumentere alvorlig grensesetting og tvang.

ANBEFALINGER ANGÅENDE TILSYNSORDNINGEN:

- Det anbefales at det foretas en revisjon av tilsynsordningen.
- Sikre at fosterhjemskommunene systematisk følger Forskrift om fosterhjem § 9 ved å sende kopi av tilsynsrapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon til statsforvalteren.
- Sikre opplæring og veiledning til tilsynspersoner og øke kompetanse om grensesetting og tvang.

- Systematiserte rutiner for informasjonsdeling mellom barneverntjenester og tilsynspersoner.
- Evaluere malene for tilsynsrapporter.

JURIDISKE ANBEFALINGER:

- Gi klarere lovhjemmel for bruk av grensesetting og bruk av tvang i fosterhjem.
- Gi barn klagerett ved bruk av grensesetting og tvang i fosterhjem.
- Gi fosterforeldre rapporteringsplikt ved inngripende tvang.
- Vurdere å gi lovhjemmel for fysiske inngrep som fastholding.
- Utarbeide retningslinjer for skjønnsbruk ved tvangsanvendelse.
- Vurdere retningslinjer for kommunikasjonsrettigheter og kommunikasjonsbegrensinger.
- Vurdere retningslinjer eventuelt lovhjemmel om overvåkning av barns kommunikasjon.
- Vurdere retningslinjer eventuelt lovhjemmel om undersøkelse av rom og eiendeler.
- Vurdere retningslinjer eventuelt lovhjemmel om GPS overvåkning.

DEL I - INTRODUKSJON

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for studien

Denne forskningsrapporten undersøker grensesetting og bruk av tvang overfor barn som bor i fosterhjem. Studien er utført på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Bufdir ønsket en undersøkelse av hvordan grensesetting og tvang utøves, forstås og erfares av ulike aktører i fosterhjemsomsorgen, herunder fosterforeldre og fosterbarn, samt barneverntjenester og tilsynsmyndigheter. Som en del av dette ønsket Bufdir en kartlegging av omfanget av tvangsbruk i en fosterhjems kontekst og av hvordan tvang forebygges. Videre er en del av oppdraget å gi kunnskapsbaserte anbefalinger og forslag til tiltak for hvordan uønsket grensesetting og ulovlig tvangsbruk kan forebygges i fosterhjem, basert på funnene i studien.

Oppdraget fra Bufdir følger av Stortingets behandling av Meld. St. (2015-2016) *Trygghet og omsorg. Fosterhjem til barns beste* (fosterhjems meldingen), vedtak 740: «Stortinget ber regjeringen gjennomgå bruken av tvang når det gjelder barn innenfor barnevernet og fosterhjemsomsorgen.»

Grensesetting og tvang er komplekse sosiale fenomener som både kan ta sikte på å gi omsorg, beskytte og kontrollere barnet som utsettes for det. Hensikten med fosterhjem er å gi barnet nødvendig og forsvarlig omsorg i en trygg familie. Dette innebærer å sette grenser og ta avgjørelser på vegne av barnet i det daglige livet, som en del av oppdragelsen. Tvangsbruk eller beslutninger som går imot barnets vilje kan være en nødvendig del av en forsvarlig omsorg i visse situasjoner, men det kan også være en krenkelse av barnets personlige integritet. All bruk av tvang reiser vanskelige etiske, demokratiske og rettslige utfordringer, særlig når tvangen er rettet mot barn og unge som grunnet deres alder og livserfaring er spesielt utsatt for krenkelser av deres vilje, autonomi og integritet (Aslak, 2017; Lindboe, 2015; Sigurdsen, 2015). Fosterbarn er ofte mer sårbare enn andre barn og fosterforeldre kan stå overfor andre utfordringer enn andre foreldre.

Til forskjell for barnevernsinstitusjoner er bruken av grensesetting og tvang i fosterhjem ikke regulert i egne lover og forskrifter. Det er dermed ikke juridisk definert hvilke handlinger som regnes som tvang og hvor grensen går mellom forsvarlig grensesetting og uønsket tvang. Samtidig er en juridisk definisjon av tvang ikke nødvendigvis det samme som en subjektiv og individuell opplevelse av tvang. Alt etter kontekst og perspektiv vil grensesetting og tvang ha ulike betydninger.

En kunnskapsoversikt utarbeidet av FHI i 2020 (Nøkleby et al., 2020) viste at det stort sett ikke finnes forskning som undersøker grensesetting og tvang i fosterhjem¹. Barneombudet utga i 2015 en rapport om bruk av tvang mot barn i barnevern og psykisk helsevern som inneholdt en mindre delundersøkelse av fosterbarns erfaringer (Lindboe, 2015). Barneombudet mente at det er grunn til bekymring både for barnas og fosterforeldrenes rettssikkerhet, og argumenterte for at det må på plass en mer formell regulering av fosterhjemmenes virksomhet. I utviklingen av den nye barnevernsloven som trådte i kraft i januar 2023 ble det imidlertid ikke innført reguleringer av tvangsbruk i fosterhjem. Utvalget som skulle vurdere hvordan barns rettsikkerhet kunne bedres i den nye barnevernsloven vurderte at fosterhjem bør fungere så likt andre hjem som mulig, og pekte på at en regulering av tvangsbruk vil kunne innebære en form for institusjonalisering av fosterhjemmene. De argumenterte også for at en regulering av tillatt bruk av nødvendig tvang ville innebære en utvidelse av adgangen til bruk av tvang i fosterhjem sammenlignet med gjeldende rett, ettersom det i dag ikke er eksplisitt hjemmel for bruk av tvang (NOU 2016: 16, s. 211).

Bortsett fra Barneombudets rapport (som ikke var forskningsbasert), finnes det ikke tidligere forskning på temaet i en norsk kontekst, og hverken erfaringer med grensesetting og tvang eller omfanget av bruken av tvang i norske fosterhjem er tidligere kartlagt. Barnevernsutvalget har nylig fremlagt en rapport (NOU 2023: 7) som vurderer tiltak for å styrke rettssikkerheten i alle ledd av barnevernets arbeid. I denne drøftes tvangsbruk i en fosterhjemskontekst imidlertid ikke. Denne rapporten bidrar dermed med ny kunnskap på et underforsket felt.

1.2 Fosterhjem

Et fosterhjem er grunnleggende et privat hjem som tar vare på barn som myndighetene har bestemt ikke kan bo hos foreldrene sine på grunn av alvorlig omsorgssvikt. Fosterhjem har lenge vært brukt i Norge, og gjennom historien har synet på og bruken av fosterhjem forandret seg. På starten av 1900-tallet ble fosterhjem brukt til å håndtere barn som hadde begått kriminalitet, var blitt forsømt av sine foreldre eller som hadde en adferd som foreldrene eller skolen ikke kunne makte. Barnet kunne da «bortsettes» i et fosterhjem hvor barnet kunne få en forsvarlig oppdragelse (Hagen, 2001; Larsen, 2002). I tiden før Andre verdenskrig var skillet mellom straff og oppdragelse ikke tydelig, men i barnevernloven fra 1953 skifter synet fra å moralisere og straffe til heller å hjelpe og yte omsorg overfor barn og unge som myndighetene hadde bestemt ikke kunne bo med foreldrene sine. Tidligere var forståelsen at samfunnet skulle beskyttes mot uoppdragne og moralsk forsømte barn, men med innføringen av den nye loven skulle barn og unge vernes, hjelpes og gis omsorg slik at også de kunne bli gode samfunnsborgere. Kort sagt forandret diskursen rundt fosterhjem seg fra å ha fokus på tvang og disiplin, til i langt større grad å ha fokus på hjelp og omsorg (Hagen, 2001; Larsen, 2002). «Barnets beste» og «det biologiske prinsipp» ble i loven fra 1953 bærende prinsipper som skulle legges til grunn for barnevernets tiltak. Idealet bak barnets beste-prinsippet var at hensynet til barnet skulle definere hvilke tiltak som ble

¹ Litteraturoversikten omfattet studier i Norge, Sverige, Danmark, Finland, Belgia, og Nederland. Disse landene ble valgt fordi de er sammenlignbare når det gjelder forståelse og organisering av barnevern.

iverksatt, mens idealet bak det biologiske prinsippet var at barn i utgangspunktet har best av å vokse opp hos sine biologiske foreldre, og at det er disse som har det primære ansvaret for barnet (NOU 2000: 12, 2000). Først etter at andre tiltak var blitt vurdert eller prøvd, og det ble vurdert av barnevernet at barnet ikke fikk den nødvendige omsorg av sine foreldre, kunne barnet plasseres utenfor hjemmet. Dette betød at blant annet fattigdom ikke lenger var en legitim begrunnelse for omsorgsovertakelse etter 1953, da barnevernet med økonomiske tiltak ville kunne forbedre familiens, og dermed barnets, livssituasjon. Når det ble vurdert at en omsorgsovertakelse var nødvendig kunne barnet enten plasseres på en institusjon, eller i et fosterhjem. Fra barnevernloven i 1953 og til i dag har det vært en målsetning å redusere bruken av institusjonsplasseringer og prioritere fosterhjem, med mindre barnet har særlige behov som best ivaretas på en institusjon.

1.2.1 Fosterhjem i dag

I 1992 kom barneverntjenesteloven, som videreførte store deler av lovgivingen fra 1953, men som på særlig to punkter innførte sentrale endringer. Den ene var at barnet nå fikk status som selvstendig rettssubjekt, og den andre endringen var at barnevernets inngripen nå skulle baseres på «mildeste inngreps prinsipp» (Holtan et al., 2020). Det betyr for eksempel at tiltak i hjemmet må være prøvd eller vurdert før en omsorgsovertakelse kan gjennomføres. Det blir også i loven fra 1992 en mulighet å benytte fosterhjem som et hjelpetiltak der barnet flytter i fosterhjem, men foreldrene beholder den formelle omsorgen for barnet. I slike tilfeller samtykker altså barnets foreldre til at barnet flytter i fosterhjem.

Implementeringen av FNs barnekonvensjon i norsk lov i 2003 er del av en bevegelse der barnet i stadig større grad gis flere rettigheter. Dette innebærer prinsippet om at barn har rett til å bli hørt i alle forhold som vedrører barnet selv, slik det stadfestes i Barnekonvensjonens artikkel 12:

Partene skal garantere et barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, retten til fritt å gi uttrykk for disse synspunkter i alle forhold som vedrører barnet, og tillegge barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet.

Per første januar 2023 er det trådt i kraft en ny barnevernslov. Siden datainnsamlingen, som denne rapporten bygger på, er gjort under tidligere barnevernlov (før 01.01.2023) refereres det noen steder i denne rapporten til den opphevede loven. Dersom det henvises til loven fra før 2023, omtales den som "den tidligere barnevernloven"². Hensikten med den nye loven var å få en mer tilgjengelig og modernisert utgave og å styrke barns og foreldres rettssikkerhet (Stortinget, u.å). I den nye barnevernsloven fremheves det at barnets beste skal være det grunnleggende hensynet i barnevernet sitt arbeid og barnets rett til medvirkning er styrket. Med medvirkning forstås at barnet skal få tilstrekkelig informasjon om sin egen barnevernssak og sine rettigheter, at det lyttes til barnets synspunkter, og at barnet – i samsvar med sin alder og modenhet - gis mulighet til å medvirke i alle forhold som angår barnet. Fosterhjemsforskriften §4 presiserer at når et barn plasseres i fosterhjem, skal

² Den opphevede loven heter «barnevernloven», uten 's', mens den nye loven heter barnevernsloven, med 's'..

barnet fra det er 7 år (eller tidligere hvis det er i stand til å danne egne synspunkter) informeres om fosterhjemmet og få mulighet til å uttrykke sine synspunkter om fosterhjemmet (Fosterhjemsforskriften §4). For å styrke barn og unges medvirkning og innflytelse i egen barnevernssak, har barn siden 2014 hatt rett til å velge en tillitsperson. Tillitspersonen skal være en som barnet er trygt på, og har som oppgave å støtte barnet i kontakten med barnevernet og bidra til at barnets perspektiv og opplevelse av situasjonen kommer frem (Forskrift om medvirkning og tillitsperson, kap. 3).

I 2016 vedtok Stortinget Meld. St. 17 *Trygghet og omsorg – Fosterhjem til barns beste* (Meld. St. 17 (2015-2016)), hvor det tydeliggjøres at fosterhjem er det foretrukne omsorgsovertakelsestiltak, og at kvaliteten av fosterhjem skal videreutvikles gjennom blant annet kvalitetsheving av kompetansen til fosterforeldre og ansatte i barneverntjenester og Barne-, ungdoms- og familieetaten (Bufetat) som følger opp fosterhjem. Dette kan ses som en bevegelse mot en større grad av institusjonalisering av fosterhjem. Når flere barn og unge med spesielle utfordringer skal bo i fosterhjem, krever det en større grad av faglige kompetanser hos fosterforeldre. Det indikerer at oppdraget som fosterforeldre ikke er for lekfolk, men for personer som har fått spesialisert opplæring.

Fosterhjemmene er forpliktet til å sikre fosterbarnet et trygt og godt hjem og har, som sagt, som sentralt oppdrag å fungere som en vanlig familie for fosterbarna som bor i disse familiene. Når fosterforeldre skal utøve omsorg for fosterbarn, skal de ta hensyn til hva som vil være det beste for fosterbarnet. Dette innebærer å sette grenser for barnet, og kan derfor også innebære grader av tvangsbruk. I en familiekonstellasjon der barnet bor sammen med foreldre som har det fulle ansvaret for barnet, har foreldrene ifølge Barneloven foreldreansvaret, omsorgsansvaret og utøvelsen av den daglige omsorg. For barn som er under offentlig omsorg og bor i et fosterhjem, er derimot ansvaret oppdelt. Hvis barnet er plassert med samtykke, har foreldrene foreldreansvaret og omsorgsansvaret for barnet, mens fosterforeldrene har ansvaret for den daglige omsorgen. I tilfeller hvor fylkesnemnda (eller en annen rettsinstans) har fattet vedtak om at barnevernet overtar omsorgen for barnet, beholder foreldrene ofte foreldreansvaret, mens barnevernet er omsorgsansvarlig og fosterforeldrene har ansvaret for utøvelsen av den daglige omsorgen på vegne av barnevernstjenesten (Barnevernsloven § 5 – 4, § 6 – 3 og § 9 – 1). I dag defineres et fosterhjem som et privat hjem som ivaretar omsorgen for barn på grunnlag av vedtak etter barnevernsloven (jf. barnevernsloven § 9-1).

1.2.2 Det institusjonelle paradoks

I NOU 2018: 18: *Trygge rammer for fosterhjem* (som på en rekke punkter følger opp Meld. St. 17 *Trygghet og omsorg – Fosterhjem til barns beste* nevnt over) står det at *fosterforeldrene skal ta barnet inn som en del av sin familie og gi det omsorg, trygghet og tilhørighet* (NOU 2018: 18, s. 12). Utvalget fremhever at dette forutsetter at barnet og fosterfamilien etablerer en trygg relasjon til hverandre som innebærer at *fosterfamilien investerer tid og følelser* i relasjonsprosessen. Ut fra dette er det tydelig at fosterforeldre blir posisjonert i en foreldrerolle overfor barnet. På den andre siden understreker utvalget at fosterforeldre er profesjonelle som inngår en privatrettslig avtale med en barneverntjeneste,

og at mange fosterforeldre vil bygge opp spesialiserte kompetanser for å kunne ivareta barnets behov. Utvalget skriver: *Fosterforeldre har en rolle et sted mellom foreldrerollen og en profesjonell omsorgsrolle* (Ibid, s. 12). Utvalget mener imidlertid ikke at disse to roller nødvendigvis er motstridende, selv om det er en *fin balansegang*, slik utvalget formulerer det. Utvalget konkluderer med at fosterfamilien *først og fremst* er en familie som andre familier, men samtidig skiller fosterfamilier seg fra andre familier på *særegne måter* (Ibid. S, 13). Dette tydeliggjør at myndigheter og fagpersoner ønsker at fosterfamilier skal fungere som familier flest, og at fosterforeldre først og fremst skal bygge opp trygge og stabile relasjoner og engasjere seg følelsesmessig i de barn og unge som bor i fosterhjem. Samtidig blir det anerkjent at på en rekke punkter er fosterfamilier ikke som andre familier, da fosterfamilier er underlagt oppfølging og vurderinger fra barnevernet og tilsyn fra fosterhjems kommunen. Utvalget skriver følgende om relasjonen mellom fosterforeldres privatliv og offentlige myndigheter:

Det å være fosterhjem har også en arbeidsdimensjon. Fosterforeldre utfører den daglige omsorgen for barnet på vegne av barnevernstjenesten eller foreldrene. Med til denne rollen hører å godta at familien blir en offentlig familie, at ens omsorgsevner blir vurdert og at man er under tilsyn. Fosterforeldrene må forholde seg til at det er mange personer som skal inn i hjemmet, gi råd og ta avgjørelser som får betydning for barnet og fosterfamiliens hverdagsliv (NOU 2018: 18, s. 12).

Spennet mellom at fosterforeldre på den ene siden skal fungere som vanlige foreldre og på den andre siden som profesjonelle som utfører et oppdrag, kan ses som det vi kaller et *institusjonelt paradoks*, innebygd i fosterhjemssystemet. At den nære og trygge relasjonen mellom fosterforeldre og barn som bor i fosterhjem gis særlig vekt, underbygges av at det i 2018 ble presisert at barneverntjenesten alltid skal vurdere om personer i barnets familie eller nettverk kan fungere som fosterhjem for barnet (jf. Barnevernsloven § 9-4). Dette for å sikre nærhet til familien og stabilitet i barnets oppvekst.

Fosterhjemmets paradoksale karakter fremheves også av Amy Holtan, Renee Tørnblad og Jeanette Skoglund også i deres bok *Slektsforsterhjem* (Holtan et al., 2020). Her betegner de fosterhjem som en *hybrid* mellom et privat hjem og en offentlig institusjon (s. 70). De argumenterer for at det grunnleggende er forskjell på *personlig omsorg* og *profesjonell omsorg*. Den personlige omsorg er uformell, personlig, emosjonell, basert på erfaring og kontinuerlig, mens den profesjonell omsorg er formell, rasjonell, basert på vitenskap og kortvarig. Denne dikotomien bygger på idealtypiske beskrivelser, og det alltid være elementer av den personlige omsorgen i profesjonell omsorg og visa versa. Den personlige omsorgen er hovedsakelig avgrenset til familien, mens den profesjonelle omsorg er relatert til helse- og velferdstjenester. Den personlige omsorgen i familien er basert på sosiale normer som følelsesmessig forplikter barn og foreldre til å ta seg av hverandre uten at de blir økonomisk kompensert for dette, og uten de har inngått et kontraktsforhold. Motsetningen til denne uformelle gjensidige sosiale forpliktelse er den profesjonelle omsorg som er basert på et kontraktsforhold hvor typen og mengden av omsorg er lovregulert og definert av faglige retningslinjer. Når barnevernet overtar omsorgsansvaret for et barn og plasserer barnet i et fosterhjem, beveger velferdsstaten seg inn i familielivet på måter som

gjør skillet mellom det private familieliv og det offentlige tjenesteapparat uklart. I et fosterhjem blir den personlig omsorg mellom foreldre og barn et offentlig anleggende, og både fosterforeldre og fosterbarn må forholde seg til dette institusjonelle paradoks.

1.2.3 Typer av fosterhjem³

Fosterhjem brukes som tiltak både ved vedtak om frivillig hjelpetiltak, omsorgsovertakelse og ved akuttvedtak. Ca. 1 % av alle barn i alderen 0-17 år i Norge bor i fosterhjem. Dette tilsvarte ved utgangen av 2021 8 883 barn og unge (SSB, tabell 10661). Siden 2017 har det vært en nedgang i antallet av barn i fosterhjem på rundt regnet 15%. Omtrent 60 % av alle barn og unge som er plassert i fosterhjem bor i et ordinært kommunalt fosterhjem, der fosterforeldrene inngår en avtale med barneverntjenesten i en kommune, og utfører det daglige omsorgsansvaret for barnet på vegne av barneverntjenesten. I disse fosterhjemmene har barnet som utgangspunkt ikke tilknytning til fosterforeldrene før de flytter inn i fosterhjemmet. I noen tilfeller blir det vurdert av barnevernet at det er nødvendig å sette inn forsterkende tiltak i et kommunalt fosterhjem for å kunne følge opp barnets behov. Ofte betyr det at fosterforeldrene mottar en særskilt veiledning fra fagfolk. Det kan også være at en fosterforelder blir kjøp fri fra sin ordinære jobb over en lengre periode og er hjemme med barnet på hel- eller deltid. Omtrent 30 % av alle barn og unge som er plassert i fosterhjem bor i slekts- eller nettverksfosterhjem, hvor barnet kjenner fosterforeldrene fra før. Fosterforeldrene vil i disse fosterhjem være familiemedlemmer, slektninger, venner av familien, trenere eller andre i barnets nettverk. Kommunen skal, som nevnt over, alltid vurdere om noen i barnets familie eller nettverk kan være fosterhjem. Slekts- og nettverksfosterhjem er organisert på samme måte som ordinære kommunale fosterhjem. Kommunalt organiserte fosterhjem, både ordinær- og slekts- og nettverksfosterhjem, utgjør altså ca. 90 % av alle fosterhjem. Rundt 5 % av alle barn og unge som er plassert i fosterhjem bor i statlige (spesialiserte) familiehjem, hvor en av fosterforeldrene er oppdragstaker under Bufetat, ofte på heltid. De spesialiserte fosterhjemmene skal være et alternativ til opphold på institusjon, og er et tilbud til barn og unge som har et stort hjelpebehov og som er i kontakt med ulike hjelpeinstanser. Fosterforeldre i spesialiserte fosterhjem mottar systematisk veiledning og opplæring fra konsulenter i Bufetat. Fosterforeldre i spesialiserte fosterhjem mottar også spesialtilpasset opplæring i forhold til spesifikke behov barnet som er plassert i hjemmet har og det er ønskelig at en av fosterforeldrene har relevant utdanningsbakgrunn, yrkesmessig erfaring eller tidligere erfaring fra fosterhjem. I tillegg finnes beredskapshjem. Dette er hjem hvor barn og unge, som akutt skal flyttes, kan bli plassert midlertidig, inntil en mer varig omsorgsløsning er på plass. Beredskapshjemmene følges tett opp av konsulenter fra Bufetat som gir opplæring og kontinuerlig veiledning. Ved utgangen av 2021 bodde 438 barn og unge mellom 0-17 år i beredskapshjem.

Alle fosterforeldre skal som utgangspunkt ha gjennomført et PRIDE-kurs⁴ som tilbys av Bufetat. Kurset gir informasjon, kunnskap og forståelse for barns generelle og spesifikke utviklingsbehov, og for de oppgavene fosterforeldre skal utføre, samt hvilke ferdigheter og

³ Dette avsnitt bygger på Bufdirs beskriver av ulike typer av fosterhjem. Se: <https://www.bufdir.no/fosterhjem/ulike-typer-fosterhjem/>

⁴ PRIDE står for Parent Resources for Information, Development and Education

(se: https://bufdir.no/Familie/foreldrestotte/tiltaksliste/pride_parent_resources_for_information_development_and_education/).

holdninger som kreves av fosterforeldre. Det er ikke alle som gjennomfører PRIDE-kurset som kan bli fosterforeldre, idet at kurset, utover opplæring, også fungerer som en arena hvor det vurderes om fosterforeldrekandidater er egnet som fosterforeldre. I 2023 erstattes PRIDE-kurset av opplæringsprogrammet SOLID (Bufdir, u.å.).

1.3 Oppfølging og tilsyn

Når det gjelder oppfølging og tilsyn med barn som bor i fosterhjem er ansvaret delt mellom *omsorgskommunen* og *fosterhjems kommunen*. Omsorgskommunen er den kommunen som har fremmet barnevernssaken, mens fosterhjems kommunen er kommunen som fosterhjemmet ligger i. Omsorgskommune og fosterhjems kommune kan ofte være den samme, dersom barnet er plassert i et fosterhjem som ligger i omsorgskommunen. Barneverntjenesten i omsorgskommunen har ansvar for å følge opp og føre kontroll med hvert enkelt barns situasjon i fosterhjemmet, og skal gi fosterhjemmet helhetlig oppfølging, veiledning og støtte, tilpasset den enkelte fosterfamilien (forskrift om fosterhjem § 7). Barneverntjenesten har, ifølge Fosterhjemsforskriftens § 7 plikt til å besøke fosterhjemmet så ofte som nødvendig, men minimum fire ganger i året. For barn som har vært plassert i fosterhjemmet i mer enn to år, kan antall besøk reduseres til minimum to ganger i året, dersom forholdene i fosterhjemmet anses som gode.

Utover barneverntjenestens løpende vurdering og oppfølging av barnets og fosterfamiliens situasjon, har fosterhjems kommunen – som en kontrollfunksjon - ansvar for å føre tilsyn med at det enkelte barn får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet (fosterhjemsforskriftens § 8 (2)).

Barnevernloven § 4-22 og fosterhjemsforskriftens regler om tilsyn med barn i fosterhjem ble endret med virkning fra 1. februar 2014. Endringen innebar at plikten til å føre tilsyn ble lagt til kommunen, og ikke til barneverntjenesten som tidligere. Dette innebærer at kommunen i dagens tilsynssystem har ansvar for planlegging, gjennomføring og oppfølging av tilsynet. Bakgrunnen for forskriftsendringen var at både barnevernsbarn, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, Riksrevisjonen og forskningsmiljøer over tid hadde påpekt at det var svakheter ved organisering og gjennomføring av tilsynet (Bufdir, 2015). Med lovendringen ønsket man et mer profesjonalisert ansvar for tilsyn med barn i fosterhjem (Barne,- likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2012-2013). I den nåværende tilsynsordningen kalles personen som gjennomfører tilsynet *tilsynsperson*. Før lovendringen i 2014 kaltes personen *tilsynsfører*. Siden mange av informantene i denne rapporten fortsatt bruker ordet *tilsynsfører*, brukes disse begrepene her om hverandre.

Fosterhjems kommunen har ansvaret for at tilsynet blir utført på en forsvarlig måte, og har ansvar for at tilsynspersonen gis nødvendig opplæring og veiledning. Dette fremgår av barnevernsloven § 9 – 10⁵:

Kommunen der fosterhjemmet ligger, har ansvar for å føre tilsyn med barnets situasjon i fosterhjemmet. Kommunen skal føre tilsyn med hvert enkelt barn i fosterhjemmet fra plasseringstidspunktet og frem til barnet fyller 18 år. Formålet med tilsynet er å kontrollere at barnet får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet, og at forutsetningene for plasseringen blir fulgt opp. Kommunen skal sørge for at de som skal utøve tilsynet får nødvendig opplæring og veiledning⁶.

Barnevernsloven dikterer ikke *hvordan* fosterhjems kommunen skal organisere tilsynsordningen. Kommunen kan velge å legge ansvaret for tilsynet til barneverntjenesten eller en annen kommunal tjeneste, som for eksempel helse- og omsorgstjenesten (Bufdir 2015). I en evaluering av tilsynsordningen, utført i 2018, oppgir hovedandelen av kommunene at ansvaret for tilsynsvirksomheten fortsatt er plassert hos barneverntjenesten, som før 2014 (Kjelsaas et al., 2018). Imidlertid skal personen som fører tilsyn, i kraft av sin kontrollfunksjon, ha en uavhengig rolle i forhold til barneverntjenesten, fosterforeldrene og barnets biologiske foreldre. Når det gjelder selve tilsynet kan kommunen gi oppdraget til enten privatpersoner, private selskap, eller ansatte i kommunen. I siste tilfelle kan det være snakk om kommunalt ansatte som har rollen som tilsynsperson som en del av stillingen sin, altså en ren profesjonalisering av ordningen.

I henhold til Forskrift om fosterhjem § 9, skal fosterhjems kommunen føre tilsyn med barnet *så ofte som nødvendig, men minimum fire ganger i året*. Det er ifølge Fosterhjemsforskriften (§ 9) mulig å redusere antall tilsynsbesøk til to ganger i året, såfremt barnet har fylt 15 år, har bodd i fosterhjemmet i mer enn to år og fosterhjems kommunen vurderer forholdene i fosterhjemmet som gode. I tillegg må både barnet og barneverntjenesten i omsorgskommunen samtykke til at tilsynet reduseres⁷. Forskrift om fosterhjem (§ 8) henstiller til at fosterhjems kommunen bør legge vekt på å gi tilsynsoppgaver til personer som kan utøve oppgaven over tid, for å unngå at fosterhjems barnet i for høy grad utsettes for skiftende personer det må forholde seg til. Tidligere undersøkelser har vist at utskiftninger av saksbehandlere og tilsynspersoner utgjør

⁵ Den tidligere barnevernsloven hjemlet tilsyn med fosterhjem i lovens § 4-22. Gjennom fosterhjemsforskriftens §§ 7, 8 og 9 er det gitt mer detaljerte regler om dette. Ved overgang til den nye barnevernsloven er lov hjemmelen plassert i §9-10. Det er bare gjort mindre språklige endringer uten rettslig betydning i den nye lovbestemmelsen. Den tidligere fosterhjemsforskriften er i videreført med noen mindre endringer.

⁶ I den tidligere barnevernsloven som var gjeldende under vår datainnsamling var formuleringen: *Kommunen skal sørge for at de som skal utøve tilsynet, gis grunnleggende opplæring og veiledning.* (den tidligere barnevernsloven, § 4-22)

⁷ Med bakgrunn i et høyt antall flyktninger fra Ukraina som er bosatt i norske kommuner, er det fra 20.06.2022 iverksatt en midlertidig endring i forskriften, som gjør det mulig å redusere antall besøk til to i året, også selv om barnet er under 15, og har bodd i fosterhjemmet i mindre enn to år. Det er en forutsetning at barnevernstjenesten vurderer forholdene i fosterhjemmet som gode. (<https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2022-06-20-1116>)

et problem i og med det skaper ustabilitet i barnets liv (Backe-Hansen et al., 2019; Rock et al., 2015). Det stilles ikke krav om at tilsynspersonen har en spesifikk utdanning eller barnefaglig bakgrunn, men Bufdirs veileder presiserer at tilsynspersoner bør ha erfaring fra arbeid med barn, og at kommunen må legge stor vekt på å finne personer som er egnet til å kunne skape tillit. På bakgrunn av samtaler med barnet, observasjon av fosterhjemmet, og eventuelt samtale med fosterforeldre, skal tilsynspersonen foreta en selvstendig vurdering av barnets omsorg og beskrive dette i en skriftlig tilsynsrapport etter hvert besøk. Barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter skal gis anledning til å gi uttrykk for sitt syn på forholdene i fosterhjemmet, og den som fører tilsyn skal legge til rette for samtale med barnet uten at fosterforeldrene er til stede (i overensstemmelse med barnets alder og modenhet). Tilsynspersonen må være tydelig på hva formålet er med hans eller hennes besøk, at det er tilsynspersons oppgave å kontrollere at barnet har det bra i fosterhjemmet, og at tilsynspersonen er en som barnet kan henvende seg til, hvis det opplever at det er noe som ikke går bra. Barnet skal få mulighet til å fremsette klager, spørsmål eller ønsker. Barnets rett til å danne seg egne synspunkter og rett til fritt å uttale seg i alle forhold som vedrører dem, som proklamert i FNs barnekonvensjon, samt nedfelt i barnevernsloven § 1-4 (om barnets rett til medvirkning), er sentralt for dette. Barnet skal, ifølge Bufdirs veileder til tilsynspersoner (Bufdir, 2015), også informeres om at tilsynsrapporten skrives, og gis mulighet til selv å medvirke til innholdet.

Rapporten skal leveres til fosterhjems kommunen, som skal kontrollere at den gir tilstrekkelig informasjon til at formålet med tilsynet må anses ivaretatt. Når den er godkjent av fosterhjems kommunen, skal den videresendes til barneverntjenesten i omsorgskommunen (dersom fosterhjems kommune og omsorgskommune ikke er den samme), og i kopi til barneverntjenesten i fosterhjems kommunen. Dersom tilsynsrapporten viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon, skal fosterhjems kommunen sende kopi av rapporten til statsforvalteren (Forskrift om fosterhjem § 9). Statsforvalteren⁸ - som har som plikt å føre tilsyn med at de enkelte kommuner oppfyller sine plikter i henhold til barnevernsloven – skal da vurdere om det skal åpnes tilsynssak overfor omsorgskommunen, eller om rapporten gir grunnlag for annen oppfølging fra statsforvalterens side (Bufdir, 2015).

Med henblikk på barn som er plassert i fosterhjem, er det i tillegg statsforvalterens oppgave å behandle såkalte tilsynsklager eller saksbehandlingsklager. Dette er saker som åpnes hvis statsforvalteren mottar en klage, eller annen informasjon som gir grunn til å tro at barneverntjenestens saksbehandling ikke har fulgt forskriftene i barnevernsloven eller forvaltningsloven (Bufdir, 2015). Alle har rett til å klage til statsforvalteren dersom de mistenker at et barn i fosterhjem ikke får den omsorg det har krav på, inklusiv barnet selv. Statsforvalteren fører dessuten kontroll med at kommunene gjennomfører tilsyn i fosterhjem i tråd med loven. Dette skjer ved at kommunene innsender statistikk over antall gjennomførte tilsynsbesøk.

Når vi her redegjør for organiseringen av tilsynssystemet er det fordi muligheten til å fange opp eventuelle problematiske tilfeller med grensesetting eller tvang i fosterhjem henger

⁸ Tidligere fylkesmannen

sammen med tilsynsordningen som sådan, og hvordan den fungerer i praksis. Erfaringer med tilsynsordningen er derfor et tema i de kvalitative intervjuene og spørreskjemaundersøkelser som rapporten bygger på.

1.4 Problemstillingen som besvares i rapporten

Fem overordnede temaer relatert til grensesetting og tvang i fosterhjem undersøkes i rapporten: **i)** Vi analyserer hvordan relevante aktører oppfatter og opplever grensesetting og bruken av tvang i fosterhjem, og hvordan de forstår grensen mellom forsvarlig grensesetting og uønsket grensesetting eller tvang. Dette gjelder unge som bor i fosterhjem, fosterforeldre, ansatte i barneverntjenester, tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren. **ii)** Det gjennomføres en kartlegging av omfanget og innholdet av grensesetting og tvangsbruk i norske fosterhjem, herunder en kartlegging av hvordan fosterforeldre håndterer tvangssituasjoner og hvilke strategier som benyttes for å forebygge uønsket grensesetting og tvang. **iii)** Vi undersøker og beskriver tilsynssystemets funksjon i relasjon til grensesetting og tvang i fosterhjem. **iv)** Det gjennomføres en kartlegging av hvilke forebyggende tiltak og støtteforanstaltninger fosterhjem mottar for å begrense bruken av tvang og uønsket grensesetting. **v)** På bakgrunn av funnene i rapporten vil det analyseres om den rettslige reguleringen er tilstrekkelig, og det vil pekes på mulige løsninger.

Med utgangspunkt i disse undersøkelsene utarbeider vi kunnskapsbaserte anbefalinger og forslag til tiltak for hvordan uønsket grensesetting og ulovlig tvangsbruk kan forebygges i fosterhjem.

Rapporten er basert på et forskningsdesign som benytter både kvalitativ og kvantitativ metode.

1.5 Rapportens oppbygning

Rapporten er oppbygd i fire hoveddeler, del I: Innledning, del II: Resultater, del III: Avsluttende drøftelser og del IV: Anbefalinger. I del I redegjøres det for rapportens fokus, samt informasjon om bakgrunnen og konteksten som rapporten skriver seg inn i. Her presenteres også datagrunnlaget som rapporten bygger på og de etiske vurderinger som er gjort i prosjektet. I del II beskrives det ut fra empirien, hvordan grensesetting og tvang praktiseres, håndteres og erfares av ulike aktører: barn og unge som bor (eller har bodd) i fosterhjem, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte hos Statsforvalteren. I del III drøftes hvordan funnene presentert i del II kan forstås ut fra et sosiologisk, juridisk og pedagogisk perspektiv. I del IV presenteres anbefalinger som bygger på rapportens funn.

1.6 Forskningsteamet og organisering av prosjektet

Forskningsteamet som står bak denne rapporten er tverrfaglig sammensatt og har ekspertise i tvang, barnevern, fosterhjem, pedagogikk og utsatte barn og unge. Den sentrale del av forskningsteamet består av prosjektleder: seniorforsker og sosiolog Esben Olesen (Nordlandsforskning), seniorforsker og ph.d. i sosialt arbeid Trond Bliksvær (Nordlandsforskning), jurist og førsteamanuensis Marius Storvik (Universitetet i Tromsø), førsteamanuensis i sosialt arbeid Lena A Ulfseth (NTNU), professor i sosialt arbeid og barnevern Willy Lichtwarck (NTNU) og forsker og sosialantropolog Lea Louise Videt (Nordlandsforskning). I tillegg har prosjektet tilknyttet et ekspertutvalg som har bidratt med kunnskap og ekspertise i prosjektet. Ekspertutvalget består av professor i barnevern Reidun Føllesø (Universitetet i Agder), områdeleder spesialisthelsetjenesten og barnevern Gro Eriksen (RVTS Øst) og spesialrådgiver Torhild Staver Lagerqvist (RVTS Øst).

Nordlandsforskning har vært ansvarlig for gjennomføringen og administrasjon av forskningsprosjektet. Ekspertutvalget har gjennom prosjektforløpet løpende kommentert og gitt råd om forskningsdesign, rekrutteringsprosesser, utkast til spørreskjemaer og intervjuguides, samt bistått i analyseprosessen med kommentarer og innspill til funn og konklusjoner. Dessuten har ekspertutvalget vært direkte involvert i utformingen og kvalitetssikringen av de anbefalinger og forslag til tiltak som presenteres i rapportens del IV. Internt i prosjektet har seniorforsker og sosiolog Therese Andrews (Nordlandsforskning) løpende kvalitetssikret dataproduksjonen og analyseprosessen.

I tillegg har en referansegruppe bestående av to fosterforeldre, to unge som bor i fosterhjem og to ansatte fra barnevernet bidratt i prosjektet. Referansegruppen har gjennom prosjektperioden samarbeidet med forskningsteamet og har bistått forskningsteamet med å kvalitetssikre spørreskjemaer og intervjuguides rettet mot fosterforeldre, barn og unge som bor i fosterhjem og ansatte i barnevernet.

2 Grensesetting og tvang

2.1 De rettslige rammene for grensesetting og bruk av tvang i fosterhjem

Det rettslige utgangspunktet for spørsmål om grensesetting og bruk av tvang i fosterhjem følger av Grunnlovens § 92. Bestemmelsen pålegger staten å sikre og respektere menneskerettighetene slik de er nedfelt både i Grunnloven (1814) og de bindende menneskerettskonvensjonene som Barnekonvensjonen og Den europeiske menneskerettskonvensjon. De ulike menneskerettslige kildene verner om sentrale goder som autonomi/selvbestemmelsesrett/privatliv (Grunnlovens § 102) og integritet/menneskeverd (Grunnlovens §§ 93, 94 og 98).

At menneskerettighetene skal sikres innebærer at staten har positive forpliktelser til å verne sårbare mennesker mot at deres rettigheter krenkes. For å hindre krenkelser av menneskerettigheter pålegger Grunnloven myndigheter en relativ plikt til å reagere der det gjøres inngrep i godene som er vernet av menneskerettighetene. Menneskerettighetene skal også respekteres, noe som begrenser statens myndigheters inngrep i de vernede rettighetene. Legalitetsprinsippet i Grunnlovens § 113 åpner for at statens myndigheter kan gripe inn i de vernede rettighetene der det er gitt grunnlag i lov. I tillegg følger det av sikker rett at inngrep også må være forholdsmessige og i tråd med lovens formål.

Som en del av de menneskerettslige rammene oppstiller Grunnlovens § 104 og Barnekonvensjonen særlige rettigheter for barn. Denne særreguleringen gir barn rett til å bli hørt i spørsmål som har innflytelse på deres liv, i samsvar med deres alder og utviklingssteg. Videre stilles det krav til at hensynet til hva som er best for barnet er grunnleggende og skal tas i betraktning ved alle handlinger og avgjørelser som vedrører barn (Grunnloven (1814, §104) og Barnekonvensjonen (1989, artikkel 3 nr. 1 og artikkel 12). Barn har også en særlig rett til beskyttelse av sin personlige integritet, noe som omfatter beskyttelse mot alvorlige integritetskrenkelser som fysisk og psykisk vold, mishandling og seksuell utnyttelse, og beskyttelse mot mindre alvorlige inngrep som utidig og unødvendig innblanding i barnets privatliv (Grunnloven § 104; (Lønning, 2012, s. 193). Alle barn har krav på beskyttelse og omsorg som er nødvendig for barnets trivsel, og for forsvarlig oppdragelse (Barnekonvensjonen, 1989, artikkel 3 nr. 2; Barnelova, 2023, § 30). Dette innebærer at barn som vokser opp i fosterhjem har krav på samme beskyttelse og omsorg som barn som vokser opp hos sine foreldre, og at den konkrete oppdragelsen av et barn som er plassert i fosterhjem må tilpasses det enkelte barn.

At barn har rett til privatliv, integritet og medbestemmelse byr på en rekke utfordringer av både juridisk, pedagogisk og moralsk art i forhold til grensesetting og bruk av tvang i fosterhjem. Grensesetting og bruk av tvang i fosterhjem skal sikre barnets rett til omsorg og oppdragelse. Samtidig skal barnets integritet, menneskeverd, privatliv og autonomi

respekteres. I tillegg skal barnets rett til å bli hørt i spørsmål som vedrører barnet selv også sikres. Dette er en krevende balansegang. Grunnlovens forarbeider peker på at «statens myndigheter har plikt til å sørge for et regelverk og for håndhevelse av et regelverk som på best mulig måte kan verne barnet fra utnyttelse, vold og mishandling». Dette er altså en forpliktelse til lovgiver om å sikre god nok lovgivning. Dermed er det et vurderingstema om lovgivningen er utformet på en slik måte at disse kravene sikres. Legalitetsprinsippet i Grunnlovens § 113 utgjør en del av kravet til dette regelverket. Bestemmelsen sier at «[m]yndighetenes inngrep overfor den enkelte må ha grunnlag i lov.» Det er ikke gitt eksplisitt hjemmel for bruk av tvang og makt i fosterhjem. Barnevernsloven § 9-2 krever at barn skal få «forsvarlig omsorg i fosterhjemmet, og det skal behandles hensynsfullt og med respekt for sin integritet.» Bestemmelsen gir rett og plikt til omsorg, men det følger ikke av bestemmelsens ordlyd at dette omfatter inngrep etter Grunnlovens § 113.

Det har i flere runder vært vurdert om det skal gis lovhjemmel for tvang i fosterhjem. Utvalget som vurderte ny barnevernslov (NOU 2016:16) mente at omsorgshjemmelen supplert med straffrihetsgrunnene nødverge og nødrett fra straffeloven var tilstrekkelig. Med samme begrunnelse foreslo heller ikke departementet i høringen at tvangsbruk i fosterhjem skulle reguleres (Prop. 133 L (2020–2021), s. 298-303). Verken utvalget som vurderte ny barnevernslov (NOU 2016:16), departementet (Prop. 133 L (2020–2021), s. 298-303) eller noen av høringsinstansene har vurdert når legalitetsprinsippet etter norsk rett og EMK utløser et krav om lovhjemmel ved bruk av grensesetting og tvang i fosterhjem. Denne problemstillingen har jurist Frida Hansen, under veiledning av Marius Storvik, utredet i forhold til den tidligere barnevernloven i sin masteroppgave ved UiT. Arbeidet med masteroppgaven pågikk sideløpende med forskningsarbeidet som denne rapporten bygger på, for å utrede den juridiske problemstillingen. Hansen konkluderte med at «Omsorgsplikten kan ikke fungere som tilstrekkelig hjemmel for inngrep overfor fosterhjemsbarn.»(Hansen, 2022, s.46). Vurderingen ble gjort etter den tidligere barnevernloven § 4-18. Som det følger av senere analyser i denne rapporten, er det ingen ting som tilsier at dette er endret ved overgangen til ny barnevernslov. Den rettslige reguleringen av grensesetting og tvang er dermed begrenset til omsorgsplikten og straffrihetsgrunner. Fordi grensesetting og bruk av tvang ikke er regulert, er det ikke etablert konsensus rundt normer og terskler for grensesetting og bruk av tvang. Følgen er at det heller ikke stilles krav til dokumentasjon eller rettferdiggjøring av tvangsbruken. Dette reiser spørsmålet om hva som menes med grensesetting og tvang. Her vil det knyttes noen rettslige betraktninger til tvangsbegrepet.

Utover det generelle forbudet mot å bruke vold i oppdragelsen (jf. barneloven § 30) er tvang verken lovregulert i fosterhjem eller familier. I en norsk juridisk kontekst er tvangsbegrepet uklart og uoversiktlig; det finnes ikke en generell definisjon av tvangsbegrepet i de lover som regulerer bruk av tvang i Norge (Søvig, 2018). I ulike institusjonelle kontekster (f.eks. barnevern og psykisk helsevern) gjelder ulike juridiske forståelser av hva tvang betyr og hva tvangsbruk innebærer (Norge Helse- og omsorgsdepartementet, 2019). Sigurdsen har eksempelvis brukt begrepet tvang om frihetsberøvelse mot barnets vilje (Sigurdsen, 2015, s. 102). Frihetsberøvelse mot barnets vilje vil være inngrep i menneskerettigheter vernet av Grunnlovens §§ 94, 106 og 102. Fellesnevneren for handlinger som kategoriseres som «tvang» er at handlingene utgjør et «inngrep» i et gode som er vernet av Grunnlovens

menneskerettskapittel. Selv om slike inngrep kan rettferdiggjøres, krever legalitetsprinsippet (Grunnlovens § 113) grunnlag i lov. Et annet aksept ved dette er at legalitetsprinsippet markerer en terskel for når rettssikkerhetsgarantier utløses. I en rettslig kontekst er det rimelig å knytte tvangsbegrepet til terskelen for når Grunnloven utløser rettssikkerhetsgarantier.

I de rettslige sammenhengene i denne rapporten, brukes begrepet grensesetting om handlinger som ikke overstiger inngrepsterskelen etter Grunnlovens § 113. Begrepet tvang brukes om handlinger som overstiger inngrepsterskelen i Grunnlovens § 113. Den rettslige fremgangsmåten for å analysere spørsmålene kan fremstilles slik: først undersøkes om en handling griper inn i et vernet gode, altså om handlingen regnes som et inngrep. Deretter undersøkes om handlingen utøves av en myndighet. Endelig undersøkes om handlingen har grunnlag i lov. Et uttrykk for hvilke handlinger som regnes som «inngrep» finnes i sammenligningen med reglene for barnevernsinstitusjoner. Den tidligere barnevernloven § 5-9, med forskrift, regulerte bruk av tvang i barnevernsinstitusjon. Den opphevede forskriftens § 13 gav et visst rom for fysisk tvangsbruk i oppdragelseshensikt. I juridisk teori ble det vist at tvangshjemmelen i oppdragelseshensikt ikke hadde tilstrekkelig hjemmel (Havre, 2016). Dette er reparert ved at det er gitt lovhjemler for tvangsbruk i den nye barnevernslovens kapittel 10. I visse situasjoner, og ut fra spesifikke kriterier, kan ansatte på barnevernsinstitusjoner bruke følgende typer av tvang og inngrep mot barn og unge som er plassert på institusjon: rusmiddeltesting, tvang i akutte faresituasjoner, begrensninger og innskrenkninger i bevegelser i og utenfor institusjonen, ransaking av rom og eiendeler, kroppsvisitasjon, beslaglegging av gjenstander og begrensning i bruk av kommunikasjonsmidler. Lignende situasjoner i fosterhjem er derfor i denne rapporten nærmere rettslig analysert.

Legalitetsprinsippet har en formell og en kvalitativ del. Den kvalitative delen dreier seg om faktisk rettssikkerhet. Når barnevernsinstitusjonen bruker tvang mot barn som bor der, utløses flere rettssikkerhetsgarantier. Et eksempel er at den nye forskriften § 6 (2) stiller krav til at barnet skal være til stede når rom og eiendeler undersøkes. Et annet eksempel er at de fleste former for tvang skal skriftlig begrunnes i vedtak, at protokoll sendes barnevernstjenesten og statsforvalteren, og at det utløses klagerett for barn og foreldre (Barnevernsloven § 10-14 og Statens Helsetilsynet, 2021). Dersom fosterforeldre bruker liknende former for tvang krever verken tidligere eller ny barnevernslov involvering av andre en fosterforeldre, vedtak, dokumentkontroll eller klagemulighet. Som fosterhjemssystemet er organisert, er grensesetting og bruk av tvang mot fosterbarn i fosterhjem regulert etter de samme bestemmelser som gjelder for barn som bor sammen med sine foreldre, men med den grunnleggende forskjell at ansvaret for barnet er delt mellom flere ulike aktører. Det er ikke bare utfordringer ved det formelle lovkravet, men også ved det kvalitative lovkravet.

2.2 Tvang som sosiokulturelt fenomen og subjektiv erfaring

Vi skal her knytte noen betraktninger til hvordan tvang og grensedragningen mellom tvang og grensesetting kan forstås i et sosiokulturelt perspektiv.

Tvang er et komplekst begrep som ikke kan innfanges med en entydig definisjon, og tvang i et juridisk perspektiv er som sagt ikke nødvendigvis det samme som tvang i en opplevd erfaring.

I en hverdagspråklig forståelse av fenomenet innebærer tvang bruk av fysiske eller psykiske maktmidler mot noen, slik at vedkommende får begrenset sin bevegelses- eller handlefrihet. Når tvang – forstått som det å gjennomtvinge sin vilje overfor andre - brukes i en menneskelig relasjon, vil det alltid være snakk om et asymmetrisk maktforhold, hvor en aktør bestemmer over handlingene til en annen aktør. Tvang og makt er altså sammenvevde fenomener, og tvang dreier seg om å få noen til å gjøre noe som de i utgangspunktet ikke ville (Handegård, 2005, s. 37). Dette kan både være å få en person til å foreta en bestemt handling, eller å få en person til å unnlate å gjøre en handling. Dermed kan man argumentere for at tvang både har et fysisk og et psykisk uttrykk. Med fysisk tvang kan man ved vold, kroppslig press, fastholdning, innlåsing eller medisinerings få en person til å gjennomføre eller unnlate å gjennomføre en fysisk handling. Ved fysisk tvang er det dermed kroppen til en person som utsettes for en mekanisk eller kjemisk påvirkning som begrenser personens handlingsrom. Fysisk tvang undertrykker, tvinger, begrenser og forbyder handlinger og adferd. Det er en type makt som er særlig rettet mot kroppen og virker gjennom fysiske begrensinger og sanksjoner eller straff. Fysisk tvang kan også foregå som nødverge eller nødrett, for eksempel hvis en fosterforelder er nødt til å fastholde et barn for å forhindre denne i å skade andre eller seg selv.

Psykisk tvang påvirker, i motsetning til fysisk tvang, ikke en persons fysiske kropp eller legeme direkte, men tvangen er rettet mot en persons vilje, selvbestemmelse eller intensjon. Psykisk tvang er kort sagt når en persons mulighet til å foreta et valg blir underlagt en annen aktørs bevisste intensjon og vilje. Dermed er psykisk tvang beslektet med begreper som 'trusler', 'befalinger' og straff. Psykisk tvang kan være voldsom og skremmende som når man blir kjeftet og aggressivt ropt på, eller blir utsatt for verbale trusler og advarsler. Samtidig kan formålet med psykisk tvang være å få en person til å korrigere eller stoppe sin egen adferd og handlinger. Som for eksempel når en fosterforelder forteller et fosterbarn på 15 år at hvis han/hun *ikke* er hjemme i sin seng kl. 22 og har lagt mobilen på kjøkkenet, vil mobilen bli konfiskert og fosterbarnet får husarrest. Formålet med denne type styring kan være å påvirke barnet til å utøve en «fornuftig», eller normativ «korrekt» adferd; å sove om natten, i stedet for å være ute eller være på nett. Psykisk tvang er altså en form for makt som bearbeider personen ved å underkaste personen anvisninger som enten skal korrigere uønsket adferd eller frembringe ønsket adferd og handlinger som andre har bestemt. Eksemplet over viser at grensedragningen mellom psykisk tvang og «vanlig» oppdragelse kan være komplisert. Her skal tilføyes at også grensen mellom fysisk og psykisk tvang er utydelig (Handegård, 2005, s. 40). Ofte vil fysisk tvang også inneholde elementer av psykisk tvang, og psykisk tvang kan raskt konvertere seg til fysisk tvang. For eksempel hvis en person ikke adlyder en befaling om å gjennomføre en bestemt handling og derfor blir fysisk tvunget til å gjøre handlingen mot sin vilje. Grensen mellom tvang og vold, eller psykisk mishandling, kan likeledes være utydelig, og noen handlinger kan være både tvang og vold. Samtidig er det viktig å understreke at begrepet «tvang» ikke nødvendigvis er en motsetning til omsorgsfull grensetting. Dette blir tydelig hvis man ser på hvordan tvang skal brukes på institusjoner godkjent for tvangsbruk. Formell tvangsbruk på ungdomspsykiatriske avdelinger eller

barnevernsinstitusjoner skal alltid brukes ut fra en intensjon om å hjelpe pasienten /barnet eller for å avverge skader på ting eller andre mennesker. Tvangsmidler eller tvangsbehandling skal aldri brukes som en straff (Storvik, 2017).

Hva som regnes som tvang, og når tvang forstås som en grenseoverskridende handling, er i stor grad historisk, sosialt og kulturelt bestemt (Szasz, 2007). For bare få generasjoner siden var det akseptert at foreldre (og lærere) fysisk avstraffede barn som hadde oppført seg dårlig. I visse situasjoner var det likefrem forventet. Kort fortalt var det ikke nødvendigvis grenseoverskridende å avstraffe et barn korporlig for 100 år siden. Da fysisk avstraffelse av barn var vanlig, ble det høyst sannsynlig ikke oppfattet som like grenseoverskridende for de barn som ble utsatt for det, som det ville bli opplevd av barn i dag. Hva og hvor en persons grenser er, er med andre ord ekstremt kontekstavhengig. I en sosial og kulturell kontekst hvor vold og overgrep er vanlig vil de subjektive grenser for når man opplever handlinger som grenseoverskridende være vesentlig annerledes enn i en sosial og kulturell kontekst hvor vold og overgrep fremkommer sjeldent (Bertelsen, 2007). At grensene for hva som er akseptabel og uakseptabel grensesetting stadig forandres, kan også ses på oppdragsmidler som skammekroken, husarrest og kjefting. Disse er (enda) ikke ulovlig, men regnes av mange i Norge ikke lenger som god barneoppdragelse.

Det er helt nødvendig å se på tvang som et opplevd og erfart fenomen, i tillegg til å se det som et juridisk fenomen. Det er ikke gitt at en person som utsettes for inngripen i sin frihet også erfarer dette som en begrensning av sin vilje og mulighet til selvbestemmelse. En person som er innlagt på en psykiatrisk avdeling kan eksempelvis ha et sterkt ønske om å bli spent fast eller isolert da personen mener at dette vil være en hjelp i en konkret situasjon (Nyttingnes et al., 2018). Hvis dette ønske om å bli utsatt for, i lovens forstand, formell tvang ikke blir etterlevet kan det av personen som ønsker dette, erfares som en nedvurdering av personens vilje. Samtidig kan objektivt sett langt mindre inngripende ting erfares som en krenkelse av ens vilje eller mulighet til selvbestemmelse, såsom begrensninger i å utfolde hverdagsaktiviteter relatert til for eksempel bevegelsesmuligheter, bruk av medier og kommunikasjonsmidler, hvem man kan være i lag med, regulering av døgnrytme, påbud om hygiene (når og hvor en person pusser tenner og dusjer, eller hvor ofte en person skifter klær), eller muligheten til å uttrykke sin mening om et spesifikt emne. Slike «mindre» begrensninger av hverdagsaktiviteter kan, i bestemte kontekster, erfares av de personer som utsettes for reguleringene som alvorlige krenkelser av deres autonomi, og dermed som tvang. Dette tydeliggjør tvangens kompleksitet; i bestemte situasjoner og institusjonelle kontekster kan en voldsom inngripen i en persons handlingsmuligheter (fastholding eller innsperming) bli opplevd som omsorg og hjelp, og ikke som tvang. Samtidig kan bruken av formelt sett vesentlig mindre inngripende tiltak erfares som en utilstedeleg krenkelse av ens grunnleggende vilje og i høy grad oppleves som tvang. Dette viser også at *opplevelsen* av tvang ikke direkte kan kobles sammen med en objektiv definisjon av hva som formelt sett er tvang. Formell tvang er de begrensninger som kan brukes til å regulere en persons adferd og bevegelse og som er hjemmet i lov. På de områder hvor loven ikke tydelig og klart beskriver hva tvang er, og når tvang legitimt kan brukes, blir det også mer uklart når en person formelt sett er blitt utsatt for tvang. Som vi har beskrevet er bruken av tvang i fosterhjem ikke regulert på samme måte som i barnevernsinstitusjoner. Forskjellen på grensesetting og tvang er derfor mindre tydelig.

2.3 Oppdragelsesstiler og grensesetting

Grensesetting – det å sette grenser for barnet - er som nevnt innledningsvis en del av en forsvarlig oppdragelse, der barnet skal beskyttes mot ting som kan skade det og skal lære hva som er rett og galt. Hvilken type grensesetting og kontroll foreldre, og fosterforeldre, benytter henger sammen med hvilken oppdragelsesstil de har. Oppdragelsesstiler kan defineres som den følelsesmessige atmosfære foreldre skaper i hjemmet (Darling & Steinberg, 1993), og hvordan foreldre setter grenser overfor barnet. En mye brukt modell for å forstå og kategorisere ulike oppdragelsesstiler ble utviklet av Diana Baumrind (Baumrind, 1996; Milevsky, 2011) på 1960- og 70-tallet. Baumrind differensierer mellom tre typer: i) En *autoritativ* oppdragelsesstil, hvor foreldre stiller tydelig krav kombinert med en høy grad av nærvær og varme. Dette er foreldre som bestemmer, som setter tydelige grenser og viser konkrete forventninger til barnet, men som samtidig er fleksible og kan inngå i en dialog. ii) En *autoritær* oppdragelsesstil, hvor foreldre bruker en høy grad av kontroll og lav grad av nærvær og varme. Dette er foreldre som dikterer hvordan barnet skal oppføre seg, som setter ugjendrivelige grenser og som forventer lydighet overfor foreldrene. Disse foreldre viser mindre omsorg og er ikke åpne for å diskutere sine synspunkter. iii) En *ettergivende* oppdragelsesstil, hvor foreldre bruker lite kontroll og gir mye nærvær og varme. Dette er foreldre som krever og kontrollerer lite, som setter få og uklare grenser, og som i stor grad lar barna styre seg selv. Disse foreldre går i dialog og vil unngå konfrontasjoner med barnet. På 1980-tallet tilføyede Maccoby og Martin (1983) en fjerde oppdragelsesstil: iv) En *avvisende* (passiv) oppdragelsesstil, hvor foreldre bruker en lav grad av kontroll og lav grad av nærvær og varme. Disse foreldrene har få krav og lave forventninger til barnet og de setter få (eller ingen) grenser. De utviser lite interesse for barnet og veileder barna i liten grad i hva som er riktig og galt. Disse foreldre kan også være avvisende eller direkte neglisjere barnet. Som man ser, opererer Baumrinds modell langs to dimensjoner: den første dimensjon beskriver i hvilken grad foreldre kontrollerer barnets oppførsel og stiller krav og forventninger. Den andre dimensjonen beskriver i hvilken grad foreldre er mottakelige overfor barnets perspektiv og følelser. De fire oppdragelsesstiler er analytiske typer som kan brukes til å kategorisere stereotypiske foreldreroller. I praksis vil de fire oppdragelsesstiler i noen grad overlappe, eller foreldre vil skifte mellom ulike oppdragelsesstiler i ulike kontekster.

Synet på barn, foreldrerollen og oppdragelsesidealer endrer seg i takt med historiske epoker og sosiale og kulturelle normer. Hva som forstås som akseptabel adferd for barn vil være forskjellig i ulike kulturer og samfunnsmodeller, men det vil også være forskjellig syn på hva akseptabel adferd er innad i et samfunn, for eksempel mellom ulike sosiale klasser (Erstad, 2015; Aarseth, 2014). Overordnet sett har oppdragelsesstilen i nordiske samfunn i nyere tid beveget seg fra en disiplinær grensesetting med forventning om lydighet til en mer dialogpreget relasjon mellom foreldre og barn (Gullestad, 1997). I dag blir barn sett som autonome individer med en selvstendig verdi, og som Gilliam og Gulløv fremhever, er vellykket oppdragelse av barn et symbol både på foreldrenes og samfunnets demokratiske idealer og siviliserte anstendighet (Gilliam & Gulløv, 2014). Barn er med andre ord blitt et samfunnsprosjekt. Dermed blir den rette balanse mellom kontroll og anerkjennelse i grensesettingen av barn også et offentlig anliggende. Dette gjelder naturligvis desto mer i fosterhjem, hvor omsorgen som barnet får, i enda mer konkret betydning, er et offentlig

anleggende, fordi det er staten som plasserer barn i fosterhjem. Som ansvarlig myndighet formidler Bufdir generelle råd til foreldre, herunder grensettingsidealer⁹ - noe som understreker at dette er et offentlig anliggende. Langt på vei bygger Bufdirs forståelse av den gode foreldrerollen på en autoritativ oppdragsstil.

Oppsummerende tar undersøkelsene i denne rapporten utgangspunkt i at grensesetting, tvang og omsorg er korrelerte størrelser, som ikke kan forstås ut fra universelle definisjoner, men som må forstås både ut fra juridiske prinsipper, den sosiokulturelle, pedagogiske og institusjonelle konteksten de foregår i, samt ut fra den subjektive erfaringen.

⁹ Se: www.bufdir.no/foreldrehverdag

3 Metode og data

Datamaterialet som denne rapporten bygger på, består av en kvalitativ og en kvantitativ del. Det kvalitative materialet omfatter intervjuer med barn og unge som bor, eller har bodd, i fosterhjem samt intervjuer med fosterforeldre, med ansatte i barnevernet, med tilsynspersoner og med ansatte hos statsforvalteren. Det kvantitative materialet omfatter en nasjonal spørreskjemaundersøkelse sendt til fosterforeldre, og en nasjonal spørreskjemaundersøkelse sendt til ledere av landets barneverntjenester.

3.1 Rekruttering og informantutvalg i intervjuundersøkelsene

Under finnes en oversiktstabell over alle informanter som er blitt intervjuet i forskningsprosjektet.

Tabell 1 Tabell over informanter som er intervjuet

Metode	Informantgruppe	Antall	Kjønn	
Kvalitative dybdeintervjuer	Unge som bor eller har bodd i fosterhjem	33	21 deltakere i aldersgruppen 13 - 17 år. 12 deltakere i aldersgruppen 18 - 25 år.	Gutter/menn: 9 Jenter/kvinner: 23. Ikke-binær: 1
	Fosterforeldre	17		Kvinner: 11 Menn: 6
	Ansatte i barnevernet	14		Kvinner: 12 Menn: 2
	Tilsynspersoner	9		Kvinner: 7 Menn: 2
	Ansatte hos statsforvalteren	10 (i 2022 var det 10 statsforvaltere i Norge)		Kvinner: 10 Menn: 0

Alle intervjuer i prosjektet ble gjennomført fra våren 2021 til sommeren 2022.

Spørreskjemaundersøkelsen rettet mot fosterforeldre ble gjennomført våren 2022, mens spørreskjemaundersøkelsen rettet mot ledere av barneverntjenestene ble gjennomført høsten 2022.

Rekrutteringen av informanter til den kvalitative delen av prosjektet har vært omfattende og til tider vanskelig og ressurskrevende.

3.1.1 Barn og unge som bor eller har bodd i fosterhjem

Barn og unge som bor eller har bodd i fosterhjem ble både rekruttert via Bufetat, barnevernstjenester og sosiale medier¹⁰. Hver av Bufetats fem regionskontorer ble kontaktet og i alt ble 47 Barnevernstjenester fra hele landet ringt opp og fikk tilsendt eposter med anmodninger om støtte i prosjektet. Noen ungdommer ble rekruttert via Bufetat, men prosessen med å rekruttere unge via barnevernstjenester var overraskende tungvint. Over 40 barnevernstjenester svarte negativt på vår henvendelse eller svarte aldri, selv etter utallige eposter og telefonoppringninger. Vi kan kun spekulere i hvorfor rekrutteringsprosessen via barneverntjenestene i dette prosjektet har vært utfordrende. Utover generell travelhet og koronapandemien, fikk vi tilbakemeldinger om at barneverntjenestene fikk mange forespørsler om å delta i forskningsprosjekter og at de måtte prioritere hva de kunne bruke ressurser på.

Utover rekruttering via barnevernstjenester, spredte vi informasjon om prosjektet via avisen AN, NRK Nordland og ved å innrykke annonser på Facebook og Instagram. I tillegg hjalp Tale Maria Krohn Engvik, også kjent som «Helsesista»¹¹, med å spre informasjon om prosjektet og videreformidle muligheten for å delta i intervju via Instagram og Facebook. Unge som deltok i intervju, fikk et gavekort på 300 kr som kompensasjon for den tid de brukte på å gjennomføre intervjuet.

I alt ble 33 unge intervjuet i prosjektet. Kjønnfordelingen var 9 gutter/menn, 23 jenter/kvinner og 1 Ikke-binær (se også tabell over.) Alderen på unge deltakere fordelte seg slik at 21 ungdommer var mellom 13 år og 18 år, og 12 ungdommer var mellom 18 år og 24 år på intervjudispunktet. 5 bodde i Nord-Norge, 8 bodde i Midt-Norge, 8 bodde i Vest-Norge, 2 bodde i Sør-Norge, 9 bodde i Øst-Norge, og 2 ønsket ikke å opplyse hvor de bodde. Noen av de unge har bodd i samme fosterhjem det meste av livet sitt, mens andre flyttet i fosterhjem som tenåringer. Flere av de unge fortalte at de hadde bodd i ulike deler av landet gjennom oppveksten deres, både sammen med deres foreldre og i fosterhjem eller på barnevernsinstitusjon. De unge bodde eller hadde bodd i kommunale fosterhjem, statlige familiehjem, nettverksfosterhjem (herunder slektskapsfosterhjem) og beredskapshjem. Det er ikke enkelt å gi en oversikt over de nøyaktige typer av fosterhjem de unge har bodd i, da mange av de unge har flyttet mellom ulike typer av fosterhjem gjennom oppveksten. Mange har først bodd i et beredskapshjem og deretter bodd permanent i et kommunalt-, spesialisert- eller et nettverksfosterhjem. 13 av de unge hadde også flyttet mellom et kommunalt, spesialisert eller et nettverksfosterhjem en eller flere ganger. Fem av de unge har innvandrerbakgrunn, og fem av de unge er vokst opp i samiske områder.

¹⁰ Landsforeningen for barnevernsbarn og Forandringsfabrikken ble spurt om å spre informasjon om prosjektet til barn og unge med fosterhjemserfaring som kunne tenkes å ha interesse i å delta, men ønsket ikke å bidra i prosjektet.

¹¹ Engvik er utdannet helsesykepleier og jobber med formidling av kunnskap rundt temaene helse, barn og ungdom, herunder overgrep, vold, nakenbilder og selvmordstanker. Helsesista har rundt 200 000 abonnenter på sosiale media (<https://helsesista.no/>).

3.1.2 Fosterforeldre

Fosterforeldre ble rekruttert via Bufetat, barnevernstjenester og Norsk Fosterhjemsforening. I alt ble 17 fosterforeldre intervjuet. 11 kvinner og 6 menn. Hovedparten av fosterforeldrene er mellom 40 og 60 år. De fleste har mellomlange eller lange høyskole- eller universitetsutdannelse. Noen få av fosterforeldrene har en yrkesfagsutdanning, mens én ikke har en utdanning utover grunnskolen. Over halvparten av fosterforeldrene har jobbet innenfor helse- eller sosialfag, eller skole. På intervjuetidspunktet var 7 kommunale fosterhjem, 7 var familiehjem (nå kalt spesialiserte fosterhjem) og 3 var beredskapshjem. De fleste av fosterforeldrene bor med samboer eller ektefelle, men noen er solo fosterforeldre.

3.1.3 Ansatte i barnevernet

I alt ble 14 ansatte i barnevernet intervjuet i prosjektet. De ble alle rekruttert via barnevernstjenester. De intervjuede barnevernsansatte kommer fra ulike deler av landet. De hadde ulike erfaring som ansatt i barnevernet og med å jobbe med fosterhjem. De med lengst erfaring hadde jobbet ca. 25 år i barnevernet og de med kortest erfaring hadde vært ansatt ca. 4 år. Av utdanningsbakgrunn hadde halvparten sosionomutdanning, og den andre halvparten hadde barnevernspedagogutdanning.

3.1.4 Tilsynspersoner

Tilsynspersoner ble rekruttert via barnevernstjenester og en forskningsenhet i en større norsk kommune. I alt ble 9 tilsynspersoner intervjuet i prosjektet. På tidspunktet for intervjuene hadde den med lengst erfaring jobbet med å føre tilsyn i fosterhjem i 16 år, mens den med kortest erfaring hadde vært tilsynsperson i ett år. Noen av tilsynspersonene har hatt tilknytning til barneverntjenesten i flere tiår. Sju av de ni intervjupersoner har oppdraget som tilsynsperson som privatperson, ved siden av en annen jobb, eller som pensjonist. Flere av disse hadde en barnefaglig bakgrunn som lærer, førskolelærer, hjelpepleier, miljøarbeider eller jordmor. To jobbet innenfor økonomi. I tillegg var to av de intervjuede tilsynspersoner ansatt av kommunen som «profesjonelle tilsynspersoner» - det vil si at de hadde jobben som tilsynsperson som en fast del av sin kommunale stilling, slik at rollen som tilsynsperson var en integrert del av deres profesjonelle arbeid.

3.1.5 Ansatte hos statsforvalteren

Forskningsteamet kontaktet seksjonslederen for den seksjon som har ansvaret for barnevern hos de 10 ulike statsforvalterne og opplyste om forskningsprosjektets formål. Deretter fant seksjonslederen en ansatt fra seksjonen som hadde erfaring med å føre tilsyn med lokale barneverntjenester og som hadde lyst til å stille i intervju. Av de ulike grupper som ble intervjuet i prosjektet var ansatte fra statsforvalteren den enkleste å rekruttere. Det ble gjennomført intervju med ansatte fra alle 10 statsforvaltere, noe som sikrer god representasjon siden dette datamaterialet dermed dekker hele landet.

3.2 Intervjumetode

Den kvalitative delen av undersøkelsen bygger på intervjudata. Fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren ble intervjuet via en nettbasert plattform (Teams), mens de unge deltakere i utgangspunktet fikk valget mellom å bli intervjuet via Teams eller fysisk møte. På grunn av smittevernstiltak under koronapandemien var det i lange perioder ikke mulig å gjennomføre fysisk intervju, derfor ble kun 5 intervjuer gjennomført fysisk, mens resten ble gjennomført via Teams¹². Her må det tilføyes at langt de fleste av de unge foretrakk å bli intervjuet via Teams. Noen av de unge ønsket også å delta uten at barnevernet eller deres fosterforeldre ble opplyst om dette, og et nettbasert intervju ga dem mulighet til å delta via deres mobiltelefon uten å skulle planlegge å møtes med en forsker. Ved bruk av Teams bestemte deltakeren om kameraet skulle være på eller av. Lyddoptak ble brukt i alle intervjuene etter godkjenning fra hver enkelt informant.

Intervjuguidene til barn og unge som bor i fosterhjem, fosterforeldre og ansatte i barnevernet ble kvalitetssikret av referansegruppen og av vår interne kvalitetssikrer. Intervjuguidene til tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren bygget på intervjuene som ble gjennomført med ungdommer, fosterforeldre og ansatte i barnevernet, og fokuserte i stor grad på hvordan tilsynet med barnevernstjenester konkret utøves. I intervjusituasjonen fungerte intervjuguidene som rettesnor for hvilke emner det ble spurt om, men ut over det forløp intervjuene forskjellig, alt etter hvordan dialogen utspilte seg, og hva intervjupersonen fortalte.

I intervjusituasjonen er det viktig å være oppmerksom på hvilken rolle man inntar som forsker, og hvordan man blir oppfattet av de personer man intervjuer (Järvinen & Mik-Meyer, 2005). I intervjuene med fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren ga forskerne uttrykk for at grensesetting og tvang i fosterhjem er et underforsket felt og at vi gjennom intervjuene ønsket å forstå hvordan grensesetting, som en vanlig del av relasjonen mellom voksne og barn og unge ble forstått og praktisert i fosterhjem, samt hvor grensen mellom akseptabel og uakseptabel grensesetting og tvang er for ulike aktører.

I intervjuene med barn og unge var det viktig at forskeren posisjonerte seg som en fortrolig voksen som ikke hadde en relasjon til hverken barnevernet eller til fosterforeldrene. Samtidig var det også viktig at de unge forsto at forskeren ikke ville dele deres fortellinger med andre aktører utenfor forskningsteamet, og at de kunne fortelle om det de hadde lyst til, både gode og dårlige opplevelser. I intervjuene med de unge gjorde forskerne oppmerksom på at det var de unge som var ekspertene i intervjusituasjonen, og at forskeren gjerne ville høre om deres erfaringer og opplevelser med grensesetting og tvang i fosterhjem. Det ble blant annet spurt om hvilke husregler de unge har, eller har hatt, i fosterhjemmene, om de unge har opplevd ulike typer av tvang som inndragelse av telefon, innesperring eller fastholding, og de unges erfaringer med saksbehandlere fra barnevernet

¹² Noen av intervjuene ble gjennomført som telefonintervjuer, enten når informanter ikke hadde adgang til en PC, eller et par ganger hvor tekniske problemer med Teams eller internettforbindelser gjorde det nødvendig å bruke telefonen i stedet.

og tilsynspersoner. Forskeren som gjennomførte intervjuene med nesten alle de unge deltakerne opplevde at de unge forsto formålet med prosjektet og forsto at forskeren var uavhengig av de myndigheter, tjenester og personer som de unge forholder seg til i deres hverdag.

Intervjumetoden som ble anvendt var det såkalt «aktive intervju». Holstein og Gubrium argumenterer for at et intervju, som alle andre former for talehandlinger, er bestemmende for formen og innholdet av hva som blir sagt (Holstein & Gubrium, 1995). Dette innebærer at en intervjusituasjon ikke er et nøytralt rom, men er et aktivt, sosialt møte, som alle andre møter mellom mennesker. Holstein og Gubrium begrepsfester dette med uttrykket 'det aktive intervju'. I stedet for å streve etter nøytralitet, anerkjenner man i denne forskningstradisjonen at det finner sted posisjoneringer i intervjuet, og at disse posisjoneringene er innrammet av den kunnskap som både intervjueren og den intervjuede har av seg selv, av andre eller av spesifikke fenomener. Identifiseringen med bestemte sosiale kategorier og identiteter som for eksempel ungdom, fosterbarn, sårbar, saksbehandler, fosterforeldre, tilsynsmyndighet osv. er bestemmende for hvordan personer fortolker situasjoner, kategorier, institusjonelle forhold, roller, identiteter, sosiale strategier og rolleavhengige egenskaper. Vårt mål med å ta i bruk en aktiv intervju-metode i dette prosjektet var å få tilgang til bestemte deler av informantenes repertoar av kunnskap, ved at den intervjuede opptrer som en forteller som deler sin kunnskap og erfaringer i en interaksjon og forhandling med forskeren. Denne kunnskapen og disse erfaringene er ikke uttrykk for isolerte innsikter den enkelte person har, men er derimot uttrykk for en identifisering med bestemte diskurser, institusjonelle forhold, forståelser og sosiale relasjoner. I den engelske litteraturen brukes ofte begrepet 'account' til å beskrive den fortellingen som den intervjuede legger frem om et fenomen. For eksempel skriver Marie Campbell og Frances Gregor:

[T]his is why, in order to collect data that can be used to understand people's lives, we have to use methods that capture accounts of people actually doing things" (Campbell & Gregor, 2002, s. 78).

Järvinen og Mik-Meyer fremhever på tilsvarende måte at en intervjupersons beskrivelser av handlinger og hendelser er et helt sentralt element å få grep om i intervjusituasjonen, da disse fortellingene er uttrykk for sosiale strategier, der personer legitimerer, forklarer og rettfærdiggjør handlinger og beslutninger (Järvinen & Mik-Meyer, 2005, s. 31). Et intervju er altså en interaksjon hvori erfaringer blir fortolket og meninger skapt, og er ikke et spesielt rom, der forskeren kan hente ut en ren og ferdig empiri fra den intervjuedes indre. Intervjudataene vil kort sagt alltid være "forurenset" av forskerens og informantens forforståelse, fortolkning og forhandling i intervjusituasjonen.

3.3 Rekruttering og informantutvalg i spørreskjemaundersøkelsene

3.3.1 Spørreskjemaundersøkelsen til fosterforeldre

Prosjektet har samlet inn kvantitative primærdata gjennom to nasjonale spørreskjemaundersøkelser: en blant landets fosterfamilier og en blant barneverntjenestene i norske kommuner.

Våren 2022 gjennomførte vi en spørreskjemaundersøkelse blant aktive fosterhjem, med formål om å kartlegge erfaringer og forståelser omkring grensesetting, grensesettingssituasjoner, og bruk av restriksjoner eller tvang. Spørreskjemaundersøkelsen ble gjennomført anonymt ved at Bufdir sendte ut forespørsel gjennom epost til alle aktive fosterhjem, det vil si alle fosterhjem som har fosterbarn¹³. Bufdir, som distribuerte spørreskjemaet for oss, opplyser at uttrekket fra deres system («Birk») besto av alle fosterhjem som var aktive/i bruk på utsendelsestidspunktet, i alt 9500 hjem. Bufdir opplyser videre at dette omfatter fosterhjem som Bufetat har 1) rekruttert og formidlet til kommuner, 2) statlige fosterhjem (familiehjem, beredskapshjem, og etter 1.1.2022 spesialiserte fosterhjem) og 3) fosterhjem der Bufetat har inngått avtale om kjøp fra private (både ideelle og kommersielle). For de kommunale fosterhjemmene har det ikke vært krav om at deres epost skal registreres hos Bufdir, slik at Bufdir sitt register kunne ha noen mangler for disse. Det er også noe tvil om i hvilken grad det skjuler seg noen inaktive fosterhjem i dette tallet (hvor barnet f.eks. har flyttet ut), blant annet fordi tallet utsendelser (9500) er noe høyt sammenlignet med annen informasjon vi har om omfang (se nedenfor), og fordi Bufdir ikke nødvendigvis får inn i sine oversikter alle utflyttinger hvor kommunene har avtaler med familiene. Det eksisterer ikke et totalt «fosterhjemsregister» i Norge som tallet kan kontrolleres mot, men Bufdir viser til SSB sin statistikk over antall barn som bor i fosterhjem, hvor opplysningene er hentet fra kommunenes systemer. Disse tallene viser f.eks. at det ved utgangen av 2021 var 8883 barn i alderen 0-17 år i fosterhjem i Norge. Når vi vet at noen fosterfamilier har mer enn ett fosterbarn, virker det lite rimelig å tro at det totale antallet aktive fosterfamilier kan være mye over SSB sitt tall på 8883.

Siden spørreskjemaet ikke inneholdt spørsmål om hvorvidt fosterhjemmet har avtale med et privat firma, er det ikke så mye vi kan si om innslaget av familier som har slike avtaler, i vårt utvalg. Bufdir opplyser imidlertid at det ifølge deres opplysninger per 31.12.2021 var 290 barn som bodde i fosterhjem der Bufetat har avtale med private/ideelle aktører, og 24 barn som bodde i beredskapshjem som var levert av private/ideelle aktører. De opplyser også at de etter 1.1.2022 og at en ny finansieringsordning ble innført med barnevernsreformen, ikke har kjøpt nye plasser fra private eller ideelle aktører som ikke er beredskapshjem. Siden Bufdir ikke har oversikt over fosterhjems plasser levert av private og som kjøpes av

¹³ Bufdirs liste over aktive fosterhjem omfatter også fosterforeldre som står oppført som aktive fordi de er klare til å ta imot nye fosterbarn.

kommuner, vet vi ikke heller noe om omfanget av avtaler med private/ideelle blant respondenter i utvalget som har oppgitt at de er «kommunalt» fosterhjem.

Invitasjonseposten som ble utsendt fra Bufdir inneholdt en informasjonstekst utformet av Nordlandsforskning og en hyperlenke til spørreskjemaet, som ble administrert gjennom løsningen til Nettskjema (www.nettskjema.no). Til fosterfamilier med to fosterforeldre ble det presisert at kun den ene fosterforelderen skulle fylle ut skjemaet (valgt etter loddrekning). Respondentene fylte spørreskjemaet ut anonymt, og kun Nordlandsforskning hadde tilgang til de ferdig utfylte skjemaene.

Spørreskjemaet hadde i overkant av 50 spørsmål (noen var enkeltspørsmål og andre var spørsmålsbatterier med flere underspørsmål) fordelt på ni undertemaer, og estimert svartid var 15-20 minutter. Invitasjonen ble sendt ut 18. februar 2022 og datainnsamlingen ble avsluttet 24. mai 2022. Det ble gjennomført én purring. Purringen økte svarinngangen med 64 prosent. Vi mottok til slutt svar fra i alt 1270 fosterfamilier. Basert på de to indikatorene vi har for å anslå populasjonsstørrelse (8883 fosterbarn og 9500 familier - trolig en del lavere), gir det en estimert svarprosent på omkring 14 %.

Spørreskjemaet inneholdt noen spørsmål som gir mulighet til å si noe om utvalgets representativitet, gjennom å sammenligne med tilgjengelig statistikk om barn i fosterhjem (www.bufdir.no) og befolkningsstatistikk fra SSB (www.ssb.no) (se tabeller i vedlegget). Ser vi på kommunestørrelse, fordeler fosterfamiliene i vårt utvalg seg noe mer på mellomstore og små kommuner enn det befolkningen generelt gjør. Vel halvparten (51 prosent) av fosterfamiliene i utvalget bor i kommuner med 20 000 innbyggere eller mer, mot 70 prosent i befolkningen generelt. Tilsvarende bor 15 prosent av fosterfamiliene i utvalget i kommuner med mindre enn 5 000 innbyggere, mot 8 prosent i befolkningen generelt.

Ser vi på inntektsfordelingen til fosterfamiliene i utvalget, synes inntektsnivået¹⁴ å være noe lavere enn inntektsnivået til sammenlignbare husholdninger i landet generelt. Mens medianinntekten for norske husholdninger som består av par med barn 0-17 år var kr 1,26 millioner i 2021 (SSB, 2021), er det kun 38 prosent i vårt utvalg som oppgir å ha en brutto husholdningsinntekt på 1,2 millioner kroner eller mer.

I spørreskjemaet hadde vi et spørsmål som kartla type fosterfamilie. Dette var stilt som et flervalgsspørsmål der respondentene hadde mulighet til å sette kryss for flere alternativer. Tre av fire fosterforeldre (75 prosent) oppgir «kommunalt fosterhjem», mens i alt 17 prosent oppgir at «slektsfosterhjem» eller «nettverksfosterhjem». Seks prosent svarte «statlig fosterhjem», seks prosent «familiehjem», og fire prosent «beredskapshjem». En nærmere sjekk viser at det er forholdsvis få av de som har oppgitt «slektsfosterhjem» eller «nettverksfosterhjem» og samtidig har krysset av for «kommunalt fosterhjem» (selv om disse to typene fosterhjem normalt vil være kommunale). Tilsvarende, er det få som har

¹⁴ Vi ba i undersøkelsen fosterforeldrene oppgi husstandens samlede brutto inntekt inkludert økonomisk ytelse/kompensasjon som fosterfamilie.

oppgitt «familiehjem» eller «beredskapshjem» som samtidig har svart «statlig fosterhjem» (noe det kan være grunn til å anta at de er).

Kategoriseringen i spørreskjemaet er ikke direkte sammenlignbare med kategoriene i Bufdir sin statistikk (www.bufdir.no), men et inntrykk er at andelen fosterfamilier i familie og nære nettverk (slektsfosterhjem og nettverksfosterhjem) er noe lavere i vår undersøkelse (17 prosent) enn i Bufdir sin statistikk (29 prosent).

Ser vi på aldersfordelingen til fosterbarna er det blant familiene i undersøkelsen flest fosterbarn i tenårene (43 prosent) eller barneskolealder (7-12 år) (39 prosent). Hvert tiende barn er i førskolealder (3-6 år), og kun syv prosent er under 3 år. Aldersfordelinga i utvalget synes å være forholdsvis lik aldersfordelinga i Bufdir sin statistikk. Ser vi på kjønnsfordelingen i utvalget er den omtrent identisk med kjønnsfordelingen i Bufdir sin statistikk. Begge fordelinger viser at det er noen flere gutter (53 prosent) enn jenter (eller annet kjønn) i fosterfamiliene.

Selv om vi, som vist over, har grunn til å tro at utvalget er rimelig representativt langs noen dimensjoner, skal vi kort komme inn på et par grunner til at vi likevel bør være varsom med å slutte fra utvalget til hele populasjonen av fosterfamilier. Når det er snakk om marginale fenomener i en befolkning, kan en lav svarprosent skape ekstra problemer (Elstad, 2010) fordi antallet observasjoner om fenomenet i utgangspunktet er lavt og særegenheter skapt av eventuelle tilfeldigheter blant de vi får med i utvalget, vil kunne prege resultatene uforholdsmessig i den ene eller andre retningen. Det er også et kjent problem i spørreskjemaundersøkelser at frafallet i en gitt populasjon ofte er sosialt og kulturelt skjevfordelt (op.cit.). I vårt tilfelle er det på tilsvarende måte grunn til å tro at sosialt og økonomisk ressursvake fosterfamilier kan ha en lavere motivasjon for å delta og høyere frafall enn sosialt og økonomisk ressurssterke familier. For det tredje kan noen typer grensesetting/tvangsbruk bli oppfattet som ømtålig å snakke om, og det kan antas å være høyest risiko for frafall blant de som har utøvd mer inngripende former for grensesetting/tvang. I sum gir disse forholdene større grunn til å tro at grensesetting og tvang er underrapportert, enn at det er overrapportert i vår undersøkelse. Av dette følger også at det «det reelle» omfanget av grensesetting og tvang trolig er større enn det vi beskriver på grunnlag av spørreskjemaundersøkelsen. Vi skal samtidig være forsiktig med å slå bena under undersøkelsen. Det er tross alt et høyt antall fosterfamilier som er omfattet av spørreskjemaundersøkelsen. Deres svar i undersøkelsen gir - til tross for at de nødvendigvis ikke er representative for alle - viktige innsikter i ulike sider når det gjelder omfanget av grensesetting og tvang i fosterfamilier.

3.3.2 Spørreskjemaundersøkelse til barneverntjenestene

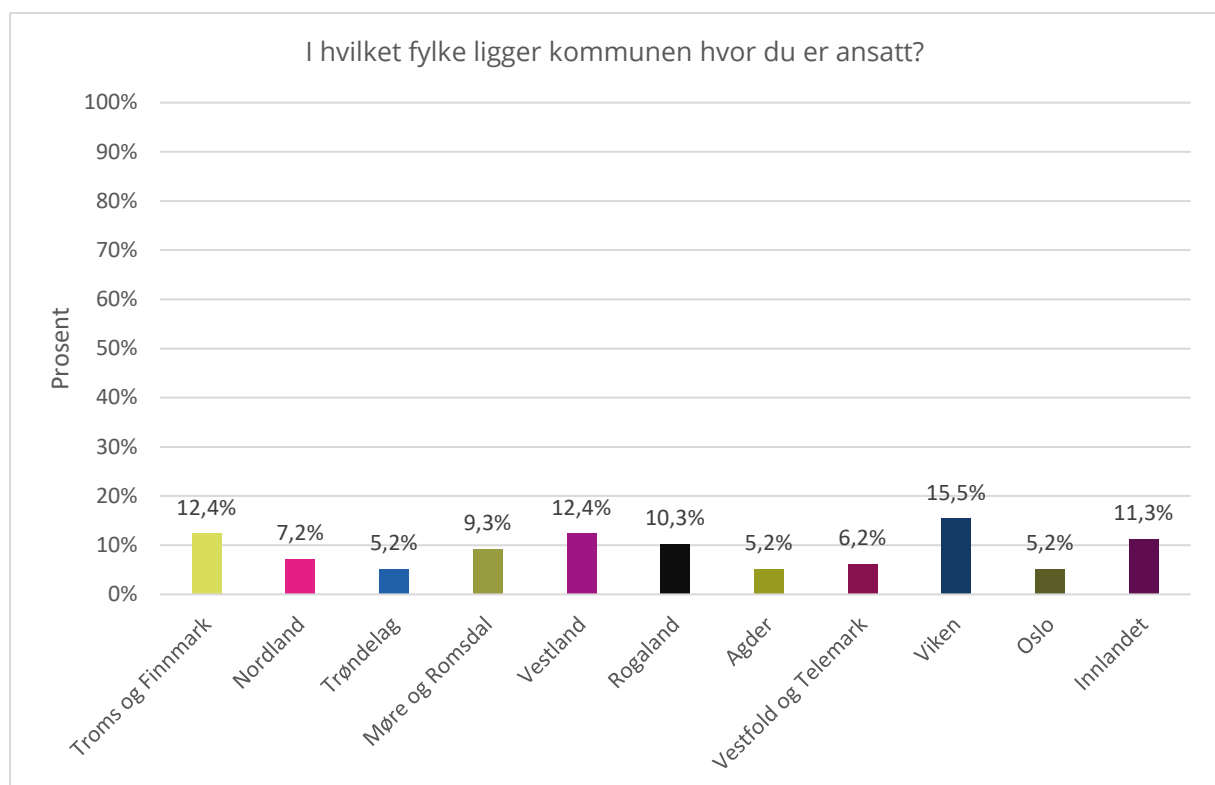
Høsten 2022 gjennomførte vi en spørreskjemaundersøkelse blant landet barneverntjenester, med formål om å få økt kunnskap om ulike sider ved tilsyn av fosterhjem. Vi ønsket også å stille noen spørsmål om opplæring og veiledning av fosterforeldre og ansatte i tjenesten når det gjelder grensesetting og tvang. Spørreskjemaet ble sendt til postmottak i alle landets

kommuner, og var stilet til leder for barneverntjenesten. For kommuner som var del av en interkommunal tjeneste, ba vi om at leder av den interkommunale tjenesten svarte på skjemaet, alternativt at en samarbeidende kommune svarer dersom leder/vertskommunen ønsker å delegere utfyllingen av skjemaet. Skjemaet var rettet mot kommunen som fosterhjemskommune, og skulle kun besvares dersom tjenesten i løpet av siste 12 månedene har hatt/har barn i fosterhjem i kommunen eller i en av kommunene som dekkes av interkommunal barnevernstjeneste som kommunen er del av.

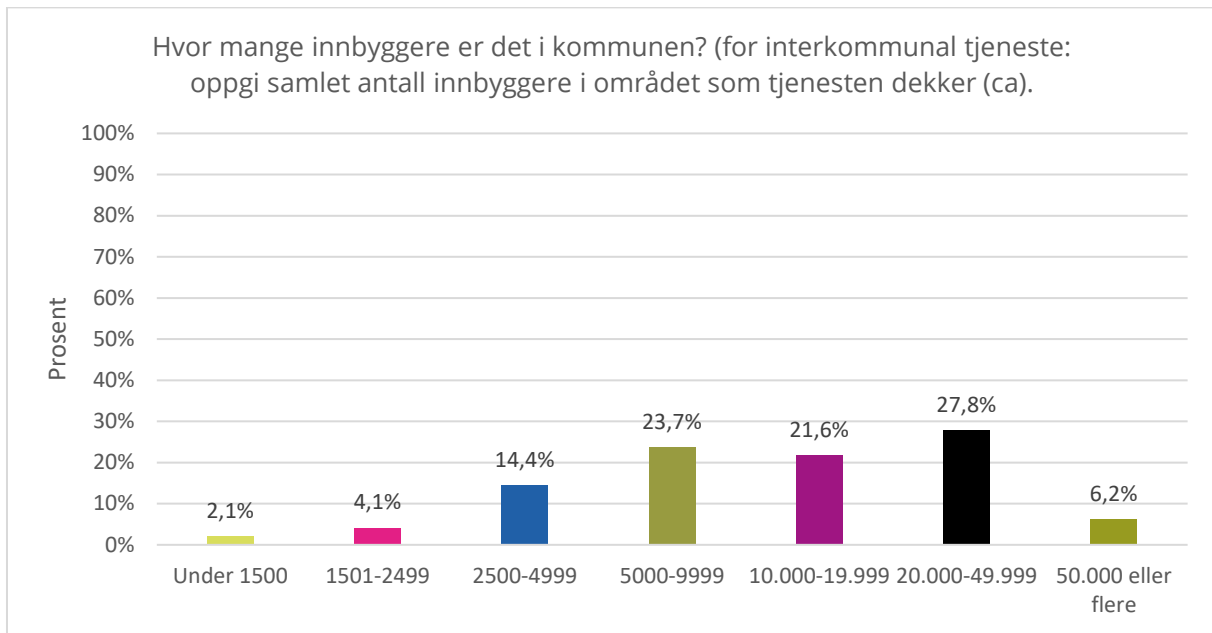
Spørreskjemaet hadde 26 spørsmål og estimert svartid var 10-15 minutter. Utsendelse var 14/9 2022 og en purring ble gjennomført 29/9. Da datainnsamlingen ble avsluttet hadde vi mottatt svar fra 97 av i alt 244 barneverntjenester (tall per 2021, kilde: bufdir.no), noe som tilsvarer en svarprosent på 40 prosent. To tredjedeler (67 prosent) av tjenestene som deltok i spørreskjemaundersøkelsen, er interkommunale tjenester.

Dersom vi ser nærmere på fordelingen av svarene på fylker og kommunestørrelse (figur 1 og 2), ser vi at tjenester fra alle fylker er representert. Vi ser videre at over halvparten (55 prosent) av deltakerne i undersøkelsen representerer kommuner med et folketall på 10 000 innbyggere eller mer (for interkommunale tjenester ba vi respondenten opplyse om samlet folketall for kommunene som tjenestene dekker).

Figur 1. Fordeling av svarene etter fylke. Prosent.



Figur 2. Fordeling av svarene etter kommunestørrelse. Prosent.



3.4 Bearbeiding av data

3.4.1 Kvalitative data

Opptakene av intervjuene (totalt 83 intervjuer) ble transskribert av en profesjonell transskriptør som Nordlandsforskning har en databehandlingsavtale med. De transkriberte intervjuene ble lagt inn i det kvalitative analyseprogrammet Nvivo. Her ble intervjuene organisert ved hjelp av ulike typer av empiri-nære koder. Kodingen fungerer både som en praktisk organisering som gir overblikk over datamaterialet, og som en analytisk bearbeiding som tydeliggjør tendenser, fellestrekk, temaer og forskjeller i fortellingene til de intervjuede. I denne analyseprosess er det brukt elementer fra tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006; Braun et al., 2022).

Kodingen gjør det også mulig å gå tilbake i materialet for f.eks. å finne sitater om et gitt emne, og for å validere beskrivelsene i analysen. På den måten foregår analysearbeidet i en bevegelse mellom beskrivelsene av dataen og en validering av disse beskrivelsene ved å gå tilbake til dataen – en prosess som er typisk for analysearbeidet i kvalitativ forskning (Shore, 1999). I utformingen av denne rapporten har vi vært opptatt av å få frem nyanser og ulike erfaringer som er til stede i intervjumaterialet. Det er derfor også valgt en transparent og datanær analysestil, hvor sitater fra informantene hyppig brukes for å få frem erfaringene deres.

3.4.2 Kvantitative data

Dataene fra spørreskjemaundersøkelsene ble systematisert og analysert statistisk med hjelp av statistikkverktøyet SPSS (versjon 27). De fleste analysene er utført gjennom bruk av univariate og bivariate fordelingsanalyser som er presentert gjennom prosentuerte tabeller og diagrammer. I tillegg er det utført noen korrelasjonsanalyser av sammenhenger mellom variable. Vi har også utført noen eksplorerende faktoranalyser for å identifisere underliggende dimensjoner i større batterier av delspørsmål. Disse har deretter blitt omkodet til nye variable/indekser og brukt i analysene.

3.4.3 Innspill fra interessenter

Etter første runde med analyser av datamaterialet ble interessenter invitert til et forskningsseminar hvor de foreløpige resultatene i prosjektet ble presentert, drøftet og kommentert. De interessenter som ble invitert var Landsforeningen for barnevernsbarn, Norsk Fosterhjemsforening, Voksne for Barn, Bufetat og tre barnevernstjenester. Innspill fra interessentene er tatt i betraktning i rapporteringen av resultater fra prosjektet i denne rapport og i anbefalingene. Samtidig er alle beskrivelser og konklusjoner i rapporten utelukkende formulert og utarbeidet av forskningsteamet, og det er kun forskningsteamet som har ansvaret for innholdet i rapporten.

3.5 Etikk

Dette forskningsprosjektet inneholder flere etiske problemstillinger som det er nødvendig å forholde seg til. Tvang og grensesetting er følsomme temaer, og særlig når det gjelder barn og unge som bor i fosterhjem og som kan være i en sårbar posisjon.

All deltakelse i forskningsprosjektet er basert på informert samtykke. Dette gjelder de unge deltakere, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren. I tråd med nasjonale forskningsetiske prinsipper har personer over 15 år selv samtykket til deltakelse i studien, mens barn/unge på mellom 12 og 15 år har deltatt med samtykke fra den som har omsorgsansvaret. I tillegg har barnet selv samtykket skriftlig og muntlig, selv om det ikke er krav om dette, formelt sett. Når det gjelder gruppen av barn under 16 er det i alle tilfeller ungdommens saksbehandler i barneverntjenesten som har samtykket til deltakelse. Vi har kjennskap til en ungdom på 14 år som ønsket å delta i intervju, men hvor barnevernet ikke vil gi samtykke til dette. Vi vet ikke om dette er det eneste tilfelle eller om det er flere unge som ikke har fått mulighet til å delta i forskningsprosjektet fordi barnevernet ikke ville samtykke til deres deltakelse. Barnevernet kan ha gode grunner til ikke å gi et barn under 16 år mulighet til å delta i et forskningsintervju. Saksbehandleren kan vurdere at deltakelse i et forskningsintervju om et følsomt emne som tvang, ville være en belastning for barnet. Samtidig skal eventuelle ulemper ved deltakelse i forskning, generelt sett, veies opp mot barnets rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv (jf. FNs barnekonvensjon, artikkel 12). I tilfellet med

ungdommen som ikke fikk lov å delta tross eget ønske om det, kjenner vi ikke årsaken til saksbehandlerens beslutning.

Det utgjør alltid en etisk utfordring når forskere benytter institusjoner eller organisasjoner til å komme i kontakt med mulige informanter, da institusjonen eller organisasjonen får en «gate keeper»-funksjon. Dette er en problemstilling som også tidligere er blitt drøftet i forhold til barnevernet (Redalen et al., 2013). Når en institusjon som barnevernet brukes til å rekruttere informanter, kan de - i prinsippet - velge ut informanter de finner passende, eller de kan velge å ikke kontakte potensielle informanter. Det siste gjør seg gjeldende i dette prosjekt når vi via barnevernstjenester forsøkte å rekruttere unge som bor, eller har bodd, i fosterhjem, fosterforeldre og ansatte i barnevernet til studien. Som nevnt i beskrivelsen av rekrutteringsprosessen, var det særlig vanskelig at få rekruttert fosterhjemsbarn via barnevernstjenester. Mange barnevernstjenester svarte ikke på våre henvendelser, eller avsto å videresende invitasjonen til fosterhjemsbarn. Dette mener vi er problematisk, da barnevernstjenestene dermed begrenser barn og unges mulighet til å gi uttrykk for sine synspunkter og holdning i spørsmål som omhandler dem. Det er et forskningsetisk problem hvis unge som har lyst til å fortelle om sine opplevelser i fosterhjem ikke får denne muligheten fordi barnevernet ikke har videreformidlet informasjon om forskningsprosjektet til dem. Særlig problematisk er det i forhold til unge som er over 15 år, da disse selvstendig kan vurdere om de vil samtykke til å delta i et forskningsprosjekt, og i prinsippet skal ansatte i barnevernet ikke vurdere om disse unge kan, eller skal, delta i et forskningsprosjekt.

Forskning som involverer barn og unge skal som sagt ta særskilte forbehold i alle deler av forskningsarbeidet. I dette prosjektet ble de unge informanter både skriftlig og muntlig informert om formålet med forskningsprosjektet og hva deltakelse i prosjektet innebærer. De ble informert om at deltakelse i studien er konfidensiell, anonym, frivillig, og at deltakerne kan trekke seg når som helst, uten begrunnelse og uten konsekvenser for dem. De unge ble også forklart at de kun skulle svare på spørsmål de hadde lyst til å besvare. Ingen har valgt å trekke sitt samtykke.

I tillegg til disse formelle forskningsetiske prinsipper, har vi anlagt et situert etisk perspektiv (Hastrup, 2009). Det innebærer at forskerne kontinuerlig er oppmerksom på hvordan deltakelse i et forskningsprosjekt påvirker informantene, og at man løpende gjennom forskningsprosessen (feltarbeidet, analysen og representasjonen) tar hensyn til moralske og personlige grenser i forhold til deltakerne. Dette er særlig viktig når det gjelder barn og unge, som kan oppleve situasjoner og ytringer på andre måter enn voksne. Forskeren har derfor et særlig ansvar for å fortolke og respondere på de signaler en ung deltaker sender ut - for eksempel ved å uttrykke anerkjennelse og forståelse for de unge deltakers opplevelser og synspunkter, samt hjelpe de unge med å uttrykke vanskelige følelser (Murray, 2003; Shaw, 2003). I noen av intervjuene med de unge hendte det at ungdommen ble følelsesmessig påvirket av å fortelle om negative ting de hadde vært utsatt for i fosterhjem, og intervjueren fant i disse situasjoner at det var etisk korrekt å gi ungdommen anerkjennelse for sine følelser, og i noen tilfeller opplyse om at det ungdommen hadde vært utsatt for ikke var ok, fremfor å foregi nøytralitet. En slik responderende etikk kan også ses som en del av det

aktive intervju som metode, der det (som beskrevet i metodekapittelet) ikke er et mål for intervjueren å opptre «nøytralt», men heller inngå i aktiv dialog med intervjupersonen.

Etter hvert intervju fikk ungdommene som deltok en SMS hvor vi takket for deltakelsen og ga telefonnummeret til relevante hjelpetelefoner de kunne kontakte, hvis de etter intervjuet følte behov for å snakke med noen.

Intervjudataen er brukt som grunnlag for rapportering av resultater og analyser i rapporten, men aldri på en slik måte at enkeltpersoner kan gjenkjennes direkte. Alle navn som opptre i rapporten, er fiktive. I visse tilfeller har vi i tillegg endret alder, kjønn eller bosted, dersom dette har vært nødvendig for å sikre full anonymitet. Det innsamlede datamaterialet er blitt behandlet etter gjeldende etiske retningslinjer for forskning (jfr. retningslinjer fra Nasjonal forskningsetisk komité for humaniora og samfunnsvitenskap).

Studien er anmeldt og vurdert av NSD (nå Sikt) (prosjektnr.: 356701)

3.6 Institusjonelle styringer

Fremgangsmåten i denne studien er fundert i 'Institusjonell etnografi' (IE). Institusjonell etnografi er et teoretisk perspektiv og en analysemetode utviklet av særlig Dorothy Smith. Hun argumenterer for, at man i undersøkelsen av det sosiale (virkeligheten) bør ta utgangspunkt i folks hverdags erfaringer, eller *ståsted* som hun også kaller det. Dette står i motsetning til undersøkelser som tar utgangspunkt i fastsatte teoretiske begreper og forståelser, hvorved man ifølge Smith risikerer å ende opp med karikaturer, som allerede på forhånd var definert i de teoretiske begreper. Formålet med å bruke IE som analytisk perspektiv er å koble sosiale prosesser på mikronivå med styringsmekanismer på makro-nivå.

Smith vil grunnleggende undersøke verden som den først og fremst erfares av faktiske personer og skriver:

For institutional ethnography, the social as the focus for study is to be located in how people's activities or practices are co-ordinated. Individuals are there; they are in their bodies; they are active and what they're doing is coordinated with the doings of others. That is the four-part package that is foundational to the institutional ethnographic project (Smith, 2005, s. 59)

IE undersøker dermed hvordan sosiale fenomener i moderne samfunn styres og forvaltes ved å ta utgangspunkt i folks hverdagsliv, og dermed forklare hvordan aktiviteter eller praksiser er koordinert i samhandling med andre. I denne rapporten undersøkes hvordan tvang og grensesetting utøves og erfares i norske fosterhjem. Dette gjøres, i tråd med prinsippene i IE, ved å undersøke relevante aktørers hverdags erfaringer, gjennom intervju med unge som bor (eller har bodd) i fosterhjem, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte hos alle statsforvaltere som er ansvarlig for tilsynet med det

kommunale barnevernet. Intervjudataene suppleres som nevnt med data fra spørreskjemaundersøkelser som er besvart av fosterforeldre og ledere av barneverntjenester. I rapporten beskrives særlig ståstedet til unge med erfaring fra fosterhjem og fosterforeldre. Deres erfaringer kobles med beskrivelser og fortellinger gitt av ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren, med det formål å forstå og belyse hverdagslige erfaringer med grensesetting og tvang i fosterhjem utfra den institusjonelle kontekst fenomenet befinner seg i.

Ut fra et IE perspektiv blir det institusjonelle forstått som et kompleks av divergerende arbeidsprosesser og aktiviteter som utøver funksjoner i samfunnet og hvor *styringsrelasjoner* (ruling relations) koordinerer ulike funksjoner og praksiser (Smith, 2005). Styringsrelasjoner beskriver de former for organisering som er virksomme i lokale institusjonelle kontekster og som styrer ulike handlinger, arbeid og aktiviteter som er viktig for at institusjoner fremtreder stabile og virksomme. Det betyr at 'fosterhjem' skal forstås som den interaksjon, koordinering og organisering som finner sted mellom de barn og unge som bor i fosterhjem ('fosterbarn'), de personer som tar seg av og yter omsorg for disse barn og unge ('fosterforeldre'), de profesjonelle som behandler fosterbarns saker og veileder og kontrollerer fosterforeldre (saksbehandlere fra barnevernet og Bufetat), de første-linje ansatte fra andre tjenester, som for eksempel BUP og PPT, som yter spesialiserte tjenester til fosterbarn og fosterforeldre, de personer som fører kontroll og tilsyn med fosterbarnet i fosterhjemmet (tilsynspersoner) og de byråkrater som fører kontroll med de lokale barnevernstjenester (statsforvalteren).

Når vi undersøker hvordan grensesetting og tvang erfares og utføres i fosterhjem vil vi søke etter elementer som er med på å styre hvordan barn som bor i fosterhjem blir begrenset i hverdagen (jf. begrepet 'styringsrelasjoner'). Det kan både være konkrete ting som formelle veiledere, lovgiving eller andre typer av skriftlig materiale som fosterforeldre, ansatte i barnevernet og tilsynspersoner bruker og forholder seg til. Det kan også være beskrivelser av fosterbarn, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner eller beskrivelser av pedagogiske tilganger eller juridiske vurderinger som tydeliggjør spesifikke forståelser, idealer og diskurser som innrammer hvordan grensesetting og tvang brukes. Her er det viktig å ha for øye at mangel på institusjonelle styringer av grensesetting og tvang i en fosterhjems kontekst, ville kunne forklare at vi finner at fosterforeldre har en varierende forståelse og bruk av grensesetting og tvang.

I et institusjonelt etnografisk perspektiv vil 'tvang' alltid være kontekstavhengig. En handling kan ikke kategoriseres som tvang eller ikke-tvang ut fra objektive eller fysiske egenskaper. Om en handling er tvang (fysisk eller psykisk) vil være avhengig av hvor, når og hvem som utfører handlingen, og hvordan handlingen er definert i den gitte institusjonelle konteksten. Med dette perspektiv vil det dermed være mulig å beskrive hvordan institusjonelle føringer som for eksempel lovgiving, forskrifter, protokoller, kontrollsystemer, faglige forståelser og oppdragelsesidealene innvirker på hvordan grensesetting og tvang oppleves og brukes i en konkret fosterhjems kontekst.

DEL II – RESULTATER

4 Unge som bor i fosterhjem - fortellinger og erfaringer

Flertallet av de unge som ble intervjuet i dette prosjektet forteller at de ikke har opplevd grensesetting og tvang som krenker deres integritet eller autonomi, men en mindre gruppe har erfart dette. Alle har imidlertid opplevd grensesetting på ulike områder i hverdagen, som en del av fosterforeldrenes oppdragelse. Ut fra de unges fortellinger, som vi vil vise i de følgende avsnitt, er det tydelig at langt de fleste fosterhjem har husregler og avtaler som de unge må forholde seg til. Hvordan husreglene blir iverksatt og hvordan de blir håndhevet er veldig ulikt. I noen fosterhjem har fosterforeldrene enerådige bestemt hvilke regler som gjelder og hvordan fosterbarnet skal forholde seg til dem (en mer autoritær oppdragerstil). I andre fosterhjem er reglene funnet frem til i samråd med fosterbarnet, og denne har mulighet til å påvirke hvordan reglene skal håndheves (en mer autoritativ oppdragerstil). Hvilke regler som gjelder, og hvor mye de unge kan påvirke disse, forandrer seg også løpende med at fosterbarna blir eldre. Det er ganske stor forskjell på om de unge er 13 år eller om de er 17 år i forhold til graden av selvbestemmelse, men det varierer også ganske mye fra fosterhjem til fosterhjem.

4.1 De unges beskrivelser av fosterforeldrene

I intervjuene ble de unge bedt om å beskrive hvordan fosterforeldrene deres var som foreldre. Mange beskriver sine fosterforeldre som snille, og som noen som bryr seg om dem. De fleste har en erfaring av at fosterforeldrene setter opp tydelige regler og stiller krav til dem, men at de også gjerne inngår i dialog med de unge og lytter til deres holdninger. En ung mann på 20 år som har bodd i fosterhjem fra han var 12 år til han var 18 år, beskriver eksempelvis sine fosterforeldre som *fantastiske mennesker som alltid ville det beste for ham*. Den unge mannen konstaterer kortfattet at han *trivdes godt med å bo* i fosterhjemmet. Det skjedde at fosterforeldrene «maste» på ham, men han opplevde at det utelukkende var fordi de brydde seg om ham. Det var noen faste regler i fosterhjemmet. Han måtte vaske rommet sitt, være med på å lage middag, være hjemme på et avtalt tidspunkt på kvelden, og si fra hvor han var, når han ikke var hjemme. Han forteller at fosterforeldrene stolte på ham, og at han stolte på dem, så de fant alltid en løsning alle kunne leve med. For de som opplever fosterforeldrenes grensesetting og regler som gode og fornuftige er det et fellestrekk at de beskriver relasjonen til fosterforeldrene som kjærlig og tillitsfull.

Enkelte av de unge beskriver fosterforeldrene sine som avslappede når det kommer til regler. En jente på 16 år beskriver sine fosterforeldre som *veldig snille og veldig greie*. Da hun var mindre hadde de noen få regler om bruk av mobiltelefon og nett, men jenten forklarer at nå bestemmer hun det meste selv. Hennes fosterforeldre snakker med henne

om hvordan det er å være ung i forhold til alkohol, fester, venner og kjærester, men de fastsetter ikke regler som hun må overholde. Jenten gjør det tydelig at relasjonen mellom henne og fosterforeldrene i stor grad er basert på dialog og at hun i stor grad selv regulerer sin adferd.

En del av de unge beskriver derimot sine fosterforeldre som enten overbeskyttende eller generelt mer kontrollerende enn deres venners foreldre. En jente på 16 år beskriver sin fosterpappa som tilbakeholden, mens hun beskriver sin fostermamma som *veldig bestemt og ganske streng*. Jenten forklarer at fosterforeldrene har fortalt henne at de er strengere med henne enn andre foreldre er med sine unger, fordi hun er fosterbarn, og ikke er deres barn, og derfor må de ta bedre vare på henne. Flere av de ungdommene vi har intervjuet har samme opplevelse av at deres fosterforeldre behandler dem strengere fordi de bor i fosterhjem. For eksempel sier en jente på 15 år at hennes fosterforeldre er mye mer *opptatt av å følge regler* enn hennes venners foreldre. Hun forklarer at fosterforeldrene hennes har bestemt at hun skal være hjemme på et fast tidspunkt hver dag, at hun skal levere inn mobilen på kvelden og at internettet blir stengt tidlig på kvelden, samt hun skal legge seg på et fast tidspunkt. Jenten sier at hun har det *strengere* enn hennes venner som *ikke bor i fosterhjem*.

Flere av de unge beskriver også sine fosterforeldre som *urimelig* strenge, og muligheten for medbestemmelse som begrenset. En jente på 17 år forteller at hennes fosterforeldre er snille og viser henne en masse omsorg, men at de samtidig er veldig bestemte og dominerende. Jenten forklarer at det er fosterforeldrene som bestemmer i huset, og hun sier at *det ikke er så veldig mye rom for diskusjon*. Hun kan komme med forslag, men de blir *bare slått ned*, som hun uttrykker det.

En ung kvinne beskriver sine tidligere fosterforeldre som sinte og kontrollerende. Kvinnen sier direkte at hun opplevde *å bli kvalt av alle reglene* som fostermammaen satte opp, og at hun mener at reglene ikke var der for å hjelpe henne, men for at fostermammaen ikke skulle komme i trøbbel hvis hun, som barnevernsbarn, skulle gjøre et eller annet som barnevernet ikke syntes var greit. Den unge kvinnen underbygger dette med å forklare at den dagen hun fylte 18 år, forsvant alle reglene og hun kunne gjøre akkurat hva hun ville. Påvirket av det hun forteller, sier kvinnen at *det var veldig sjukt, egentlig*. Den unge kvinnen sammenligner sine tidligere fosterforeldre med de ansatte på den barnevernsinstitusjon hun bodde på, før hun ble plassert i fosterhjemmet. I motsetning til fosterforeldrene, var de ansatte aldri sinte på henne, og hvis hun *pushet noen grenser*, som hun formulerer det, var de forstående overfor henne og gikk i dialog med henne. Hun sier at på institusjonen fikk hun mulighet til å *finne sin plass*, hvilket hun aldri opplevde i fosterhjemmet.

I de unges fortellinger er det tydelig at de opplever fosterforeldrene som forholdsvis konsistente i hvordan grensesetting blir brukt i oppdragelsen av de barn og ungdommer som bor i fosterhjem. Forenklet kan man si at fosterforeldre benytter samme oppdragelsesstil i ulike situasjoner og i forhold til ulike områder av de unges liv. Har fosterforeldrene en veldig autoritær oppdragelsesstil, er de generelt autoritære i deres relasjon til ungdommen, mens

fosterforeldre som har en mer dialogbasert oppdragsstil generelt gir de unge mye nærvær og varme og setter færre grenser og krav.

Ut fra de unges fortellinger om fosterforeldrenes måter å bruke grensesetting på, kan man oppstille ulike kategorier av husregler som brukes i fosterhjem. Dette er regler om: *tid og bevegelser* som dreier seg om begrensninger av fosterbarnas bruk av tid og av hvor de kan oppholde seg; Regler om *mat*, altså begrensninger av hva og når fosterbarna får spise og sluttelig regler om *mobil- og internettbruk*, som dreier seg om hvor mye fosterbarna får bruke telefon og internett, og hva de kan eller skal gjøre online. Disse kategoriene vil naturligvis ofte overlappe i de unges fortellinger, men for å skape oversikt over de unges erfaringer med grensetting er de følgende avsnitt inndelt tematisk etter disse ulike typer av husregler. Disse kategoriene av regler svarer også rimelig godt til de regler som fosterforeldrene i spørreskjemaundersøkelsen ofte beskriver at de har med sine fosterbarn, og som vi skal se nærmere på senere.

4.2 Begrensning av tid og bevegelse

De unger forteller om ulike typer av kontroll og begrensninger av deres tid og bevegelse. En vanlig kontroll med både tid og bevegelser er regler om når og hvor de unge kan være utenfor hjemmet. De fleste som er under 15 år, skal være hjemme rundt kl. 21 på kvelden. De fleste eldre ungdommer på 16, 17 og 18 år forteller at de kan være ute til senere på kvelden. De fleste av de eldre ungdommer skal typisk være hjemme kl. 22 eller kl. 23 i hverdagen, og rundt kl. 24 i helgen. Noen av de unge på over 17 år forteller også at de selv kan bestemme når de kommer hjem, så lenge de opplyser fosterforeldre deres om hvor de oppholder seg.

Mange av de unge gir uttrykk for at de mener at det er en bra avtale at de skal være hjemme på et bestemt tidspunkt (se også juridiske kommentarer i avsnitt 12.1.1). En del av de unge forteller også at fosterforeldrene er fleksible og de kan få lov å komme hjem senere hvis de ringer eller skriver til dem og avtaler et nytt tidspunkt. En slik dialogbasert fleksibilitet beskriver de unge som god grensesetting. Andre unge forteller at i deres fosterhjem har de veldig fastsatte tidspunkter for når man skal være hjemme, og at disse ikke er til forhandling. En jente på 18 år opplyser at da hun var 15-16 år måtte hun alltid være inne kl. 22, også i helgen, og hvis hun ikke kom hjem på dette tidspunkt kom hennes fosterforeldre og hentet henne, hvilket hun opplevde som altfor strengt, særlig i forhold til vennene hennes som hadde mye mer fleksible innetider. En jente på 15 år forteller at hennes fosterforeldre vil ha at hun er hjemme forholdsvis tidlig på kvelden, vanligvis kl. 20.30. Noen ganger skulle hun ønske at hun kunne være lengere ute, men samtidig gir hun tydelig uttrykk for at hun skjønner at fosterforeldrene gjerne vil at hun kommer tidlig hjem fordi det er best for henne. Hun sier: *Det vet jeg jo. Så det er egentlig ikke så ille.* Ut fra intervjuene med de unge er en fast innetid kl. 20.30 ikke vanlig for en ungdom på 15 år, men et par andre av de unge forteller også om at de skal være inne ganske tidlig på kvelden. En jente på 17 år forklarer blant annet, at da hun var 16 år skulle hun være hjemme kl. 19 om vinteren og kl. 21.30 om sommeren. Hun sier at hennes fosterforeldre ikke likte at hun var ute når det var mørkt, og hun opplevde dette som strengt og litt overbeskyttende.

Som vi har sett, gir en del av de unge uttrykk for at vennene deres har mer frihet, og det gjelder også innetid. En jente på 16 år sier:

[D]e [fosterforeldrene] skal ha så mye mer kontroll enn andre [foreldre]. Dem har lissom ikke, eller dem har ikke tillit til meg, da. Jeg må bli kjørt og jeg må bli hentet, jeg har sånn streng innetid. Jeg må dra hjem lenge, lenge før de andre og det, ja... hvis jeg skal være med noen nye, noen nye folk da, noen nye venner så, dem skal vite hvem dem de er, etternavn, hvor gamle de er, foreldre, altså, det høres kanskje ganske vanlig ut (litt latter), men... (jente 16 år)

Denne jenten tolker altså fosterforeldrenes grensesetting og krav som et uttrykk for at de ikke stoler på henne. Samme type opplevelse har en annen jente på 16 år, Gry. Gry mener kategorisk at hennes fosterforeldre er mye strengere ved henne, enn hennes venners foreldre er overfor dem. Hun gir gjentatte ganger uttrykk for at hun ut fra sin alder blir behandlet urettferdig når hennes fosterforeldre kontrollerer hennes mulighet for selvbestemmelse. Hun forteller hun blant annet har regler om innetid som vennene hennes ikke har, og at fosterforeldrene overvåker hennes bevegelser via hennes mobiltelefon, der de krever å følge henne på Snap-kart.

Gry: Ja jeg kan ikke stenge snap-kartet fordi da finner de ut av det (litt latter).

[...]

INT: [...] Hvordan oppleves det?

Gry: Det er jo litt ekkelt da, og alltid måtte lissom passe på hvor jeg er hen og at de alltid vet hvor jeg er hen og bare vite at de ikke stoler på meg, lissom.

Snap-kart er en funksjon i appen *Snapchat* hvor andre brukere av appen kan følge ens bevegelser på et kart. Man kan kun følge en annen bruker av Snapchat hvis denne tillater at andre kan se hvor man oppholder seg. Som Gry gir uttrykk for mener hun at det ikke er en mulighet for henne å slå av sporingen på Snapchat, så hennes fosterforeldre ikke kan følge henne. Hun opplever at sporingen er et krav fra fosterforeldrene som ikke kan diskuteres, og hun opplever det som en bevisst overvåkning som symboliserer at fosterforeldrene ikke stoler på henne. Gry opplever denne kontroll som *litt ekkelt*, men utdyper senere i intervjuet at hun på en måte også kan se at det er et uttrykk for at fosterforeldrene bryr seg om henne, når de konstant vil vite hvor hun oppholder seg. Hun fremhever imidlertid at hun er den eneste av vennene sine som blir overvåket på denne måten. En annen jente på 16 år forteller på liknende vis i intervju at hun også *må ha på Snap-kartet hele tiden*, og at hennes fosterforeldre *konstant* følger med på hvor hun oppholder seg. Hun beskriver hvordan hun opplever overvåkingen som grenseoverskridende fordi det begrenser hennes privatliv. Begge disse jentene gir uttrykk for at den tvungne overvåkingen for dem er tegn på en mangel på tillit fra de voksne som har ansvaret for dem, og en mangel på selvbestemmelse. I deres fremstilling har de ikke foretatt seg noe som kunne gi fosterforeldrene anledning til å være bekymret, det er bare en standardregel at fosterforeldrene til hver en tid skal kunne se hvor de er. På spørsmål om hvorfor Gry som er 17 år, ikke bare slår av appen, så fosterforeldrene ikke kan se hvor hun oppholder seg, svarer hun kortfattet, *da får jeg ikke dra ut*.

Bruk av digitale overvåkningsteknikker som Snap-kart kan, som eksemplene her, erfares som en større eller mindre begrensning i hverdagen alt etter hvilken symbolsk mening man tillegger bruken av den. Det kan ikke ses som en direkte fysisk tvang – overvåkingen begrenser ikke direkte de unges mulighet for å bevege seg – men i de unges fremstilling føles det som en form for tvang (se også juridiske kommentarer i avsnitt 12.1.2). Senere vil vi drøfte hvordan denne type grensesetting alt etter oppdragelsesstilen til fosterforeldrene enten kan oppleves som en urettferdig maktanvendelse, som eksemplene overfor viser, eller som en nærhet og omsorg overfor den unge som blir fulgt med på.

4.3 Tvunget opphold på rom

Som nevnt forteller en mindre gruppe av ungdommene som er blitt intervjuet i prosjektet, at de har opplevd veldig strenge regler for innetid og for muligheten til selv å bestemme hvor de oppholder seg. Noen av de unge, men langt fra alle, forteller at de har opplevd å bli sendt på rommet hvis de krangler med fosterforeldrene eller bråker mye rundt de andre i huset, altså en slags husarrest. Langt de fleste forteller at de opplever dette som irriterende i situasjonen, men at de ikke opplever det som en voldsom begrensning. Enten blir de unge fortalt at de kan komme ned igjen når de er falt til ro, eller at de skal bli på rommet til fosterforeldrene kommer og snakker med dem. En jente forteller at i det fosterhjemmet hvor hun bodde tidligere, ble hun et par ganger i måneden sendt på rommet i to eller tre timer om gangen. Hun forklarer at det egentlig ikke var så ille, da hun som oftest oppholdt seg mye på rommet sitt. På spørsmål om hvorfor fosterforeldrene sendte henne på rommet, sier hun:

Det kunne være mye egentlig. Hvis det var flere ting som irriterte de over kort tid på en måte, hvis man gjorde flere feil, eller hvis man ikke hadde hørt på et eller annet, hvis man hadde fått beskjed om å støvsuge, vaske en vask, et eller annet, ikke tatt tallerkenen, og det er, hvis jeg hadde glemt å ta tallerkenen så hadde ikke det gitt meg romarrest, men hvis jeg hadde gjort flere små ting som hadde irritert i løpet av en dag da, så kunne det gitt en romarrest, for eksempel.

Ut fra denne fortelling brukte fosterforeldrene tvunget opphold på rommet som en straff når ungdommen hadde gjort mange små ting som irriterte fosterforeldrene. «Romarrest» ble altså ikke brukt i situasjoner hvor jenten hadde vært aggressiv eller hissig.

I intervjuene med de unge kommer det frem at enkelte ungdommer har opplevd langt mer voldsomme begrensinger av sine bevegelsesmuligheter. En ung kvinne, Toril, som fra hun var 11 år til hun var 18 år har bodd i to ulike beredskapshjem og to ulike fosterhjem forteller at hun i det ene fosterhjemmet flere ganger opplevde å være tvunget til å sitte på rommet sitt i flere dager på rad. Som hun fremstiller det, var dette en konsekvens som fostermammaen brukte hvis hun fikk beskjed fra skolen om at Toril hadde oppført seg dårlig på skolen, for eksempel hvis hun hadde vært bråkete i timen og læreren hadde ringt hjem om dette. Hun forteller dette i intervjuet:

INT: Altså ble du sendt på rommet ditt [...]?

Toril: Ja, det som skjedde da, når jeg fikk husarrest, da ble jeg faen meg låst på rommet mitt lissom! Hun tok mobilen, alt, [jeg] måtte sitte på rommet mitt i sånn tre dager, jeg fikk bare komme ned når det var middag og, så når jeg kom hjem fra skolen, så var det rett opp på rommet mitt, spise middag og så var det rett opp på rommet sitt igjen. Og sånn gikk det lissom en uke i strekk liksom.

INT: Du måtte bare sitte på rommet?

Toril: Ja bare det, jeg fikk ikke lov til å se på TV engang, og det var, altså jeg vet ikke, men jeg tror ikke det der er sånn det skal være, jeg skjønner at når et lite barn blir puttet og plassert på rommet sitt lissom, og du har ikke, du sitter bare der alene med tankene dine. Du har ikke lissom noen mobil, du kan ikke snakke med vennene dine, moren din liksom, du, ah nå begynner jeg å gråte, det ble ja ...

INT: Men hvor lang tid kunne det holde på? Hvor mange dager [...]?

Toril: Maks fem dager kanskje, fire-fem dager
[...]

INT: Jeg mener at det er ganske over grensen.

Toril: Ja ikke sant.

INT: Det vil jeg si [...] det skal man ikke gjøre sånn.

Toril: Nei.

INT: Men hvordan, altså var det sånn, ble rommet låst eller hvordan var det?

Toril: Noen ganger så var det låst, noen ganger, men det var, det var bare de første dagene var det låst, fordi jeg måtte faen meg, jeg måtte jo komme meg på do liksom.

INT: Altså bare sånn jeg helt forstår rett, det var sånn at de låste døren utenfra så du ikke kom ut?

Toril: Ja. Ja.

INT: Okay, hvis du skulle på do, skulle du så banke på og si jeg skal på do.

Toril: Ja, Herregud det er helt fengselsopplegg altså, det var helt sykt.

Som det tydelig kommer frem av dette utdrag av intervjuet med Toril, opplevde hun det å bli sperret inne på rom sitt som en veldig voldsom opplevelse. Fosterforeldrene overskred helt tydelig grensene hennes og utsatte henne for regulær tvang når de bestemte at hun i flere dager måtte oppholde seg på rommet. For Torill ble opplevelsen enda mer voldsom av at hun ble fratatt muligheten til å kommunisere med venner og familie, og som sitatet viser sammenligner hun det hun ble utsatt for med et *fengselsopplegg*, som hun formulerer det. Torill forklarer at hun følte at hun ikke passet inn i fosterhjemmet, og hun er helt tydelig på at hun ikke fikk den omsorgen som hun trengte da hun bodde der. I et senere avsnitt vil vi redegjøre for hvordan Toril opplevde tilsynet med det fosterhjemmet hvor fosterforeldrene utsatte henne for uønsket tvang.

En ungdom som heter Kim forteller også om grensesetting fra fosterforeldrene som hen opplevde som grenseoverskridende. Kim forteller at hen både ble begrenset i sin

bevegelsesfrihet og utsatt for psykisk vold. Kim forteller hvordan hen i et fosterhjem hen tidligere bodde i, da hen var 14 år, måtte komme direkte hjem etter skole:

[] jeg skulle [alltid] gå rett hjem igjen etter skolen. Fordi at da skulle ikke jeg være med folk og jeg skulle bare rett hjem for å sitte på rommet resten av dagen helt til neste skoledag.

Kim forteller at hen ble konstant kontrollert av sine fosterforeldre og opplevde at hens bevegelsesfrihet i stor grad ble begrenset. Kim forklarer at noen ganger dro hen ut for å være sammen med sine venner, selv om fosterforeldrene hadde sagt at hen ikke fikk lov. Kim sier at det ofte *ble mye kjefting, mye skriking, mange stygge ord som ble sagt til meg*, når fosterforeldrene fant ut av at hen ikke var kommet direkte hjem etter skole. Kim sier direkte i intervjuet at fosterforeldrene var *veldig grusomme* mot hen. At de var *psykisk voldelige nesten hver dag*, som Kim uttrykker det. Dette kom til uttrykk når fosterforeldrene enten kjeftet på hen, eller begrenset hens muligheter for å bestemme ting selv, ved for eksempel å kreve at hen skulle være på rommet sitt i lengere perioder. Døren til rommet ble ikke låst, men Kim var av den klare oppfattelse av hen ikke var velkommen i resten av huset. Kim forklarer at som tiden gikk oppholdt hen seg mer og mer på rommet sitt i kjelleren av huset. Før hen flyttet til et annet, og i hens ord, mye bedre fosterhjem begynte hen å låse seg selv inne på rommet sitt for at være i fred for fosterforeldrene. Vi vender tilbake til Kims opplevelser med sine første fosterforeldre løpende gjennom rapporten.

En annen ungdom som forteller å ha opplevd alvorlige begrensinger i sitt liv i forhold til blant annet innetid og hvor hun kunne oppholde seg, er Mie. Mie forteller at hun har bodd i tre fosterhjem, før hun flyttet for seg selv nylig. I det første fosterhjemmet var hun ganske kort tid, mens hun bodde mange år i de to andre fosterhjemmene. Mie beskriver fosterforeldrene i det andre fosterhjemmet som veldig strenge på en rekke punkter. For eksempel kunne hun være sammen med vennene sine etter skole, men hun skulle være hjemme kl. 18 hver dag. Mie forklarer at hvis hun kom bare et par minutter for sent, ble fostermammaen hennes veldig sint. Hun forteller at hun har opplevd å bli låst inne på rommet sitt av fostermammaen, blant annet når hun kom for sent hjem. Mie forteller altså at hun var underlagt både en streng tidskontroll, og at hun mange ganger har opplevd å få sin mulighet til selv å bestemme hvor hun kan oppholde seg, voldsomt begrenset. Det følgende er et utdrag fra intervjuet med Mie.

Mie: Altså hvis hun [fostermamma], hvis hun ble skikkelig sur, så kunne jo hun liksom ta meg inn i rommet og så låse døra da, i noen timer.

INT: Okay, altså inne på ditt eget rom?

Mie: Ja.

INT: Og så låste hun deg inne med nøkler utenfra?

Mie: Ja.

INT: Okay. Og hvor lenge?

Mie: Det kunne ta to timer.

INT: Og hva var liksom dealen med det?

Mie: Det var liksom for å, at jeg skulle lære meg å oppføre meg, da.

INT: Men var det sånn at du var sint og ropte og skrek, eller var det liksom ...

Mie: Nei.

INT: Så du ...

Mie: Jeg var oftest lei meg, så da låste hun inne.

INT: Så det var trøsten du fikk for å være lei deg, så skulle du låses inne? Det høres jo veldig spesielt ut, det må jeg bare si[...]. Men hvordan opplevde du det?

Mie: Nei, altså jeg husker jo, det var jo veldig ekkelt, da. Å bli låst inne, liksom.

INT: Og kunne du liksom banke på og be om å bli låst ut, eller hvordan ...

Mie: Nei, hun kom etter sånn en til to timer.

INT: Og så låste hun deg ut, og hva da?

Mie: Nei, da bare låste hun opp og så gikk hun. Da var det liksom glemt, da.

INT: Det var ingen snakk?

Mie: Nei.

Det som Mie forteller i intervjuet er at, i hennes opplevelse, ble hun ble låst inne på rommet sitt når fostermammaen ble sint på henne, ikke fordi Mie var truende, aggressiv eller voldelig, noe som i visse situasjoner kunne legitimere bruken av denne type tvang. Mie forklarer i intervjuet at grunnen til at hun skulle oppholde seg på rommet mot sin vilje var fordi hun i fosterforeldrenes perspektiv hadde oppført seg dårlig, for eksempel ved å komme for sent hjem. Ellers forklarer Mie at grunnen til at hun ble låst inn på rommet sitt, eller at hun fikk romarrest, kunne være at hun dusjet om morgenen og ikke om kvelden, slik som fosterforeldrene ville hun skulle. I Mies egne ord på grunn av *småting*, som hun nå, et par år etter, mener er *veldig rart*. Samtidig mener hun ikke selv at hun er blitt utsatt for tvang, når intervjueren spør om dette, da tvang i hennes forståelse er å *bli spent fast med belte*. Mies definisjon av tvang er altså når ens kropp direkte blir utsatt for fysisk fastholding, og det opplevde hun ikke når fostermammaen ble veldig sint eller når hun ble låst inne på rommet sitt. Under intervjuet gir Mie flere ganger uttrykk for at hennes tidligere fosterforeldre var alt for strenge og kontrollerende, men hun gir ikke uttrykk for at hun opplevde dette som alvorlige krenkelser av hennes autonomi og integritet, noe som kan synes overraskende. At Mie ikke opplevde disse hendelsene som en alvorlig krenkelse, kan forklares med hennes forståelse av et normalt familieliv. Ut fra hennes fortelling om tiden i fosterhjemmet blir det tydelig at hun i den første periode hun bodde der, ikke hadde noe målestokk for hva som kunne forventes av adferd og handlinger i et «vanlig» familieliv. Mie sier at i den første periode etter hun flyttet inn i fosterhjemmet, opplevde hun fosterforeldrene som snille og hyggelige, men etter ca. et år, begynte fostermammaen oftere og oftere å bli veldig sint på henne. På dette tidspunkt var Mie 10 - 11 år. Hun forklarer at hun opplevde at det var henne som oppførte seg dårlig, fordi hun hele tiden fikk kjeft og fikk fortalt av fostermammaen at hun oppførte seg dårlig og gjorde ting feil. Mie forteller at hun trodde at *det var sånn det skulle være i en familie*. Altså at det var helt vanlig at foreldre blir sinte over små ting og låser barn inne når de ikke oppfører seg ordentlig. Da Mie ble litt eldre skjønnte hun at det ikke var vanlig å få så mye kjeft og bli låst inne på rommet sitt. Selv om hun ikke snakket med vennene sine om hva som skjedde hjemme i fosterhjemmet, så forsto hun at hennes venners

foreldre ikke var så strenge og kontrollerende som hennes fosterforeldre. På dette tidspunktet i Mies liv, hadde hun opplevd å bli akutt flyttet ut av sitt barndomshjem til et fosterhjem, fordi hennes biologiske foreldre ikke kunne gi henne trygghet og omsorg. Etter kort tid ble hun flyttet til et nytt fosterhjem hvor hun skulle få den omsorg og trygghet som hennes egne foreldre ikke kunne gi henne. Det er opplagt at et barn på 10 år som har opplevd en så ustabil oppvekst, og aldri har bodd sammen med trygge og stabile voksne, ikke har de beste forutsetninger for å kunne vurdere hva som er vanlig adferd i en familie. Hun forteller at før hun flyttet i fosterhjem fant hun utelukkende trygghet ved å være sammen med venner. Hun hadde, ifølge henne selv, ingen voksne i livet som hun var trygg på. Når et barn i denne situasjon blir plassert i et fosterhjem er det ikke rart at barnet tror på at de voksne som barnevernet har valgt barnet skal bo hos, behandler barnet slik som foreldre skal gjøre det. Mie forklarer at en av årsakene til at hun aksepterte at fostermammaen behandlet henne utrolig strengt, var at hun ble fortalt at det var henne som oppførte seg dårlig, og at hun måtte lære å oppføre seg ordentlig. Mie sier: *Det er jo ikke rart å tro at det er min feil når jeg må leve under et tak der man får høre at man har feil hele tiden.* Fostermammaen gir altså i Mies fortelling, Mie skylden for at hun blir nødt til å bruke så autoritære oppdragelsesmetoder for å kunne styre Mie. Så i tillegg til at fostermammaen overskred Mies grenser, opplevde Mie at hun ble gjort ansvarlig for fostermammaens handlinger.

Mies fortelling peker på viktigheten av konteksten og den subjektive opplevelsen av grensesetting og tvang: hva man oppfatter som normalt, og hva man oppfatter som avvikende i en spesifikk sosial kontekst er avgjørende for hvordan man opplever begrensende handlinger som blir rettet mot en. Objektivt sett var grenssettingen i fosterhjemmet, som Mie beretter det, langt over grensen for hva som er akseptabelt, men da Mie ikke har noen klar definert forståelse for hva som er greit og hva som ikke er greit at (foster)foreldre utsetter barn for i et familieliv, har hun ikke en målestokk å forstå fostermammaens handlinger ut fra. Det er først senere at hun blir oppmerksom på at hennes fosterforeldre har en adferd som hun, som nevnt, beskriver som rar. Etter at Mie hadde bodd en lengre periode i dette fosterhjemmet, flyttet hun inn i et nytt og tredje fosterhjem hos et familiemedlem. Mie forteller at hun følte seg *mye mer trygg* i det nye fosterhjemmet, og at hun her kunne *være seg selv* fordi hun ikke ble *kjeftet på hver dag*. Da hun flytter over i dette (tredje) fosterhjemmet blir det også klart for henne hvor strenge og kontrollerende hennes tidligere fosterforeldre har vært. Vi vil vende tilbake til Mies fortelling om hennes oppvekst i ulike fosterhjem senere i rapporten i avsnittet om barnevern og tilsyn (se også juridisk kommentar i avsnitt 12.1.3).

4.4 Fastholdning

Enkelte av de unge forteller at de kan huske at de er blitt fastholdt av fosterforeldrene deres da de var yngre, men at de som ungdommer ikke er blitt holdt fast mot sin vilje. Samtidig forteller hovedparten av de unge at de aldri har opplevd å bli fastholdt uten at de selv hadde lyst, heller ikke som små.

En av de yngre ungdommer vi har snakket med i dette prosjekt, forteller at fosterforeldrene flere ganger har fastholdt ham/henne, men ungdommen har ikke lyst til å utdype omstendighetene rundt dette nærmere. En annen ung kvinne beskriver hvordan en fosterforelder, i et fosterhjem hun tidligere bodde i, fikk en annen ungdom som bodde i fosterhjemmet til å fastholde henne på rommet sitt. På spørsmål om hva som skjedde i situasjonen, svarer hun at hun hadde vært ute på en tur uten å spørre om lov, og da ble fosterforelderen:

[...] ganske sur da, så hun kjefta og så ble jeg så redd så jeg, jeg satt meg på innsida av døra på rommet da sånn at jeg satt på en måte mot døra og presset imot sånn at ikke hun skulle komme inn. Og da henta hun han [en annen ungdom] som bryte opp døra da, og så trakk jo jeg meg unna da i en krok, for jeg var så kjemperedd og så kom han liksom bare og brøyt meg ut og, ja, la meg [i bakken].

Den unge kvinnen forklarer at hun også i andre situasjoner er blitt holdt fast av den andre ungdommen på ordre av sine fosterforeldre. Hun ble alltid fastholdt på rommet sitt *sånn at de andre ungene ikke skulle få det med seg*, slik hun forklarer det. Hun gir uttrykk for at det var veldig ubehagelig, men samtidig er det også klart ut fra intervjuet at hun ikke helt kan bestemme seg for om det er vanlig å bli fastholdt på denne måten, eller om det skal forstås som et overgrep. Hun var alltid redd i situasjonen og forteller at *alt svartnet nesten* når gutten holdt henne nede. Hun beskriver gutten som *stor og kjempesterk*, og hun tilføyer at hun *hadde ikke en sjans* mot ham. Samtidig sier hun at det kanskje ikke var så alvorlig allikevel. Hun sier at hun også, før hun flyttet til dette fosterhjemmet, har opplevd lignende situasjoner hjemme hos sine foreldre, og hun gir uttrykk for at det ikke var nytt for henne å få overskredet grensene sine. Hun forteller at hun i ettertid har hatt vanskelig med å skille de, med hennes egne ord, *traumer*, hun fikk i fosterhjemmet, og de ting hun opplevde før hun ble tatt ut av sin egen familie. På samme måte som Mie, gir denne unge kvinne altså uttrykk for at hun har hatt vanskelig med å kategorisere de ting hun har opplevd i fosterhjemmet. Hun hadde ingen bra målestokk for hva som er vanlig adferd og handlinger i et «vanlig» familieliv, og hun sier det er mye av det hun har opplevd gjennom sin oppvekst som hun ikke før ganske nylig er begynt å innse ikke var greit, *men som man tror er det, der og da*, som hun uttrykker det (se også juridisk kommentar om fastholdning i avsnitt 12.1.4).

4.5 Regler om mat

Mat er et sentralt holdepunkt i alle menneskers liv, ikke bare for å opprettholde kroppens biologiske og fysiologiske funksjoner, men også som et sosialt og kulturelt betydningsfullt fenomen. Hva man spiser, hvordan man spiser, hvor man spiser og hvem man spiser med inneholder sosiale betydninger som går langt ut over det rent ernæringsmessige aspekt ved mat. Alle kulturer har ulike ritualer og tabuer rundt mat (Coleman, 2011). Mat utgjør et sterkt symbolsk fenomen som aktivt brukes for å uttrykke tilhørighet, anerkjennelse og status, samtidig som det uttrykker distinksjon, forakt og avvikelse (Bourdieu 1995).

I en norsk familiekontekst symboliserer måltider felleskap, tilhørighet og omsorg. Hvis man ikke inviterer eller inkluderer alle familiemedlemmer i en middag, kan det bli opplevd som

en avvisning og eksklusjon. I moderne familieliv er middagen ofte et samlingspunkt og måltidet er et kommunikativt fellesskap hvor man aktivt deltar og inviterer andre til å delta i samtaler (Tjora, 2018).

Stort sett alle de unge vi har intervjuet forteller at mat og måltider er et område hvor det er mer eller mindre fastsatte regler i fosterhjemmene de bor i. Langt de fleste forteller at det er forventet at alle i fosterhjemmet spiser middag sammen og at de spiser til faste tidspunkter hver dag, med mindre man har aktiviteter som for eksempel fotballtrening. Langt de fleste unge som vi har snakket med, mener at dette er helt greit og at det er vanlig å spise middag sammen med resten av familien. I motsetning til dette, forteller enkelte av de unge at de sjeldent spiser middag sammen i fosterfamilien. En jente på 16 år som beskriver at hun ikke går så godt overens med sine fosterforeldre, forteller at de i fosterhjemmet ofte spiser hver for seg når de er sultne, og at det ikke er så ofte at de spiser middag sammen. En annen ung kvinne tenker tilbake på sitt tidligere fosterhjem og forteller at hun opplevde det som vanskelig å spise middag med resten av familien, da måltidsituasjonen gjorde det veldig tydelig for henne at hun ikke følte at hun tilhørte familien. Hun forklarer at hun *måtte spise sammen* med de andre i familien og sier at: *hver gang jeg satt ved middagsbordet så følte jeg at jeg bare var en byrde på en måte*. Den unge kvinne tilføyer at de hadde en dårlig kommunikasjon i fosterfamilien, og at hun ofte ikke deltok i samtalen rundt bordet og hun ble *ikke invitert inn i samtalen heller*. Hun forteller at hun under middagen ofte *satt helt stille og sa ingenting*. Denne fortellingen viser noe av kompleksiteten og den sosiale betydningen av fellesmåltider. Å spise middag sammen føles for de fleste som en selvfølgelig norm i en familie, og som nevnt symboliserer det fellesskap, tilhørighet og trygghet. Den unge kvinnens opplevelse av å sitte rundt middagsbordet er imidlertid det helt motsatte. For henne symboliserer fellesmåltidet hennes *manglende* tilhørighet til fellesskapet i familien, hvilket hun opplevde som utrygt. Fremfor å inkludere henne i familien, erfarte kvinnen å bli ekskludert når hun skulle spise i lag med de andre i familien. Med andre ord erfarte den unge kvinne at middagsbordets konstruksjon av familielivsnormalitet tydeliggjorde at hennes rolle i familien ikke var normal. Den sosiale samhandlingen rundt middagsbordet understrekte altså hennes institusjonelle identitet som 'fosterbarn'. Paradoksalt nok blir den obligatoriske fellesmiddagen, som de fleste regner som en del av en «god» oppdragelse, ikke et trygt omdreiningspunkt i dette eksempelet, men nærmere en gjentakende ubehagelig opplevelse. Dette peker igjen på den viktige betydningen av den subjektive konteksten, i forhold til hvordan fosterbarn opplever regler og grensesetting i fosterhjem.

4.6 kontroll av mat og måltider

Enkelte av de unge som er blitt intervjuet i dette prosjektet forteller om at mat ble kontrollert på en rigid måte i fosterhjemmet de bor eller har bodd i.

En gutt på 17 år forteller at han i dag stort sett kan bestemme over de fleste ting i sitt liv, men for et par år siden var det helt annerledes. Han forteller at han tidligere var *veldig urolig*. Han skulket fra skolen, var ute hele natta og drakk alkohol. Fosterforeldrene hans stolte ikke på ham *i hele tatt*. Han sier: *jeg gjorde ingenting av det jeg ble bedt om og, ja, jeg var bare ikke noe snill*. Når det gjelder mat, beskriver ungdommen at hans fosterforeldre

låste mat, som de ikke ville at han spiste, inne på et rom. Dette var for eksempel is og godteri - og hvis han ikke kom hjem i tide og spiste middag med resten av familien, låste fosterforeldrene middagsrestene inne, så han ikke kunne spise det. Da måtte han spise brød. Gutten forteller at han alltid fikk noe å spise, han kunne bare ikke selv bestemme hva og når han kunne spise. Han forteller at han ikke opplevde dette som en begrensning i det hele tatt. Han sier: *altså jeg hadde ikke noe imot å spise brød. Det var det samme, det hadde ikke noe å si*, og han opplevde aldri det som en staff at maten var låst inne. Utover å låse inn mat, låste fosterforeldrene også andre ting inne på rommet som de ikke ville at gutten skulle få tak i. Noen ganger hans PC, telefon eller ting som fosterforeldrene konfiskerte fra ham. Gutten forklarer at han på en måte skjønner hvorfor fosterforeldrene tidligere var så kontrollerende, fordi han var ganske grenseløs, men at det samtidig ikke hjalp noen ting å sette så strenge grenser for ham, da han kun ble mer sint og bare gjorde flere ting som han visste han ikke fikk lov til. Han gjorde dette *for å ta hevn*, som han formulerer det. Da fosterforeldrene gradvis begynte å kontrollere ham mindre, og langsomt ga ham mer frihet og begynte å stole på ham, stoppet han stort sett med å prøve grenser og har fått et mye bedre forhold til fosterforeldrene sine, forteller han.

En annen ungdom som beskriver voldsomme begrensninger av mat, er Kim. Som vi har skrevet om tidligere i rapporten opplevde Kim sine tidligere fosterforeldre som veldig strenge og kontrollerende. På spørsmålet om det var noen spesifikke regler i fosterhjemmet hen bodde i, svarer Kim: *Ja det var jo egentlig det at, først og fremst så fikk jeg ikke ete mat med mindre de [fosterforeldrene] tillot det*. Kim forteller at hen ofte måtte *snike seg opp på natta* og være veldig stille for at hen kunne finne mat, hvis hen var sulten. Kim forteller at hvis fosterforeldrene oppdaget at hen spiste uten å ha fått lov, fikk hen kjeft. Det skjedde at hen spurte om det var greit at hen hentet noe mat, men hen fikk ofte et nei. Flere steder i intervjuet med Kim, og som også nevnt tidligere, forteller Kim at hen opplevde at fosterforeldre var direkte ubehagelige mot hen. Ifølge Kim har fosterforeldrenes omfattende kontroll (med blant annet mat) og tonen og adferden hen ble møtt med, forårsaket at hen fikk det vanskelig, både sosialt og psykisk. Hen begynte å oppsøke andre unge som hadde det vanskelig og begynte å drikke alkohol, ifølge Kim som en direkte reaksjon på fosterforeldrenes behandling. Hen forteller at:

Det var jo siste løsningen jeg hadde. Jeg endte jo opp i et dårlig miljø. Der det var mange rusmisbrukere, men jeg var ikke rusmisbruker, det gjorde jeg ikke. Men de fikk meg hele tiden til å være med på å drikke alkohol når jeg var med. Jeg kunne bli black out drunk på en tirsdag, selv om det var skole. Det var fordi at ting var så gale at jeg bare måtte komme meg ut på en eller annen slags måte.

I intervjuene med unge som inngår i denne rapporten er Kims fortelling usedvanlig. Det betyr ikke at vi har noen som helst grunn til å betvile de opplevelser som Kim forteller om, men det er viktig å understreke at Kims opplevelser er et unntak. Med andre ord, fremstår bruken av alvorlig grensesetting og tvang ut fra vårt datamateriale ikke som en vanlig praksis, men *noen* barn og unge opplever at fosterforeldre i alvorlig grad overskrider grensene deres.

4.7 Begrensning av mobiltelefon og internett

Det er tydelig i de unges fortellinger at bruken av telefon og internett, eller «skjermtid» som det ofte kalles, er et viktig tema for grensesetting i fosterhjem, slik det formodentlig også er det i andre familier. Dette er et inntrykk som også bekreftes av fosterforeldrenes svar i spørreskjemaundersøkelsen, der begrensning av skjermtid oppgis som de tre mest utbredte formene for grensesetting, slik vi skal se senere.

De ungdommene vi har intervjuet i dette prosjektet, fikk mobiltelefon da de var mellom 10 og 14 år. De bruker telefonen til å kommunisere med fosterforeldrene sine og med venner og familie, og til å spille eller være på ulike medier som YouTube, Tiktok, Snapchat og Instagram. Det er veldig ulikt i hvilken grad og hvordan fosterforeldrene blander seg og setter grenser for de unges bruk av telefon og internett. De unge forteller generelt at etter hvert som de blir eldre kan de bestemme mer og mer over telefonen sin. Fra de er rundt 16 år bestemmer flertallet over sin egen telefon og fosterforeldrene blander seg sjelden i hvordan de bruker den. En ung mann på 20 år forteller at i det fosterhjemmet han bodde i til han var 18 år, satte hans fosterforeldre ingen begrensninger på hvordan han kunne bruke telefonen sin. Han sier: *De stolte på meg, og jeg stolte på dem, så ...* Dette er for noen av de unges vedkommende en ganske typisk fortelling. På samme måte som flere av de unger kobler «strenge» regler sammen med mistillit, kobler andre altså det å ha få regler sammen med tillit. Det er imidlertid også mange av de unge som forteller om at fosterforeldrene på den ene eller andre måten regulerer når og hvordan de kan bruke telefonen. En av de yngste som deltar i prosjektet, forteller at hennes fosterforeldre bruker en *foreldrekontroll*-app hvor de kan kontrollere hennes telefon. Via appen kan fosterforeldrene bestemme hvilke apps hun kan ha på sin telefon, hvor lenge hun kan bruke de ulike appene per dag og hvor lenge hun kan bruke selve telefonen. Telefonen får hun lov å bruke et kvarter om dagen, og iPad kan hun bruke to timer. Hun beskriver sine fosterforeldre som snille, men samtidig som ganske strenge. Hun får ikke lov å ha TikTok eller Instagram som mange av sine venner. Hun tilføyer i intervjuet at utover restriksjoner på hennes bruk av iPad og telefon, får hun ikke lov å dra til byen, og hun kan stort sett aldri få være med på besøk hjem til venner. For denne ungdommen er det en klar sammenheng mellom begrensninger av telefon og internett og de begrensninger hun opplever at hennes fosterforeldre pålegger henne når det gjelder å være sammen med vennene sine. Mobiltelefon og internett er viktige sosiale arenaer for barn og unge, som de bruker til å holde kontakt eller være «i lag», digitalt (Videt, 2022). For de ungdommene vi har snakket med er telefonen ikke først og fremst underholdning, men en helt sentral sosial arena hvor de skaper og vedlikeholder sosiale relasjoner.

Mange av ungdommene forteller at fosterforeldrene setter begrensninger på bruken av telefon på kvelden og om natten. Flere beskriver at de må legge telefonen utenfor rommet eller på kjøkkenet når de går og legger seg. Av de ungdommene som vi har snakket med, er den eldste, som ikke får lov til å ha sin telefon med på rommet når hun legger seg, 17 år. En ungdom på 15 år forteller at hun *må levere inn telefonen klokka 21*. Hun forklarer at telefonen skal legges på kjøkkenet om natten og hun får lov å bruke den igjen om morgenen når hun har spist frokost. Flere av de unge forteller at grunnen til de ikke får lov til å ha

telefon når de legger seg er at fosterforeldrene deres mener at telefonen forstyrr nattesøvnen, og at de ikke selv kan håndtere bruken av telefonen.

En gutt på 17 år, som tidligere ikke fikk lov til å ha telefonen på rommet fordi han ikke fikk sove, forteller at han nå selv kan bestemme over telefonen, så lenge han kommer på skolen til tiden og består i alle fag. De fleste unge gir uttrykk for at de ikke har store problemer med at de ikke får ha telefonen på rommet om natten. Enkelte forteller at de selv ønsker at fosterforeldrene begrenser deres bruk av telefonen om natten, da de ikke selv klarer å legge telefonen fra seg. Samtidig forteller andre unge at de opplever det som en urimelig begrensning at de må gi telefonen fra seg på kvelden, og det begrenser deres sosiale liv med venner og familie. En ungdom forteller at hun skaffet seg en ekstra telefon fra sine biologiske foreldre, så de kunne holde kontakt uten at fosterforeldrene var involvert. Hun sier: *jeg følte jo at når hun tok mobilen min, så mistet jeg jo den muligheten, at jeg kunne ringe mamma.* For fosterbarn kan kontroll av telefonen altså innebære en kontroll og begrensning av muligheten for kontakt med foreldrene.

En annen ungdom, Anneli, forteller at hun opplevde at hennes fosterforeldre, i det første fosterhjem hun bodde, kontrollerte hennes bruk av telefon og internett på en dårlig måte. Anneli var da ca. 14 år, og hun forteller dette om sine opplevelser:

[Fosterforeldrene] tok internettet vekk for at du skal sove på kvelden eller sånne ting. De brukte det som straff. Og, altså det er jo fordi at de vil at, de viser jo at de bryr seg, de vil at du skal sove på kvelden for eksempel. Men [...] for meg så fungerte ikke det, jeg ble mer sint av det og det var sånn, jeg skulle ønske jeg fikk lov til å på en måte bestemme litt mer selv og på en måte finne ut selv sånn, ja okay nå har jeg holdt på med telefonen til klokka to på natta, og det var kanskje ikke så smart fordi da ble jeg trøtt dagen etterpå. At du får på en måte lære å kjenne deg selv og, at ikke folk skal si alltid helt hva du skal gjøre, men at du skal på en måte bli kjent med hva som er på en måte rett for deg da. At du, ja ikke har noen som skal si hva du skal gjøre hele veien.

Anneli gir tydelig uttrykk for at hennes tidligere fosterforeldre bestemte for mye over henne og at hun reagerte med sinne og motstand på kontrollen deres. Hun forteller at hun for det meste erfarte sine tidligere fosterforeldres grensesetting i forhold til telefon, internett og når hun skulle være hjemme, som en form for straff. Da hun var 15 år flyttet hun inn i et nytt fosterhjem. Hun beskriver fosterforeldrene i det nye hjemmet helt motsatt sine første fosterforeldre; som *veldig rettferdige, omsorgsfulle og hjelpsomme*. De behandler henne som sitt *eget barn*, som Anneli formulerer det. Hun beskriver forskjellen på de to fosterhjem på denne måten:

[H]vis jeg sammenligner de to fosterhjemmene ... på ene plassen så ble jeg sett og hørt, mens den andre plassen så ble jeg ikke sett. Det var ikke så mye omsorg på samme måte. De brukte heller, de brukte heller straff og sånt for å... som en type sånn omsorg, enn de viste meg at de brydde seg og satt seg ned og snakket med meg, på en måte.

Denne sammenligning av fosterforeldre viser klart hvordan unge som bor i fosterhjem kan reagere på ulike typer av oppdragelsesstil. De første fosterforeldre betegner Anneli som strenge, kontrollerende, kjølige og straffende, hvilket fremkalt sinne hos henne. De senere fosterforeldre betegner Anneli som rettferdige, omsorgsfulle og hjelpsomme, hvilket fremkaller gjensidig forståelse og mildhet fra henne. Anneli tilføyer at hun tidligere i sitt liv hadde opplevd at hennes biologiske foreldre straffet henne når hun gjorde ting de mente var feil. Når hun da ble møtt med strenge konsekvenser og straff når hun gjorde dumme ting i fosterhjemmet, forsterket det kun hennes tidligere traumatiske opplevelser. Som hun sier det, gjorde fosterforeldrens strenge grenser kun at hun opplevde ikke å *bli sett eller hørt*. [N]år du kommer til en ny plass så vil du jo på en måte bli trygg der før de [fosterforeldre] begynner å skal gå over grensene dine, som Anneli så presist oppsummerer sine erfaringer. På spørsmål om hun opplevde det første fosterhjemmet som trygt, sier hun det *bare var rammer, ikke kjærlighet og trygghet*.

En annen ung kvinne, Kari, forteller også om å oppleve det som en straff når fosterforeldrene begrenset hennes bruk av telefon og internett. Da hun var 15 år, bodde hun i et fosterhjem hvor fosterforeldrene på mange måter begrenset hennes bruk av telefon og internett. Hun forklarer at hun gjennom hele ungdomskolen slet med å komme på skolen. Hun ble mye hjemme på rommet sitt og fant trygghet på internettet. Hun brukte forumer og sosiale medier til å være sosial med venner og andre ungdommer. Hun kaller internettet sitt *safe space*. Det var en av de få plasser hvor hun følte seg trygg. Det å snakke med folk på nett, eller å se på video på nett, var en måte hvor hun kunne *dissosiere* fra det som følte seg vondt i hverdagen, som Kari formulerer det. Kari's fosterforeldre brukte konsekvent å stenge nettet når hun ikke dro på skolen, og hun fikk ikke lov å ha strøm på rommet sitt om natten. Hun sier: *Jeg fikk ikke lov til å ha noe strøm på rommet mitt. Jeg fikk ikke lov til å ha noe lys på rommet mitt*. På kvelden og natten måtte alle ting, som fosterforeldrene mente kunne forstyrre henne, ut av rommet, og det var både telefon, PC og lys. Kari forteller at både hennes biologiske foreldre og fosterforeldre mente at hun var avhengig av internettet, men hun mener som sagt selv at hun brukte nettet for å finne trygghet. Når fosterforeldrene tok bort denne trygghet fra henne, opplevde hun det som en straff. Det verste var, ifølge Kari, når hun faktisk klarte å komme seg på skolen et par timer, men fosterforeldrene allikevel stengte nettet fordi hun ikke klarte å være på skolen hele dagen. Hun forteller at hun fikk en følelse av *mestring* når hun kom seg på skolen selv om det kun var et par timer, men denne følelsen ble ikke anerkjent av fosterforeldrene. Kari sier: *Jeg følte at jeg alltid ble straffet da, på en måte. Og det var veldig frustrerende*. På spørsmål om hun snakket med sine fosterforeldre om hvorfor hun brukte mye tid på nettet og fant trygghet ved dette, svarer Kari at de hadde aldri noen dialog om disse tingene i fosterhjemmet. Det var fosterforeldrene som bestemte.

I Kari's og flere av de andre ungdommers fortellinger om grensesetting er det tydelig at det som for voksne anses som sunn og nødvendig grensesetting, for fosterbarna kan oppleves som en manglende forståelse for hvem de er som personer og hvilke behov de har. I Kari's perspektiv forsto ikke fosterforeldrene at internettet ga henne en følelse av trygghet i en uoverskuelig hverdag. Kari og mange av de andre unge vi har intervjuet forteller at de har hatt en vanskelig oppvekst, både da de bodde med deres biologiske foreldre, men også mens de har bodd i fosterhjem. Mange forteller at de har vanskelig ved å stole på voksne,

om det er foreldre, fosterforeldre, saksbehandlere fra Barnevernet eller skolelærere. De har, formulert litt forenklet, ikke opplevd voksne som trygge og stabile i deres liv. I Karis fortelling avspeiles dette i hennes adferd. Ifølge henne selv søker hun trygghet det eneste sted hun kan finne det, på nettet, men det blir oppfattet som en problematisk adferd av hennes fosterforeldre. Sett utefra høres det ut som om Karis adferd ville bekymre de fleste foreldre, og trolig har fosterforeldrene satt grenser ut fra en omsorgsfull forestilling om at det var til Karis eget beste å begrense hennes adgang til internett, for at hun kunne sove om natten og gå på skolen. Men når Kari opplever det som en straff fremfor omsorg og hjelp, bekrefter det henne i at de voksne i hennes liv ikke forstår henne, og at hun ikke kan stole på dem. Karis fortelling om hvordan hennes fosterforeldre begrenset hennes bruk av telefon og internett er objektivt sett ikke veldig forskjellig fra det som de fleste andre unge som deltar i dette prosjekt forteller. Kari opplever derimot fosterforeldrenes begrensinger som mye mer voldsomme enn mange av de andre ungdommer gir uttrykk for, fordi hun ikke føler seg forstått som den hun er og ikke følte det var en dialog om reglene. Det er tydelig at hun ikke føler seg trygg på fosterforeldrenes hensikt med deres grensesetting.

Enkelte av de unge forteller at deres fosterforeldre kontrollerer innholdet på deres telefoner. En ung kvinne som tidligere har bodd i et forsterket fosterhjem forklarer at hun utover begrensinger på hvor mye tid hun kunne bruke på internettet og hva hun kunne se på, ikke hadde lov å ha passord på mobilen. Det første år hun bodde i fosterhjemmet skrev fosterforeldrene ut en logg hvor det sto hvem hun hadde skrevet og ringet til. Hvis det var numre fosterforeldrene var usikre på, spurte de henne hvem dette nummeret tilhørte. Den unge kvinnen tilføyer at hennes fosterforeldre hadde full oversikt over hvem hun hadde snakket med. Den unge kvinne forklarer at hun ble fortalt at det var barnevernet som hadde sagt til hennes fosterforeldre at de måtte kontrollere hva hun brukte telefonen sin til. Hun forteller også at hun opplevde det som at hun ikke hadde noe privatliv, og at fosterforeldrene ikke stolte på henne. Samtidig kan hun i dag godt se at hun gjorde *mye dumt*, som også involverte politiet, og som hun formulerer det: *hadde jeg vært min fostermor, så hadde jeg gjort akkurat det samme.*

En annen ungdom på 16 år som har opplevd at hennes fosterforeldre hadde adgang til hennes telefon, og som ikke likte det, forteller at fosterforeldrene så igjennom alle meldingene hennes mens hun ikke var til stede, også de hun skrev med kjæresten sin, noe som hun opplevde som en krenkelse av sitt privatliv.

Flere av de litt eldre ungdommer forteller at fosterforeldres kontroll med telefonen deres er et tema som blir diskutert, men at de er veldig bestemte på at fosterforeldrenes ikke får lov til å ha adgang til innholdet på deres telefoner. En gutt på 17 år forteller at da han var yngre, ønsket fosterforeldrene at han ikke skulle ha kode på telefonen, men han var ganske bestemt på at det ikke kom til å skje *uansett hvor masse de maste*, som han uttrykker det. Han forklarer at fosterforeldrene hans aksepterte det fordi han var såpass bestemt på det. Grunnen til at han ikke vil at fosterforeldrene har adgang til telefonen er at han gjerne vil *ha ting for seg selv*, som han uttrykker det. Samtidig er han redd for at fosterforeldrene skal se hva han skriver med sine kompiser på for eksempel Snapchat.

Kim, som ble presentert ovenfor, og som beskrev sine fosterforeldre som *veldig grusomme* mot hen, forklarer at fosterforeldrene også prøvde å ta telefonen fra hen for å kontrollere hva hen skrev på den, men at det lot hen de ikke gjøre, selv om det var en kilde til konflikt. For Kim var telefonen den eneste forbindelse med omverdenen som hen selv hadde full kontroll over. I fortellingene til de unge er det tydelig at kontrollen med egen telefonen, utover å forbinde de unge med venner og familie, også symboliserer selvstendighet og selvbestemmelse. Det er et symbol på autonomi og privatliv. Ut fra intervjuene fremstår det som om at det er særlig viktig for de ungdommer som har opplevd mye kontroll i fosterhjemmet og som uttrykker at de ikke har noen særlig tillit til fosterforeldrene sine.

Enkelte av de ungdommer vi har snakket med forteller om veldig omfattende begrensinger av deres mulighet til å bruke mobiltelefoner og internettet. Mie som vi har presentert tidligere og som fortalte om veldig kontrollerende fosterforeldre i et av de fosterhjem hun har bodd i, forteller også følgende om hennes tidligere fosterforeldres kontroll med telefonen hennes.

Mie: [N]år jeg var 13 da, så fikk ikke jeg ha telefon mer enn fem minutter om dagen.

INT: Okay, fem minutter?

Mie: Ja.

INT: Var det sånn tid på det, eller var det sånn du fikk den, og så skulle du ...

Mie: Ja, i fem minutter liksom, og så ...

INT: Og så gi den tilbake?

Mie: Ja.

INT: Okay.

Mie: De låste den i et sånt skap.

INT: Men, okay, hva kan man bruke en telefon til i fem minutter? Altså var det for å lese meldinger liksom?

Mie: Ja, det var liksom bare for å se, og så var det ferdig, da.

Mie forteller at reglen om at hun kun fikk lov å bruke telefonen 5 minutter hver dag varte et par år, til hun flyttet til et nytt fosterhjem. På de 5 minutter kunne hun lese det som hennes venner hadde skrevet til henne, og sende beskjeder tilbake. Mie forklarer også at hun kun fikk lov å bruke internettet i fosterhjemmet hvis det var på hennes skole-PC og kun hvis det var relatert til skolearbeide.

En siste fortelling om begrensing av de unges bruk av telefon vi vil trekke frem, er fortalt av Toril, hvis erfaringer med å bo i fosterhjem ble presentert tidligere. Toril opplevde, som nevnt, at fosterforeldrene hennes av og til låste henne inne på rommet. Samme grenseoverskridende adferd opplevde hun også når hennes fostermamma kontrollerte telefonen hennes. Toril forteller at hun ikke hadde lov til å ha kode på sin telefon, da fostermammaen skulle ha adgang til den. Fostermammaen sjekket meldingene mellom Toril og hennes venner, og Toril sier at: *det som var veldig ubehagelig var at hun sjekket*

meldinger som jeg ikke hadde lest ennå selv engang. Ikke nok med å lese meldingene på telefonen, så tok fosterforeldrene også telefonen fra Toril og skrev til Torils venner. Toril sier:

Toril: [D]et sjukeste er at hun tok jo mobilen min og så drev hun og sendte meldinger fra min profil, min bruker på Snapchat drev hun og snakket med vennene mine liksom. Hun lot som hun var meg.

INT: Og hva skrev hun da?

Toril: Ja prøve å finne ut og pønske på hva vi driver og pønsker på, fordi når jeg forteller det nå, det høres ut som, jeg var jo, hadde jeg, som jeg sa [...] jeg var jo ikke verdens beste englebarn, jeg fant jo på mye kødd og mye tull liksom. [...] Men, ja det var sjukt hvor hun gikk, liksom på mobilen min og begynte å skrive...

Som det kommer frem i dette utdraget fra intervjuet med Toril, og som det også kom frem tidligere, utøvde denne fosterforelderen en grad av kontroll i Torils liv som har karakter av tvang. Den tvang Toril forteller om at hun opplevde var både fysisk i form av innesperring og psykisk i form av kontroll med hennes mest private samtaler med vennene sine. Ut fra de intervjuene vi har gjennomført med ungdommer i dette prosjektet, er Torils opplevelser blant de mest alvorlige eksempler på tvang og kontroll. Som vi flere ganger har fremhevet, er det som Toril beskriver hun har vært utsatt for i fosterhjemmet ikke vanlig. Det gjør ikke Torils opplevelser mindre alvorlige (se også juridisk kommentar om overvåking av mobil og internett i avsnitt 12.1.6).

4.8 Undersøkelse av sekk og rom

En overvekt av de unge vi har intervjuet har erfaring med at fosterforeldrenes har undersøkt sekken eller rommet deres. Ut fra de unges fortellinger fremstår det altså som en ganske vanlig praksis at fosterforeldre går gjennom de unges private eiendeler. En del av disse unge har kun opplevd å få undersøkt sekken eller rommet et par ganger, og ofte har fosterforeldrene fortalt dem at de har gått gjennom tingene deres. Mange av de unge forteller dog at deres fosterforeldre ikke forteller dem at de har gått gjennom deres private eiendeler. En jente på 17 år forteller at hun noen ganger oppdager at hennes fosterforeldre har vært på rommet hennes uten at de har sagt fra om det. Hun forteller, som mange av de andre unge, at hun legger merke til at ting har flyttet på seg, at en stol står midt i rommet eller at alle klesskapdørene står åpne. Hun tilføyer: *så merker jeg at dem har liksom vært der da. Men jeg vet liksom ikke helt hva greia er.* Jenten har aldri spurt fosterforeldrene om hvorfor de har gått gjennom hennes ting, og hun sier også tydelig i intervjuet at hun ikke har et problem med at de gjør det. *Jeg har ikke så mye å skjule egentlig,* forklarer hun. På liknende vis forklarer også noen andre av de unge at de vet at fosterforeldrene deres av og til går gjennom rommet eller sekken deres, men at de ikke opplever dette som et problem. Omvendt er det andre av de intervjuede ungdommer som reagerer veldig sterkt på at deres fosterforeldre går gjennom tingene deres.

En jente forklarer at hun er overbevist om at hennes fostermamma går gjennom rommet hennes regelmessig. Hun sier at fostermammaen stort sett stoler på henne og at hun selv kan bestemme det meste, men at fostermammaen uansett går gjennom hennes saker for å sjekke at hun ikke har ting som hun ikke skal ha. Denne jente har bodd på institusjon og ulike foster- og beredskapshjem, og flyttet inn i det nåværende fosterhjemmet da hun var tenåring. Jenten forteller også at fostermammaen krevde å sjekke sekken hennes den første uken hun bodde i det nye fosterhjemmet. Hun sier: *[Da] jeg skulle ta med meg en sekk ut, så ville hun sjekke den. Og det ville ikke jeg. Og da sa hun at jeg ikke fikk lov til å gå ut før hun hadde sjekket den da.* Jenten forklarer at fostermammaen var redd for at hun skulle rømme og ville sjekke om hun hadde med seg klær i sekken. Jenten opplevde det som *veldig ubehagelig* og tilføyer at hun følte at fostermammaen overskred hennes grenser og *gikk inn i hennes privatliv*. For denne ungdommen oppleves det å få kontrollert de tingene som hun opplever er hennes private eiendeler både som grenseoverskridende og som et tegn på at fosterforelderen ikke stoler på henne.

En annen ungdom på 17 år forteller også at hennes fosterforeldre går gjennom hennes rom og eiendeler i hemmelighet. Hun har bodd i det samme fosterhjemmet det meste av livet og beskriver sine fosterforeldre som snille, men strenge og til tider sure. Jenten forklarer at hun kan se på tingene sine at noen har vært på rommet hennes når hun for eksempel har vært ute med venner. Hun tror at fosterforeldrene leter etter *alt og ingenting egentlig*, som hun formulerer det. Etter hennes oppfattelse prøver fosterforeldrene bare å finne et eller annet de kan skylde på henne for. På spørsmål om hvordan hun opplever det når fosterforeldrene gå gjennom hennes ting, svarer hun:

Nei jeg blir jo, jeg blir jo skikkelig sur egentlig, fordi hvis det er noe dem vil lete etter så kan de heller spørre meg. Og så ja, kanskje hvis det er noe jeg ikke vil være ærlig om, så kanskje jeg lyver om det, men det er en helt annen ting å bare gå inn på rommet mitt uten å spørre om det er greit. [...] Det er jo liksom mine private ting.

Som det helt tydelig kommer frem av dette utdrag fra intervjuet, opplever ungdommen det som grenseoverskridende at fosterforeldrene, som hun har bodd hos det meste av livet hennes, går gjennom hennes private ting. Hun mener at de skulle spørre henne direkte hvis de mistenker at hun har et eller annet de mener hun ikke skal ha og dermed gi henne valget om hun har lyst til å fortelle dem om det. Jenten forteller også at fosterforeldrene har pleid å gå gjennom hennes telefon. Siste gang hun opplevde det var hun 16 år. De har ikke koden til telefonen, men de vil at hun låser opp telefonen for dem når de ber om det. Hun forteller at: *dem ville se gjennom meldinger og se hvem jeg snakket med og hva jeg har snakket med dem om og sånn der, eller se på bilder.* Hun legger til at hvis hun ikke gir dem adgang til telefonen, konfiskerer de den. Muligheten for at fosterforeldrene kan kontrollere telefonen hennes gjør henne stresset. Hun sier: *Ja, det blir ofte stress da, jeg går jo ofte og sletter meldinger og sletter bilder, mange ganger har jeg slettet snapchat bare fordi jeg tror dem skal sjekke telefonen.* Ungdommen oppsummerer med å si at hun ikke husker siste gang hun hadde noe privat alene.

En annen jente som også er 17 år, har samme opplevelse av å få begrenset sitt privatliv. På spørsmål om hennes fosterforeldre forteller henne om at de undersøker sakene hennes, svarer hun: *Rommet mitt sjekker de mens jeg er på skolen så jeg vet jo ikke når de sjekker rommet mitt, og sekken sjekker de, [...] jeg får aldri beskjed om det.* Jenten tilføyer: *jeg blir skikkelig sint fordi at da får jeg aldri noe privatliv noen gang.* Flere gir på samme måte uttrykk for at de opplever fosterforeldrenes ransaker som en krenkelse av deres privatliv, og det å ha kontroll over deres eget private rom beskrives som avgjørende av mange (se også juridisk kommentar om undersøkelser av rom i avsnitt 12.1.7).

Fortellingene til de unge viser også frem at opplevelsen av om fosterforeldrenes grensesetting oppleves som rimelig eller ikke, henger sammen med om de unge har en forståelse for *hvorfor* reglene er som de er. Hvis (foster)foreldre enerådige fastsetter regler, og ikke har dialog med de unge om hvorfor reglene er som de er, blir dette erfart av de unge som urimelig og begrensende. Altså er det tydelig at en *autoritær* oppdragelsesstil, fremfor en dialogbasert oppdragelsesstil, skaper motstand hos ungdommene.

4.9 De unges relasjon til Barnevernet

I de følgende avsnittene beskriver vi de unges erfaring med kontakten med henholdsvis saksbehandlere fra barnevernet og tilsynspersoner. For å fange opp mangler i omsorgssituasjonen, slik som enkelte av de unge beskriver, er det avgjørende å ha gode oppfølgings- og kontrollsystemer. Det er derfor viktig å undersøke hvordan systemet for oppfølging og tilsyn med barn som bor i fosterhjem fungerer i deres eget perspektiv.

De unges kontakt med barnevernet består først og fremst av kontakten de har med saksbehandleren deres (noen av de unge bruker også begrepet 'kontaktperson'). Det er ulikt hvordan de unge forholder seg til saksbehandleren. Noen få har hatt den samme saksbehandleren over en lengere periode og beskriver forholdet til saksbehandleren som trygt og godt. En jente forteller at hun er veldig glad for sin saksbehandler, at hun er *flink* og at hun stoler på henne. En annen ungdom, som også har hatt den samme saksbehandler siden hun flyttet i fosterhjem da hun var 10 år, sier at hun har en veldig bra relasjon til saksbehandleren. Ungdommen beskriver at hun har det veldig bra i fosterhjemmet og forklarer at hennes eneste utfordring med å bo i fosterhjem er styret rundt rettsakene som er blitt ført mellom hennes biologiske foreldre og barnevernet. Hun forklarer også at hun kan snakke med sin saksbehandler om de fleste ting. Hun sier om sin saksbehandler: [...] *hun vet lissom alt fra før av, så det er ikke noe, hun vet historien, så jeg trenger ikke å forklare noen ting, lissom bakgrunn for hvorfor det føles sånn og hvorfor det er vanskelig.* Omtrent samme opplevelse har en annen ungdom som har hatt kontakt med Barnevernet det meste av sitt liv, men som først flyttet i fosterhjem da hun var rundt 15 år. Hun forklarer sin gode relasjon til saksbehandleren på følgende måte: *Vel det er jo egentlig bare at vi har hatt kontakt så lenge, at hun bare har fulgt med meg gjennom livet mitt såpass lenge, at liksom hun bare har hatt lyst til å følge opp videre da.* Denne jenten beskriver sin saksbehandler som den mest stabile voksne i livet sitt, og det blir tydelig i intervjuet med denne ungdom at saksbehandleren fra barnevernet er den eneste person som kontinuerlig har vært der for henne, i et liv som ellers har vært preget av ustabile voksne.

Det blir imidlertid tydelig i mange av de andre unges fortellinger at det er relativt uvanlig å ha en så stabil kontakt og relasjon til den samme saksbehandler fra barnevernet over en årrekke, som de unge ovenfor forteller. Mange av de unge gir uttrykk for at de har en distansert, eller direkte fraværende relasjon til saksbehandleren sin. Flere beskriver at saksbehandleren er en person som av og til kommer på korte besøk, men ikke en person som de har en personlig relasjon til, eller en de ville kontakte hvis de hadde problemer.

Ofte skifter de unge saksbehandler flere ganger mens de bor i fosterhjem. En jente på 17 år som har bodd i det samme fosterhjem siden hun var liten har hatt tre ulike saksbehandlere mens hun har bodd i fosterhjem, og forteller at hun aksepterer saksbehandlerne, men ikke mer enn det. Hun sier, mens hun ler litt: *altså det er ikke noe sånn at jeg gleder meg til å møte hun fra gang til gang*. Jenten gir uttrykk for at hun ikke riktig stoler på saksbehandleren og at hun er forsiktig med å fortelle saksbehandleren for mye om sin hverdag i fosterhjemmet. Hun sier at hun er *redd for at noen kommer til å få kjeft* eller at hun eller hennes fosterforeldre får problemer, hvis hun gir for mange opplysninger til saksbehandleren. Flere av de unge vi har snakket med gir uttrykk for det samme. De er usikre på hvordan barnevernet bruker ting de forteller saksbehandleren. I mange tilfeller bunner de unges skepsis i at de tidligere har opplevd at barnevernet har tatt beslutninger som de unge mener ikke er i deres interesser. Litt forenklet gir flere av de unge uttrykk for at det enten var en feil at de ble fjernet fra sine biologiske foreldre, eller at de ble fjernet fra sine biologiske foreldre alt for sent, selv om barnevernet visste at deres biologiske foreldre utsatte dem for omsorgssvikt. Begge disse narrativer kan føre til en skeptisk innstilling til representanter fra barnevernet. Andre forteller at de har opplevd at saksbehandleren deres har bestemt at de ikke fikk lov til å se sine foreldre så ofte de gjerne ville, eller begrenset de unge i andre ting som de hadde lyst til, for eksempel at de ikke fikk lov til å dra på ferie med venner. Med andre ord kan grensesetting fra barneverntjenestens side også oppleves som urimelig for fosterbarn.

En del av de unge er også generelt skeptiske til barnevernet fordi de opplever kontakten med barnevernet som ustabil, og mer enn halvparten av de unge vi har snakket med gir uttrykk for at de opplever møtet med barnevernet som en belastning. Mange av disse unge gir uttrykk for at de ansatte i barnevernet ikke ivaretar deres interesser, at de er utilgjengelige eller at saksbehandleren ikke forstår dem. En ungdom på 17 år, som har bodd i fosterhjem siden hun var 12 år, forteller eksempelvis at hun har mange dårlige minner med barnevernet og at hun ikke er trygg på dem. Hun sier direkte at hun ikke mener de *gjør en så veldig bra jobb*. Flere av de unge forteller om en opplevelse av ikke å føle seg sett og hørt av de ansatte i barnevernet. Det går igjen i flere intervjuer at de unge som ikke er fornøyd med barnevernet i stort sett alle tilfeller har hatt mange ulike saksbehandlere mens de har bodd i fosterhjem. Mange av disse unge sier enten at de ikke *liker* eller at de ikke *stoler* på ansatte fra barnevernet.

Anneli, som vi tidligere presenterte, og som har bodd i ulike beredskapshjem og fosterhjem, forteller at hun er veldig trygg på den saksbehandler hun nå har fra barnevernet, men at det

ikke har vært sånn tidligere. Hun sier at hun har sluttet å telle hvor mange saksbehandlere hun har hatt, og sier følgende om å bytte saksbehandler:

Det som er med kontaktpersonen er jo at de blir byttet ut så ofte fordi enten så slutter noen, eller så er noen i permisjon, eller så er det liksom bytte fra undersøkelse til [undersøkelse], du får byttet kontaktperson når du bor i beredskapshjem og så får du byttet igjen når du flytter i et fosterhjem og så får du byttet når du skal til et annet [fosterhjem], altså det er veldig sånn forskjellig. De er på en måte delt inn i sånne team så du blir på en måte litt flyttet rundt på, etter hva, hvor du bor og ulike ting da.

Som det kommer frem her har Anneli lang erfaring med å bytte saksbehandler og hun opplyser at hun har hatt minst 10 ulike. På spørsmål om hvordan Anneli opplever å bytte saksbehandler så ofte svarer hun etter litt betenkningstid: *Det tror jeg faktisk jeg syns er en av de verste tingene i barnevernet, fordi at det er så sykt utrygt. Det er som at vi blir behandlet som vi er på en måte bare sånne dukker [...] som bare blir flyttet rundt på.* Anneli forklarer at saksbehandlerne fra barnevernet tror at det er greit gang på gang å be henne om å åpne opp og fortelle de om det vonde som hun har opplevd. Hun sier at det er *veldig frustrerende* å måtte åpne seg igjen og igjen og fortelle den samme historien om og om igjen. Anneli forteller at det tar lang tid for henne å bli trygg på nye folk og hun påpeker at særlig for barn som har opplevd omsorgssvikt er det vanskelig hele tiden å forholde seg til personer i ens liv som dukker opp og forsvinner igjen og igjen. Anneli oppsummerer sin erfaring med barnevernet med å si at det faktisk at hun kontant har vært nødt til å forholde seg til nye personer har gjort at hun har vanskelig for å stole på folk, og generelt opplever hun møtet med barnevernet som en stor belastning i livet sitt. Flere av de unge vi har intervjuet gir uttrykk for samme opplevelse; de opplever at ansatte fra barnevernet dukker opp i livet deres, de prøver å forholde seg til dem, men så forsvinner de igjen, og en ny saksbehandler dukker opp. Det er som nevnt, et viktig aspekt i mange av fortellingene til de unge som beretter om voldsomme ting som de har opplevd i fosterhjemmet, at de ikke stoler på barnevernet. Kari som vi tidligere har presentert (som ikke trivdes i fosterhjemmet og opplevde det som en straff når fosterforeldrene stengte internettet), forteller dette om sin mistillit til voksne generelt og- til barnevernet spesifikt:

[Kari sukker] []]eg har kommet meg veldig langt siden jeg var 15. Når jeg var 15 så, så stolte jeg ikke på noen i det hele tatt. Ingen i systemet og ingen voksne. Det gjorde jeg ikke. Så jeg sa aldri sannheten til dem, ikke hvordan jeg følte meg og det kan jo ha vært en grunn til hvorfor jeg ble i det [foster]hjemmet [...] Men det er nå som jeg er 18, snart 19 at jeg begynner å stole litt mere på systemet. Men tilbake til da når jeg var 15, nei så klarte jeg ikke å si sannheten til barnevernet.

Karis forklaring på hvorfor hun ikke fortalte barnevernet om de ting hun opplevde i fosterhjemmet er viktig å få frem. Hun hadde ingen tiltro til voksne og forventet ikke at noen ville hjelpe henne. Kari forteller at hun har opplevd omsorgssvikt da hun bodde med sine biologiske foreldre, og at det jo var barnevernet som hadde valgt at hun skulle bo i det fosterhjemmet hvor hun igjen opplevde at de voksne som skulle passe på henne, sviktet henne. Dermed gir Kari uttrykk for at hennes utrygge oppvekst og hennes manglende tillit til

voksne generelt forårsaket at hun ikke var i stand til å rekke ut hånden etter hjelp fra barnevernet.

Torill, som også opplevde at hennes fosterforeldre behandlet henne dårlig og utsatte henne for det hun selv kaller *psykisk vold*, forteller om mye av det samme som Kari gir uttrykk for. Hun likte ikke barnevernet og opplevde at hennes saksbehandler var på *samme lag* som hennes fosterforeldre, som hun formulerer det. Torill kaller ikke sine saksbehandlere for saksbehandlere, eller kontaktpersoner, men omtaler dem kun som «barnevernet». Når barnevernet var på besøk, sier hun selv at hun alltid var *småfrekk* og at hun var *veldig lukket*. Hun fortalte aldri barnevernet hvordan hun hadde det. Samtidig kan hun ikke huske at de ansatte fra barnevernet har spurt henne om hvordan hun faktisk hadde det i det fosterhjemmet hvor hun opplevde så mye svikt.

Den siste fortelling vi trekker frem her, kommer fra en ung kvinne som forteller at hun bodde i det samme fosterhjem fra hun var rundt 10 år til hun ble 18 år. Hun forteller at hun i løpet av de 8 årene hadde kontakt med rundt 50 personer fra barnevernet. Mens hun bodde i fosterhjem var hun aldri sikker på hvem som være hennes saksbehandler, og flere ganger har hun opplevd å få tildelt en saksbehandler som hun ikke rakk å møte før hun fikk tildelt en ny. Hun sier at: *det bare dukket opp en ny saksbehandler hver gang vi skulle ha møte hjemme hos fosterforeldrene mine*. Den store utskifting av saksbehandlere opplevde hun som veldig forvirrende og ustabil. Hun gir uttrykk for at hennes tidligere fosterforeldre gjorde mye godt for henne, mens hun mest ser kontakten med barnevernet som en belastning. Når hun nå som ung voksen, ser tilbake på tiden i fosterhjemmet sier hun at hun fortsatt ikke stoler på barnevernet den dag i dag, og hun mener at møtene med barnevernet kun var en unødvendig belastning i hennes liv.

4.10 De unges erfaring med tilsynspersonen

Som et siste tema i gjennomgangen av intervjuene med de unge som bor eller har bodd i fosterhjem vil vi presentere de unges opplevelser av tilsynet som fosterhjems kommunen gjennomfører. Som redegjort for i innledningskapittelet har fosterhjems kommunen ansvar for å føre tilsyn med at det enkelte barn får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet, og utnevner en tilsynsperson som skal komme på besøk hos fosterbarnet minst 4 ganger i året (under særlige forutsetninger kan dette begrenses til to besøk). Erfaringen som barn og unge som bor i fosterhjem har med tilsynspersonen, samt deres relasjon til denne personen, er vesentlig fordi tilsynspersonen i prinsippet skal fange opp eventuelt mistriksel som barnet opplever – for eksempel som følge av urimelige former for grensetting og tvang i fosterhjemmet, som vi i sett eksempler på i fortellingene til de unge.

De unge beskriver veldig ulike erfaringer med tilsynet i de fosterhjemmene de bor i. Kun enkelte av de unge har hatt samme tilsynsperson alle de årene de har bodd i fosterhjem, mens de fleste av de unge har hatt to eller (mange) flere. Samtidig gir de fleste av de intervjuede ungdommene tydelig uttrykk for at de aldri har hatt behov for å fortelle om ubehagelige eller grenseoverskridende opplevelser de har hatt mens de har bodd i fosterhjem. Kun enkelte av de unge sier direkte og uten forbehold at de vil si fra til

tilsynspersonen deres hvis de opplever situasjoner i fosterhjemmet som de mener ikke er greit. En ungdom på 17 år som har bodd i fosterhjem et par år, forteller at hun er veldig trygg på sin tilsynsperson. Hun sier: *Jeg ville sagt fra til tilsynspersonen min fordi hun stoler jeg veldig på, og hun skjønner meg veldig greit.* Jenten forteller at hun kan fortelle *alt* til tilsynspersonen og en av grunnene til at hun stoler på tilsynspersonen er at hun tar alt hun forteller seriøst. Tilsynspersonen sier heller ikke ting videre som jenten har fortalt uten at jenten gir tilsynspersonen lov til det. En liknende fortelling har en gutt på 17 år som tidligere har bodd på en barnevernsinstitusjon og som nå bor i et fosterhjem. Han forteller at han har en veldig bra relasjon til sin tilsynsperson og han kan snakke om det han har lyst til. Han kan også bestemme hva tilsynspersonen sier videre og hva han ikke har lyst til at tilsynspersonen forteller andre. Dette beskriver han som trygt da det gir ham kontroll over de ting han forteller. En annen jente, også på 17 år, som har bodd i et nettverksfosterhjem i ca. 3 år, forteller at hun har hatt den samme tilsynsperson alle årene. Tilsynspersonen kommer på besøk hver tredje måned hvor de drar på kafé og snakker om hvordan jenten har det i fosterhjemmet og om hun har lyst til å ta opp noen ting. Jenten beskriver tilsynspersonen som *grei* og hun gir uttrykk for at hun delvis stoler på tilsynspersonen, men ikke er helt trygg på henne heller. Jenten sier at det er ok å møtes og snakke med tilsynspersonen en gang iblant selv om hun ikke har så mye å fortelle.

Beskrivelsen av tilsynspersonen som en hyggelig og grei person som de unge har en litt overfladisk relasjon til, går igjen blant de ungdommer som opplever deres liv i fosterhjemmet som trygt. De har ikke så mye å fortelle om når de møter tilsynspersonen. Noen av de som trives i fosterhjemmet beskriver også tilsynsbesøkene som et litt forstyrrende element.

En jente på 17 år forteller at hun har hatt fire ulike tilsynspersoner på de 6 årene hun har bodd i fosterhjem. Hun forteller dette om de ulike tilsynspersoner:

[A]lle er veldig forskjellige. De første, de følte jeg ikke hørte på meg. De var, de kom hit på besøk og spurte sånn «ja hvordan har du det?», så sa jeg at jeg har det bra, og da var de sånn «okay, ha det», og så gikk de. Mens de siste jeg har hatt er mer sånn at de faktisk setter seg ned og spør sånn ja hvordan har du det egentlig? Og ja, det høres ut som at de bryr seg mer om meg da.

Jenten gir altså her uttrykk for at det er helt sentralt at hun opplever at tilsynspersonen er oppriktig interessert i å vite hvordan hun har det. Hun forklarer i intervjuet at hun sa fra til sin saksbehandler fra barnevernet, da hun opplevde at en av hennes tidligere tilsynspersoner ikke gjorde jobben sin godt nok, og da fikk hun en ny tilsynsperson. Jenten gir også tydelig uttrykk for at hun vil si fra til sin tilsynsperson hvis hun opplevde noe i fosterhjemmet som ikke er greit. Ut fra denne ungdommens fortelling blir det tydelig at hun trives i fosterhjemmet, hun stoler både på sine fosterforeldre og sin saksbehandler (hun er en av de få som har hatt samme saksbehandler alle årene) og hun gir helt klart uttrykk for at hun kan påvirke de voksne hun har rundt seg hvis hun vil. På den måte har hun forståelse for hvordan «systemet» skal fungere – for eksempel hvordan en tilsynsperson bør gjøre jobben sin. Hun uttrykker med andre ord en høy grad av overblikk og trygghet som, ut fra alle intervjuene vi har gjennomført med ungdommer, ikke er vanlig. De fleste av de unge gir ikke

uttrykk for samme grad av kontroll og mulighet for å kunne påvirke sin situasjon i fosterhjemmet.

En annen jente på 17 år, forteller at hun har et godt forhold til sin tilsynsperson. Hun beskriver sin relasjon til tilsynspersonen på denne måte: *[F]or meg så er det en person som jeg er ute og kjører med, og så snakker vi om alt mulig.* På spørsmål om hun ville si fra om vanskelige ting til tilsynspersonen sier hun tydelig at det ville hun *ikke*, da tilsynspersonen har en relasjon til barnevernet. Hun tilføyer, mens hun ler en smule, at hun ikke er *fan av barnevernet* og at hun helst ikke vil gi dem opplysninger, da hun ikke stoler på dem. Så selv om jenten har en bra relasjon med sin tilsynsperson, stoler hun altså ikke på tilsynspersonen da hun vet at tilsynspersonen snakker med barnevernet. Dette viser at det ikke alltid er avgjørende om de unge liker den personen som er tilsynsperson deres, men tilsynspersonens institusjonelle tilknytning til barnevernet påvirker også om ungdommen har tillit til tilsynspersonen. Som det ble redegjort for i avsnittet over har mange av de unge mistillit til barnevernet. Motsatt er det også en av ungdommene som forklarer at hun føler seg mer trygg på å snakke med sin saksbehandler fra barnevernet enn med tilsynspersonen. Det avgjørende er om de unge føler seg trygg på personen og har tillit til at den informasjon som de gir ikke kan bli brukt mot dem, deres fosterforeldre eller deres biologiske foreldre. Noen uttrykker en høy grad av skepsis til alt som kommer fra barnevernet, mens andre ikke er skeptiske i det hele tatt. Flere forteller at de har hatt tilsynspersoner som de ikke følte seg trygg på og derfor ikke ville åpne seg overfor, men at de senere har fått en ny tilsynsperson som de har lyst til å snakke med. En gutt på 17 år forteller for eksempel at han ikke er helt sikker på hvor mange ulike tilsynspersoner han har hatt, men et sted mellom 5 og 10 i de ca. 10 årene han har bodd i fosterhjem. Den tilsynsperson han har nå er han veldig glad for og stoler på, men de tilsynspersoner han har hatt tidligere hadde han ingen tillit til. Han sier dette om de mange tilsynspersoner han har hatt: *Det er den første [den tilsynsperson han har nå] som jeg har snakket med ordentlig om sånne ting, mens de andre så bare, jeg sa ingenting til dem.* Litt senere i intervjuet tilføyer han at tidligere ville han aldri si fra til tilsynspersonen om noen ting, da han ikke stolte på dem. Det er først da han møtte den nåværende tilsynsperson, at han overhode ble klar over at tilsynspersonen ikke er direkte tilknyttet barnevernet. Han sier: *jeg visste ikke det før, jeg bare trodde de var under barnevernet og bare ville, ja bare ville ha informasjon som de kunne si videre. Så da stolte jeg ikke på dem.* Her blir det igjen tydelig at denne ungdommen ikke har noen tillit til barnevernet, også etter at han har bodd i det samme fosterhjem i 10 år, hvor han forteller at han trives veldig godt og har en god relasjon til fosterforeldrene. Da han skjønte at tilsynspersonen først og fremst er hans kontaktperson og ikke en som jobber i barnevernet, ble han mer trygg på å fortelle om sin hverdag i fosterhjemmet.

Overraskende mange gir i intervjuene, på liknende vis, uttrykk for at de ikke er klar over forskjellen på saksbehandlerens og tilsynspersonens rolle, og flere blir først klar over at tilsynspersonen har en annen funksjon enn saksbehandleren, da vi intervjuer dem i dette forskningsprosjektet. Mie som vi har presentert tidligere og som fortalte at hun opplevde sine tidligere fosterforeldre som grenseoverskridende og urimelig kontrollerende (og som blant annet ble låst inne på rommet sitt) svarer dette på spørsmålet om hun kan forklare hva tilsynspersonens oppgave i fosterhjemmet er: *[J]eg vet faktisk ikke hvorfor de kommer. Jeg har aldri skjont forskjellen på en tilsynsfører og en saksbehandler.* Ungdommen tilføyer at

hun mener at hun har hatt 18 saksbehandlere og 7 tilsynspersoner, men som sagt visste hun ikke at disse hadde ulike oppdrag når de kom på besøk. Når Mie husker tilbake, husker hun at det av og til kom en voksen fra barnevernet i fosterhjemmet som gjerne ville snakke med henne, men om vedkommende var en saksbehandler eller en tilsynsperson var hun ikke klar over. Mie kan ikke huske at hun har snakket med noen av de personer som kom fra barnevernet alene. Hennes fosterforeldre var alltid til stede, hvilket gjorde at Mie ikke sa fra om noen ting til saksbehandleren eller tilsynspersonen. Mie sier lettere oppgitt at hun aldri fikk bra informasjon eller forklaringer fra de mange saksbehandlere og tilsynspersoner hun har hatt. Kort sagt gir Mie, og flere andre, uttrykk for at hun aldri har forstått hvordan det systemet hun har hatt rundt seg mens hun bodde i fosterhjem fungerte, og hun opplever ikke at hun hadde en mulighet til å si fra om de ting hun ble utsatt for. Mange av de unge er, med andre ord, ikke kjent med sine rettigheter.

En annen ungdom, en jente på 15 år, forteller at hun ikke opplever det som trygt å snakke med sin tilsynsperson. Hun forteller om en periode på et par år hvor hun hadde en tilsynsperson som hun ikke hadde *lyst å dele noe med*. Når tilsynspersonen spurte henne hvordan hun hadde det i fosterhjemmet, så ga hun et *automatisk svar*, som hun formulerer det. Hun svarte alltid; «*alt går fint*», «*alt er bra*». På spørsmål om hvorfor hun ikke hadde lyst til å være ærlig overfor tilsynspersonen svarer hun:

Nei, hun var, jeg synes hun var frekk. Ja, det er vel egentlig, jeg synes hun var frekk, og så synes jeg hun, jeg bare likte hun ikke som person. Jeg synes hun var litt sånn vanskelig å forholde seg til, jeg forsto meg nesten ikke på henne, da. Jeg klarte ikke å forstå, klarte ikke å lese henne ordentlig, tror jeg.

Denne ungdommen forklarer også at hun på et tidspunkt overhørte tilsynspersonen snakke med hennes fostermamma bak en lukket dør etter tilsynspersonen hadde snakket med henne. Deretter besluttet jenten at hun ikke ville snakke med tilsynspersonen om sine opplevelser i fosterhjemmet. Jenten fremhever altså i sin fortelling at hun ikke hadde tillit til tilsynspersonen, og dette hang både sammen med at hun var utrygg på tilsynspersonen som menneske, og at hun ikke var trygg på at tilsynspersonen ikke delte det hun fortalte med fosterforeldrene.

Anneli, som vi flere ganger har sitert og som tidligere bodde i et fosterhjem hvor hun opplevde fosterforeldrenes grensetting som straff og kontroll, forteller om en liknende (mangel på) relasjon til de tilsynspersoner hun har hatt. Hun sier:

[J]eg føler det blir sånn [...] fire ganger i året der du på en måte bruker din tid og bare si, de [tilsynspersonene] skal komme og spørre deg ganske sånn direkte sånn, ja går det greit her i fosterhjemmet eller beredskapshjemmet, og så skal du liksom bare svare, okay, ja det går fint, sant. Du orker jo ikke åpne deg så veldig mye når du ser de fire ganger i året. Det er sånn, det blir jo ikke noen relasjon på den tiden.

Som Anneli forklarer her, opplever hun tilsynspersoner på omtrent samme måte som hun opplever sine saksbehandlere fra barnevernet. De møter opp i fosterhjemmet og forventer at hun har lyst til å snakke med dem og at hun vil svare oppriktig på spørsmålene deres. Som det tydelig kommer frem så *orke* Anneli ikke å forholde seg til personer hun kun har en overfladisk og ustabil relasjon til. På den måten gir hun uttrykk for at møtet med saksbehandlere og tilsynspersoner oppleves mer som en belastning enn som en støtte.

To av de unge som vi tidligere har skrevet om, som også fortalte om alvorlig grenseoverskridende adferd fra deres tidligere fosterforeldre er Kim og Toril. Kim forteller at hen har hatt den samme tilsynsperson i over tre år, og i begge de fosterhjemmene hen har bodd i. Kim beskriver tilsynspersonen som *veldig snill*. Kim forteller at hen sa fra til tilsynspersonen om noen av de grenseoverskridende opplevelser hen hadde i det første fosterhjem, og Kim forklarer at tilsynspersonen hørte på hen og ga uttrykk for at fosterforeldrenes adferd var *helt forferdelig*, som Kim formulerer seg. Samtidig tilføyer Kim at hen ikke vet om tilsynspersonen viderefremmet Kims opplevelser til barnevernet. Det som Kim vet er at hen både sa fra til saksbehandler fra barnevernet og til sin tilsynsperson om at fosterforeldrene behandlet hen dårlig og gang på gang overskred hens grenser, men at det gikk mer enn to år før hen ble flyttet til et nytt fosterhjem. Grunnen til at barnevernet ikke tok hen på alvor var, ifølge Kim, at hens tidligere fosterforeldre *bare vridde hele situasjonen om, og barnevernet de trodde jo på det*. Ut fra denne fortelling, sa Kim faktisk fra til de personer som burde kunne hjelpe hen, men hen ble ikke trodd før situasjonen var blitt så dårlig at fosterforeldrene selv meldte til barnevernet at de ikke ville at Kim skulle bo hos dem lenger.

Toril, som vi også tidligere har presentert, opplevde at hennes tidligere fosterforeldre blant annet begrenset hennes bruk av telefon og fysisk låste henne inne på rommet sitt. Hun forteller at hun har hatt 4 ulike tilsynspersoner, og at hun på et tidspunkt fortalte sin daværende tilsynsperson at hennes fostermamma hadde tatt telefonen fra henne. Tilsynspersonen sier, ifølge Toril, dette videre til fostermammaen, som blir utrolig sint på Toril og forteller henne at hun ikke skal snakke med tilsynspersonen om disse tingene. Når Toril husker tilbake på den tiden, husker hun også at fostermammaen mange ganger fortalte henne at det var helt vanlig at foreldre var veldig strenge og kontrollerende overfor ungdommer, og det var den eneste måten Toril kunne lære å oppføre seg. Toril sier i intervjuet: [F]ostermoren min ga meg inntrykk om at det her var helt vanlig, skjønner du. Etter at Toril hadde opplevd at tilsynspersonen sa det som hun hadde fortalt videre til fostermammaen, var Toril redd for å si fra om andre ting. Toril forklarer at:

[]Jeg var redd for å si fra fordi at jeg var redd for reaksjonen og fordi at jeg følte at dem har åpnet sitt hjem for meg og så kommer jeg nå og skal si fra om at jeg ikke er fornøyd med det, ikke sant [...] At jeg da klager når jeg har fått et så fint, ja som de trodde, mente var et bra fosterhjem da, ikke sant.

Det er flere av de ting Toril forklarer som er interessante. For det første at hun opplever at hun ikke kan stole på tilsynspersonen, fordi denne forteller fosterforeldrene hva de har snakket om. Altså at Toril ikke ser på tilsynspersonen som sin fortrolige. For det andre at hun

blir fortalt at det fostermammaen utsetter henne for er *helt vanlig*, og Toril begynner å tenke at det er hennes forståelse av situasjonen som er feil, ikke fostermammaens adferd. Og i forlengelse av dette, at Toril opplever at hun skal være takknemlig overfor fosterforeldrene fordi hun får lov å bo i familien deres, selv om hun opplever at de utsetter henne for tvang og alvorlig grenseoverskridende adferd. Torils fortelling understreker, som tidligere nevnt, at det kan være veldig vanskelig for de unge som bor i fosterhjem å vurdere hva som er akseptabel og hva som er uakseptabel adferd fra fosterforelderens side. De har ingen bra målestokk å vurdere dette ut fra. Toril forteller dessuten at hun over en periode på to år ikke fikk besøk av en tilsynsperson. Hun vet ikke helt hvorfor de ikke kom. Flere andre forteller også at de over lengre perioder slett ikke har fått tilsynsbesøk.

Det er innlysende at det er svært uheldig, når de unge ikke opplever at tilsynspersonsordningen gir dem mulighet til å fortelle om sin hverdag i fosterhjemmet – og desto verre når de heller ikke opplever personer fra barnevernet som noen de kan søke hjelp hos.

Ungdommene i intervjuene fikk også spørsmål om hvorvidt de har eller hadde en *tillitsperson* mens de bodde i fosterhjem. Tillitspersonen er, som tidligere beskrevet, en person som barnet selv velger, og som skal fungere som en støtte for barnet og hjelpe med å få frem barnets synspunkter i møtet med barnevernet. Til tross for at det er lovpålagt at barnevernet skal informere barnet om muligheten til å ha en tillitsperson, kom det frem i intervjuene at ingen av de 33 ungdommene kjente til denne rettigheten.

4.11 Oppsummering av kapittelets funn

I dette kapittelet har vi vist hvilke erfaringer unge som bor eller har bodd i fosterhjem har med ulike typer av grensetting i fosterhjemmet. Som forventet har alle som ble intervjuet erfaring med ulike typer av grensetting i form av regler og forventinger de må forholde seg til i fosterhjemmet. Det skal understrekes at de fleste fosterbarn beskriver fosterhjemmene som gode og omsorgsfulle. Disse oppfatter fosterforeldrenes grensetting og regler som rimelige, og de har ikke opplevd alvorlig tvangsbruk. En mindre gruppe har imidlertid negative erfaringer med grensesetting som oppleves som urimelig, eller med det som må betegnes som regulær tvang. I de mest graverende tilfellene beretter enkelte av de unge om frihetsberøvelse i form av å bli innelåst på rommet som straff fra fosterforeldrenes side, eller om meget rigide regler i hjemmet, for eksempel med inngripende begrensning og kontroll av fosterbarnets kommunikasjon (via telefon og internettilgang). Andre beretter om ufrivillig digital overvåking, strenge regler for hvor de får lov å være, eller ransaker av tingene deres. Mange av de unge opplever at deres fosterforeldre har strengere regler enn andre foreldre. I fortellingene til de unge er det tydelig at relasjonen til fosterforeldrene er avgjørende for deres trivsel og for hvordan de opplever fosterforeldrenes grensesetting. Den samme type grensesetting kan for noen oppleves som en form for tvang eller straff, og for andre som et uttrykk for omsorg. De unges fortellinger viser videre at når fosterforeldrene har en dialogbasert oppdragsstil, er fosterbarna mer tilbøyelig til å akseptere grenser og regler i hjemmet og tolke disse som tegn på omsorg. Derimot er fosterbarn mer tilbøyelig til å se fosterforeldrenes grensesetting som en krenkelse av deres integritet når

fosterforeldrene har en mer autoritær oppdragelsesstil, der de har mange regler i hjemmet, og utøver kontroll med barnet uten samtykke. *Opplevelsen* av grensetting og tvang er altså subjektiv og kontekstbasert – den samme type begrensning (for eksempel å stenge for internettet) kan oppleves som fair for ett fosterbarn, og som tvang for et annet fosterbarn. Noen av de unge som forteller om de mest alvorlige tilfeller av tvang eller psykisk vold i fosterhjem, beskriver at de på tidspunktet hvor det foregikk, ikke skjønnte at det de ble utsatt for ikke var en del av en vanlig oppdragelse, fordi de var vant til omsorgssvikt fra før. Disse fortellingene peker på at tilsynssystemet fungerer dårligst for de som trenger det mest. Dette henger blant annet sammen med at disse barna, i sin egen fremstilling, vokste opp med en utbredt mistillit til voksne generelt, og særlig til voksne fra barnevernet. Et viktig funn i fortellingene er at flere av fosterbarna ikke forsto systemet rundt dem og ikke var klar over sine egne rettigheter.

5 Spørreskjemaundersøkelse til

Fosterforeldre

I dette kapitlet skal vi presentere resultater fra spørreskjemaundersøkelsen blant 1270 fosterforeldre, gjennomført i perioden februar-mai 2022. Vi skal belyse en del av de samme temaer som er tatt opp i gjennomgangen av intervjuene med fosterbarna, men nå med utgangspunkt i fosterforeldrenes erfaringer og oppfatninger.

5.1 Fosterfamiliene og fosterbarna

Vi skal gi en nærmere beskrivelse av fosterforeldrene og -familiene i materialet, basert på fosterforeldrenes selvrapporteringer i spørreskjemaundersøkelsen. I neste tabell har vi tatt utgangspunkt i det opprinnelige flervalgsspørsmålet i spørreskjemaet som kartla type fosterhjem (se metodekapitlet) og kodet om svaralternativene til en enkeltvariabel som egner seg bedre å bruke i analysen videre. For å få dette til har det vært nødvendig å slå sammen noen kategorier i det opprinnelige spørsmålet. Her kan det være flere muligheter avhengig av hva som er formålet med analysen, men vi har valgt følgende fremgangsmåte: Vi har slått sammen de som har svart «Slektsfosterhjem» og/eller «Nettverksfosterhjem» i det opprinnelige spørsmålet til en felles kategori, «Slekt+nettverksfosterhjem» (N=215 eller 17 prosent). Vi har i denne kategorien også inkludert alle som samtidig har svart «Kommunalt fosterhjem», noe som gjelder 68 foreldre). Dette betyr at «Kommunalt fosterhjem» (N=855 eller 68 prosent) kun består av fosterforeldre som ikke samtidig har svart at de er slektsfosterhjem eller nettverksfosterhjem. Det er altså relativt mange fosterforeldre i slekts- og nettverksfosterhjem som ikke samtidig har oppgitt at de er kommunale. De er trolig likevel å anse som kommunale, selv om de ikke har krysset av for dette.

Av de 77 fosterforeldrene som har svart at de er «Statlige», oppga 5 at de samtidig var «Familiehjem» og 4 at de var «Beredskapshjem». 65 fosterforeldre (5 prosent) har altså kun oppgitt «Statlig». Kategorien «Familiehjem» (N=75 eller 6 prosent) består av de som har oppgitt «Familiehjem» alene eller i kombinasjon med en av de andre kategoriene. Videre har vi slått sammen de som har svart beredskapshjem og akutthjem (N=50 eller 4 prosent, inkludert fire foreldre som samtidig har oppgitt at de er statlig fosterhjem).

Selv om en del fosterforeldre som har oppgitt at de er «beredskapshjem» ikke har krysset av for «statlig», er de trolig å anse som statlige. Vårt materiale gir imidlertid ikke mulighet til å si noe nærmere om hvorfor foreldrene har svart som de har gjort, eller innslaget av avtaler med private eller ideelle aktører blant familiene i utvalget, men det kan tenkes at noen av fosterforeldrene har avtale med en privat eller ideell aktør og at det er en grunn til at de ikke har oppfattet seg som - og krysset av for - «statlig». Vi ser ellers at andelen slekts- og

nettverksfosterhjem (17 prosent) synes å være noe lavere i vårt materiale enn det som fremkommer i den offentlige statistikken til Bufdir (om lag 30 prosent, se avsnitt 1.2.3).

Tabell 2. Oppgi hvilken type fosterhjem dere er. Prosent og antall.

Fosterfamilier (survey, 2022)	N	Prosent
Kommunalt fosterhjem	855	68 %
Slekt+nettverksfosterhjem	215	17 %
Statlig fosterhjem	65	5 %
Familiehjem	75	6 %
Beredskapshjem+akutthjem	50	4 %
Sum	1260	100 %
Annet svar	5	
Ubesvart	5	
Sum	1270	

Det er i stor grad kvinner som har besvart spørreskjemaet (80 prosent), og over halvparten (57 prosent) av respondentene er 50 år eller eldre.

Tabell 3. Hvilken aldersgruppe tilhører du? Prosent.

	Prosent
18-29 år	0 %
30-49 år	43 %
50-66 år	54 %
67 år eller eldre	2 %
Sum	100 %
N	1270

Bortimot to av tre (62 prosent) har utdanning på høgskole-/universitetsnivå, og resten har videregående skole (35 prosent) eller grunnskole (3 prosent) som høyeste fullførte utdanning. Utdanningsnivået til fosterforeldrene i utvalget er med andre ord betydelig høyere enn i befolkningen generelt, hvor 36 prosent av personer 16 år og eldre har utdanning på høgskole/universitetsnivå (www.ssb.no). 86 prosent av fosterforeldrene i utvalget er gift/partner/samboende.

Kun seks prosent oppgir at de er født utenfor Norge, og av de som er født utenfor Norge, er tre fjerdedeler født i Europa. Dette indikerer at den kulturelle bakgrunnen til fosterfamiliene i utvalget er ganske homogen/ensidig. Samtidig kan det være grunn til å tro at fosterforeldre med ikke-norsk kulturell eller språklig bakgrunn kan ha et større frafall og dermed være noe underrepresentert i undersøkelsen. En mulig grunn til dette er at spørreskjemaet kun ble utsendt på norsk og vil være vanskelig tilgjengelig for de som ikke forstår norsk eller har noen til å oversette for seg.

En stor majoritet, tre av fire (77 prosent), har andre barn i tillegg til fosterbarn, og en av tre (31 prosent) svarer at disse bor hjemme hos fosterfamilien, mens 37 prosent svarer at de andre barna/barnet bor annet sted, og 32 prosent svarer både/og.

I gjennomsnitt har fosterforeldrene vært fosterforelder i 7,9 år. En fjerdedel har vært fosterforelder i 4 år eller mindre, og en like stor andel har vært det i mer enn 10 år. Tre prosent har vært fosterforelder i 20 år eller mer.

Tabell 4. Hvor mange år har du alt i alt vært fosterforelder?

Gjennomsnitt	7,97
Standardavvik	5,52
Median	7,00
Min - Max	0 - 42
N	1254

5.1.1 Fosterforeldrenes avtaler og tilknytning (arbeidstilknytning, avtale frikjøp)

Det fremgår av svarene at fire av ti fosterforeldrene som fylte ut spørreskjemaet er frikjøpt/oppdragstaker, en av ti har en stillingsandel som fosterforelder, mens en av ti har svart både/og. Fire av ti svarer at de ikke er verken frikjøpt eller har stillingsandel. Det mest vanlige er å være 100 prosent frikjøpt (ikke vist i tabell). Dette gjelder for litt mindre enn halvparten av utvalget (46 prosent).

Tabell 5. Hvilken avtale har du som fosterforelder? Prosent.

	Prosent
Jeg er frikjøpt/oppdragstaker	40 %
Jeg har en stillingsandel	10 %
Jeg har begge deler	10 %
Jeg har ingen av delene	40 %
Sum	100 %
N	1241

42 prosent jobber heltid i tillegg til oppgaven som fosterforelder, mens en av fire (28 prosent) svarer at de ikke jobber for tiden. 30 prosent jobber deltid.

Tabell 6. Hvilken form for arbeidstilknytning har du for tiden utenom å være fosterforelder? Prosent.

	Prosent
Jobber heltid (35 timer eller mer per uke)	42 %
Jobber deltid (mellom 15 og 34,9 timer per uke)	24 %
Jobber i en mindre deltidsstilling (mindre enn 15 timer per uke)	6 %
Jobber ikke for tiden	28 %
Sum	100 %
N	1255

Ektefelle/samboer/partner er vanligvis fulltids arbeidende (74 prosent), mens kun 13 prosent ikke er i arbeid (ikke vist i tabell). I to tredjedeler (63 prosent) av fosterfamiliene er også ektefelle/samboer/partner registrert som fosterforelder. Andelen som er frikjøpt 100 prosent er noe lavere for ektefelle/samboer/partner, nemlig 39 prosent. I en fjerdedel (28 prosent) av tilfellene der begge er registrert som fosterforeldre, er begge frikjøpt 100 prosent, mens for omtrent en tredjedel (31 prosent) er begge frikjøpt mindre enn 25 prosent. Resten er frikjøpt i ulike brøker mellom dette.

5.1.2 Vurdering av rollen som fosterforelder

Som vi har sett er en ganske stor andel av fosterforeldrene frikjøpt helt/delvis fra sin ordinære jobb eller engasjert fulltid med kommunen eller Bufetat som oppdragsgiver. Det er ganske stor variasjon i hvordan fosterforeldrene vurderer sin tidsbruk i rollen sett i forhold til omfanget av frikjøp eller stilling. To av tre (65 prosent) fosterforeldre oppgir at de bruker noe (20 prosent) eller mye (45 prosent) mer tid enn det avtalte omfanget, mens en av tre (34 prosent) oppgir at det er samsvar mellom reell tidsbruk og avtalt omfang.

Fosterforeldre i kommunale fosterhjem og i slekts/nettverksfosterhjem vurderer noe oftere enn fosterforeldre i andre fosterhjemstyper reell tidsbruk til å være større enn det avtalte omfanget (66 og 67 prosent, mot mellom 53 og 57 prosent).

Tabell 7. Opplever du at det er samsvar mellom det avtalte omfanget av frikjøp/stilling som fosterforelder, og den tiden du reelt sett bruker til oppgaven? Prosent.

	Prosent
Jeg bruker mye mer tid enn det avtalte omfanget	45 %
Jeg bruker noe mer tid enn det avtalte omfanget	20 %
Det er noenlunde eller helt samsvar mellom reell tidsbruk og det avtalte omfanget	34 %
Jeg bruker noe mindre tid enn det avtalte omfanget	1 %
Jeg bruker mye mindre tid enn det avtalte omfanget	0 %
Sum	100 %
N	1207

På spørsmål om hvordan fosterforeldrene har opplevd rollen som fosterforelder, er det en tredjepart (35 prosent) som oppgir at de har opplevd rollen som vanskeligere enn de hadde trodd, mens 60 prosent svarer at det har vært både lettere og vanskeligere. Hver tyvende fosterforelder har opplevd rollen som lettere enn de hadde trodd. Disse vurderingene er

relativt tydelig korrelert med barnets alder: Andelen som har opplevd rollen som vanskeligere er høyest blant fosterforeldre som har fosterbarn i førskolealder, og lavest blant fosterforeldre som har fosterbarn i tenårene. Andelen som synes det har vært vanskeligere enn de hadde trodd er klart lavest blant fosterforeldre med barn under 3 år (men her er feilmarginene større på grunn av lav N).

Tabell 8. Hvordan har du opplevd rollen som fosterforelder? Etter barnets alder. Prosent.

	Barnets alder				Totalt
	<3 år	3-6 år	7-12 år	13-17 år	
Vanskeligere enn jeg hadde trodd	23 %	40 %	34 %	31 %	35 %
Lettere enn jeg hadde trodd	3 %	7 %	4 %	5 %	5 %
Både lettere og vanskeligere	73 %	53 %	63 %	64 %	60 %
Sum	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
N	30	395	472	171	1238

Andelen som synes det har vært vanskeligere å være fosterforelder enn de hadde trodd, er videre lavest i statlige fosterhjem og beredskaps/akutthjem (tabell ikke vist). Videre ser vi en svak tendens til at fosterforeldre i kommunale fosterhjem og i slekt-/nettverksfosterhjem er noe mer delte i sine erfaringer enn fosterforeldre i andre typer fosterhjem. Her er andelen som samtidig har opplevd rollen som både lettere og vanskeligere, lavere enn for de andre fosterhjemstypene, og de er altså mer todelt - med en relativt høy andel som synes det har vært vanskeligere (33 og 37 prosent) og en relativt høy andel som synes det har vært lettere (5 og 7 prosent).

Tabell 9. Hvordan har du opplevd rollen som fosterforelder? Etter type fosterhjem. Prosent.

	Type fosterhjem					Tot
	Kommunalt	Slekt+ Nettverk	Statlig	Familie-hjem (statlig)	Beredskaps + akutt-hjem	
Vanskeligere enn jeg hadde trodd	37 %	33 %	27 %	32 %	15 %	35 %
Lettere enn jeg hadde trodd	5 %	7 %	2 %	4 %	0 %	5 %
Både lettere og vanskeligere	58 %	61 %	72 %	64 %	85 %	60 %
Sum	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
N	842	212	64	73	47	1238

5.1.3 Kurs og oppfølging som fosterforelder

Barneverntjenesten og Bufetat har et oppfølgingsansvar for fosterfamilien, som blant annet omfatter ansvar for å gi fosterhjem veiledning og grunnleggende opplæring i rollen som fosterforelder, som beskrevet i innledningskapittelet. Det eksisterer ulike kurs og opplæringstilbud, og ordninger for oppfølging og støtte, som har til hensikt å styrke fosterforeldrene i sin rolle. Vi stilte et spørsmål som hadde til hensikt å måle om fosterforeldrene hadde deltatt i noen av de aktuelle kursene. Pride grunnkurs er noe et stort

flertall (73 prosent) av fosterforeldrene har deltatt på, og relativt mange har også deltatt i de ulike Pride videregående kursene (mellom fire og 35 prosent for hvert kurs). Særlig mange, 35 prosent, har deltatt i Pride videregående kurs om traumeforståelse og traumebevisst omsorg. Fosterforeldre med små barn har deltatt i grunnkursene noe oftere enn fosterforeldre med tenåringer - som derimot oftere har deltatt i videregående kurs for fosterfamilier med ungdom. Fosterforeldre i slekts- og nettverksfosterhjem har (naturlig nok) deltatt hyppigst i grunnkurset rettet mot fosterhjem i barnets familie og nære nettverk, men har samtidig relativt lav deltakelse i de videregående kursene.

Tabell 10. Har du/fosterfamilien deltatt i noen kurs/tiltak for å styrke foreldreferdigheter? (sett kryss for aktuelle kurs) Prosent. Flervalgsspørsmål.

	Fosterbarnets alder (evt yngste fosterbarn):				Utdanning f. forelder:			Total
	<3 år	3-6 år	7-12 år	13-17 år	VGS	Høgsk/uni v 4 år	Høgsk/uni v 5+ år	
1 PRIDE-grunnkurs for fosterforeldre	80 %	76 %	70 %	65 %	72 %	72 %	73 %	73 %
2 PRIDE grunnkurs for fosterhjem i barnets familie og nære nettverk	22 %	18 %	20 %	18 %	22 %	17 %	17 %	19 %
3 Å støtte barns utvikling (PRIDE videregående kurs)	19 %	22 %	22 %	17 %	23 %	18 %	20 %	21 %
4 Mine familier – om fosterbarn rett til kontakt og samvær med sin familie. (PRIDE videregående kurs)	7 %	7 %	7 %	2 %	8 %	6 %	6 %	7 %
5 Å støtte barns utvikling - kommunikasjon. (PRIDE videreg kurs)	9 %	9 %	10 %	6 %	12 %	7 %	7 %	9 %
6 Barn utsatt for voksnes skadelige rusbruk. (PRIDE videregående kurs)	2 %	2 %	4 %	7 %	5 %	3 %	2 %	4 %
7 Å være fosterhjem for barn og unge med annen etnisk bakgrunn enn norsk. (PRIDE videregående kurs)	2 %	4 %	4 %	4 %	3 %	4 %	5 %	4 %
8 Hvordan forstå og hjelpe barn utsatt for seksuelle overgrep. (PRIDE videregående kurs)	0 %	4 %	6 %	5 %	8 %	3 %	2 %	5 %
9 Vi som er fosterfamilie for ungdom. (PRIDE videregående kurs)	0 %	5 %	11 %	11 %	9 %	6 %	7 %	8 %
10 Traumeforståelse og traumebevisst omsorg (PRIDE videregående kurs).	26 %	36 %	34 %	30 %	40 %	32 %	32 %	35 %
N	54	452	456	132	485	435	345	54

	Type fosterhjem:				
	Kommunalt	Slekt+ Nettverk	Statlig	Familie-hjem (statlig)	Beredskaps+a kutt-hjem
1 PRIDE-grunnkurs for fosterforeldre	83 %	28 %	79 %	72 %	80 %
2 PRIDE grunnkurs for fosterhjem i barnets familie og nære nettverk	10 %	62 %	9 %	21 %	8 %
3 Å støtte barns utvikling (PRIDE videregående kurs)	21 %	14 %	22 %	28 %	30 %
4 Mine familier – om fosterbarn rett til kontakt og samvær med sin familie. (PRIDE videregående kurs)	6 %	8 %	3 %	8 %	12 %
5 Å støtte barns utvikling - kommunikasjon. (PRIDE videregående kurs)	8 %	6 %	9 %	19 %	16 %
6 Barn utsatt for voksnes skadelige rusbruk. (PRIDE videregående kurs)	3 %	2 %	6 %	3 %	10 %
7 Å være fosterhjem for barn og unge med annen etnisk bakgrunn enn norsk. (PRIDE videregående kurs)	4 %	1 %	9 %	8 %	10 %
8 Hvordan forstå og hjelpe barn utsatt for seksuelle overgrep. (PRIDE videregående kurs)	4 %	1 %	11 %	8 %	22 %
9 Vi som er fosterfamilie for ungdom. (PRIDE videregående kurs)	7 %	7 %	14 %	8 %	6 %
10 Traumeforståelse og traumebevisst omsorg (PRIDE videregående kurs).	35 %	22 %	45 %	44 %	60 %
N	855	215	65	75	50

Ser vi på annen støtte og oppfølging, er det fire av ti (40 prosent) som har fått oppfølging/støtte fra BUP, og like mange (41 prosent) som har fått individuell veiledning fra fagpersonale ved barnevernet eller andre. Sistnevnte er hyppigst brukt av fosterforeldre i statlige fosterhjem og beredskapshjem. Det er en interessant negativ sammenheng mellom støtte fra BUP og fosterforeldrenes utdanningsnivå, som viser at nær halvparten (46 prosent) av fosterforeldre med videregående utdanning har fått oppfølging fra BUP, mot en tredjedel (33 prosent) blant fosterforeldre med høyere utdanning. En tilsvarende tendens gjelder for månedlige veiledningskurs i regi av f.eks lokalt barnevern eller Bufetat.

Tabell 11. Har du/fosterfamilien mottatt annen regelmessig støtte eller oppfølging, fra noen av følgende aktører? Prosent (flervalgsspørsmål)

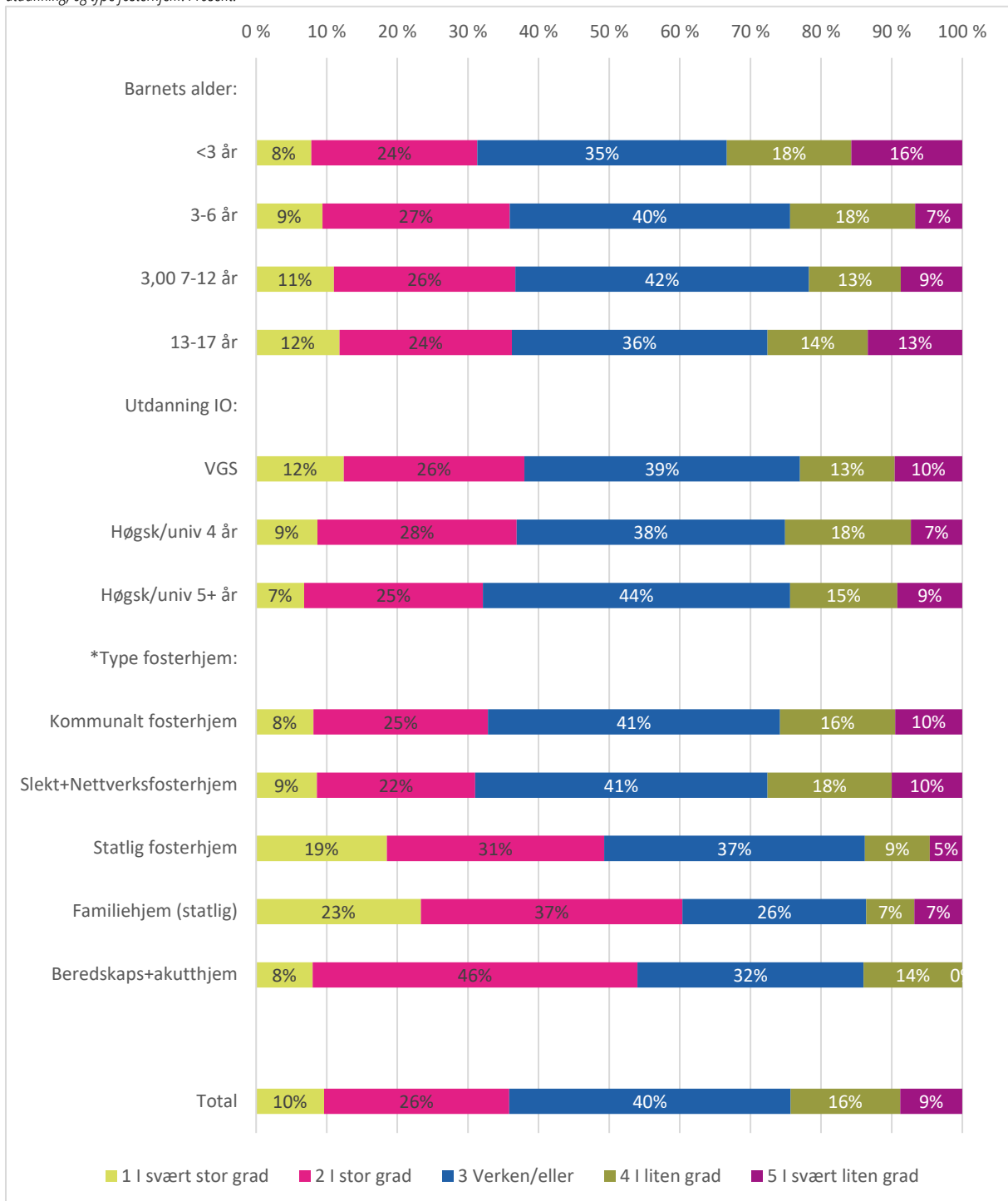
	Fosterbarnets alder (evt yngste fosterbarn):				Utdanning f. forelder:			Total
	<3 år	3-6 år	7-12 år	13-17 år	VGS	Høgsk/uni v 4 år	Høgsk/uni v 5+ år	
1 Månedlige veiledningskurs (f.eks. lokalt barnevern, Bufetat)	15 %	23 %	20 %	17 %	25 %	22 %	13 %	73 %
2 Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT)	13 %	28 %	20 %	25 %	26 %	22 %	24 %	19 %
3 Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP)	35 %	42 %	44 %	36 %	46 %	39 %	33 %	21 %
4 Veiledning fra private aktører	9 %	11 %	13 %	14 %	10 %	15 %	11 %	7 %
5 En-til-en-veiledning fra fagpersonale (barnevernet eller andre)	26 %	40 %	42 %	40 %	41 %	41 %	41 %	9 %
6 Fellesveiledning med andre fosterforeldre	19 %	32 %	29 %	31 %	30 %	32 %	28 %	4 %
7 Andre	6 %	6 %	5 %	11 %	7 %	5 %	8 %	4 %
N	54	452	456	132	485	435	345	54

	Type fosterhjem:				
	Kommunalt	Slekt+ Nettverk	Statlig	Familie-hjem (statlig)	Beredskaps+a kutt-hjem
1 Månedlige veiledningskurs (f.eks. lokal barnevern, Bufetat)	17 %	18 %	39 %	31 %	64 %
2 Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT)	25 %	16 %	26 %	31 %	14 %
3 Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP)	41 %	39 %	29 %	41 %	38 %
4 Veiledning fra private aktører	13 %	8 %	14 %	15 %	6 %
5 En-til-en-veiledning fra fagpersonale (barnevernet eller andre)	38 %	38 %	55 %	52 %	66 %
6 Fellesveiledning med andre fosterforeldre	27 %	22 %	45 %	47 %	64 %
7 Andre	7 %	5 %	3 %	7 %	6 %
N	855	215	65	75	50

Vi stilte spørsmål om fosterfamilien hadde mottatt noen form for tilbud eller tiltak rettet spesifikt mot å forebygge bruk av tvang i fosterhjemmet (ikke vist i figur). Syv prosent av fosterforeldrene oppgir at de har mottatt slikt tilbud/tiltak, åtte prosent har hatt behov, men ikke mottatt et tilbud/tiltak, mens 85 prosent mener de ikke har hatt behov for dette.

Samtidig mener godt og vel en av tre (36 prosent) fosterforeldre at de i stor eller svært stor grad har fått nok veiledning/informasjon om grensesetting, og en av seks (16 prosent) svarer det samme om tvangsbruk. Det er særlig de statlige fosterhjemmene og beredskap-/akutthjem som mener de har fått tilstrekkelig veiledning og informasjon.

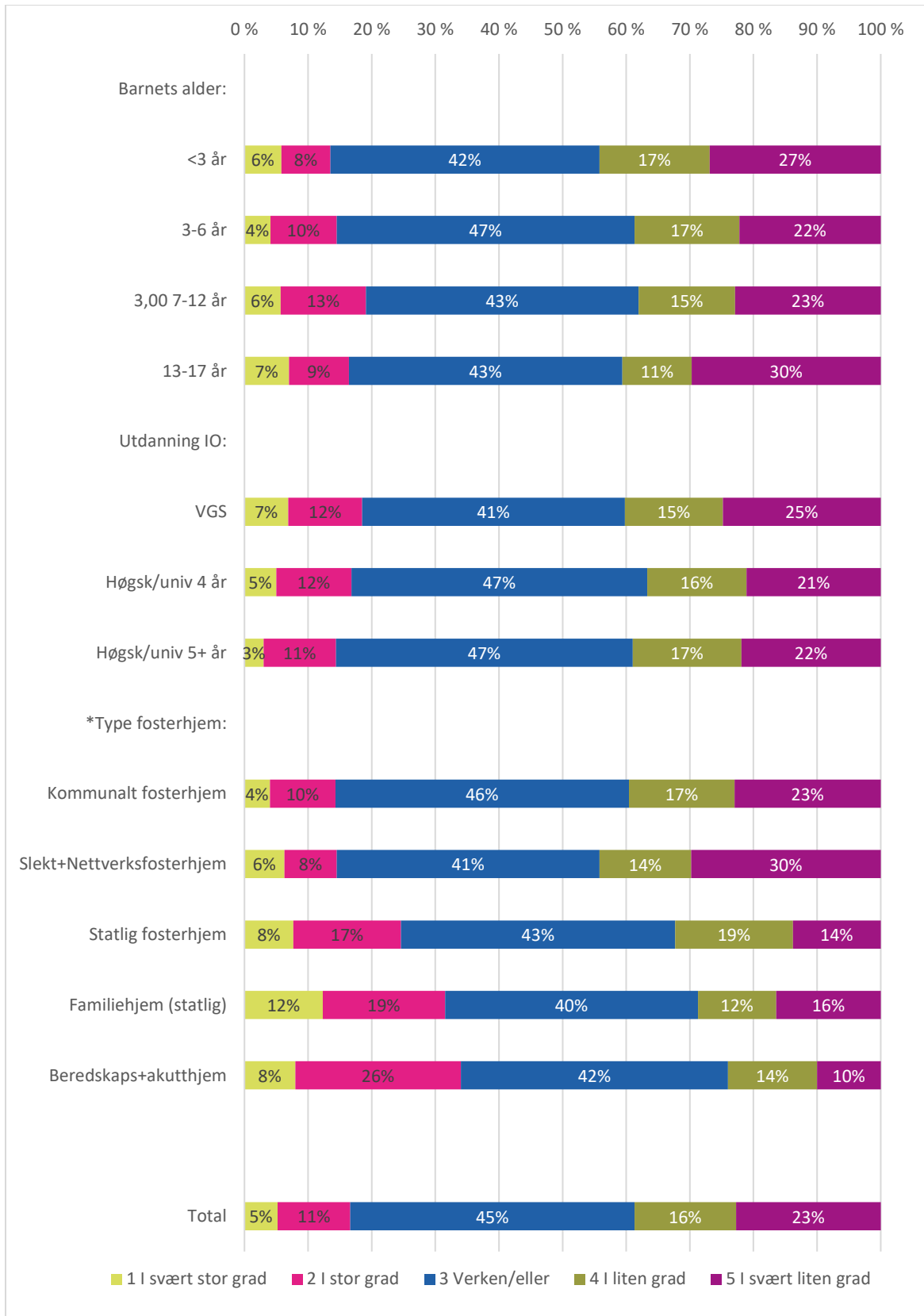
Figur 3. I hvilken grad opplever du at du/dere har fått nok veiledning/informasjon om hvordan grensesetting kan og bør gjøres i fosterhjem? Etter barnets alder, IO's¹⁵ utdanning, og type fosterhjem. Prosent.



*Stjerne i figuren markerer at sammenhengen er statistisk signifikant på 5 % nivå (kvikvadrattest)

¹⁵ IO er forkortelse for fosterforelderen som svarer («Intervjuobjektet»)

Figur 4. I hvilken grad opplever du at du/dere har fått nok veiledning/informasjon om tvangsbruk i fosterhjem? Etter barnets alder, IO's utdanning, og type fosterhjem. Prosent.



*Stjerne i figuren markerer at sammenhengen er statistisk signifikant på 5 % nivå (kvikvadrattest)

5.1.4 Kjennetegn til fosterbarna

De aller fleste fosterforeldre i utvalget har ett fosterbarn i dag. Tre av fire (76 prosent) svarer dette, mens 17 prosent har to fosterbarn. I underkant av to prosent har tre fosterbarn, en halv prosent har fire barn - som er det høyeste antallet barn i utvalget. Når vi spør hvor mange fosterbarn fosterforeldrene alt i alt har vært fosterforelder for (inkludert nåværende), svarer litt over halvparten (56 prosent) at de har hatt kun det ene fosterbarnet. En fjerdedel (25 prosent) har hatt to (inkludert nåværende), og 13 prosent har hatt tre eller fire fosterbarn (inkludert nåværende). Seks prosent har hatt flere enn fire fosterbarn.

Aldersmessig er det i familiene i utvalget flest fosterbarn i tenårene (43 prosent) eller barneskolealder (7-12 år) (39 prosent). Hvert tiende barn er i førskolealder (3-6 år), og kun syv prosent er under 3 år. Aldersfordelinga i utvalget er forholdsvis lik aldersfordelinga i Bufdir sin statistikk over totalt antall barn i fosterhjem (høyre del av tabellen). Det er også 196 fosterbarn 18 år eller eldre i vårt utvalg. Disse er holdt utenfor i tabellen for å gjøre fordelingen sammenlignbar med Bufdirs statistikk.

Tabell 12. Alder til fosterbarna oppgitt av fosterforeldrene (venstre del) og i Bufdirs statistikk (høyre del)

	Survey til fosterforeldre (2022)		Bufdir.no (2020)	
	Prosent	N	Prosent	N
Under 3 år	7	93	4	347
3-6 år	11	156	9	848
7-12 år	39	540	43	4085
13-17 år	43	587	44	4170
Sum	100	1376	100	9450

Et av spørsmålene hadde til formål å kartlegge utfordringene til fosterbarnet/-barna som fosterforelderen har/har hatt. Den desidert mest vanlige utfordringen, som oppgis av to av tre fosterforeldre (65 prosent), er sosiale og/eller relasjonelle vansker. En tredjedel oppgir angst/depresjon (33 prosent) og en nesten like stor andel oppgir psykiske problemer (28 prosent). Traumer fra overgrep oppgis av forholdsvis mange (29 prosent). Kognitive funksjonsnedsettelse og ADHD oppgis av en fjerdedel hver. Rus oppgis å være et problem av knapt hver tiende (9 prosent) fosterforelder. Siden dette var et flervalgsspørsmål har det vært mulig for fosterforeldrene å krysse av for flere utfordringer samtidig for et barn.

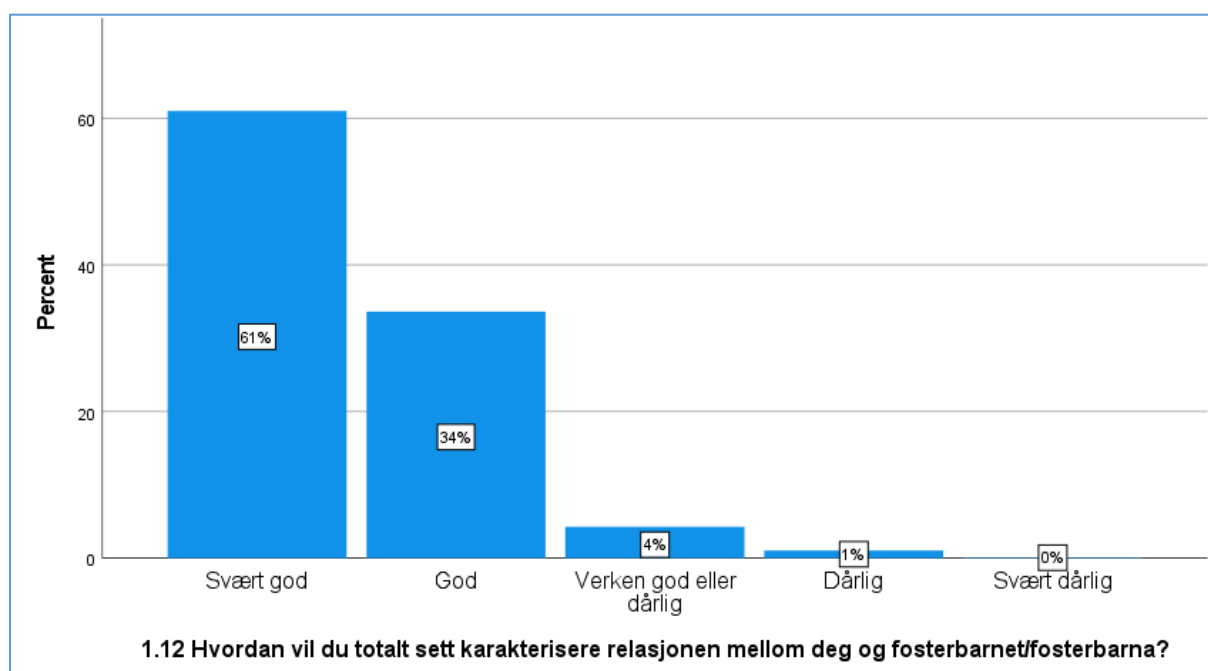
Tabell 13. Utfordringer til nåværende eller tidligere fosterbarn (flervalgsspørsmål).

	Prosent
Angst/depresjon	33
Andre psykiske problemer	28
Traumer fra overgrep	29
Funksjonsnedsettelse, fysisk	7
Funksjonsnedsettelse, kognitiv	24
ADHD	22
Sosiale/relasjonelle vansker	65
Rusproblemer	3
Medfødt ruskade	9
Annet	14
N	1270

5.2 Fosterforeldrenes relasjon til fosterbarnet

Hele 95 prosent av fosterforeldrene svarer at de vil karakterisere sin relasjon til fosterbarnet som god (34 prosent) eller svært god (61 prosent). Kun én prosent (14 av 1267) oppgir at de har en dårlig relasjon eller svært dårlig relasjon. Det er en tydelig sammenheng mellom type fosterhjem og vurdering av relasjon til fosterbarnet, der fosterforeldre i slekt-/nettverksfosterhjem oftest er de som vurderer relasjonen som svært god (68 prosent), mens andelen er lavest i familiehjem (51 prosent) og beredskaps-/akutthjem (38 prosent). Fosterforeldre med barn under 7 år vurderer sin relasjon til fosterbarna som svært god klart oftere enn fosterforeldre til barn/ungdom som er 7 år eller eldre (66-84 prosent mot 53-56 prosent) (ikke vist i figur eller tabell).

Figur 5. Hvordan vil du totalt sett karakterisere relasjonen mellom deg og fosterbarnet/fosterbarna? Prosent.



På et spørsmål i spørreskjemaundersøkelsen fremsatte vi noen påstander om «match» mellom fosterforeldrene og fosterbarnet, som vi ba fosterforelderen som fylte ut skjemaet om å ta stilling til. Påstandene gjaldt hvorvidt fosterforelderen og fosterbarnet hadde samme kulturelle bakgrunn, religiøse bakgrunn, samme interesser, samme humor, samme syn på hygiene, samme rutiner omkring mat og måltider, døgnrytme, og syn på økonomiske spørsmål (spørsmålet er ikke vist i tabell). To av tre fosterforeldre (67 prosent) sier seg enig i at de har samme kulturelle bakgrunn, og nesten like mange at de har samme humor (65 prosent). De beskriver imidlertid langt mindre grad av «match» når det gjelder mer praktiske forhold, som hygiene, matrutiner, døgnrytme, og syn på økonomiske spørsmål.

5.3 Regler og avtaler i hjemmet

Vi skal nå se hva fosterforeldrene svarer på et spørsmål om hvilke regler og avtaler i hjemmet de har eller har hatt for fosterbarnet eller fosterbarna. Som en del av spørsmålsstillingen ble det presentert en rekke på 12 ulike typer regler. Fordi regler ventelig vil være sterkt avhengig av barnets alder presenterer vi fordelingen etter alder på eldste fosterbarn. De vanligste reglene i familier med de eldste fosterbarna (13-17 år) er å ha avtaler om å si fra hvor barnet er når det ikke er hjemme (83 prosent), deretter regler for leggetid (71 prosent), bidrag til husarbeid (67 prosent), leksegjøring (63 prosent), og regler om faste spisetider (62 prosent). Ser vi på neste aldersgruppe (7-12 år) er det vanligst å ha regler om leggetid (87 prosent), regler for å si i fra hvor man er (83 prosent), og regler om leksegjøring (65 prosent), og regler om skjermtid, bidrag til husarbeid, og faste spisetider (alle 61 prosent). For fosterbarn i førskolealder (3-6 år) er det vanligst å ha regler om leggetid (95 prosent), leksegjøring (85 prosent¹⁶), si fra hvor man er og regler for godteri/brus (begge 78 prosent), og regler for skjermtid (78 prosent). For den yngste aldersgruppa er det naturlig nok relativt lav score på de fleste typer regler, med unntak av leggetid (77 prosent) og regler for godteri og brus (61 prosent). En sjekk viser at disse typene regler og avtaler ikke samvarierer systematisk med fosterforeldrenes utdanningsnivå. Det er imidlertid en sterk sammenheng mellom syn på oppdragelse målt ved et generelt spørsmål om voksne bør sette tydelige grenser for barn, og hva fosterforeldrene svarer at de har av regler og avtaler i hjemmet. Fosterforeldre som er enig i at voksne bør lage tydelige grenser og regler for barn har også langt oftere regler om fast hjemmetid, faste spisetider, regler for godteri og brus, leggetid, skjermtid, leksegjøring, husarbeid, pengebruk, hvilke klær barnet kan bruke, og hvilke venner barnet kan være sammen med, det vil si på så å si alle områder. Det er særlig interessant at syn på oppdragelse også gir utslag på de to sistnevnte områdene (klær og venner). Blant de som er «helt enig» i at voksne bør sette tydelige grenser og lage tydelige regler, er det ni prosent som har regler om hvilke venner barnet/barna kan være sammen med, mot fem prosent blant de som er «enig» og null prosent blant de som er verken enig eller uenig. Dette støtter også inntrykket av «konsistens» i fosterforeldres grensesetting slik det er beskrevet i unges fortellinger (kapittel 4).

¹⁶ Dette er noe pussig. Andelen med regler for leksegjøring holder seg høy i denne aldersgruppa også om vi avgrensner oss til familier med kun 1 fosterbarn, og til familier som ikke har andre barn enn fosterbarn.

Tabell 14. Regler og avtaler i hjemmet, etter fosterbarnets alder. Prosent

	Alder på eldste fosterbarn				Tot
	<3 år	3-6 år	7-12 år	13-17 år	
1 Fast hjemmetid	16 %	42 %	59 %	52 %	50 %
2 Faste spisetider	36 %	62 %	61 %	62 %	61 %
3 Regler for godteri og brus (hvor / når)	61 %	78 %	58 %	50 %	64 %
4 Barnet/-a skal si fra hvor det/de er når det/de ikke er hjemme	23 %	78 %	83 %	83 %	80 %
5 Leggetid	77 %	95 %	87 %	71 %	87 %
6 Skjermtid for mobil/pc/nettbrett	32 %	73 %	61 %	42 %	62 %
7 Skjermtid for TV	39 %	40 %	21 %	14 %	27 %
8 Leksegjøring	16 %	85 %	65 %	63 %	71 %
9 Bidrag til husarbeid	13 %	42 %	61 %	67 %	53 %
10 Pengebruk	3 %	34 %	52 %	48 %	44 %
11 Hvilke klær barnet kan bruke	16 %	23 %	12 %	11 %	16 %
12 Hvilke venner barnet kan være sammen med	10 %	7 %	8 %	6 %	7 %
N	31	403	479	176	1089

Vi har tidligere sett at ulik grensesetting mellom fosterbarn og andre barn har vært et tema, der flere fosterbarn beskriver at de har opplevd at fosterforeldrene setter strengere grenser for dem enn det andre foreldre gjør for sine barn. Vi fremsatte i spørreskjemaet til fosterforeldrene noen påstander som hadde som siktemål å kartlegge hvorvidt de hadde de samme grensene for fosterbarnet/-barna som for eventuelt andre barn, eller om de satte tydeligere eller mildere grenser for fosterbarnet/-barna. Slik spørsmålet var formulert vil det trolig for mange ha bli oppfattet slik at spørsmålet gjelder andre barn i husholdningen, men vi kan heller ikke utelukke at noen har oppfattet at spørsmålet handlet om andre barn generelt. Dersom vi avgrensar svarene kun til familier som har andre barn i tillegg til fosterbarn, så svarer 84 prosent av fosterforeldrene at de forsøker å ha de samme grenser for fosterbarnet/-barna og andre barn. Hver tiende familie oppgir at de setter tydeligere grenser for fosterbarnet, og omtrent like mange oppgir at de setter mildere grenser for fosterbarnet. Hovedmønsteret er altså lik grensesetting, og at det er en relativt liten andel som svarer at de bevisst setter andre grenser for fosterbarna. Det kan tenkes at det er spesielle årsaker til at grensesettingen er annerledes, for eksempel knyttet til barnets behov og adferd som krever andre grenser. Det er også grunn til å tro at fosterbarnets alder kan være en faktor fordi behovet for grensesetting kan variere med alder. Vi ser en svak tendens til at familier der fosterbarnet er i førskolealder oftere setter tydeligere grenser for fosterbarnet, mens familier der fosterbarnet er i tenårene oftere setter mildere grenser for fosterbarnet. Det kan være et uttrykk for at mindre barn trenger tydeligere grenser enn det ungdommer og større barn gjør.

Tabell 15. Påstander om grenser for fosterbarn og andre barn etter fosterbarnets alder. Prosent.

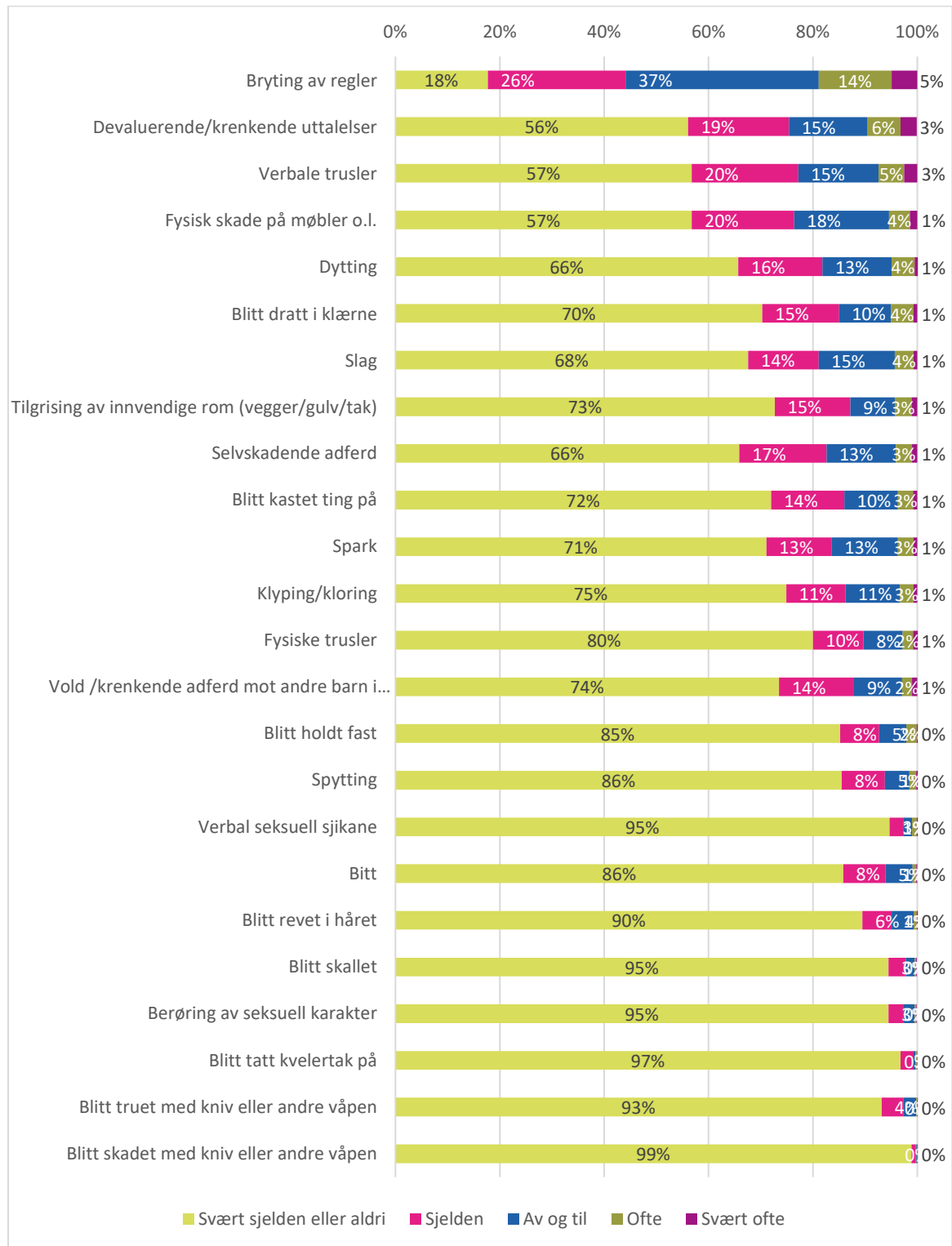
	Alder på eldste fosterbarn				Alle
	<3 år	3-6 år	7-12 år	13-17 år	
Vi forsøker å ha de samme grensene for fosterbarnet/-barna og andre barn	91 %	84 %	85 %	80 %	84 %
Vi setter tydeligere grenser for fosterbarnet/-barna enn for andre barn	0 %	14 %	11 %	9 %	11 %
Vi setter mildere grenser for fosterbarnet/-barna enn for andre barn	9 %	7 %	11 %	14 %	10 %
N	23	274	330	138	892

5.4 Fosterforeldrenes utsatthet

Et behov for grensesetting kan oppstå som en følge av handlinger utført av fosterbarnet. Vi stilte et spørsmål som hadde til hensikt å kartlegge hvor hyppig fosterforeldrene har vært eksponert for ulike typer handlinger fra et eller flere fosterbarn i husholdningen. Regelbrudd er en type handling som de aller fleste har opplevd, og over halvparten (56 prosent) av fosterforeldrene har opplevd det av og til eller ofte. Det er også verd å merke seg at bortimot en av fem fosterforeldre oppgir at de ikke har opplevd regelbrudd, og familier med småbarn er overrepresentert her. Vi ser også at krenkende uttalelser og trusler, og fysisk skade på møbler, er noe som relativt mange fosterforeldre (vel 40 prosent for hver) har opplevd en sjelden gang eller oftere. Fysisk vold (dytting, bli dratt i klærne, slag) er det omkring en tredjedel som har opplevd. Fire-fem prosent eller mindre oppgir å ha blitt truet på livet (kvelertak, truet eller skadet med kniv). En av tre (34 prosent) har opplevd selvskadende adferd sjelden eller oftere, og en av fire (26 prosent) har opplevd vold eller krenkende adferd mot andre barn i husholdningen.

Flere av disse forholdene varierer naturlig nok sterkt med barnets alder. Selvskadende adferd, bryting av regler, og krenkende uttalelser rapporteres oftere fra fosterforeldre som har ungdommer eller store barn, mens fysiske handlinger, tilgrising, og vold/krenkende adferd mot andre barn i husholdningen, er noe som rapporteres oftest fra fosterforeldre med småbarn og førskolebarn. Dersom vi skiller mellom ulike typer fosterhjem, er fosterforeldre i familie/nære nettverk gjennomgående mindre utsatt for voldelige/krenkende handlinger fra fosterbarn enn fosterforeldre i kommunale fosterhjem, eller statlige fosterhjem (inkludert familiehjem).

Figur 6. Hvor ofte har du eventuelt erfart noe av følgende fra fosterbarn i din husholdning? Prosent.



5.5 Sammenheng mellom de ulike «truslene»

Et spørsmål er i hvilken grad ulike typer handlinger og trusler fra fosterbarn mot fosterforelderen er korrelerte med hverandre. Dersom en fosterforelder har erfart en bestemt type handling/trussel, er det da også økt sannsynlighet for at man har opplevd en gitt annen type handling/trussel? En korrelasjonsanalyse (se tabell i vedlegg) viser at:

- Ulike fysiske handlinger (spark, slag, klyping, dytting, spyting, bitt, riving i håret, bli dratt i klærne, bli kastet ting på) er relativt sterkt korrelert med hverandre. Korrelasjonen er særlig sterk mellom spark og slag: Dersom en fosterforelder har blitt slått av fosterbarnet, er sannsynligheten veldig høy for at forelderen også har blitt sparket. Disse fysiske handlingene har også en tendens til å opptre samtidig med fysiske og verbale trusler, og krenkende uttalelser.
- Skalling opptrer også relativt hyppig sammen med flere andre trusler, men særlig samtidig med lugging.
- Verbale trusler opptrer ofte samtidig med krenkende uttalelser, fysiske trusler, spark, slag, dytting, kasting av ting, og skading av møbler
- De som har blitt skadet med kniv eller andre våpen har forholdsvis ofte blitt utsatt for kvelertak eller skalling.
- Selvskading fremstår som en mer isolert type handling og er forholdsvis svakt korrelert med de andre truslene, men er noe korrelert med skading av møbler, bryting av regler, og verbale trusler.

5.6 Grensesetting i ulike situasjoner

Vi presenterte ulike former for grensesettinger for fosterforeldrene som vi ba dem om å angi sin erfaring med. Disse ble presentert i to bolker, der den første bolken presenterte en liste av ulike former for begrensninger som kan utøves fra fosterforeldrenes side og som kan sies å være av mer eller mindre alvorlig grad med hensyn til å begrense eller krenke fosterbarnets integritet og autonomi. Den andre bolken inneholdt syv ulike former for grensesettinger som kan sies å være mer alvorlige og ligger tettere opp til hva som defineres som «tvang» og «inngrep» i en institusjonskontekst (jfr. Forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (rettighetsforskriften) kap. 3 og 4)¹⁷.

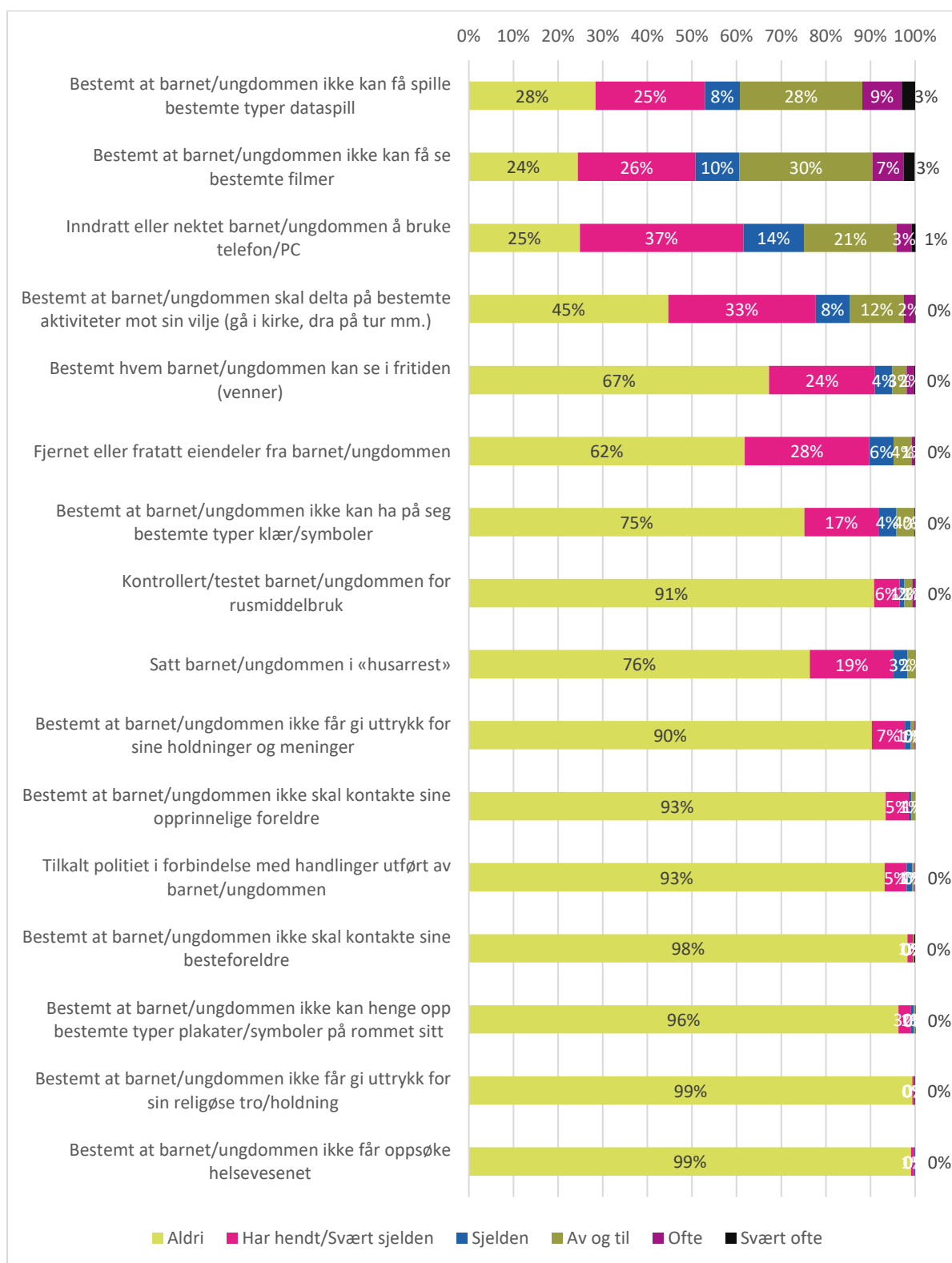
Neste figur viser fordelingen over svar på den førstnevnte typen av begrensninger. Dersom vi skal trekke frem ytterpunktene og først se på hvilke typer grensesettinger som er hyppigst forekommende, gjelder dette særlig begrensninger i dataspill, filmtitting, og telefon/pc-bruk. Omkring tre av fire fosterfamilier oppgir å ha brukt denne formen for begrensninger (svart «sjelden» eller oftere). Andelen som svarer at de har brukt denne typen grensesetting ofte

¹⁷ «Testing for rusmiddelbruk», som her er tatt med i den første bolken av begrensninger sorterer under forhold som er nevnt under rettighetsforskriften kap. 3.

eller svært ofte må kunne sies å være relativt lav. Andelen er størst (omkring 10 prosent) for filmtitting og dataspill, og for bruk av pc/telefon (fire prosent). Ser vi på nederste del av figuren og grensesettingene som forekommer sjeldnest, ser vi at det er svært få (under to prosent) som oppgir at det har hendt at de har bestemt at barnet ikke får kontakte sine besteforeldre, gi uttrykk for sin religiøse tro, eller bestemt at barnet ikke får oppsøke helsevesenet. Det er i lys av dette en forholdsvis høy andel fosterforeldre (en av fire) som svarer at de minst en gang har bestemt at barnet/ungdommen ikke kan ha på seg bestemte typer klær eller symboler. En av fire (24 prosent) svarte at de har satt barnet/ungdommen i «husarrest».

Også her er det nødvendig å se fordelingene i lys av fosterbarnets alder, da enkelte former for grensesetting (for eksempel nekt av dataspilling) vil kunne være en mer naturlig del av oppdragelse og omsorg i bestemte aldersgrupper, mens det ikke vil være det i andre. Ikke uventet er særlig filmtitting og bruk av dataspill sterkt avhengig av barnets alder, og forekommer oftest blant 3-6-åringer, og sjeldnest blant 13-17 åringer og barn under 3 år. Fire andre former for grensesetting som varierer med alder på en lignende måte, er bruk av telefon/pc, å bestemme at barnet/ungdommen skal delta på bestemte aktiviteter mot sin vilje, bestemme hvem barnet/ungdommen kan se på fritiden, testing for rusmiddelmisbruk, og tilkalling av politiet.

Figur 7. Oppgi hvor ofte du eventuelt har gjort følgende mot fosterbarn i din husholdning (bolk 1). Prosent.



5.7 Begrensninger som tilsvarer tvang og andre inngrep i barns integritet i rettighetsforskriften

Dersom vi ser på de syv ulike formene for grensesettinger som kan sies å være tettere opp til rettighetsforskriftens kapittel 3 og 4, finner vi at undersøkelse av mobiltelefon, rom, og/eller klær/sekk er blant de vanligste og er gjort minst en gang av godt og vel halvparten av fosterforeldrene. Hver femte (20 prosent) fosterforelder svarer at de har undersøkt barnets/ungdommens mobiltelefon av og til eller oftere (fem prosent ofte eller svært ofte), 12 prosent har undersøkt barnets/ungdommens rom av og til eller oftere (to prosent ofte eller svært ofte), og like mange har undersøkt barnets/ungdommens sekk.

Ser vi på de grensesettingene som omfatter fysiske eller romlige begrensninger for fosterbarnet/-ungdommen, er det vel halvparten som har bestemt at barnet skal oppholde seg på rommet sitt (syv prosent av og til eller ofte), 41 prosent har holdt barnet fast mot sin vilje (fem prosent av og til eller ofte), mens én prosent har låst/holdt igjen døren for barnet/ungdommen. Litt mindre enn én prosent har utført kroppsvisitasjon på barnet/ungdommen.

Materialet gir oss en mulighet til å komme noe nærmere spørsmålet om omfang, ved å undersøke hvor stor andel av fosterforeldrene som har utført en eller flere av disse syv formene for grensesetting. Vi kan i tillegg se hva det vil bety dersom vi varierer «terskelen» fra (f.eks.) at grensesettingen har hendt minst en gang (har krysset av for «Har hendt/Svært sjelden»), til at det har hendt minst «Av og til». Ved å variere «terskelen» på denne måten kan vi få innblikk i omfangsmessige sider ved grensesetting. Vi skal i det følgende velge to ulike «terskler» (eller kriterier) og se hva dette betyr for bildet av omfang..

Dersom vi først ser på andelen som har krysset av for «Har hendt/sjelden» på de syv ulike formene for grensesetting, finner vi at:

- 88 prosent av foreldrene har anvendt minst én av disse formene for grensesetting. Det betyr at 12 prosent ikke har utført noen.
- 71 prosent har oppgitt minst to av grensesettingene (to grensesettinger er for øvrig det mest vanlige ut fra denne «terskelen», og gjelder 24 prosent)
- 47 prosent har utført minst tre grensesettinger
- 28 prosent har utført minst fire
- 14 prosent har utført minst fem
- tre prosent har utført minst seks
- ingen har utført alle syv

Dersom vi hever «terskelen» og tar utgangspunkt i andelen som har krysset av for «Av og til» (eller et av ofte-alternativene), finner vi at

- 33 prosent av foreldrene har anvendt minst én av disse formene for grensesetting. Det betyr at 67 prosent ikke har utført noen.
- 12 prosent har oppgitt minst to av grensesettingene
- fire prosent har utført minst tre grensesettinger
- én prosent har utført minst fire
- ingen har utført fem eller flere

Tabell 16. Antall grensesettinger hver fosterforelder har utført. Målt ved bruk av to ulike kriterier («Har hendt/Svært sjelden» eller oftere, og «Av og til» eller oftere). Prosent.

Antall områder/ grensesettinger:	"Har hendt/svært sjelden" (eller oftere)		"Av og til" (eller oftere)	
	Prosent	Kumulativ prosent	Prosent	Kumulativ prosent
Ingen (0)	12	100	67	100
1	17	88	21	33
2	24	71	8	12
3	19	47	3	4
4	14	28	1	1
5	10	14	0	0
6	3	3	0	0
Alle (7)	0	0	0	0
Total	100		100	
N	1235		1235	

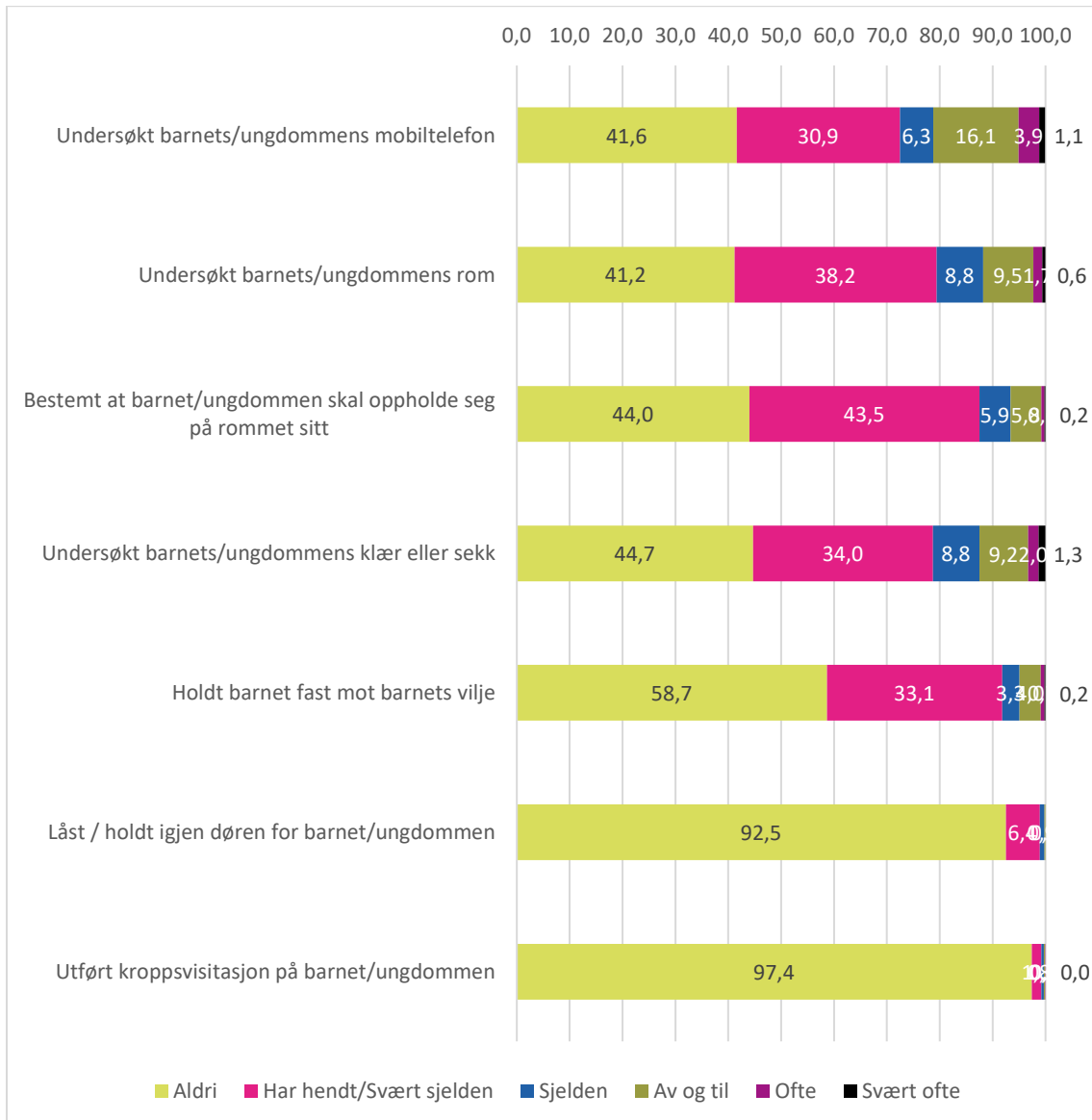
Dersom vi bryter resultatene ned på barnets alder (se figur i vedlegg), er, kanskje ikke uventet, fastholding vanligst blant de små barna, men forekommer også i fosterhjem med eldre barn. 30 prosent av fosterforeldrene med barn i henholdsvis tenårene og i 7-12 års alderen, svarer at fastholding har forekommet, mot omkring halvparten blant fosterfamilier med barn i førskolealder¹⁸. Andelen som svarer av og til, ofte eller svært ofte er henholdsvis seks, to og fem prosent. Ser vi på fosterbarnets kjønn, finner vi at det er få forskjeller, med ett viktig - og interessant - unntak: fastholding. 44 prosent av fosterforeldrene til gutter oppgir at de har brukt fastholding, mot 34 prosent av fosterforeldrene til jenter.

Vi kan også observere en sammenheng mellom fosterforeldrenes utdanningsnivå og type grensesetting. Dette er interessant fordi det kan leses som en indikasjon på en mulig betydning av sosial bakgrunn for grensesetting og tvangsbruk. Det er en klar tendens til at fosterforeldre med høyere utdanning oftere enn fosterforeldre med lavere utdanning svarer at de har holdt fast barnet mot barnets vilje. På den andre siden svarer fosterforeldre med lavere utdanning oftere enn fosterforeldre med høyere utdanning at de har undersøkt barnets mobiltelefon. (Vi har gjort en kontroll for fosterforeldrenes alder, dvs. under/over 50 år). Selv om øvrige enkeltsammenhenger ikke er statistisk signifikant, synes det samlede bildet å være at fosterforeldre med lavere utdanning relativt hyppigere bruker grensesetting

¹⁸ Vi vet imidlertid ikke hvor gammelt barnet var da fastholding ble utført. Dette betyr at noen av fastholdingene fosterforeldrene oppgir, kan være fra et tidligere tidspunkt, når barnet var yngre.

som innebærer inngrep i barnet/ungdommens eiendeler (undersøkelse av sekk, rom, mobiltelefon), mens fosterforeldre med høyere utdanning relativt hyppigere enn fosterforeldre med lavere utdanning har brukt grensesetting som innebærer fysiske eller romlige begrensninger (oppholde seg på rommet, låst igjen dør, fastholding, kroppsvisitasjon).

Figur 8. Oppgi hvor ofte du eventuelt har gjort følgende mot fosterbarn i din husholdning (bolk 2). Prosent.*



*De som har svart «ikke relevant f.eks. pga. barnets alder» er holdt utenfor

5.8 Grensesetting/tvang sett i sammenheng med opplevelsen av rollen som fosterforelder

Et relevant spørsmål, som vi skal forfølge litt nærmere, er om det er en sammenheng mellom bruk av ulike typer begrensninger, grensesetting og tvang på den ene siden, og opplevelsen av rollen som fosterforelder på den andre. De to neste figurene viser oppsummert at fosterforeldre som oppgir rollen som fosterforelder som vanskeligere enn man hadde trodd, gjennomgående også oftere har utført de ulike typene begrensninger og grensesetting/tvang overfor fosterbarnet, sammenlignet med fosterforeldre som svarer at det er lettere å være fosterforelder enn man hadde trodd.

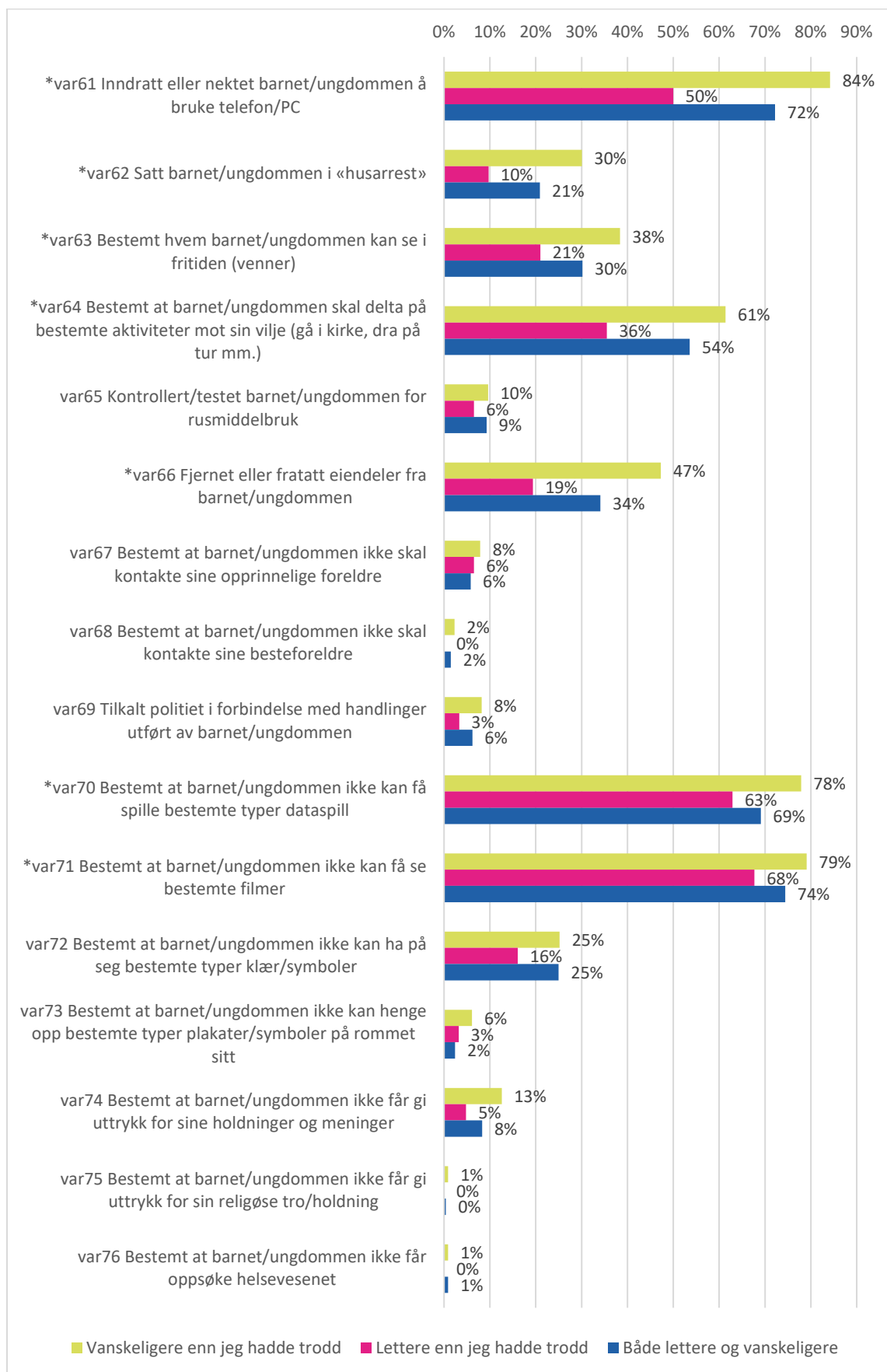
Neste figur viser hvordan 16 ulike begrensninger/grensesettinger rettet mot fosterbarnet varierer med opplevelse av rollen som fosterforelder. Dersom vi fokuserer på ytterpunktene, nemlig forskjellen mellom fosterforeldre som synes rollen har vært lettere enn de trodde, og de som har opplevd rollen som vanskeligere enn de hadde trodd, så kan vi se at differansen i andelen som har utført grensesetting er forholdsmessig større på noen områder enn andre. Differansen er forholdsmessig klart størst når det gjelder å sette barnet/ungdommen i husarrest. Andelen som har utført denne formen for grensesetting er tre ganger så stor blant de som har opplevd rollen som vanskelig, som blant de som har opplevd rollen som lettere enn de hadde trodd (30 mot 10 prosent). På noen andre områder er det mindre forskjeller, for eksempel når det nekt av bestemte typer dataspill eller filmer, så er dette noe et flertall har gjort, og der det i mindre grad har sammenheng med hvorvidt man opplever rollen som vanskelig eller ei.

Noen praktiske implikasjoner av disse resultatene kan være at opplæring og forventningsavklaring vil kunne være viktig å fokusere på. Det er ellers viktig å være oppmerksom på at det er vanskelig å fastslå kausalitet på grunnlag av denne analysen - som ikke kontrollerer for mulige bakenforliggende forhold (som f.eks. egenskaper ved fosterbarnet). I tillegg kan man også tenke seg at påvirkninger skjer begge veier: Grensesetting (og særlig bruk av husarrest) kan være et uttrykk for en måte å løse en vanskelig rolleopplevelse på, men det kan også være at bruk av grensesettinger kan skape vanskelige opplevelser knyttet til rollen.

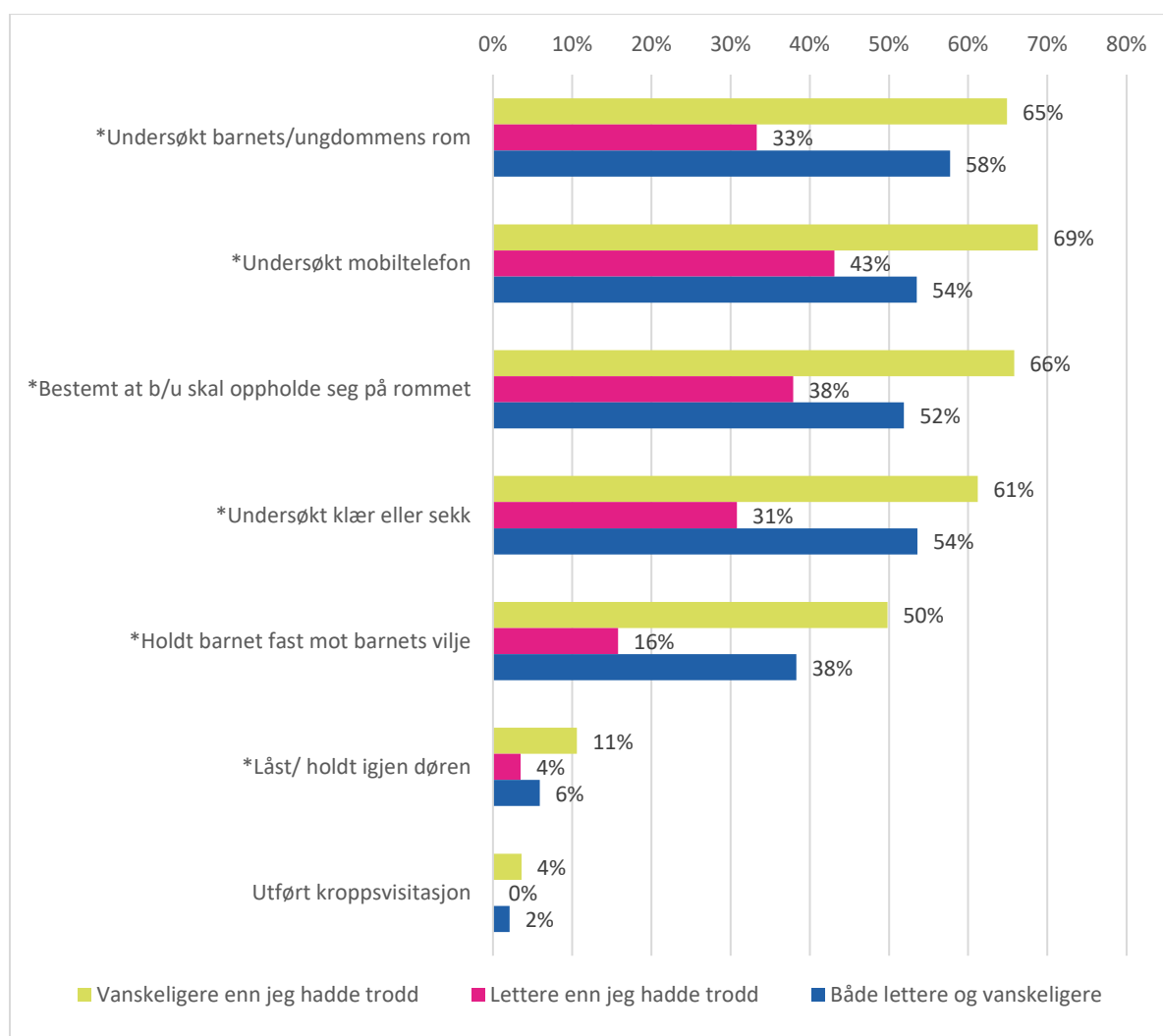
Dersom vi ser på etterfølgende figur (grensesetting /tvang), ser vi også der noen interessante forskjeller etter type grensesetting/tvang. For fastholding, ser vi at de som har opplevd rollen som vanskeligere enn man trodde, sier de har gjort dette omkring tre ganger så ofte (50 mot 16 prosent) sammenlignet med fosterforeldre som har opplevd rollen som lettere enn man trodde. De relative forskjellene er noe mindre for undersøkelse av klær/sekk (61 mot 31 prosent - altså cirka en dobling), bestemt at barnet/ungdommen skal oppholde seg på rommet (66 mot 38 prosent), undersøkelse av barnets rom (65 mot 33 prosent), og noe mindre når det gjelder undersøkelse av mobiltelefon (69 mot 43 prosent). Her er det altså særlig fastholding som er (statistisk) avhengig av om fosterforeldrene opplever rollen som lett eller vanskelig.

Vi må, som alt nevnt, også ta et forbehold om at figuren i seg selv ikke avklarer kausalitetsforhold. Mønstre vi observerer kan både leses som uttrykk for at grensesettingshandlinger fører til en opplevelse av at rollen er krevende, og man kan også tenke seg at en opplevelse av at rollen er krevende gir økt sannsynlighet for grensesettingshandlinger. Begge forhold kan tenkes å være påvirket av hvor store utfordringer det er knyttet til barnets adferd.

Figur 9. Grensesetting som fosterforelderen har brukt, etter opplevelse av rollen som fosterforelder.



Figur 10. Former for grensesetting/tvang (sp 4.2) som er brukt, etter opplevelse av rollen som fosterforelder



5.9 Hvilke trusler er korrelert med hvilke typer grensesetting?

Det er grunn til å tro at det kan være en viss sammenheng mellom omfang av trusler eller vold fra fosterbarn, og fosterforeldrenes utøvelse av ulike typer grensesetting. Vi har ikke informasjon om dette for konkrete situasjoner, men vi har mulighet til å undersøke om det er en statistisk sammenheng mellom forekomst av ulike trusler som fosterforeldre kan ha opplevd fra fosterbarn, og forekomst av ulike former for grensesetting/tvang rettet mot fosterbarn i husholdningen. Vi ser da at fastholding er den formen for grensesetting som er klart sterkest korrelert med de ulike truslene som er kartlagt (se tabell med korrelasjoner i vedlegget). Det er særlig korrelert med fysiske og verbale trusler, som spark ($r=,477$), slag ($r=,506$), klyping ($r=,425$), dytting ($r=,446$), bitt ($r=,401$), bli dratt i klærne ($r=,405$), blitt kastet ting på ($r=,391$), og spytting ($r=,368$). Vi observerer også noen andre statistisk signifikante korrelasjoner som kan trekkes frem. Undersøkelse av barnets/ungdommens rom og undersøkelse av barnets/ungdommens sekk, viser seg å ha en forholdsvis tydelig

sammenheng med bryting av regler ($r=.337$ og $.315$), og tilgrising av rom innvendig ($r=.305$ og $.298$). Det å bestemme at barnet/ungdommen skal oppholde seg på rommet sitt er særlig koblet til bryting av regler ($r=.306$) og fysisk skade på møbler o.l. ($r=.291$).

5.10 Begrunnelser for grensesetting

Vi presenterte for fosterforeldrene fem mulige begrunnelser for grensesetting, og ba dem om å angi i hvilken grad disse begrunnelsene passet til hver type grensesetting¹⁹. Begrunnelsene er hentet fra lovverket²⁰ og reflekterer grensedragninger for hva som kan være grunnlag for bruk av tvang og andre inngrep i barns integritet. De fem begrunnelsene var formulert slik²¹: «For å beskytte barnets egen helse», «For å avverge skade på andre personer», «For å avverge skade på andres helse, eiendom eller rettigheter», «For å forebygge kriminalitet/uorden», og «Akutt nødssituasjon (nødrett/nødverge)». Vi må selvsagt her være oppmerksom på at det mest sannsynlig vil eksistere andre begrunnelser som kan ha vært viktige for fosterforeldrene, og at det vi egentlig måler i disse spørsmålene, er hvilken prioritet fosterforeldrene vil gi de ulike av akkurat disse fem oppgitte begrunnelsene. Svarskalaen var en femdelt likertskala fra «passer svært godt» til «passer svært dårlig», med et sjette svaralternativ for «ikke relevant».

Vi skal trekke frem de viktigste mønstrene i svarene på disse spørsmålene (figurene/fordelingene kan gjenfinnes i vedlegget). Den begrunnelsen som fosterforeldrene var oftest enig i - med ett unntak, var «for å beskytte barnets egen helse». Dette gjaldt både for fastholding (81 prosent enig), og for undersøkelse av barnets (henholdsvis) klær/sekk, rom, og mobiltelefon. Mellom 55 og 80 prosent var enig i at denne begrunnelsen passet godt eller svært godt her. For grensesettingen «Bestemt at barnet/ungdommen skal oppholde seg på rommet sitt», var det derimot flest som var enig i «skadeavverging på andres helse, eiendom eller rettigheter» (42 prosent), og deretter «for å avverge skade på andre personer» (36 prosent). Det er få som var enig i at nødrett/nødverge passet som begrunnelse. Andelen er, kanskje ikke uventet, høyest for fastholding, hvor en av fire (25 prosent) er enig i nødrett/nødverge som begrunnelse. Undersøkelse av barnets/ungdommens klær/sekk eller rom begrunnes forholdsvis ofte med forebygging av kriminalitet og uorden (41 og 45 prosent). Ser vi nærmere på fastholding, peker relativt mange også på skadeavverging på andre personer (78 prosent) eller andres helse, eiendom og rettigheter (64 prosent) som viktige begrunnelser.

5.11 Flervariat analyse av fem former for grensesetting/tvang

Vi skal nå ta utgangspunkt i de fem formene for grensesetting/tvang som forekommer hyppigst i materialet, og presentere resultatene fra en regresjonsanalyse. De fem formene

¹⁹ For alternativene låst/holdt igjen døren for barnet/ungdommen, og for «utført kroppsvitasjon på barnet/ungdommen» er antallet svar for lavt til at det gir mening å vise begrunnelse.

²⁰ Den tidligere barnevernloven og rettighetsforskriften. Her er det ikke skjedd noen endringer i den nye barnevernloven av relevans for spørreundersøkelsens innhold.

²¹ Disse figurene er lagt til vedlegget.

er: Bestemt at barnet/ungdommen skal oppholde seg på rommet sitt; Holdt barnet fast mot barnets vilje; Undersøkt barnets/ungdommens klær eller sekk; Undersøkelse av barnets/ungdommens rom; og Undersøkelse av barnets/ungdommens mobiltelefon. Analysen har som formål å undersøke i hvilken grad ulike faktorer, av de som er inkludert i spørreskjemaet, kan forklare variasjonen i omfanget av de fem ulike formene av grensesetting/tvang. Spørreskjemaundersøkelsen inneholder informasjon om tre typer forhold som skal inkluderes som forklaringsfaktorer i denne analysen: egenskaper ved fosterforeldrene/husholdningen, trekk ved avtalen som fosterfamilien har, og oppgitte egenskaper ved fosterbarnet/fosterbarna. Mer konkret vil vi undersøke: 1) Hvor mye av variasjonen i grensesetting/tvang kan disse faktorene forklare? 2) hvilke enkeltfaktorer og grupper av faktorer har størst betydning? 3) Og, er det de samme faktorene som har betydning for alle fem former for grensesetting/tvang som vi skal se på, eller varierer det mellom de ulike? Regresjonsanalyse omtales ofte som kausalanalyse (Skog, 2004), men samtidig vil det ofte være slik at troverdige slutninger om årsaksforhold trenger støtte fra teoretisk kunnskap. Grensesetting og tvang gjelder kompliserte sosiale forhold og mekanismer, og det eksisterer ikke mye sikker kunnskap om årsakssammenhenger på området som kan brukes til å understøtte empiriske funn. Vi skal i denne sammenhengen derfor nøye oss med å snakke om «statistiske effekter» som bør kvalifiseres/undersøkes nærmere i videre forskning, og vil derfor være varsom med å gjøre slutninger om årsak. Vi skal videre avgrense analysen til familier som har oppgitt at de har kun ett fosterbarn. På den måten kan vi inkludere trekk ved fosterbarna, som alder og kjønn, og utfordring på en meningsfylt måte. Fordi de aller fleste fosterfamiliene har kun ett fosterbarn, reduseres utvalget ikke mye ved å gjøre denne avgrensningen.

Vi gir her en kort oppsummering av hovedfunnene fra regresjonsanalysen. For den som ønsker å sette seg nærmere inn i resultatene, er tabellen med koeffisienter og kommentarer lagt til vedlegget.

Analysen viser et heterogent bilde. Det varierer mellom de ulike typene grensesetting/tvangsbruk når det gjelder hvilke faktorer som kan forklare variasjonen i omfanget av grensesetting/tvang.

Et interessant funn er at fosterforeldrenes utdanningsnivå har en tydelig effekt på fastholding, der fosterforeldre med høyere utdanning oftere enn fosterforeldre med lavere utdanning svarer at de har holdt barnet fast mot barnets vilje (en nærmere sjekk tyder på at det særlig er forskjellen på videregående kontra høgskole/universitetsutdanning som gir utslag).

Fosterbarnets alder har en negativ påvirkning på fastholding, undersøkelse av mobiltelefon, og bestemt at barnet/ungdommen skal oppholde seg på rommet. Det er sannsynlig at dette forholdet kan forstås ut fra grensedragningen mellom omsorg og tvang som vil variere med barnets alder. Noen av forholdene (f.eks. fastholding) kan i noen sammenhenger dreie seg om omsorgshandlinger overfor yngre barn og slike vil trolig være hyppigere forekommende enn fastholding som innebærer integritetskrenkende tvangsutøvelse overfor eldre barn/ungdommer.

Når vi ser på fosterbarnets utfordringer, er det særlig angst/depresjon, ADHD, og sosiale/relasjonelle vansker, samt rusproblemer (undersøkelse av klær/sekk eller rom) som slår ut av de alternativene for vansker som er tatt med i spørreskjemaet. Kognitiv funksjonsnedsettelse innebærer økt sannsynlighet for å få sin mobiltelefon undersøkt, mens traumer fra overgrep øker sannsynligheten for at man har fått sine klær eller sekk undersøkt. Fysiske funksjonsnedsettelse og medfødt ruskskade, er to forhold som ikke viser noen statistisk påvirkning på de ulike formene for grensesetting/tvang. Type fosterhjem (hvorvidt det er kommunalt eller statlig), eller omfanget av frikjøp, har ikke signifikant betydning for noen av de fem typene grensesetting/tvang.

5.12 Fosterforeldrene om tilsynsfunksjonen

Formålet med tilsynet er, som beskrevet i innledningskapittelet, å kontrollere at barnet får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet, og avdekke hvordan barnet opplever sin situasjon i fosterhjemmet. Det kan likevel være av interesse å kjenne til vurderingene av utøvelsen av tilsynet og tilsynsrollen, sett fra fosterforeldrenes perspektiv. Som en del av spørreskjemaundersøkelsen til fosterforeldrene stilte vi derfor en rekke spørsmål om tilsynsfunksjonen sett fra deres ståsted. Vi hadde også med noen spørsmål om hvordan de som fosterforeldre oppfattet at barnet erfarer og opplever tilsynet. I de tilfeller fosterhjemmet hadde mer enn ett fosterbarn ba vi i disse spørsmålene fosterforeldrene om å svare med utgangspunkt i det yngste fosterbarnet²².

Et stort flertall av fosterforeldrene (81 prosent) beskriver at de for sin egen del opplever at de har fått tilstrekkelig informasjon om tilsynet. Andelen er jevnt over høy for alle typer fosterhjem, men det er en tendens til at fosterforeldre i «statlige fosterhjem» er noe mer fornøyd (89 prosent) enn andre. Samtidig svarer fosterforeldre i «beredskaps-+akutthjem»²³ noe sjeldnere (74 prosent) enn andre at de har fått tilstrekkelig informasjon. Det kan tenkes at sistnevnte kan ha sammenheng med at det kan være vanskeligere å organisere tilsynsfunksjonen godt i mer kortvarige og akutte plasseringer. Videre ser vi en tendens til at fosterforeldre i beredskap-/akutthjem i noe mindre grad enn andre opplever at tilsynet fungerer godt (54 prosent har svart svært godt eller godt), og at fosterforeldre i statlige familiehjem i størst grad opplever at tilsynet fungerer godt (72 prosent har svart svært godt eller godt). Fosterforeldre til fosterbarn som er i tenårene eller i barneskolealder opplever oftere at tilsynet fungerer dårlig enn fosterforeldre til barn under 7 år (11-12 prosent, mot 4-6 prosent).

Ifølge fosterforeldrenes opplysninger har 44 prosent av fosterbarna hatt én tilsynsperson, mens en av fire (25 prosent) har hatt to tilsynspersoner, 14 prosent har hatt tre, og ni prosent har hatt fire, og åtte prosent har hatt minst fem tilsynspersoner. Med andre ord har hvert sjette fosterhjemsbarn ifølge disse opplysningene, hatt fire eller flere tilsynspersoner. Antall tilsynspersoner varierer, kanskje ikke uventet, noe med fosterbarnas alder - men selv i

²² Figurene til dette avsnittet er lagt til vedlegget.

²³ Beredskapshjem er også statlige fosterhjem (som benyttes i akuttsaker)

de to yngste aldersgruppene er andelen som har hatt mer enn tre tilsynspersoner så høy som 14-16 prosent, det vil si omkring ett av seks fosterbarn. Det er en svak tendens til at antallet tilsynspersoner er noe høyere i kategoriene kommunale fosterhjem og slekts-/nettverksfosterhjem enn i andre typer fosterhjem.

Vi stilte også spørsmål om hvorvidt tilsynspersonen er en person fosterbarnet kjenner fra før. Om lag hvert tiende (12 prosent) fosterforelder svarte positivt på dette. Det er klart vanligst at tilsynspersonen er en barnet kjenner fra før i statlige familiehjem (19 prosent), og klart minst vanlig i slekts-/nettverksfosterhjem (åtte prosent).

Som tidligere nevnt, er minstekravet når det gjelder antall tilsyn ifølge forskrift om fosterhjem fire tilsyn per år. Antallet årlige besøk kan imidlertid reduseres til to dersom barnet har vært plassert i fosterhjemmet mer enn to år og forholdene i fosterhjemmet vurderes som gode. Vi ba fosterforeldrene oppgi antall tilsyn siste år (eller gjennomsnittlig antall tilsyn per år). Hver sjettede fosterforelder (16 prosent) oppgir at de har hatt maksimalt to tilsyn, mens to av tre (65 prosent) oppgir at de har hatt mellom tre og fire årlige besøk fra tilsynsperson, og 18 prosent har hatt mellom fire og åtte årlige tilsyn. På grunn av en unøyaktighet i spørreskjemaet for dette spørsmålet, kan vi ikke fastslå eksakt hvor stor andel som har hatt minimum fire årlige besøk fra tilsynsfører. Det synes uansett klart at en betydelig andel av fosterfamiliene har mottatt færre enn de fire pålagte årlige tilsynene med barnet. At mange fosterbarn ikke får det antallet tilsyn forskriften krever har også vært påpekt i andre undersøkelser. VG kom, på bakgrunn av en egen kartlegging utført i 2018, frem til at et av fire fosterbarn ikke fikk de lovpålagte tilsynsbesøkene (Majid & Byermoen, 2018). Fosterhjemsforeningen fant, gjennom fosterhjemsundersøkelsen 2022 blant 1300 fosterforeldre, at en av tre (35 prosent) ikke fikk det antallet tilsynsbesøk barnet hadde krav på i året (Fosterhjemsforeningen, 2022).

På spørsmål om fosterforeldrenes vurdering av om barnet har tillit til tilsynsfører, er det i underkant av halvparten (47 prosent) som svarer positivt på dette, mens om lag en av seks (15 prosent) svarer negativt. En av tre (37 prosent) svarer verken eller. Det er videre kun én av fire fosterforeldre som svarer at det er sannsynlig eller svært sannsynlig at tilsynsfører er en person barnet vil henvende seg til dersom barnet opplever at noe er vanskelig. Nesten halvparten svarer at det er lite (26 prosent) eller svært lite (21 prosent) sannsynlig. Andelen som mener det er lite sannsynlig er størst blant fosterforeldre i statlige fosterhjem. Det er også interessant å observere at denne vurderingen har en sterk og statistisk signifikant sammenheng med fosterforelderens utdanningsnivå: Dess høyere utdanning fosterforeldereren har, dess mer negativ er vurderingen av fosterbarnets tillit til tilsynsfører, og dess mindre sannsynlig mener vedkommende det er at fosterbarnet vil henvende seg til tilsynsfører i vanskelige spørsmål.

Vi ser også at fosterforeldre med høyere utdanning er mer kritiske til hvordan tilsynet fungerer enn fosterforeldre med lavere utdanning. Det er, kanskje ikke uventet, en sterk statistisk sammenheng (pearsons $r=.71^{***}$) mellom fosterforelderens opplevelse av hvor godt tilsynet fungerer, og vurdering av barnets tillit til tilsynspersonen. Sammenhengen sier

oss at dess bedre fosterforelderen opplever tilsynet, dess mer positivt tenderer fosterforelderen også til å vurdere barnets tillit til tilsynspersonen.

5.13 Oppsummering av kapittelets funn

Fosterforeldres svar i spørreskjemaundersøkelsen viser at ulike typer «husregler» og begrensninger av fosterbarns mediebruk og «skjermtid» er vanlig (å nekte barnet å bruke pc eller telefon eller å se eller spille bestemte typer film eller dataspill). Undersøkelser av barnets telefon, rom eller eiendeler er også forholdsvis vanlig. Dessuten har 34% benyttet husarrest en eller flere ganger og 56% har en eller flere ganger bestemt at fosterbarnet skal oppholde seg på rommet sitt. 8% har i tillegg, en eller flere ganger, låst eller holdt igjen døren for fosterbarnet. Rundt 40 % har, en eller flere ganger, holdt fosterbarnet fast mot dets vilje.

Kort sagt viser spørreundersøkelsen at fosterforeldre bruker ulike typer av grensesetting, og at grensesetting som i konteksten av en barnevernsinstitusjon ville regnes som tvang ikke er uvanlig. 88 prosent av foreldrene har minst én gang anvendt en av de kartlagte formene for grensesetting som i en barnevernsinstitusjon ville kunne kategoriseres som tvang, og 33 prosent har gjort dette av og til eller ofte²⁴. Fosterforeldrene oppga det å beskytte barnets egen helse som den hyppigste grunnen til «alvorlig» grensetting, slik som fastholding eller ransakelse av barnets eiendeler. Samtidig har en ikke ubetydelig del av fosterforeldrene opplevd ulike former for trusler, fysisk utagering eller aggresjon hos fosterbarnet.

Nesten alle fosterforeldrene (93%) svarer at de ikke har mottatt noen form for tilbud eller tiltak rettet spesifikt mot å forebygge bruk av tvang i fosterhjemmet. Samtidig opplyser godt og vel en av tre fosterforeldre at de har fått nok veiledning/informasjon om grensesetting.

65% av fosterforeldrene svarer at de opplever at tilsynet fungerer godt eller svært godt. Samtidig svarer en betydelig andel av fosterfamiliene at de mottatt færre enn de fire (minimums)pålagte årlige besøkene fra tilsynsperson, og kun én av fire fosterforeldre svarer at det er sannsynlig eller svært sannsynlig at tilsynspersonen er en person barnet vil henvende seg til dersom barnet opplever at noe er vanskelig. Dette understøtter fortellinger fra fosterbarn gjennom de kvalitative intervjuene, om manglende tillit til tilsynspersonen. Sett fra fosterbarnets ståsted må disse tallene kunne sies å være meget lite positive, når vi tar i betraktning at tilsynspersonen skal være en person som barnet skal kunne henvende seg til i vanskelige spørsmål og som de kan fortelle om vanskelige ting til.

²⁴ Inkluderer «fastholding», som ifølge tidligere rettighetsforskrift (§13) og ny barnevernslov (§10-3) ikke krever vedtak/protokoll.

6 Fosterforeldres fortellinger og erfaringer

De 17 fosterforeldre vi har intervjuet i dette prosjektet har ganske ulike erfaringer med å være fosterforeldre. Noen har kun vært fosterforeldre til ett barn, mens andre, som beredskapshjem, har vært fosterforeldre til mer enn 30 barn og unge i alt. Noen har kun vært fosterforeldre til små barn, andre til ungdommer og noen til begge deler. Noen av fosterforeldrene er kommunale fosterhjem, andre har vært statlig familiehjem (det som nå heter *spesialiserte fosterhjem*), og andre igjen er beredskapshjem. Noen beskriver seg som et forsterket kommunalt fosterhjem og forklarer at hos dem blir ungdommer som trenger ekstra oppfølging plassert. Noen har også byttet fra å være et beredskapshjem til å bli et statlig familiehjem. Én av de intervjuede fosterforeldre er organisert under en interesseorganisasjon. Fosterforeldrene som har avtale med kommuner, har ofte en mindre frikjøpsgrad enn fosterforeldre som er ansatt av Bufetat. Disse er i flere tilfeller frikjøpt 100 prosent som fosterforeldre på 3 eller 5 års kontrakter.

De fortellingene og opplevelsene som beskrives i det følgende stammer med andre ord fra fosterforeldre som har ulik bakgrunn og ulike erfaringer med rollen som fosterforeldre. I det følgende vises det, ut fra noen eksempler, hvordan de intervjuede fosterforeldrene typisk beskriver rollen som fosterforeldre.

6.1 Forståelse av fosterforeldrerollen

Alle fosterforeldrene forteller på litt ulike måter at de er blitt fosterforeldre fordi de ønsket å hjelpe barn som trengte å bo i et trygt hjem. En fosterforelder forklarer det på denne måten:

[D]et har vi på en måte alltid tenkt at vi skulle være. Fordi vi har plass i huset vårt og hodet vårt og hjertet vårt og vi vet at, og visste, at det fantes og fortsatt fins mange barn i Norge som trenger et fosterhjem. Det er litt, altså det er litt delt, jeg tenker at det er litt en sånn, hvis man har mulighet så burde man gjøre det, fordi ungene trenger det. Og så var det en mulighet for oss til å få flere barn, enn han ene vi hadde.

På liknende vis gir alle fosterforeldrene uttrykk for at de opplever det som veldig givende å hjelpe barn og unge som står i en vanskelig situasjon, og på den måten gjøre en forskjell. Mange forteller dessuten at de liker å ha barn i huset, og flere forklarer at da deres egne barn ble store, var det opplagt for dem å bli fosterforeldre og få inn nye barn. Andre nevner at de ikke selv kunne få barn, og da ble det å være fosterforeldre en opplagt mulighet. Ingen av de fosterforeldrene vi har intervjuet oppgir økonomiske grunner til å være fosterforeldre.

Når fosterforeldrene blir spurt om de kan beskrive hvordan det er å være fosterforeldre trekker de fleste frem to ting. De opplever det, som nevnt, som veldig givende og meningsfullt og samtidig som, til tider, veldig slitsomt og krevende. En fosterforelder beskriver at det positive ved å være fosterforeldre er at hun får lov til å ta del i barnets liv og

at barnet får lov til å bo sammen med dem. Samtidig er det flere ting som denne fosterforelderen trekker frem som utfordrende. Før hun ble fosterforelder jobbet hun som saksbehandler i en barneverntjeneste og hadde et litt annet syn på hva det innebærer å være et fosterhjem. Hun forteller at hun ble overrasket over hvor mye det å være fosterforelder fyller i livet og hvor *følelsesmessig engasjert* hun ble, som hun uttrykker det. Det følelsesmessige engasjementet er rettet mot barnet, men også mot barnets foreldre. Hun er blitt glad både i barnet og barnets foreldre, og denne fosterforelderen gir uttrykk for at hun synes at det vanskelig å se hvor mye barnas foreldre påvirkes av situasjonen, og prøver å hjelpe dem så mye som mulig. Et annet aspekt denne fosterforelderen påpeker er at det også kan være slitsomt å forholde seg til barnevernet - i tråd med erfaringen som flere av de unge også ga uttrykk for. At ansatte fra barnevernet kommer på besøk er en støtte og en hjelp, men et *besøk av barneverntjenesten er også en forstyrrelse*, som hun formulerer det. Hun fortsetter: *det er ikke bare et møte, men det setter en del følelser i sving både i forkant og etterkant og man begynner å tenke på en del ting som man kanskje i hverdagen klarer å skyve litt bort*. Fosterforelderen forklarer at hun ofte tenker på, og frykter, at barnevernet beslutter at barnet skal flytte fra dem, enten fordi det skal tilbakeføres til sine foreldre eller av en annen grunn. Hun gir uttrykk for at det helt klart er en kilde til bekymring og usikkerhet. Denne fosterforelderen beskriver hvordan hun i hverdagen lever et vanlig familieliv og at hun ikke ser på det å være fosterforeldre som en jobb. Hun forklarer, med referanse til både hennes erfaringer som ansatt i barnevernet og sin erfaring som fostermamma:

[N]år man jobber i barnevernet kan man tenke; «men det er på en måte jobben deres». De må bare, fosterforeldre må bare finne seg i [ting], de er ansatt, de skal gjøre en jobb for det offentlige. Mens når man sitter på den siden her så er det, jeg føler meg ikke som en ansatt, jeg er mammaen til dette barnet.

Fosterforelderen oppsummerer kortfattet: *det her er livet mitt*. Hun forklarer at det på en måte er et formalisert liv med regler og ting hun som fosterforelder skal forholde seg til, men at det samtidig blir *en ekstrem forenkling* å se på fosterforeldrerollen som et utelukkende formelt lønnsarbeid. For å gjøre det helt tydelig hva hun mener med dette beskriver hun hvordan hun er nærværende over for barnet 24 timer i døgnet, 7 dager i uken -livet som fosterforelder kan ikke deles inn i jobb-tid og fri-tid. Hun forklarer hvordan hun er helt bevisst om at barnevernet har sine lover og regler som de ansatte fra barnevernet må forholde seg til, men at disse institusjonelle føringer kan oppleves som veldig inngripende i hennes familieliv. Dette tydeliggjør veldig godt det institusjonelle paradoks som fosterhjem på mange måter er. På den ene siden er fosterhjem et barnevernstiltak hvor fosterforeldrene er oppdragstakere og får godtgjørelse for jobben de gjør, og på den andre siden er det vanlige hjem med alt hva det innebærer, og er også tenkt å fungere som sådan.

En annen fosterforelder som er i en ganske annen situasjon enn fosterforelderen sitert over, da hennes hjem er organisert som et beredskapshjem, forteller at hun i de 15 årene hun har vært fosterforelder har hatt over 30 barn og unge boende, ofte i kortere perioder på 5-6 måneder, men et par ganger i lengre tid. Denne fosterforelderen forteller at jobben som fosterforeldre er utrolig givende fordi hun opplever at hun hjelper mange barn og unge. Samtidig forklarer hun også at det til tider har vært ganske krevende, ikke kun for dem som

fosterforeldre, men også for deres egne barn. Hun har måttet avlyse sine barns bursdagsfeiringer fordi et fosterbarn de har hatt boende var såpass krevende. Generelt forklarer denne fosterforelder at livet deres ville ha vært annerledes hvis de ikke hadde vært beredskapshjem. Hun gir uttrykk for at de har vært nødt til å gi avkall på noen ting i livet, for eksempel frihet til å reise og besøke venner og familie, og at jobben som fosterforeldre kan være ensom fordi man går hjemme uten kollegaer. Likevel konkluderer hun at hun opplever tilværelsen som beredskapshjem som *verdifull* og ikke ønsker å slutte i jobben sin.

På liknende vis forteller mange av de andre fosterforeldre vi har snakket med at det positive ved å hjelpe og gi trygghet til barn og unge som har det vanskelig, oppveier for de negative sidene ved rollen som fosterforeldre. En annen utfordring med fosterforeldrerollen, og som i særlig grad er knyttet til oppdraget som beredskapshjem, er det å gi slipp på barnet som har bodd i ens hjem i kortere eller lengre perioder. Fosterforelderens sitert over forteller:

Man knytter seg jo til barna, det gjør man jo. Og noen barn knytter man seg mere til enn andre. Ikke sant, sånn at når de skal flytte videre så er det jo et brudd for oss også. Men samtidig så har vi jo nå gjort det her i så mange år at vi har blitt ganske gode på det. [...] [S]om beredskapshjem så er det mange som gir opp fordi at det blir for tøft.

Dette tydeliggjør at oppdraget som fosterforeldre i stor grad krever at fosterforeldrene bruker og aktiverer sine følelser, noe som fosterforeldrene beskriver på ulike måter i alle intervjuene. Igjen viser dette det institusjonelle paradoks i fosterhjemmets struktur. På den ene siden er fosterforeldrenes oppdrag profesjonelt formalisert, og på den andre siden er tilknytningen til barnet eller ungdommen bygget på uformelle og følelsesmessige interaksjoner. En annen fosterforelder med mange års erfaring beskriver det på denne måten:

Du kan ikke tenke på det her som en sånn jobb, altså det er jo det, det er jo en jobb, men på samme tid, altså du kan ikke, jeg tror ikke du får noe resultat med de ungdommene hvis du tenker på det at det her er bare en jobb. De er en del av familien [...]

En fosterforelder som har oppdrag fra en kommunal barnevernstjeneste forteller at hun følelsesmessig er knyttet til barnet som er plassert i hennes hjem, på samme måte som hun er følelsesmessig knyttet til sitt eget barn. Hun sier:

Men det er et utrolig dilemma [...] vi har akkurat de samme sterke følelsene for henne [fosterbarnet] som for sønnen vår. Det er helt den samme følelsen. Fra vi så henne første gang så liksom, det var akkurat som å få et barn selv. Hun var jo baby liksom så, det var veldig sterkt og vi knyttet oss veldig til henne. Så akkurat det der er en veldig vanskelig situasjon for fosterforeldre å stå i.

Det er ikke andre fosterforeldre i intervjumaterialet som på samme måte som denne fosterforelderens sidestiller fosterbarnet deres med deres egne biologiske barn, men alle

fosterforeldrene forteller på litt ulike måter at de i hverdagen behandler og betrakter fosterbarnet som de bor med som en del av familien.

6.2 Relasjonen til fosterbarnet

Relasjonen til de barn og unge som bor i fosterhjem blir fremhevet av alle fosterforeldrene vi har intervjuet. En vanlig fortelling er at i den første perioden hvor barnet flytter inn i fosterhjemmet motarbeider barnet fosterforeldrenes forsøk på å bygge opp en trygg relasjon. En del fosterforeldre begrunner barnets, eller den unges, motstand ved å referere til deres ustabile bakgrunn og problematiske oppvekst. En fosterforelder forteller at hun opplevde det som å jobbe *i motbakke etter motbakke* der barnet vegret seg for å ha en relasjon med dem som fosterforeldre. Fosterforelderen forklarer at de som et statlig familiehjem under Bufetat har hatt et par ungdommer boende som til tider har vært krevende å bygge en trygg relasjon til. Hun beskriver at de unge i starten har vært sinte på dem som fosterforeldre, sinte på barnevernet og generelt sinte på verden. Flere fosterforeldre fremhever også at en av de største utfordringer ved å være fosterforeldre er at barnet, eller ungdommen, avviser dem. En fosterforelder som har oppdrag som fosterforelder av en kommunal barneverntjeneste forteller at det er en belastning å bli avvist igjen og igjen av et annet menneske som man prøver å bygge en personlig relasjon til. Denne fosterforelderen forklarer at de ungdommer hun har vært fostermamma for nesten ikke har vært i stand til å gi tilbakemeldinger eller å vise at de setter pris på det hun gjør for dem. Det hun på mange måter beskriver er en relasjon hvor hun gir veldig mye av seg selv til ungdommen, men ungdommen gir veldig lite igjen, altså en følelsesmessig usymmetrisk relasjon. Hun forklarer at de unge, i de første årene etter de er flyttet inn, ofte uttrykker følelsene sine via sinne. Det som denne fosterforelderen, og også andre fosterforeldre i intervjuene, gir uttrykk for er ikke en avvisning som skjer av og til, men en konstant avvisning gjennom lange perioder, i noen tilfeller over flere år. Slik sett er det disse fosterforeldre beskriver en sosialt sett *unormal* adferd i en personlig, uformell relasjon. Adferden disse fosterforeldre opplever å bli møtt med ville være forventelig og akseptert i en institusjonskontekst, hvor det er den profesjonelle omsorgen, fremfor den personlige omsorgen, som er definerende for relasjon mellom den ansatte og klienten. Da fosterhjem, av fosterforeldre, men også av hele barnevernssystemet, blir betraktet som i utgangspunktet private hjem, er det også en sosial arena hvor man interagerer ut fra uformelle sosiale regler som i stor grad er følelsesbetonet. Som mange av fosterforeldrene eksplisitt poengterer, er rollen som fosterforeldre ikke en 8 til 16- jobb, hvor man kan ta på seg en profesjonell og faglig-formell attityde i de timene man er på arbeid. Som fosterforeldrene gir uttrykk for er de først og fremst seg selv, og kun sekundært er de profesjonelle fosterforeldre. Dermed kan avvisningen som mange fosterforeldre erfarer fra fosterbarnet oppleves som en personlig avvisning. En fosterforelder forklarer det på denne måten:

Jo mer kjærlighet du gir jo, i perioder, jo mer juling får du liksom. [...] [D]u ønsker å på en måte forstå, du ønsker å gi omsorg og så noen ganger da, så kan en føle at jo mer omsorg man gir, jo mer utakk [får man] [...] jeg holdt på å si juling.

Denne fosterforelder forklarer at han med «juling» ikke mener fysisk juling, men følelsesmessig. Han forteller at han bruker mye energi på ikke å ta det personlig når han blir avvist, hvilket ikke alltid lykkes. Her til skal det sies, at langt de fleste fosterforeldre forteller at etter en kortere eller lengre periode med avvisende adferd fra barnene, får de, i de fleste tilfeller, bygget opp en noenlunde gjensidig og trygg relasjon. De få ganger hvor det ikke skjer, forklarer fosterforeldrene at ungdommen enten flytter ut fordi denne blir 18 år, eller at ungdommen blir flyttet til et nytt fosterhjem eller en barnevernsinstitusjon. Den type tilknytningsproblemer mange fosterforeldre her beskriver er et kjent fenomen i fosterhjemsforskning (se. f.eks. Anke, 2007; Morton & Browne, 1998)

6.3 Beskrivelser av «fosterbarna»

Over halvparten av fosterforeldrene forklarer at de barn eller unge som de er fosterforeldre for på intervjutidspunktet har relativt omfattende sosiale og psykiske problemer. Fosterforeldrene nevner at barna har diagnoser, som ADHD, reaktiv tilknytningsforstyrrelse og autisme. Andre beskrivelser som ofte går igjen, er at fosterbarna er «utrygge», «traumatiserte», «sinte», «avvisende» eller «grenseløse». Noen fosterforeldre beskriver barn som ikke har lært å gå på do selv om de er 5-6 år gamle, eller barn som ikke er vant med å dusje når de trenger det, eller barn som ikke er vant med at spise middag i lag med andre. Enkelte fosterforeldre, som er såkalt forsterket fosterhjem, forteller at de er fosterforeldre til veldig krevende fosterbarn som de opplever er på grensen av hva de kan håndtere som fosterforeldre. Det er ungdommer som fosterforeldrene beskriver som ekstremt avvisende, som gir tydelig uttrykk for at de ikke vil være i fosterhjemmet, og som er aggressive. Fosterforeldrene til disse særlig utfordrende fosterbarna mener de burde få en mer spesialisert oppfølging, for eksempel på en barnevernsinstitusjon.

Noen fosterforeldre forklarer at de forsøker å behandle fosterbarna på samme måte som de behandler sine egne barn, mens andre fosterforeldre forklarer at de helt bevisst har en annen tilnærming til fosterbarna, da disse barn og unge har hatt en annen og ofte mer sårbar oppvekst enn deres egne barn. En fosterforelder fra et kommunalt fosterhjem forklarer forskjellen mellom sine egne barn og barn som er plassert i fosterhjem ved å beskrive deres ulike oppvekst. Han forklarer at ens egne barn har lært fra de er helt små hvilke forventninger man som foreldre har til dem og *hvilke konsekvenser det har å gjøre ting riktig og gjøre ting galt*, som han formulerer det. Han tilføyer at mange fosterbarn har lært mønstre og adferd som er *helt på jordet*. Denne fosterforelder beskriver at barnet han er fosterforelder for, i den første perioden etter at barnet flyttet inn, for eksempel hadde det veldig vanskelig når familien koste seg. Når hele familien satt lørdag kveld og så på TV og spiste godteri, ble barnet ofte urolig og hadde vanskelig ved å håndtere situasjonen. Fosterforelder forklarer at barnet ikke var vant med å kose seg, men stort sett var *vant til at det var vanskelig og litt leit*, som han uttrykker seg. Fosterforelder beskriver hvordan han mener at oppdragelsen av barn som ikke har lært basale sosiale ferdigheter krever en mye større innsats, da man skal lære barnet det samme som andre barn, men på mye kortere tid. Han understreker også at alle barn trenger rutiner, men *med fosterbarn så er det ekstra viktig*. Fosterforelder forteller at barnet som bor hos dem nå går i fjerde klasse og har veldig faste rutiner. Barnet skal for eksempel legge seg kl. 20 på kvelden og stå opp kl. 07:30 på morgenen. Lekser skal gjøres på faste tidspunkter, og de spiser også middag til

samme tid hver dag. I starten testet barnet mye de grensene som fosterforeldrene satte opp, men etter hvert falt barnet til ro og begynte å gjøre som han skulle, og nå blir det, ifølge fosterforelderen, vanskelig hvis ikke de faste rutiner blir fulgt. Han understreker at det ikke er fordi barnet er redd for konsekvensene, eller fordi de voksne blir sinte. Barnet har selv lyst til å følge de reglene som er i hjemmet, som han formulerer det. Fosterforelderen beskriver altså i intervjuet at barnet ikke hadde noen rammer å forstå vanlige sosiale situasjoner ut fra, da barnet først flyttet inn i fosterhjemmet. Barnet var, og er stadig, veldig usikker på seg selv og det krever mye jobb fra dem som fosterforeldre å lære barnet hvordan det skal reagere på en passende måte i ulike sosiale situasjoner. Som det også kom frem i noen av intervjuene med ungdommene som bor, eller har bodd, i fosterhjem, har barnet, som denne fosterforelderen beskriver, en dårlig utviklet målestokk å forstå sosiale situasjoner, herunder familiesituasjoner, ut fra. Dermed mener denne fosterforelderen også at det er nødvendig å behandle barnet på en annen måte enn sine egne barn, med flere og fastere rutiner og regler. En annen fosterforelder, som har hatt tre fosterbarn, gir uttrykk for samme oppfattelse. Hun sier:

[D]e fleste fosterbarna som bor i fosterhjem har jo en bagasje og våre [fosterbarn] har jo også en bagasje med seg, som kan være tøff til tider og mye av det ligger rett og slett bare inn i automatikken. Sånn at de vet ikke helt hvorfor de reagerer på den måten heller, som dem gjør.

Denne fosterforelderen mener, som de andre fosterforeldre vi har snakket med, at det er avgjørende å skape trygge rammer for barnet i hverdagen, for at barnet kan lære å styre sine følelser og adferd. Dette innebærer å være forutsigbar og ha faste rutiner. Fosterforelderen forklarer at barnet hun er fostermamma til, som er 13 år, skal være i seng kl. 20.30 og lyset skal være slukket kl. 21. Hun forteller også at hun har kontroll over barnets mobiltelefon via en foreldrestyringsapp hvor hun kan kontrollere skjermtid og hvilke apps barnet har på telefonen. Det er også innetid kl. 19 på hverdager. Fosterforelderen forklarer at hennes egne barn stort sett skal forholde seg til de samme reglene, og hun tilføyer at hun generelt mener at *barn trenger forutsigbarhet i livet sitt da, for å på en måte vokse opp og bli fine voksne*. Hun beskriver også hvordan hun opplever at hvis de ikke følger de faste rutiner, blir det vanskelig for barnet hun er fostermamma for. Barnet blir utrygt, og fosterforeldrene bruker mye tid på å forklare og diskutere hvorfor de ikke gjorde som vanlig. Det er tydelig ut fra intervjuet med denne fosterforelderen, og flere andre, at de generelt har en oppdragelsesstil som preges av overbevisningen om at barn og unge skal ha faste regler og rutiner å forholde seg til, og at dette samtidig er *ekstra* viktig for barn og unge som barnevernet har plassert i fosterhjem, da disse er mer sårbare overfor variasjoner i hverdagen. Flere fosterforeldre beskriver, som nevnt, de barn og unge som de er fosterforeldre for som «grenseløse». For eksempel forteller en fosterforelder at en jente på 15 år er grenseløs i sin bruk av internett, da hun søker opp ulike typer av porno. En annen fosterforelder beskriver at gutten på 12 år som hun er fosterforelder for skriver dumme og voldsomme ting i meldinger til sine klassekamerater, og fosterforelderen opplever dette som en grenseløs adferd. Disse «grenseløse» fosterbarn tenger altså, i fosterforeldrenes perspektiv, tydelig grensesetting som en del av den nødvendige oppdragelsen.

En annen fosterforelder beskriver sammenhengen mellom god grensesetting og tydelige regler og rutiner på følgende måte:

Vi er ganske klare i vår grensesetting [...], det er ikke noe å diskutere. [...] Og så er jeg veldig sånn klar på at en del sånne helt basis ting da, som veldig, veldig mange fosterbarn sliter med, det er dette her med rutiner -spising, måltider, hygiene, dusjing.

Samtidig har enkelte av fosterforeldrene som vi har intervjuet en litt annen tilnærming til grensesetting og rutiner overfor barn og unge som bor i fosterhjem. En fosterforelder med lang erfaring fra et beredskapshjem forteller at i mange år hadde de samme rutiner og grenser for de fosterbarna som i avgrensede perioder bodde i deres hjem, men at de på et tidspunkt måtte innse at de ikke kunne ha samme grenser overfor særlig de unge som ble plassert i deres hjem. Fosterforelderens forklarer at noen av de unge har vært vant til å klare seg selv i mange år før de flyttet inn i beredskapshjemmet, og da klarer de ikke å forholde seg til en masse regler som de voksne har bestemt gjelder. Fosterforelderens sier: *vi må finne en balansegang i det slik at barna har det bra og vi også har det bra, at de klarer å leve med de reglene da som på en måte blir satt*. Fosterforelderens tilføyer at det i noen situasjoner krever at de blir nødt til å tilpasse seg ungdommens situasjon og droppe noen regler og grenser de vanligvis setter overfor barn og unge som de er fosterforeldre for. Med andre ord gir fosterforelderens uttrykk for at med noen ungdommer må de gå på kompromiss med sine oppdragelsesidealer, for at ungdommen skal føle seg trygg i beredskapshjemmet. For denne fosterforelderens er det altså viktigere at ungdommen føler seg trygg, enn det er å korrigere en uønsket adferd som ungdommen har tillært seg mens han eller hun bodde med sine egne foreldre.

En annen fosterforelder fra et kommunalt fosterhjem, som har vært fosterforeldre til 3 barn og unge, har i forhold til de fleste andre fosterforeldre vi har intervjuet også en noe annen tilnærming og forståelse av rutiner og grensesetting overfor barn og unge som bor i fosterhjem. På spørsmål om hva som kan være utfordrende som fosterforeldre, svarer han at det for ham kan være utfordrende å forstå hva barnet har vært gjennom og å forstå hvorfor de reagerer som de gjør. Denne fosterforelderens forklarer at det er noe *helt annet å oppdra et fosterbarn enn å oppdra egne barn*. Han utdyper at de unge som han har vært fosterforeldre for, kan reagere ganske voldsomt på ulike situasjoner, blant annet med utagering og selvskading, hvilket for ham kan være utfordrende og tøft å stå i. Fosterforelderens forklarer at det for ham er viktig å gi de unge noen faste rammer som kan gi dem trygghet. Med dette mener han først og fremst å gi omsorg, være tålmodig og alltid være der for de unge når de trenger ham. I hans perspektiv er forutsigbarhet det viktigste for barn og unge som har hatt en utrygg oppvekst, men ikke strenghet, kontroll og alt for faste rutiner, som han forklarer det. De unge skal for eksempel vite at det er middag hver dag rundt kl. 16, og at det alltid er mat i kjøleskapet – men det er ikke et krav at de *må* være med til middag hver dag. Han tilføyer også at det er ekstremt viktig for ham at han overholder ting han har lovet. Hvis han har sagt at han henter en ungdom kl. 21, så er han der kl. 21. Hvis han har sagt at de tar seg en tur til stranda dagen etter, så tar de en tur på stranda. Så når denne fosterforelderens sier at det er viktig at de unge har faste rammer, henviser han mest til at han skal fremstå som stabil og trygg overfor de unge. Det er ham som skal være pålitelig og forutsigbar. Han mener samtidig at man skal være forsiktig med å stille for mange krav, ha for høye forventninger til de unge og oppstille for mange regler og grenser i

fosterhjemmet. Fosterforelderen, som har møtt en del andre fosterforeldre via gruppeveiledning med andre fosterforeldre, mener at mange fosterforeldre gjør den feil at de setter alt for mange regler og grenser opp for fosterbarna når de flytter inn i et nytt fosterhjem. De barn og unge som han har møtt er på grunn av oppveksten og bakgrunnen deres veldig utrygge, og de reagerer dårlig på veldig faste regler *som er skrevet i veggene*, som han formulerer det. Han forklarer at man ikke kan forvente at et sårbart ungt menneske, som strever med å stole på voksne, skal kunne forholde seg til firkantede husregler som er bestemt av fosterforeldre som den unge ikke kjenner og ikke har tillit til. Ifølge fosterforelderen er det helt avgjørende at man først bygger opp en trygg relasjon til den unge, og når han merker at barnet eller ungdommen begynner å stole på ham, så kan han, i dialog med fosterbarnet, fastsette noen fleksible regler. Han forklarer, som eksempel, at det ikke er så viktig om den unge kommer hjem akkurat kl. 22, hvis de har avtalt det. Det er viktigere å snakke med ungdommen om hvorfor de som fosterforeldre mener kl. 22 er et bra tidspunkt å komme hjem, når man skal opp og på skolen neste dag. Han sier: *Jeg er ikke opptatt av grensene, men hvorfor vi har grenser*. Denne fosterforelderen har altså en tydelig holdning om at fosterbarn som er utrygge på seg selv, sine omgivelser og særlig på voksne, ikke skal møtes med alt for faste rammer og rutiner, motsatt hva mange av de andre fosterforeldre vi har intervjuet fremhever. Som han ser det, risikerer man at for streng grensesetting kan gjøre barna enda mer usikre og utrygge. Omveltningen kan, ifølge fosterforelderen, bli for stort for et barn eller en ungdom som har vært i et hjem med vold og overgrep, og med få eller ingen regler. Flere ganger i intervjuet fremhever denne fosterforelderen at de barn og unge som han er fosterforelder for, har hatt en veldig annerledes oppvekst enn «vanlige barn». De har både opplevd traumatiske ting og situasjoner da de bodde med deres biologiske foreldre, men de har også opplevd å flytte mellom fosterhjem og barnevernsinstitusjoner flere ganger, noe som også setter seg i de unge som ubehagelige opplevelser. Hva det enkelte fosterbarnet takler og er vant med er veldig forskjellig, og derfor mener denne fosterforelderen også man må forholde seg til barna individuelt. Man kan og skal ikke behandle de unge som om de hadde hatt en «vanlig oppvekst», men man blir, ifølge fosterforelderen, nødt til å tilpasse seg det enkelte barns situasjon. Han poengterer også at jo yngre et barn er når det flytter inn i fosterhjemmet, jo mer tid har man som fosterforeldre til å bygge opp en trygg og stabil relasjon til barnet. Han forklarer at man ikke kan forvente av en ungdom på 16 år, som har flyttet mellom 3 – 4 fosterhjem, at denne skal bli trygg på deg som voksen og forholde seg til de samme regler som en ungdom som har bodd i det samme fosterhjem i 6 år, og som man som fosterforeldre har en mye mer fortrolig relasjon med. Kort sagt, forklarer denne fosterforelderen at man må jobbe ut fra ungdommens situasjon og først og fremst kunne romme fosterbarnet. At barnet til tider kan ha en grenseoverskridende adferd og ikke overholder alle avtaler, er på en måte et premiss når man er sammen med barn som har hatt en vanskelig oppvekst, og ikke nødvendigvis et problem. Fosterforelderen gir altså med andre ord uttrykk for at han ikke ser det som spesielt viktig å korrigere uønsket adferd hos den unge, da det ofte skaper mer motstand og utrygghet. Han understreker også at det siste et sårbart og traumatisert ungt menneske trenger, i hans erfaring, er kjeft, strenghet, kontroll og straff. Han oppsummerer med å formulere at det sentrale for han som fosterforeldre er å *være raus, ha tålmodighet, ikke ha for mange regler, og i utgangspunktet holde det man lover*.

En annen fosterforelder fra et familiehjem har til dels den samme forståelse av grensesetting og regler som fosterforelderen over. Denne fosterforelderen forteller at han opplever at det er mye mer viktig å vise fosterbarna at han har tillit til dem, enn å sette opp en masse rigide regler og grenser. I stedet for å stenge av internettet om natten, så en gutt på 16 år ikke kan game, prater han heller med gutten dagen etter om det var så lurt å være trøtt hele dagen fordi han ikke fikk nok søvn. Fosterforelderen forklarer at han jo ikke kan tvinge en ungdom til å sove, og sier at han har mye større tro på å gi ungdommen *frihet under ansvar* som han formulerer det. Så kan det være at ungdommen noen ganger velger å være oppe om natten og sliter på skolen neste dag, men så har ungdommen kanskje lært noe av det til neste gang, og går tidligere i seng av egen vilje. Han konstaterer avslappet at søvn kan være en utfordring som er vanskelig å kontrollere for ham som fosterforeldre. Han sier: *du kan jo slå av wifi'en, [men] så har dem jo andre måter, [...] vi kan jo ikke sove inne hos dem, ikke sant, sånn at dem finner alltid løsninger da.* Denne fosterforelderen forteller også at flere av de ungdommer som han har vært fosterforelder for, har fortalt ham at de setter stor pris på den tillit og frihet han har gitt dem, og at han er en av få voksne som har vist dem tillit opp gjennom oppveksten deres. Fosterforelderen forteller også at et tidligere fosterbarn, som nå er voksen, har sagt til barnevernet da han flyttet ut av fosterhjemmet, at hvis det hadde vært en masse regler og grenser i fosterhjemmet, hadde han ikke blitt boende der til han ble 18 år.

En annen fosterforelder, som har vært fosterforelder for tre ungdommer, har noen av de samme holdninger som de to andre fosterforeldre beskriver over. Han oppsummerer sin tilnærming til grenser og regler med å konstatere at hvis man som fosterforeldre allerede har en liste med regler i hjemmet som man forventer at fosterbarnet skal overholde, før man overhode er blitt ordentlig kjent med fosterbarnet, blir det helt feil. Han sier: *Det synes jeg blir det samme som å legge opp taktikken før du har satt opp laget.* Han gir tydelig uttrykk for at han mener at oppstilling av faste husregler mest har som formål å tilfredsstille fosterforeldrenes grenser, ikke for å hjelpe ungdommen.

6.4 Aggressive reaksjoner har dårlig effekt.

Alle fosterforeldre vi har intervjuet gir uttrykk for at det har veldig dårlig effekt hvis de kjefter eller straffer fosterbarna. Stort sett alle fremhever at de opplever at barna er ekstra sårbare overfor aggresjoner fra voksne grunnet deres ustabile oppvekst. Det er altså en høy grad av konsensus blant fosterforeldrene som vi har intervjuet, om at fosterbarn ikke skal møtes med voldsomme følelsesuttrykk. En fosterforelder sier at hun er veldig treg, rolig og prøver ikke å reagere i affekt. Hun forklarer at det krever trening og hun er blitt veldig bevisst om hva som trigger henne. Flere av fosterforeldrene forteller på ulike måter om det samme: man kan være bestemt, men ikke sint, og det er viktig å forklare barnet eller ungdommen hvorfor man har satt en grense. Dette speiler på mange måter de unges syn på hva som er god grensesetting. Som nevnt forteller flere av de unge at de opplever sinte og sure fosterforeldre som en alvorlig belastning og noe som gjør dem utrygge. Flere av de unge beskriver hvordan de selv reagerer på sinne, med selv å bli sint, og flere forteller at når de får kjeft av fosterforeldrene får de en sterk følelse av at de er feil eller til bry for fosterforeldrene, og at de ikke er velkommen i fosterhjemmet.

Alle fosterforeldrene forteller også at de har lært veldig mye om seg selv og hvordan de reagerer på ulike situasjoner ved å være fosterforeldre. Mange forteller at de gjennom det PRIDE-kurs, som alle fosterforeldre skal gjennomføre for å bli fosterforeldre, er blitt oppmerksom på deres svake og sterke sider. Mange fremhever også at de i hverdagen sammen med barnet eller ungdommen har lært hvordan de reagerer på ulike situasjoner og ulike typer av utfordrende adferd fra fosterbarnet. En setning som går igjen i mange intervjuer er: *jeg har lært ekstremt mye om meg selv ved å være fosterforelder.*

6.5 Typer av grensesetting og tvang

Generelt har fosterforeldrene ikke en tydelig definisjon på hva som er «grensesetting» og hva som er «tvang». Mange gir uttrykk for en forundring over at begrepet «tvang» brukes i intervjuundersøkelsen, fordi de assosierer begrepet tvang med voldsomme, fysiske handlinger som de distanserer seg fra. For flertallet av de intervjuede fosterforeldre er tvang tydeligvis ikke et begrep de forholder seg til i hverdagen som fosterforeldre, eller ser som et faglig relevant begrep. Allikevel kommer det i flere av intervjuene frem at de av og til, ut fra omsorgshensyn, ser seg nødt til handlinger som kanskje kunne defineres som tvang, og flere reflekterer i intervjuet over hvor grensen egentlig går for «grensesetting og «tvang». Enkelte benytter selv ordet tvang, fordi de har vært utsatt for situasjoner der de måtte bruke fysisk makt i nødverge. Dette vender vi tilbake til. Når det gjelder det å bruke «grensesetting» er det derimot noe alle fosterforeldrene kan fortelle om, og som de har en holdning til. I hverdagen kommer fosterforeldrenes oppdragelsesstil og grensesetting oftest til uttrykk i mer eller mindre fastdefinerte regler for hva fosterbarna kan eller ikke kan gjøre.

I de følgende avsnittene beskriver vi de ulike typene av grensesetting og tvang som fosterforeldrene benytter, og hvordan dette forstås i fosterforeldrenes perspektiv. Mange av de regler og rutiner fosterforeldrene forteller om ble også fremhevet av ungdommene.

6.5.1 Regler om hjemme- og leggetid

Stort sett alle fosterforeldre forteller at de, alt etter alderen på barnet eller ungdommen de bor med, har faste regler for når barnet eller den unge skal være hjemme på kvelden. De aller fleste fosterforeldre har, som de unge også fortalte, en fast regel om at de unge skal si fra om hvor de er når de ikke er hjemme. En fosterforelder til en gutt på 12 år forteller at gutten enten skal komme direkte hjem etter skole, eller ringe å fortelle hva han skal og hvor lenge han blir borte. Hun forklarer at det tok litt tid før gutten klarte å overholde disse regler da han fra tidligere ikke var vant med den type av kontroll. En fosterforelder til en tenåringsjente forklarer, som flere andre fosterforeldre også gjør, at de for det meste henter og bringer jenten når hun er på besøk hos venner. Fosterforeldrene forklarer at de både gjør dette på grunn av lange avstander i lokalområdet, og fordi de da har kontroll på når og hvordan ungdommen kommer seg hjem.

Fosterforeldrene forteller langt på vei om de samme regler om innetid og sengetid som de fleste av ungdommene også forteller om. For eksempel forteller en fosterforelder til en tenåringsgutt at de har faste rutiner på hverdager, hvor det er kveldstell på badet kl. 21.30, og deretter sengetid. På samme vis beskriver de fleste fosterforeldre faste rutiner og faste tidspunkter som fosterbarnet skal følge. Som noen av de unge også fortalte om, beskriver enkelte fosterforeldre at de krever at fosterbarnet gir dem lov til å se hvor de oppholder seg via Snap-kart. En fosterforelder til en jente på 14 år sier eksempelvis at jenten ikke får lov å skjule seg på snap-kartet, men skal ha funksjonen slått på når hun er ute.

6.5.2 Mobil og internett

Flere av fosterforeldrene beskriver, som mange av de unge også erfarte, at mobilbruk og skjermtid er et område med behov for grensesetting. En fast rutine i flere fosterhjem er at barnet eller ungdommen ikke får ha telefonen på rommet, når de legger seg for kvelden. Dette gjelder særlig de litt yngre tenåringer, mens ungdommer på 16, 17 og 18 år i større grad selv får lov å bestemme over deres telefoner. En av fosterforeldrene forklarer at grunnen til at fosterbarnet ikke får ha telefonen på rommet om natten, er at den forstyrr ungdommens nattesøvn. Fosterforelderen mener det er en helt vanlig regel for ungdommer i dag og de fleste foreldre hun kjenner, har samme regel hjemme hos dem. I hennes forståelse er dette altså en vanlig grensesetting, som ikke har å gjøre med at barnet bor i fosterhjem. Motsatt av dette, er det andre av fosterforeldrene som begrunner begrensningen av mobiltelefon og internett med at dette er nødvendig, fordi de unge ikke har fått regulert sin adferd da de bodde med sine biologiske foreldre. En fosterforelder fra et beredskapshjem sier:

Mange av dem har aldri blitt fulgt opp på hva de gjør på nett. Foreldrene har kanskje ikke hatt den evnen eller, av forskjellige årsaker ikke hatt noe kontroll på hva de gjør på skjerm og sånne her ting. Så når man da begynner å regulere det, så blir det mange ganger kjempetøft [...] det har nok vært det aller største problemet.

I dette fosterhjemmet stenges internettet av om natten, noe som flere andre fosterforeldre også gjør for å begrense barnas internettbruk. En fosterforelder til en eldre tenåring forteller at telefonen hjemme hos dem skal legges til ladning kl. 22 og nettet blir stengt på samme tidspunkt hver dag. Ungdommen har da en halvtime til å gjøre seg klar til seng. Fosterforelderen forklarer at ungdommen *ikke klarer å regulere bruken av mobilen*, og derfor finner han det nødvendig å begrense bruken av telefonen på kvelden og natten. En av de eldste ungdommene, som fosterforeldrene kontrollerer med regler om bruk av telefon, PC og internett, er 17 år. Fosterforelderen til gutten forteller at gutten ikke selv kunne regulere bruken av PC og telefon, da han gamet veldig mye, hvilket påvirket at gutten fikk fravær på skolen. Først prøvde de å stenge nettet på natten, så tok de pc'en ut av rommet til gutten, og til slutt besluttet de at telefonen skulle legges på stuen om natten. Fosterforelderen konkluderer med at etter disse tiltak ble tatt i bruk, kommer ungdommen på skolen og fikk mye mindre fravær enn tidligere, så *det funker*, som fosterforelderen konstaterer. Det er ikke vanlig ut fra intervjuene med både ungdommer og fosterforeldre å regulere en ungdom på 17 år så strengt som denne fosterforelderen beskriver. Fortellingen

om de unges grenseløse bruk av telefon og internett er en del av den tidligere omtalte beskrivelsen av fosterbarn som generelt er mer grenseløse enn andre barn. Oppfatningen som fosterforeldrene formidler er, som nevnt, at mange fosterbarn ikke tidligere i deres liv har lært å selv regulere seg, og at de derfor trenger flere grenser enn barn og unge som er blitt regulert av sine foreldre fra de var små. Det pedagogiske idealet blir dermed at fosterforeldrene må bruke grensesetting i form av regler for å hjelpe fosterbarna med å begrense deres «grenseløse» adferd. Å fjerne telefoner og datamaskiner, stenge internett og sette tidsbegrensinger på telefoner, nettbrett og datamaskiner er først og fremst en fysisk begrensning som ikke har som hensikt å lære de unge å selvregulere seg. Som sagt er denne typen oppdragelsesstrategi utbredt blant de fosterforeldre vi har intervjuet.

Graden av kontroll med de unges telefoner og internett varierer i omfang og fokus. Flere fosterforeldre forteller at de også begrenser tilgangen til telefon og internett overfor unge som et forebyggende tiltak, selv om de beskriver at fosterbarnet *ikke* har hatt vanskeligheter med å regulere bruken av telefon. En fosterforelder til en gutt på 13 år forteller:

[V]i har Iphone til alle, rett og slett fordi at da har jeg full kontroll fra min telefon på hvem som er på når og hvor lenge og alt sånt noe. Så vi har, de har grense på 3 timer hver dag. Og det er skjermfri tid helt automatisk på telefonen fra når klokka er åtte om kvelden til klokka er sju om morgenen.

Denne fosterforelderens beskriver at de er en familie med tydelige grenser og er *veldig opptatt av rutiner* som hun formulerer det. Det er helt nødvendig, ifølge fosterforelderens, da de er en stor familie, og hvis de ikke har faste rutiner på en rekke områder, ender det med å bli kaos. Som fosterforelderens sitert over, forteller flere fosterforeldre at de bruker en app hvor de kan kontrollere fosterbarnets mobilbruk. Flere fosterforeldre forteller også at de har koden til fosterbarnas telefoner så de kan sjekke hva de skriver til venner og se hva de unge søker på, på nett. En fosterforelder til en ungdom på 14 år forteller at barnevernstjenesten eksplisitt har bedt henne og mannen om å sjekke regelmessig hva ungdommen har søkt på, da ungdommen strever med å styre bruken av sin telefon og PC og før har søkt opp seksuell skadelig porno. De har derfor en regel om at fosterbarnet ikke får lov å slette loggen på pc og telefon, fordi de skal sjekke hvilke nettsteder fosterbarnet har besøkt.

En annen fosterforelder til en ungdom, som hun beskriver har både psykiske og sosiale utfordringer, forteller at de regelmessig sjekker ungdommens meldinger og hva ungdommen skriver til vennene sine. Fosterforelderens tilføyer at det kanskje ikke er tillat at de gjør dette, men at ungdommen ikke sier noe til det. De fosterforeldre som forteller at de kontrollerer fosterbarnas meldinger og hva de søker opp på nett, begrunner som nevnt dette med at fosterbarna er dårlig på selvregulering. Samtidig forklarer flere også at de gjerne vil vite hva fosterbarnet skriver til venner, så de kan fange opp både hvis de unge selv skriver dumme ting, eller fange opp hvis andre prøver å lure dem, for eksempel til å sende nakenbilder.

Enkelte fosterforeldre har en annen holdning til hvordan fosterbarna får lov å bruke internett og telefon, med færre faste regler. Som nevnt tidligere fortalte en fosterforelder at han tror på å gi ungdommen hjemme hos ham *frihet under ansvar*, og fosterbarnets hans får

stort sett selv bestemme over telefonen sin, og bruken av internett. Som denne fosterforelderen beskriver det, er det ikke fordi hans fosterbarn har en mer «fornuftig» adferd enn det de andre fosterforeldre beskriver, men fordi fosterforelderen har en oppdragsmessig forståelse av at fosterbarnet har godt av å lære å regulere seg selv.

En fosterforelder fra et familiehjem forklarer at han også er liberal når det gjelder å begrense fosterbarnas bruk av telefon og nett. På spørsmål om den ungdommen som bor i fosterhjemmet for tiden kan ha telefonen på rommet sitt om natten, svarer fosterforelderen kortfattet: *Ja, selvfølgelig*. Så lenge ungdommen kommer seg opp om morgenen, er uthvilt og kommer seg på skolen, ser fosterforelderen ikke grunn til å blande seg i hvordan ungdommen bruker telefonen. Han understreker samtidig at han aldri kunne drømme om å ta telefonen fra ungdommen. En fosterforelder fra et beredskapshjem sier som den eneste, uten forbehold, at de ikke har lov å se i ungdommens telefon eller PC, uten ungdommens samtykke. Fosterforelderen mener at det kun er politiet som kan se i telefonen til de barn som bor i beredskapshjemmet uten samtykke, og kun hvis politiet mistenker at barnet har gjort noe ulovlig. Fosterforelderen forteller også at i forhold til sine egne barn hvor hun ikke trenger samtykke for å kontrollere deres telefon eller PC, er det mye mer vanskelig å følge opp hva et fosterbarn gjør på sin telefon eller nett.

Ut fra disse fortellinger fra fosterforeldre er det tydelig at de har veldig ulike forståelser og tolkninger av hvilke typer grensesetting og kontroll de i det hele tatt har lov å utøve overfor de barn som bor hos dem. De institusjonelle styringer de følger er likeledes divergerende, når noen oppfordres av barnevernet til å undersøke og kontrollere barnets telefon, mens andre følger en retningslinje hvor dette betraktes som ulovlig.

Debatten - og forvirringen - om hvilken grad av digital kontroll og overvåking en som foreldre kan og bør utsette barna sine for, begrenser seg naturligvis ikke til fosterbarn. En spørreundersøkelse fra 2018 som undersøkte digitalt foreldreskap viste at 23 prosent av foreldrene overvåket barna sine digitalt, med eksempelvis GPS-sporing (Elvestad et al., 2021). Barneombudet har tidligere uttalt at denne praksis kan ses som et brudd på barnekonvensjonen, hvor retten til privatliv står utvetydig (Dommerud, 2015). I NOU 2020:4:14 *Ny barnelov – Til barnets beste* (s.182) drøfter utvalget foreldres rett til å overvåke barns kommunikasjon, og konkluderer at foreldrene ikke skal lese barnets private kommunikasjon, med mindre det dreier seg om å beskytte barnet fra skade eller fare. (se også juridiske kommentarer i avsnitt 12.1.6).

6.5.3 Undersøkelse av rom og sekk

Som det kom frem i spørreskjemaundersøkelsen rettet mot fosterforeldre, og som mange unge også fortalte om, er det relativt vanlig at fosterforeldre undersøker rom og eiendeler til sine fosterbarn. Flere av fosterforeldrene beskriver at de regelmessig rydder i rommet og sakene til fosterbarnas deres, men uten å ha som formål å «ransake». Noen av de intervjuede fosterforeldrene har fosterbarn som enda er så små at det er naturlig at fosterforeldrene rydder rommet til barna og har kontroll på tingene deres, og andre

beskriver at de ser dette som en del av foreldrerollen, også selv om barna er ungdommer. En fosterforelder beskriver at hun tar hensyn sitt fosterbarns privatliv ved å gi beskjed i forkant, før hun rydder rommet til ungdommen hun er fostermamma til, slik at denne har mulighet til å ta bort ting som hun ikke ønsker at fostermamma skal se.

Andre fosterforeldre forteller at de har undersøkt rommet og sekken til ungdommer med det formål å finne ting som de ikke vil at ungdommen skal ha. En fosterforelder fra et forsterket kommunalt fosterhjem forteller at de mistenkte at en ungdom på 13 år hadde snus og at de derfor sjekket rommet mens ungdommen var på skolen. En annen fosterforelder forteller om en ungdom som tidligere hadde bodd på en barnevernsinstitusjon, og som mente at fosterforeldrene ikke hadde lov til å gå inn på rommet hans uten å spørre om lov. Fosterforelderen beskriver hvordan hun forklarte ungdommen at når man bor sammen med en familie, gjelder det andre regler enn på en barnevernsinstitusjon. Denne fosterforelderen viste altså eksplisitt til forskjellen på et fosterhjem og en institusjon, og så det som legitimt at fosterforeldre kan sjekke barnets private gjenstander uten samtykke fra ungdommen. En annen fosterforelder forklarer at han en gang følte seg nødt til å sjekke rommet til fosterbarnet sitt, fordi han mistenkte at fosterbarnet hadde rusmidler på rommet, men at han var usikker på om en slik ransaking egentlig var over grensen for hva som er lov å gjøre som fosterforeldre Han sier:

[A]Itså jussen her er egentlig ikke så enkel tror jeg, fordi det er jo inni hjemmet vårt i tillegg til... altså hvor går grensene for hva vi egentlig kan gjøre i vårt eget hjem?

Fosterforelderen forteller at den ene gangen han har sjekket rommet til ungdommen mener han at det var nødvendig, og det satte ham etterfølgende i bedre stand til å hjelpe ungdommen. Fosterforelderen tilføyer at han ellers aldri ville sjekke private eiendeler til et fosterbarn. Han sier at *integriteten til barna er så viktig [...] jeg banker på, og går inn*. Enkelte andre fosterforeldre forteller på liknende vis at de ikke ville undersøke rom eller eiendeler til ungdommer, med mindre det var snakk om veldig alvorlige situasjoner som involverer kriminelle handlinger. Noen få fosterforeldre forteller, som det også kom frem i fortellingene om hvordan noen fosterforeldre sjekker mobilen og PC-en til ungdommer, at de regelmessig undersøker rommet til de barn de er fosterforeldre for. De sjekker altså de unges eiendeler med det formål å få kunnskap om ungdommens privatliv, for eksempel om de har snus på rommet. Fosterforeldrene har altså ulike argumenter for hvorfor de sjekker, eller ikke sjekker, fosterbarnas private eiendeler, og det er også tydelig ut fra intervjumaterialet at de har ulike tolkninger av hva som er egentlig er lov, juridisk sett (se også juridiske kommentarer i avsnitt 12.1.7).

6.5.4 Fastholding og opphold på rom

Noen av fosterforeldrene forteller om hvordan de av og til må begrense barna fysisk, som en del av det å gi omsorg, særlig når fosterbarna er helt små. Eksempler som gis er små barn som må holde i hånd når de går langs veien, selv om de ikke har lyst, barn som bæres i seng selv om barnet gjør motstand, eller barn som må få pusset tennene, selv om det huler og ikke vil.

En fosterforelder til et barn på rundt 10 år forteller at hun fastholder barnet mot barnets vilje i situasjoner hvor barnet blir veldig redd og sint. Fosterforelderens forklarer at noen ganger klarer barnet ikke å kontrollere sine følelser og seg selv. Det kan være situasjoner hvor barnet blir sint og prøver å skade seg selv eller andre. Fosterforelderens beskriver hvordan de i sådanne situasjoner fører barnet inn på rommet, *ikke med makt*, som fosterforelderens uttrykker det, men *veldig styrende*. Da blir fosterforelderens på rommet sammen med barnet til ting har roet seg. Denne fosterforelderens beskriver hvordan barnet trenger noen som setter fysiske grenser og holder om det, når barnet ikke klarer å sette grenser for seg selv. Tidligere måtte fosterforeldrene fastholde barnet så ofte som en gang i uken, mens nå er det kanskje fire ganger i året. Fosterforelderens opplever fastholdingen av barnet som en omsorgsfull handling som hjelper med å ro ned barnet. Samtidig forteller fosterforelderens at hun opplever det som en belastning å begrense et barn fysisk. Det gir en følelse av ubehag. Fosterforelderens forteller at de alltid har involvert og drøftet med deres veileder fra Bufetat hvordan, og i hvilke situasjoner, de har fastholdt barnet. Flere fosterforeldre forteller om liknende situasjoner hvor de har fastholdt et barn som utagerer eller ødelegger ting, og at de opplever at det å holde barnet fast har hjulpet barnet til å roe seg ned. Som det kommer frem her, er det ikke uvanlig at fosterforeldre fastholder et barn når fosterforeldrene opplever at barnet ikke kan regulere seg selv. Fosterforeldrene beskriver altså hvordan de bruker tvang som et pedagogisk redskap hvor formålet er å få barnet til å falle til ro og bli trygg, eller hindre skade. En fosterforelder forteller omvendt at han aldri har holdt fast barnet han er fosterforelder for, selv om barnet har vært *aggressiv eller utagerende eller ødelegger ting eller knuser ting*, som fosterforelderens uttrykker det. Denne fosterforelderens lar barnet uttrykke sitt sinne og frustrasjon uten at han begrenser barnet fysisk, noe som fosterforelderens opplever som en bra løsning i deres situasjon.

Andre fosterforeldre forteller at de kort har holdt fast hendene til et barn fordi barnet har prøvd å slå dem, men at de raskt har sluppet deres grep. En fosterforelder forteller også at hun noen ganger er blitt så sint på et barn fordi barnet ikke hørte etter eller snakket veldig stygt til henne, at hun har tatt barnet i armen og ført barnet inn på barnets rom. Fosterforelderens forteller at dette er skjedd sjeldent, og hun prøver generelt å *underkommunisere følelser*, som hun uttrykker det, men noen ganger mener hun at det er nødvendig å vise barnet at hun også kan bli sint. Fosterforelderens forklarer at barnet ofte blir blid og vennlig når hun har uttrykt sine følelser tydelig til barnet. Fosterforelderens oppsummerer med å si dette om å bruke tydelige følelsesuttrykk overfor barnet: *det bruker jeg ikke så veldig ofte, men jeg tror bare man trenger å bruke det litt av og til, så hun vet at der er det faktisk en grense*. Ingen av de fosterforeldrene som vi har snakket med beretter om husarrest eller tvungent opphold på rommet som en del av deres grensesetting overfor fosterbarna. Noen av fosterforeldrene forteller, som også noen av de unge fortalte, at de har bedt barnet om å gå på rommet for at roe seg ned i visse situasjoner, men at barnet fritt kunne forlate rommet hvis det ville.

6.6 Aggresjon og vold

Som nevnt forteller flere av fosterforeldrene at barnet eller den unge kan bli sint og skrike til dem, men noen av fosterforeldrene har også opplevd fosterbarn som er veldig aggressive eller direkte voldelig mot dem (som det også kom frem i spørreundersøkelsen).

En fosterforelder forteller at gutten på 12 år som hun er fosterforelder for *slår i dører, banker i vegger, kaster ting på rommet sitt vegg imellom*. Hun forklarer at han har ødelagt mye, men tilføyer at det er ikke med vilje han gjør det, men han mister rett og slett kontrollen når han blir sint. Fosterforelderens beskriver at gutten har vært i flere ulike fosterhjem og har hatt en traumatisk oppvekst. Fosterforelderens mener at gutten bruker aggresjon som en forsvarsmekanisme. Når han blir sint og aggressiv, har han lært at voksne trekker seg unna. Gutten er ikke voldelig mot fosterforeldrene, men han skriker ofte voldsomme ting til dem, som for eksempel at han håper de kjører seg i hjel og at fostermammaen er en helvetes hore. Noen få av de 16 fosterforeldre forteller hvordan de er blitt truet med luftpistoler, hammer, kniver og sakser, og enkelte forteller om at de er blitt utsatt for direkte vold og angrepet med kniv, og har vært nødt til å kjempe med et fosterbarn som prøvde å skade dem. De fleste fosterforeldre som er blitt slått, forteller i intervjuet at dette kun har skjedd enkelte ganger, mens noen få fosterforeldre forteller at de blir slått eller voldsomt dyttet av større barn (men ikke tenåringer) relativt ofte. Det er på en måte en del av deres hverdag. To ulike fosterforeldre beskriver hvordan de er blitt angrepet av en ungdom med en kniv. Den ene fosterforelderens forteller dette:

INT: [H]va vil du si, er det noe av det voldsomste du har opplevd mens du var ...

Fosterforelder: [...] Da er vi tilbake til det her barnet som hadde ADHD som da gikk berserk på nytt igjen, og kastet, raserte rommet atter en gang og kastet, og ble besatt på å skulle drepe meg. Han visste hvor knivene var på kjøkkenet og han sprang mot og skulle forbi meg, for at han skulle på kjøkkenet og hente kniv. Og da brukte jo jeg all makt for å hindre han i å nå kjøkkenet. Og han kastet metallboks, [...] og så traff han meg med en sånn metallboks på hånda, lissom tommelen da. Sånn at jeg måtte jo også da til legevakta og på røntgen da for å sjekke at ikke det var brukket. Men det som var traumatisk da, for meg i den situasjonen, det var jo det at han ble så besatt på å skulle drepe meg. Og jeg var jo alene hjemme da, mannen min var på jobb og det var ingen andre i huset. Sånn at, og jeg er ganske bevisst på at hadde han klart og kommet forbi meg og kommet på kjøkkenet og tatt en kniv, så hadde han, jeg tror ikke at han hadde ment å drepe meg, men han var så sint og han var helt låst, [...] han hadde garantert kastet kniver mot meg. [...]

Denne fosterforelderens opplevde altså at hun var nødt til å bruke fysisk makt i nødverge.

En annen fosterforelder forteller om en likende situasjon. Kort etter at et fosterbarn flyttet inn i deres hjem, måtte de fastholde ham fordi *han gikk amok på kjøkkenet og begynte å true med å finne kniv og sånne ting*, som fosterforelderens beskriver det. Fosterforelderens forklarer at de ikke var blitt ordentlig kjent med gutten, og de var redd for at han skulle

skade seg selv eller andre. Fosterforelderen opplever ikke at det var et overgrep å holde fast gutten, fordi adferden hans var så aggressiv. I slike tilfeller er det snakk om at fysisk tvang brukes som nødverge. De av fosterforeldrene som har erfaringer med utagerende eller aggressive barn, beskriver ikke overraskende at det kan være en stor belastning i rollen som fosterforelder å bo sammen med barn med slike utfordringer over en lengre periode.

Stort sett alle fosterforeldre som forteller at de har fastholdt et barn, forteller også at de har sagt fra til deres veileder fra barnevernet om den spesifikke situasjon. I alle tilfeller er dette blitt gjort muntlig i en samtale med veilederen deres. Ingen forteller at de har måttet skrive ned informasjon om situasjonen i et dokument eller i et skjema. Dette indikerer, som det også kommer frem i andre deler av det empiriske materiale, at det ikke finnes rutiner som sikrer at bruken av tvang i fosterhjem registreres systematisk.

I det følgende viser vi fosterforeldrenes erfaring med opplæringen og støtten de får som fosterforeldre. Deretter redegjør vi for fosterforeldrenes erfaring med tilsynsordningen.

6.7 Opplæring, veiledning og støtte

Stort sett alle fosterforeldre forteller, som også spørreskjemaundersøkelsen viste, at de har vært på PRIDE-kurs før de ble fosterforeldre. En fosterforelder som ikke har gjennomført PRIDE-kurset forklarer at han for mange år siden mer eller mindre tilfeldig ble fosterforeldre og at det den gang ikke var et krav at man som ny fosterforelder måtte gjennomføre kurs. To andre fosterforeldre forklarer at de har vært på andre grunnleggende kurs som kan sammenlignes med PRIDE.

Fosterforeldrene forteller stort sett samstemmig at på PRIDE-kurset (eller de andre grunnkursene) lærte de om hva fosterforeldrerollen inneholder og hvordan man tar imot et barn som flytter i fosterhjem. Mange beskriver at fokus på kurset var på hvordan man som fosterforeldre bygger opp en relasjon og tilknytning til fosterbarnet som ofte har opplevd omsorgssvikt på en eller annen måte. Samtidig fremhever flere av fosterforeldrene at PRIDE-kurset også lærte dem mye om dem selv som personer. En fosterforelder sier:

Det er et fryktelig viktig kurs og du lærer mye om deg selv og egne grenser [...] [D]u lærer om egne ting du kanskje ikke mestrer helt. Altså du dykker jo ned i ditt eget liv, og det tror jeg, det tror jeg er fryktelig viktig, så det er et veldig bra kurs.

Mange av de andre fosterforeldre gir på samme måte uttrykk for positive erfaringer med PRIDE-kurset. De beskriver PRIDE-kurset som *intenst og omfattende*, der de virkelig blir tvunget til å reflektere over hvordan de reagerer i ulike situasjoner og hvilket syn de har på oppdragelse. En fosterforelder formulerer at *man vrenger sjela* når man er på PRIDE-kurset. PRIDE-kurset blir altså generelt beskrevet som en opplæring som har gitt fosterforeldrene et godt fundament til å bli fosterforeldre. Dette stemmer godt overens med en evaluering av PRIDE-kurset fra 2014, som konkluderer med at *PRIDE grunnopplæring fungerer etter*

hensikten og oppleves overordnet som meningsfylt og nyttig av fosterforeldre (Stefansen & Hansen, 2014, s. 18).

Noen av fosterforeldrene nevner også andre kurs de har vært på, som 'Circle of Security' (COS) og 'Kurs i belastningsmestring' (KIB). Fosterforeldre som har vært på disse, uttrykker også stor tilfredshet med innholdet og utbyttet av opplæringen. En fosterforelder forteller dette om sine erfaringer med COS:

[D]et du lærer på COS-kurs er så elementært viktig for et barn, at det syns jeg alle foreldre bør ha før dem får barn. Etter at jeg gikk på COS kurs så skjønnte jeg hvorfor barnet mitt gjorde som det gjorde.

Som det tydelig kommer til uttrykk her, så er alle fosterforeldre fornøyet med de ulike kurs i har vært på. Samtidig er det flere som forteller at det tidligere var flere kurs tilgjengelig for dem som fosterforeldre. De sier at det i årene opp til korona pandemien og særlig under pandemien, har vært begrensede muligheter for å delta på kurs, noe som flere påpeker er en uheldig utvikling.

Ingen av fosterforeldrene har vært på kurs som spesifikt handler om tvang eller grensesetting i fosterhjem. Noen av fosterforeldrene forteller at grensesetting har vært et tema på andre kurs, men mest som et sekundært tema. På spørsmål om hvilken informasjon fosterforeldre har fått om grensesetting og tvang fra barnevernet svarer de fleste at de ikke har fått spesifikk informasjon om grensesetting og tvang i den tiden de har vært fosterforeldre. En fosterforelder fra et beredskapshjem forteller at de har spurt Bufetat om å få informasjon om hva de skal gjøre i en situasjon hvor de blir nødt til å fastholde et barn. Fosterforeldereren sier at han kunne tenke seg samme type opplæring som ansatte på barnevernsinstitusjoner får, hvor de lærer teknikker til å holde fast og håndtere situasjoner med aggressive ungdommer, men det har de aldri fått. Som denne fosterforelder gir et flertall av fosterforeldrene uttrykk for at de gjerne vil ha mer konkret informasjon om, og opplæring i, grensesetting og tvang. Flere fremhever at særlig da de var ferske fosterforeldre kunne de godt ha brukt informasjon og opplæring om særlig grensesetting. Andre fosterforeldre mener at gjennom den tiden de har vært fosterforeldre har de oppbygget ganske gode kompetanser på grensesetting, og de opplever ikke at de trenger mer opplæring om dette tema. Det er altså ut fra en kombinasjon av formell opplæring i form av kurs (som ikke primært omhandler grensesetting og tvang), og fosterforeldrenes egne erfaringer at de er kommet frem til hvilken type av grensesetting som fungerer for dem og det barnet de har ansvar for.

Når det gjelder veiledning og støtte fra henholdsvis kommunalt og statlig barnevern (Bufetat) har fosterforeldrene ulike erfaringer. Litt forenklet virker det til at fosterforeldre i statlige familiehjem opplever veiledningen og oppfølgingen som bedre enn fosterforeldre i kommunale fosterhjem. Dette kom også frem i spørreskjemaundersøkelsen rettet mot fosterforeldre. Alle fosterforeldre fra familiehjem forteller at de jevnlig har gruppeveiledning med andre fosterforeldre hvor de kan dele erfaringer, og alle uttrykker at de jevnt over er fornøyd med den veiledning og støtte de mottar fra Bufetat. Flere beskriver at de har

ukentlig kontakt med en veileder, og at de alltid kan ta kontakt for å få rådgiving. Fosterforeldre fra kommunale fosterhjem uttrykker i større grad negative erfaringer med veiledningen og støtten de mottar fra barnevernet. Selv om omtrent halvparten av fosterforeldrene fra kommunale fosterhjem beskriver deres oppfølging fra barnevernet som relativt bra, så gir flere klart uttrykk for at oppfølgingen fra barnevernet er ustabil og avhenger for mye av hvilken saksbehandler man har kontakt med. De forteller om saksbehandlere som ofte byttes ut, og at saksbehandlerne kan ha veldig ulike forståelser av situasjonen i fosterhjemmet og av barnets utfordringer. Det forårsaker at noen fosterforeldre opplever at de en periode får en bra og faglig sterk oppfølging fra barnevernet, mens de etter et saksbehandlerbytte kan oppleve oppfølgingen som faglig svak og relasjonen til saksbehandleren som dårlig. En fosterforelder fra et kommunalt fosterhjem sier at oppfølgingen fra barnevernet er *ekstremt personavhengig og det er en kjempe svakhet*. En annen fosterforelder beskriver det som *horribelt* at de har hatt 8 saksbehandlere fra barnevernet på 6 år. Fosterforelderens forklarer at hvis det ikke hadde vært for deres stabile familieveileder fra kommunen, så hadde de sluttet som fosterhjem for lenge siden. Denne fosterforelderens forteller også at hun ville ha ønsket at de var statlig fosterhjem, da hun opplever at oppfølgingen fra det kommunale barnevern er for dårlig og hun betrakter oppfølgingen fra Bufetat som mye mer stabil.

Forskjellen i oppfølgingen fra henholdsvis kommunale barnevernstjenester og Bufetat som fosterforeldre beskriver, kan langt på vei betraktes som en naturlig konsekvens av hvordan de to typer av fosterhjem er organisert. Statlige fosterhjem er i utgangspunktet spesialiserte fosterhjem som skal ivareta barn med behov for mer oppfølging enn det ordinære kommunale fosterhjem kan gi. Dermed er oppfølgingen av statlige fosterhjem også mer omfattende. Fosterforeldre i statlige fosterhjem er i utgangspunktet oppdragstakere frikjøpt 100% av Bufetat, mens fosterforeldre i ordinære kommunale fosterhjem i utgangspunktet har annet inntektsgivende arbeid ved siden av oppdraget som fosterforeldre. Da fosterforeldre i statlige fosterhjem dermed generelt er fosterforeldre for barn med større omsorgsbehov og har en større frikjøpsgrad som fosterforeldre enn fosterforeldre i kommunale fosterhjem, kan det også forventes at statlige fosterhjem mottar hyppigere og mer omfattende veiledning og støtte. Skillet mellom ordinære og spesialiserte fosterhjem blir imidlertid i flere av fortellingene til fosterforeldre fra kommunale fosterhjem utfordret. Noen fosterforeldre opplever at fosterbarnet som de bor med har behov for mer oppfølging enn det kommunale barnevernet kan gi, og at barnevernet ikke kan eller vil gi dem den støtten de opplever at de har behov for. Enkelte av fosterforeldrene mener at barnet de er fosterforeldre for ikke skulle være i et kommunalt fosterhjem uten ekstra tiltak, og at det var en feil fra barnevernets side at barnet ikke i utgangspunktet ble plassert i et spesialisert fosterhjem eller på institusjon. Disse fosterforeldre gir uttrykk for at de ikke alltid har de nødvendige kompetanser til å ivareta barnets behov. En fosterforelder forteller at hun føler at hun ble lurt av barnevernet da hun valgte å bli fostermamma til et barn som ble flyttet fra et annet fosterhjem. Hun forteller:

Jeg ble litt skuffet over barnevernet, jeg ble skuffet når, etter hvert som jeg opplevde dette barnet bo seg til og sånn så kommer det mye, mye, mye mer frem enn det, enn det som vi fikk vite, og i ettertid så har dem jo beklaget at de kanskje har pyntet litt på det. Altså at de ikke var helt ærlige

med oss. Fordi at det hastet med å få barnet inn en plass. Barnet burde egentlig bodd i et statlig familiehjem [...].

Fosterforeldre som gir uttrykk for at barnet de bor med har større omsorgsbehov enn et ordinært fosterhjem egentlig skulle kunne håndtere, beskriver også i større grad enn andre fosterforeldre en hverdag med konflikter. Relatert til dette gir de også uttrykk for at oppdraget som fosterforeldre er vanskeligere enn de hadde forventet. Ut fra intervjuene med fosterforeldre kan vi ikke konkludere med om disse fosterforeldre bruker mer grensesetting eller tvang i oppdragelsen av barnet enn andre fosterforeldre, men det er tydelig at de i større grad beskriver sin hverdag som fosterhjem som utfordrende.

6.8 Erfaringer med tilsynet

Noen få av fosterforeldrene opplever, uten forbehold, at tilsynet med barnet som bor i deres fosterhjem fungerer bra, og de mener også at fosterbarnet ville si fra til tilsynspersonen hvis barnet opplevde ubehagelige eller vanskelige ting.

Som det tydelig kom frem i intervjuene med ungdommer, og i spørreskjemaundersøkelsen til fosterforeldre, erfarer mange, både ungdommer og fosterforeldre, motsatt at tilsynet med fosterhjemmet ikke fungerer optimalt. I intervjuene med fosterforeldre ga mange uttrykk for det samme. Noen fosterforeldre forteller at de egentlig opplever besøket fra tilsynsperson som greit, men samtidig gir de uttrykk for at fire besøk av 2 timer per år ikke er nok til å bygge opp en bra og trygg relasjon mellom tilsynspersonen og barnet. En fosterforelder til en tenåringsgutt forteller at det mest er dem som gir opplysninger til tilsynspersonen, og at gutten ikke forteller mye selv. Andre forteller at tilsynspersonen kommer på besøk og tar fosterbarnet med på en kjøretur, eller på kafe, men at de opplever at barnet aldri får en trygg relasjon til tilsynspersonen da de møtes såpass sjeldent.

Andre fosterforeldre forteller at de grunnleggende er skeptiske til tilsynsordningen. En fosterforelder til et mindre barn forteller at tilsynspersonen fra fosterhjems kommunen kommer på besøk fire ganger i året. Tilsynspersonen setter seg ned med barnet en times tid, drikker en kopp kaffe og drar igjen. Fosterforelderens gir tydelig uttrykk for at hun ikke tror at tilsynspersoner generelt ville kunne avdekke avvik i et fosterhjem, da det ikke er krav til at tilsynspersonen skal ha erfaring fra feltet, eller en relevant fagbakgrunn. Fosterforelderens tilføyer dog, at en tilsynsperson kanskje vil fange opp veldig alvorlige og grove avvik, men at tilsynspersonen egentlig ikke vet hva han skal se etter, da personen ikke har kunnskap om barn som mistrives. Fosterforelderens betrakter mest tilsynspersonen som en *besøksvenn*, som hun formulerer det, ikke en myndighetsperson som gjennomfører en kontroll. Fosterforelderens understreker at den tilsynsperson som fører tilsyn med barnet som bor hos dem er hyggelig, men sier at: *jeg bare tenker at det er mye bortkastet bruk av både tid og ressurser på noe jeg ikke tror fanger opp noe særlig allikevel*. Fosterforelderens forteller også at den tilsynsperson som har tilsyn med deres fosterbarn også har tilsyn med de fleste andre fosterbarn i kommunen. En annen fosterforelder, fra et familiehjem, forteller at hun også opplever at tilsynsordningen ikke fungerer etter hensikten. Hun påpeker, som mange av de

unge vi har intervjuet også fremhever, at barn som bor i fosterhjem ofte er *redde for voksne*, som hun formulerer det. Hun tilføyer at det er nok voksne som stiller opp for disse barna og kan ta dem med på McDonalds. Med andre ord, gir denne fosterforelderen uttrykk for, som fosterforelderen over, at tilsynspersonen mest er en besøksvenn, og at tilsynsordningen ikke er organisert på en måte som vil gjøre det mulig å avdekke om et fosterbarn mistrives. Flere andre fosterforeldre vi har intervjuet, gir uttrykk for en liknende erfaring med tilsynsordningen som disse to fosterforeldre gir uttrykk for.

En sentral forskjell på de fosterforeldrene som mener at tilsynsordningen fungerer bra og de fosterforeldrene som er mer skeptiske, er at de positive fosterforeldrene forteller at deres fosterbarn har hatt den samme tilsynsperson over en lengre periode, ofte mange år. Flere av de skeptiske fosterforeldrene forteller motsatt at deres fosterbarn hyppig får byttet ut deres tilsynsperson, hvilket forårsaker at relasjonen mellom barnet og tilsynspersonen blir utrygg. I forlengelse av dette forteller mange fosterforeldre at de klart opplever at relasjonen mellom barnet og tilsynspersonen i stor grad er personavhengig. Flere forteller, som også noen av de unge ga uttrykk for, at barnet kan ha flere tilsynspersoner på rad som de opplever at barnet ikke liker, og ikke har lyst å snakke med. Når barnet da får en ny tilsynsperson som barnet liker og blir trygg på, gir barnet uttrykk for at det gjerne vil møtes med tilsynspersonen og snakke med denne. En fosterforelder, hvor fosterbarnet har hatt fire ulike tilsynspersoner på to år, forteller dette:

[D]et er helt ekstremt, [...] hun første som vi hadde var en nydelig dame, men som ble syk og så fikk hun vikar, og så kom hun tilbake igjen [...] men så gikk hun av med pensjon. Og så fikk vi en ny en som, ja vi måtte bare si at altså jenta vår var så redd når hun var der, det fungerte overhodet ikke, så vi måtte få en fjerde da. Så fire inne i bildet og nå fungerer det [bedre]. Hun var livredd [for at] vi skulle bli borte, redd for at [...] at disse tilsynsførerne skulle komme og ta henne vekk.

Enkelte av fosterforeldrene forteller at de også opplever at barnet er redd for å snakke med tilsynspersonen fordi de er redd for at de må flytte fra fosterhjemmet. Fosterforeldrene forklarer at barnet ikke forstår hvorfor det kommer en person og stiller en masse spørsmål om hvordan de har det i fosterhjemmet, og sier til dem at de trygt kan si fra hvis de opplever ubehagelige ting. Dette viser hvordan barn som er ekstremt utrygge på voksne, lett kan misforstå tilsynspersonens funksjon.

Noen fosterforeldre forteller at det i perioder ikke er blitt gjennomført de lovpålagte tilsyn med de barn og unge som bor i deres hjem. En fosterforelder fra et beredskapshjem forteller, lettere oppgitt, at i en periode på flere år fikk de ikke noen tilsynsbesøk i hjemmet, som fosterbarna ellers hadde rettslig krav på. Det at tilsynsbesøkene er så ustabile gjør at fosterforelderen opplever at tilsynsordningen ikke fungerer, og han tilføyer: *det er jo en rettighet barna har, å ha en tilsynsfører som følger dem opp og sørger for at dem har det bra her*. En annen fosterforelder forteller at deres fosterbarn ikke har fått tildelt en tilsynsperson etter barnet flyttet inn hos dem, og at det i praksis er saksbehandleren fra barnevernet som gjennomfører tilsynet med barnet, når denne er på besøk.

Fortellingene fra fosterforeldre utdyper på flere punkter svarene fosterforeldre ga i spørreskjemaundersøkelsen, og supplerer fortellingene til de unge. Et mindretall av fosterforeldrene opplever at tilsynet fungerer bra med hensyn til å avdekke hvordan barn og unge som bor i fosterhjem har det. Over halvparten av fosterforeldrene gir midlertidig uttrykk for at tilsynet i mindre eller større grad ikke fungerer etter hensikten. Det er innlysende problematisk når barnet ikke får tilsyn i lengre perioder, og det er overraskende at både flere unge og fosterforeldre forteller at de ikke får besøk av tilsynspersoner i det hele tatt. Siden det er flere som beretter om dette, fremstår det ikke som enkelttilfeller, men som et mer omfattende fenomen. Fosterforeldrene som forteller om dette, kan ikke gi et klart svar på hvorfor det ikke blir gjennomført tilsyn som det skal i fosterhjemmet. Flere nevner at kanskje har barnevernet glemt å ansette en tilsynsperson.

6.9 Oppsummering av kapittelets funn

Oppsummerende har fosterforeldre veldig forskjellige erfaringer med rollen som fosterforeldre og med behovet for grensetting og tvang. Mange av fosterforeldrene beskriver at fosterbarna når de blir plassert i hjemmet på ulike måter er utrygge, sinte, traumatiserte eller generelt «grenseløse», fordi de er vokst opp i hjem hvor de ikke har lært nødvendige sosiale ferdigheter. I intervju materialet er det, lettere forenklet, to fortellinger om hvilke oppdragsstrategier fosterforeldrene benytter for å håndtere denne sårbarhet eller «mangel på grenser». De fleste beskriver at fosterbarn, i høyere grad enn andre barn, trenger veldig tydelige regler og fastlagte rutiner som kan hjelpe barnet med å navigere på en bra måte i sosiale situasjoner. Denne forståelse av at fosterbarn trenger mer tydelig grensesetting enn andre barn, samsvarer med fosterbarnas inntrykk av at fosterforeldre ofte er «strengere» enn andre foreldre, som flere av de unge gir uttrykk for i intervjuene med fosterbarnene. Enkelte av fosterforeldrene har imidlertid en annen oppdragsstrategi og mener motsatt at man skal være forsiktig med å oppstille for mange og for rigide regler overfor unge som har hatt en utrygg oppvekst, da de unge først og fremst har bruk for å bli møtt med tillit og stabile og forutsigbare voksne i deres hverdag, ikke nødvendigvis mange regler og altfor faste rutiner. Ved å korrigere barnets eller ungdommens adferd for mye risikerer man å skape mer motstand og utrygghet, ifølge disse fosterforeldrene.

En desidert autoritær oppdragsstil - som er å finne i noen av fortellingene til de unge - ses ikke i fosterforeldrenes beskrivelse av egne oppdragsmetoder, men det er tydelig at oppdragsstilen er mer eller mindre dialogbasert.

Enkelte fosterforeldre forteller at de har fastholdt barn og unge i nødverge fordi de har vært utsatt for angrep av fosterbarnet. Ser man bort fra slike ekstreme tilfeller, er en av de mest vanlige typer av grensesetting, som fosterforeldrene beskriver, kontroll av fosterbarnas bruk av telefonen og internett. Relativt mange av fosterforeldrene har også funnet det nødvendig å undersøke fosterbarnets rom og eiendeler. Det er tydelig at fosterforeldrene baserer sine vurderinger av hva som er god grensesetting både på deres personlige verdier og syn på hva god oppdragsmetode innebærer, samt på en oppfattelse av hva barnet har behov for. Det kommer dessuten frem at fosterforeldrene har ulike forståelser hva som er lov eller ikke lov, mer formelt sett. For eksempel gir noen fosterforeldre uttrykk for at de har plikt til å

undersøke barnas telefon eller pc for å passe på dem, mens en annen fosterforelder beskriver det som direkte ulovlig å undersøke fosterbarnets telefon og pc uten samtykke. Det er altså manglende konsensus ikke bare om hva som er «god barneoppdragelse», men også om hvilke formelle retningslinjer (faglige og juridiske) fosterforeldre skal forholde seg til når det gjelder grensesetting og tvang. Fosterforeldrene uttrykker generelt at de er fornøyde med den grunnopplæring (hovedsakelig PRIDE-kurset) de har mottatt. Samtidig har ingen av fosterforeldrene fått spesifikk opplæring om grensesetting og tvang, og flere uttrykker at de gjerne ville ha hatt denne typen opplæring, særlig da de var ferske fosterforeldre. Det kommer tydelig frem at fosterforeldre som får veiledning av Bufetat i høyere grad enn fosterforeldre fra kommunale fosterhjem, opplever å få dekket behovet for veiledning og støtte i spesifikke situasjoner som krever spesialisert kompetanse. I likhet med det som kommer frem i spørreskjemaundersøkelsen og i intervjuene med unge som bor eller har bodd i fosterhjem, gir flere av fosterforeldrene også uttrykk for i intervjuet at tilsynssystemet etter deres erfaring ikke fungerer optimalt, og enkelte beretter at de over lengre perioder slett ikke har hatt de lovpålagte tilsynsbesøk i fosterhjemmet. De som har gode erfaringer med tilsynsordningen, er de som har hatt stabile tilsynspersoner som har kjent barnet over tid og har klart å oppbygge en relasjon.

7 Ansatte i barnevernet - erfaringer

7.1 vurderinger av grensesetting og tvang

I dette kapitlet presenterer vi hvordan ansatte i barnevernstjenesten forholder seg til og vurderer tematikken «grensesetting og tvang». Denne delundersøkelsen bygger på kvalitative intervju av 14 ansatte i barnevernet.

Det kommunale barnevernet er tillagt svært mange oppgaver, og har et stort ansvarsområde. Bufdir utgav i 2022 rapporten «Turnover i barnevernet – hvorfor slutter så mange» (Bufdir, 2020). Ifølge rapporten er den viktigste årsaken til høyt turnover: For høyt arbeidspress, at arbeidet i seg selv er for psykisk belastende og for lav lønn i forhold til ansvar og arbeidsbelastning. Vi skal ikke her gå nærmere inn på rapportens innhold, men det er nødvendig å sette noe av de svarene som barnevernsarbeiderne gir i denne delundersøkelsen i litt større kontekst. Når det gjelder oppgaver som den kommunale barnevernstjenesten har i forhold til fosterhjem, er oppgavene omfattende, og dermed også tid- og ressurskrevende. Barnevernstjenesten i kommunen skal, som beskrevet i innledningskapitlet, besøke fosterhjemmet så ofte som det er behov for, og minimum fire ganger i året. Målet med besøkene er forsvarlig oppfølging og kontroll av barnets situasjon i fosterhjemmet. Eksempler på situasjoner der det kan være behov for mere enn de fire minimumsbesøk kan være ved start på ny skole, i ungdomstiden, ved endringer i barnevernssaken, ved forberedelse til ettervern eller i perioder hvor det oppstår spesielle problemer (Barne likestillings og inkluderingsdepartementet, 2010). Flere av de ansatte i barnevernstjenesten mente imidlertid det ikke er nok fokus på veiledning og oppfølging i fosterhjem. En av disse uttrykte sin frustrasjon slik:

... som jeg synes det er en negativ utvikling for den her tjenesten, er at det er mye fokus på saksbehandlingen og mindre på det som handler om veiledning og oppfølging i fosterhjem. Det er en uheldig utvikling dersom du møter en person i 10 minutter så kan du skrive i en time etterpå. Det er dårlig bruk av tid. Så det handler litt om den her effektiviseringen, for det vi er, hovedjobben vår handler jo om å sørge for at barn skal ha det best mulig i oppveksten sin. Ikke skrive om hvordan barnet har det i oppveksten sin.

7.2 Tvang og grensesetting – tvetydige begreper på samme dimensjon?

De intervjuede barnevernsansatte har en tydelig oppfatning av at det finnes svært få tilfeller av barn og unge som blir utsatt for tvang i fosterhjem. Bare noen få barnevernsarbeidere har opplevd at det har vært utført tvang i betydningen at det har ført til konsekvenser for barn og fosterforeldre, f.eks. ved at barnet ble flyttet til et annet hjem. De barnevernsansatte som vi intervjuet, hadde problemer med å finne eksempler på «tvang» - noe som viser begrepets

tvetydighet og peker på at det ikke er et fagbegrep de bruker i arbeidet sitt. Grensesetting derimot opplevde barnevernsarbeiderne å ha et helt annet forhold til. Her kunne de fortelle om mange situasjoner der veiledning angående grensesetting var sentralt. De fleste mente at det var flytende overganger mellom de to begrepene. Selv om få hadde opplevd at det ble utført problematisk tvang, hadde noen av barnevernsarbeiderne eksempler der fosterforeldre hadde ringt for å fortelle at de kanskje hadde gått for langt i forhold til sanksjoner overfor fosterbarnet. Fosterforeldrene ønsket å drøfte situasjoner som de hadde opplevd, og få hjelp og veiledning til hvordan de skulle håndtere lignende situasjoner. Alle disse forholdene lot seg «løse» med hjelp av ekstra veiledning og oppfølging både av fosterbarnet og fosterforeldre.

Oppfattelsen av forholdet «grensesetting – tvang» er, som beskrevet i foregående kapiteler, avhengig av konteksten og den subjektive forståelsen. Mange av de eksemplene som de ansatte trakk fram, og som utfordret «tvangsbegrepet» var; *leggetider i skoleuken, og utetider i helgene*. Det handlet videre bl.a. om *deltakelse på fester, bruk av data, samt delansvar for arbeid som måtte gjøres i husholdet*. I barnevernsarbeidernes erfaring kan fosterbarna oppleve reguleringer av dette som tvang, mens fosterforeldre mener dette er grensesetting. Dette var ifølge barnevernsarbeiderne klassiske problemstillinger. En av dem sa det slik: «Vi får ofte henvendelser fra ungdommene om at de synes fosterforeldrene er for strenge – de blir nektet å gjøre ting som de mener de burde få lov til.»

En annen uttrykte det slik:

dersom man skal tenke normalitet, så tenker jeg at mine barn dem er tvunget til en del ting fordi dem er barn og lever i den kulturen de lever i, de lever under det regelsett vi lever. Det er masse de ikke får lov til som de gjerne har lyst til – grensesnittet der ja, hva er tvang og ikke tvang, det kan man jo diskutere tenker jeg.

Det er interessant at barnevernsarbeideren i dette utsagnet legger «normalitet» og sin egen barneoppdragelse overfor egne barn til grunn for sin tilnærming til fosterhjemsarbeidet. Forskjellen på grensesetting og tvang defineres ikke ut fra faglige begreper, men snarere personlig intuisjon. De fleste barnevernsarbeiderne reflekterer på liknende vis over tvangens tvetydighet i intervjuene, og det er på den måten tydelig at deres oppfattelse er preget av at det ikke er definert og regulert hva som regnes som tvang i en fosterhjemskontekst. Samtidig kan det tenkes at de barnevernsansattes diffuse forståelse av grensen mellom grensesetting og tvang også kan være relatert til manglende faglig kunnskap til temaet; i spørreundersøkelsen rettet mot ledere i barnevernet, som vi redegjør for i neste kapittel, gir nær hvert tredje uttrykk for at ansatte ikke har tilstrekkelig kunnskap om temaene grensesetting og tvang.

Samtidig speiler barnevernsarbeidernes anerkjennelse av barnets subjektive opplevelse av tvang, funnene i undersøkelsen av fosterbarns erfaringer; det som for ett barn kan oppleves som vanlig grensesetting, kan av andre barn oppleves som en voldsom inngripen i barnets integritet. Det at barn og ungdommer på den ene siden opplever at det utøves tvang, mens

ansatte i barnevernet og fosterforeldre definerer det som nødvendig «grensesetning», gjør fosterhjemsarbeidet svært utfordrende. En av de ansatte uttrykte det slik:

Man må jo føle seg litt fram, og man må vite hva ungen tåler. Altså det er veldig forskjellig hva disse ungene har med seg. Og noen kan oppleve det som tvang, det som andre unger ikke reagerer på i det hele tatt. [...] for det første handler det jo om opplevelsen til barnet, sant. Det gjør det jo, det tenker jeg er kjempeviktig. Kan jo ha et barn som opplever tvang, men når du går inn i det så er det mye mer nyansert, men følelsen deres er nå tvang, og da må du jobbe med det da.

Flere av barnevernsarbeiderne trekker fram utfordringen som mange fosterforeldre står i når de tar imot et barn eller ungdom. Noen fosterforeldre blir for «snille»- de tør ikke sette noen grenser, mens andre igjen kanskje setter for strenge grenser. Barnevernsarbeiderne påpeker (som også fosterforeldrene poengterte) at mange av de barna som kommer i fosterhjem kommer fra hjem der grenser i mange tilfeller har vært fraværende. Det oppleves derfor for barnet eller ungdommen at fosterforeldrene «tvinger» dem til ulike aktiviteter. Dette fører ofte til konflikter. Veiledning blir i disse tilfeller svært viktig.

7.3 Veiledning som «debrifing»

De ansatte i barnevernet trekker fram veiledning både av fosterforeldre og av barna som sentralt i deres oppfølging av familien. Dette er et krevende, men nødvendig arbeid. Krevende ved at det ofte kan være motstridende oppfatninger mellom fosterforeldre og barna om hvordan en skal løse situasjoner. Som sagt er det mange situasjoner der barn og unge opplever situasjonen som tvang, mens fosterforeldrene ikke gjør det. Barnevernsarbeiderne opplever at ved hjelp av veiledning så lar det meste av slike situasjoner seg løse. Imidlertid er denne form for intervensjoner tidkrevende, og barnevernsarbeiderne gir uttrykk for at de gjerne skulle hatt mere tid til å følge opp fosterhjemmet. Dessverre blir det slik at de opplever at de nesten ikke får tid. Barnevernsarbeiderne påpeker at veiledning knyttet til slike situasjoner ofte kommer i ettertid. Som en ansatt sa: «Vi snakker ikke så mye om det, det er mer sånn at det blir i ettertid. Som en debrifing». Ansatte i barnevernet erfarer slik sett at fosterforeldre tar kontakt dersom det har hendt noe som de ønsker å diskutere og få hjelp til. Det er sjelden et tema før noe har oppstått, eller før fosterforeldre har konkrete situasjoner de har spørsmål knyttet til. Veiledning knyttet til å håndtere vanskelige situasjoner i forhold til tvang og grensesetting blir derfor oftest gjennomført ved behov og etter konkrete situasjoner. Ansatte i barnevernet forsøker så godt det lar seg gjøre å imøtekomme fosterforeldre som tar kontakt med slike henvendelser. Samtidig er avstand til fosterhjemmet av betydning for hvordan ansatte i barnevernet har mulighet til å følge opp slike situasjoner når de oppstår. «... vi følger jo opp barn over hele landet vi da. Så det er litt avhengig av om det er i nærheten eller om det kommer til å ta litt tid å komme seg dit». Veiledning via telefon og digitale plattformer kan da være en løsning. Dette kommer imidlertid an på hvor alvorlig situasjonen er.

Enkelte trekker fram bruk av COS-kurs og «Trygg base», men sier at det hele begrenses i forhold til tidsressursen. Flere trekker for øvrig også fram betydningen av PRIDE-opplæringen som svært fundamental for at fosterforeldre skal kunne håndtere og stå i ulike situasjoner.

Imidlertid oppstår det situasjoner – selv om de er sjeldne- der hendelser mellom barn/ungdom og fosterforeldre gjør at en må flytte barnet. Veiledning strekker ikke til. Det er viktig å understreke at flytting fra et fosterhjem til et annet i sjeldne tilfeller handler om at det har vært utøvd tvang i ulike former, ifølge barnevernsarbeiderne.

7.4 Institusjonalisert tvang i barnevernssystemet

En annen side av tvang som noen barnevernsarbeidere trakk fram, er det at barna i sin rolle som fosterbarn er pålagt å gjøre visse ting fordi det er institusjonalisert i selve barnevernssystemet. Flere av barnevernsarbeiderne trakk fram situasjoner der barna ble tvunget til å gjøre noe de ikke ønsket. En av dem formulerte det slik:

Jeg bruker å si til barna at ingen kan tvinge deg til å snakke med noen du ikke vil. Synes det er et viktig prinsipp, samt at en viser ungdommen respekt.

Barnevernsarbeiderne i intervjuene trekker fram to institusjonaliserte forhold der dette bl.a. aktualiserer seg. For det første gjelder det i forhold til besøkene av tilsynsperson. Barnevernsarbeiderne informerer barn og ungdommen om tilsynspersonens rolle og oppgaver, men flere informerer også ungdommen om at de ikke behøver snakke med vedkommende dersom de ikke ønsker det. Ingen kan tvinges til å gjøre det, ifølge disse barnevernsansatte. Det andre forhold som trekkes fram er når barna blir pålagt å ha samvær med foreldrene - til tross for at de ikke ønsker det. Da er det staten som tvinger barna til samvær. Foreldrenes rett til samvær med sine barn er ifølge loven et krav som biologiske foreldre har. Noen barnevernsansatte pekte altså på at slike forhold kan anses som en form for tvang, hvis det er mot fosterbarnets vilje.

7.5 Tilsynsperson – til hvem sin nytte?

Barnevernsarbeidernes vurdering av tilsynspersonordningen kan på mange måter beskrives som ambivalent. Når det gjelder opplæringen av tilsynspersoner viser det seg at det er store forskjeller. Noen av de ansatte forteller om minimal tid og anledning til opplæring, mens andre beskriver at opplæringen er organisert inn i en egen avdeling, eller satt ut til private firma. Hovedinntrykket er likevel at den opplæring som blir gitt er tilfeldig. Noe av det som trekkes fram som vanskeligheter med oppfølgingen av tilsynspersoner er at de kan være spredt over hele landet (dersom fosterbarna ikke bor i omsorgskommunen), men også at barneverntjenesten ikke blir vurdert eller målt på hvordan tilsynspersonene arbeider eller på oppfølgingen. Barnevernsarbeiderne trekker også fram at tilsynspersoner over tid får god erfaring med tilsynsarbeidet, og at det er særdeles viktig å holde på kontinuiteten.

I det daglige arbeidet har barnevernsarbeiderne svært lite kontakt med tilsynspersonene. Tilsynspersonene sender sin rapport til den kommunale barneverntjenesten, barnevernsarbeiderne leser den, og dersom det skulle være noe som tilsynspersonen har bemerket blir det tatt kontakt. Som regel er det ikke det- og rapporten blir lagt i mappen til barnet. Barnevernsarbeiderne synes i all hovedsak at rapportene fra tilsynspersoner er dårlige. Dårlige i den betydning at de er lite konkrete, og har sjeldent forslag til hvordan arbeidet kan legges opp videre fra barneverntjenesten sin side. Selvfølgelig finnes det unntak, der tilsynspersonen er strukturert, viser til temaer som er blitt snakket om, samt hva som er kommet ut av samtalen. Alle Barnevernsarbeiderne uttrykker at de forsøker å være med tilsynspersonen på det første besøk, slik at de kan hjelpe til å etablere kontakt.

Barnevernsarbeiderne uttrykker også en usikkerhet med henblikk på hvilken rolle tilsynspersoner egentlig utgjør i det totale fosterhjemsarbeidet. På de fire besøk i året klarer tilsynspersonen ikke å oppnå tillit eller bygge gode relasjoner til barnet eller ungdommen, som barnevernsarbeiderne ser det. Et annet moment som trekkes frem, og som gjør dette med å bygge tillit vanskelig er at det blir mange personer som barna må forholde seg til – og dette blir en utfordring for barna og ungdommene. Det samme så vi i fortellingene til ungdommene. På mange måter blir tilsynsordningen et slags «skinn tiltak» som en av barnevernsarbeiderne uttrykte det. Det kom frem gjennom intervjuene at flere av de ansatte i barnevernet var av den oppfatning at statsforvalterne burde ha ansvaret for tilsynsordningen. De mente at det at den kommunale barneverntjenesten var tillagt dette ansvaret, ikke tilførte tilsynsperson-rollen den uavhengigheten som den burde ha.

7.6 Oppsummering av kapittelets funn

Oppsummert forteller de ansatte i barnevernet at de stort sett ikke hadde opplevd tilfeller med tvangsbruk i fosterhjem. I intervjuene er det imidlertid tydelig at barnevernsarbeiderne ikke opererer med en felles faglig forståelse av begrepet «tvang», eller av hvor grensen går mellom grensesetting og tvang. Forebygging av tvang er dermed heller ikke en del av barnevernsarbeidernes arbeid. Grensesetting er derimot et begrep de forholder seg til, og har erfaringer med. I barnevernsarbeidernes fremstilling opplever fosterbarn ofte fosterforeldre som «strenge», og regler som fosterforeldre ser som nødvendig grensesetting, kan føles som tvang for fosterbarn. Barnevernsarbeiderne beskriver at grensesetting er et tema i deres veiledning og oppfølging av fosterhjem, men at veiledningen som regel skjer i etterkant av at det har oppstått problematiske situasjoner, mer som debrifing enn forebygging. Barnevernsarbeiderne pekte også på at tvang også utøves av myndighetene, for eksempel når barn blir pålagt samvær med foreldrene mot barnas ønske, eller blir pålagt å snakke med tilsynspersonen. I evalueringen av tilsynsordningen fra 2018 ble det påpekt at barns begrensede mulighet til å ha innvirkning på antall tilsyn ikke er i tråd med barns rett til medvirkning (Kjellsaas et al., 2018). Det er derfor interessant at flere barnevernsansatte tilsynelatende søker å omgå systemets rigiditet ved å informere barna om at de ikke trenger å snakke med tilsynspersonen. En slik informasjon til barnet kan styrke barnets rett til medvirkning, men samtidig synes det også paradoksalt, fordi tilsynssystemet er helt avhengig av å hente informasjon fra barnet, for å fange opp tilfeller der barnet ikke får den omsorg det har krav på.

Tilsynsordningen har barnevernsarbeiderne en ambivalent holdning til. De vet lite om hvilken opplæring tilsynspersonene får, og selv gir de uttrykk for at de ikke har tid til å utøve opplæring. De stiller seg til disposisjon dersom tilsynspersoner etterspør råd og veiledning, men dette skjer i liten grad. Kvaliteten i tilsynsrapporten opplever de generelt som dårlig, og i all hovedsak beskriver de at rapporten arkiveres uten at innholdet påvirker det videre arbeidet. De ansatte i barnevernet påpeker generelt at de har for lite tid og for få ressurser og at de skulle ønske de kunne gi mer oppfølging i fosterhjem.

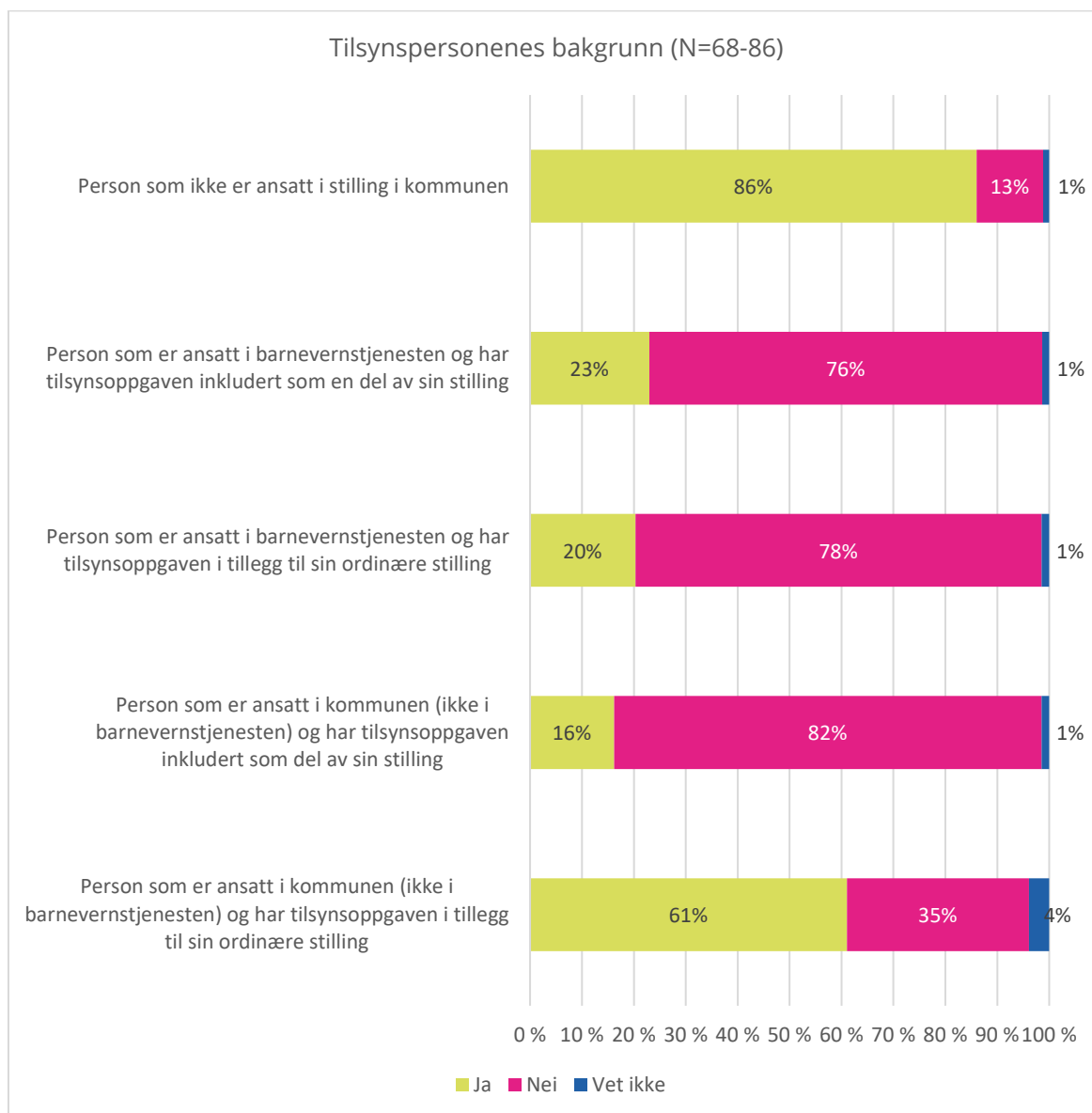
8 Spørreskjemaundersøkelse til ledere av barnevernstjenester

Dette kapitlet skal beskrive aspekter ved tilsyn og tilsynsfunksjonen i fosterhjem, sett med utgangspunkt i barnevernets forståelse som fosterhjemskommune (jf. BVL §9-10, og fosterhjemsforskriften §9), kartlagt gjennom en spørreskjemaundersøkelse rettet til ledere av barneverntjenesten i norske kommuner høsten 2022. Spørreskjemaet skulle kun besvares dersom tjenesten i løpet av siste 12 mnd. har hatt/har barn i fosterhjem i sin kommune eller i en av kommunene som dekkes av interkommunal barnevernstjeneste som kommunen er del av. Et av formålene med undersøkelsen har vært å få et bilde av hvilke forhold i fosterhjem som utløser behov for tilsyn, hvilke forhold som anses som en alvorlig mangel i omsorgen for fosterhjemsbarn, og om rutiner for f.eks. å informere fosterhjemsbarn om deres klagemuligheter. Det har også vært et formål å finne ut rutiner omkring rapportering av tilsynssaker videre til statsforvalteren, og hva terskelen er for at noe skal bli meldt videre. I tillegg til spørsmål om ulike sider ved tilsyn av fosterhjem, stilte vi i spørreskjemaet også noen spørsmål om opplæring og veiledning av fosterforeldre og ansatte i tjenesten når det gjelder grensesetting og tvang i fosterhjem. Spørsmålene om opplæring og veiledning vil blant annet kunne si oss noe om hvor systematisk tjenestene arbeider med disse temaene, blant egne ansatte så vel som overfor fosterforeldre.

8.1 Om tilsynspersoner og opplæring

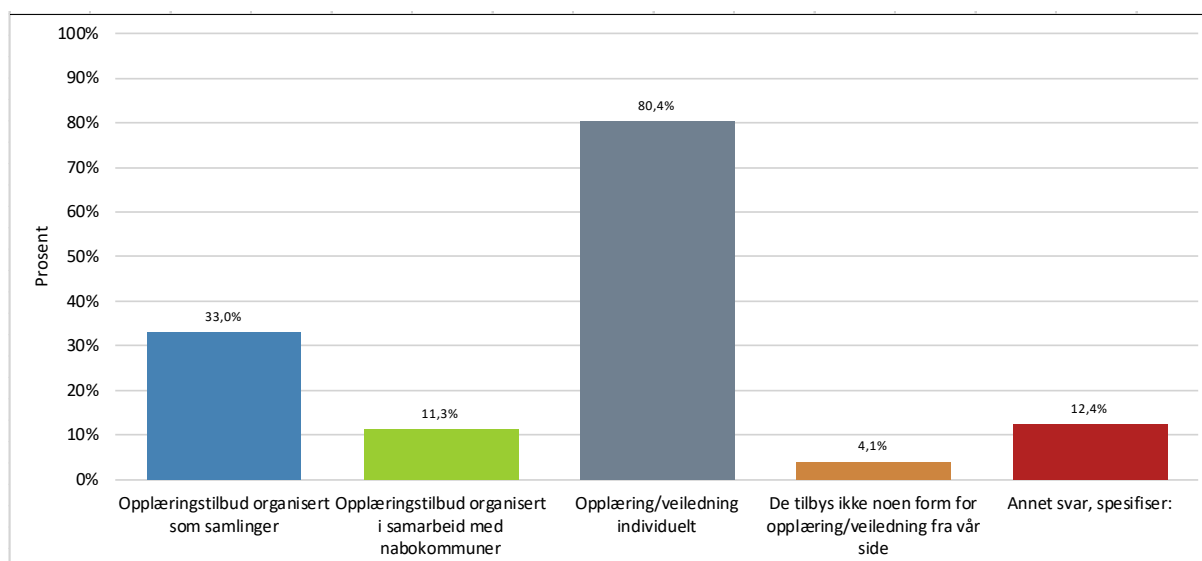
Det er, som beskrevet i innledningskapitlet, fosterhjemskommunens ansvar å oppnevne en tilsynsperson til hvert enkelt fosterhjemsbarn, men barnevernsloven dikterer ikke *hvordan* fosterhjemskommunen skal organisere tilsynsordningen. Vi stilte derfor lederne fra barnevernstjenestene spørsmål om ansettelsesforhold til tilsynspersonene i kommunen. Lederne fra barnevernstjenestene oppgir hyppigst at de har tilsynspersoner som ikke er ansatt i en stilling i kommunen (86 prosent). Dernest oppgis person som er ansatt i kommunen utenom barneverntjenesten og har tilsynsoppgaven i tillegg til sin ordinære stilling (61 prosent). Omkring hver fjerde-femte tjeneste svarer at de har tilsynsperson(er) som er ansatt i barneverntjenesten og har oppgaven inkludert som del av sin stilling (23 prosent) eller i tillegg til sin ordinære stilling (20 prosent).

Figur 11. Tilsynspersonenes bakgrunn. Prosent.



Fosterhjemskommunen har som sagt ansvar for opplæring og veiledning av tilsynspersonene. Vi presenterte i spørreskjemaet et spørsmål om hvilke opplæringstilbud som gis og fire ulike svaralternativer. Av disse oppgir barnevernslederne oftest (80 prosent av lederne) at tilsynspersonene tilbys individuell opplæring eller veiledning. En av tre oppgir at de har opplæringstilbud organisert som samlinger, og en av ti at de gir opplæringstilbud i samarbeid med andre kommuner. Veldig få, fire prosent, sier at det ikke tilbys opplæring eller veiledning til tilsynspersoner. Omkring hver tiende leder oppgir «Annet», og fikk mulighet til å utdype dette svaret. Flere oppgir at dette dreier seg om eksterne aktører (kjøp av tilsynstjeneste fra firma eller fra annen kommune) som også tar seg av opplæring, mens et par oppgir interkommunalt samarbeid, der de samarbeider om opplæringstilbud eller større kommuner sender tilbud til andre kommuner når de gjennomfører opplæringstilbud.

Figur 12. Tilbys tilsynspersonene noen av disse formene for opplæring/veiledning? (Flere kryss mulig) Prosent.



8.2 Om tilsyn og rapporter fra tilsyn

Som beskrevet i avsnitt 1.3 er tilsynsrapportene gitt en sentral rolle i tilsynsordningen. De beskrives i retningslinjene som viktig for både omsorgskommunens oppfølging, fosterhjemskommunens vurdering av om hjemmet oppfyller vilkårene for å være fosterhjem, samt dokumentasjon på at tilsynspersonene utfører oppgaven på en forsvarlig måte. På spørsmål om barneverntjenesten har en rutine eller system som kan fange opp om et tilsyn utføres eller rapport leveres, svarer 95 av 97 barnevernledere bekreftende. Det er altså to ledere som svarer nei på spørsmålet. (En sjekk viser at begge disse representerer små kommuner med under 1500 innbyggere. Svarene på et senere spørsmål indikerer imidlertid at disse ikke i mindre grad enn andre vil klare å fange opp dersom et tilsyn ikke utføres).

Vi presenterte en rekke påstander omkring tilsyn og rapportering fra tilsyn, hvor vi ba barnevernleder om å angi grad av enighet i de ulike påstandene. Det er som nevnt fosterhjemskommunen som har ansvar for at tilsyn blir utført, og som skal sende tilsynsrapportene til omsorgskommunen - som har oppfølgingsansvar for barnet. Vi ser at 93 prosent av barnevernlederne svarer at de er helt enig i at tilsynsrapporter har blitt levert til omsorgskommunen, mens syv prosent er delvis enig. Videre er 85 prosent helt enig i at barnevernet mottar rapport fra alle tilsyn, mens 14 prosent er delvis enig, og 1 prosent (1 kommune) er delvis uenig. At disse forhold får en høy skåre er kanskje ikke så uventet, tatt i betraktning at dette er forhold tjenestene blir «målt og veid» på. Et annet viktig funn vi skal trekke frem er at kun en tredjedel av barnevernlederne svarer bekreftende (delvis eller helt enig) på at de alltid videresender rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon til statsforvalteren. Mer enn en tredjedel (39 prosent) svarer avkreftende (helt eller delvis uenig) på dette. Dette står i kontrast til regelverket som sier at fosterhjemskommunen i slike tilfeller alltid skal sende kopi av rapporten til statsforvalteren.

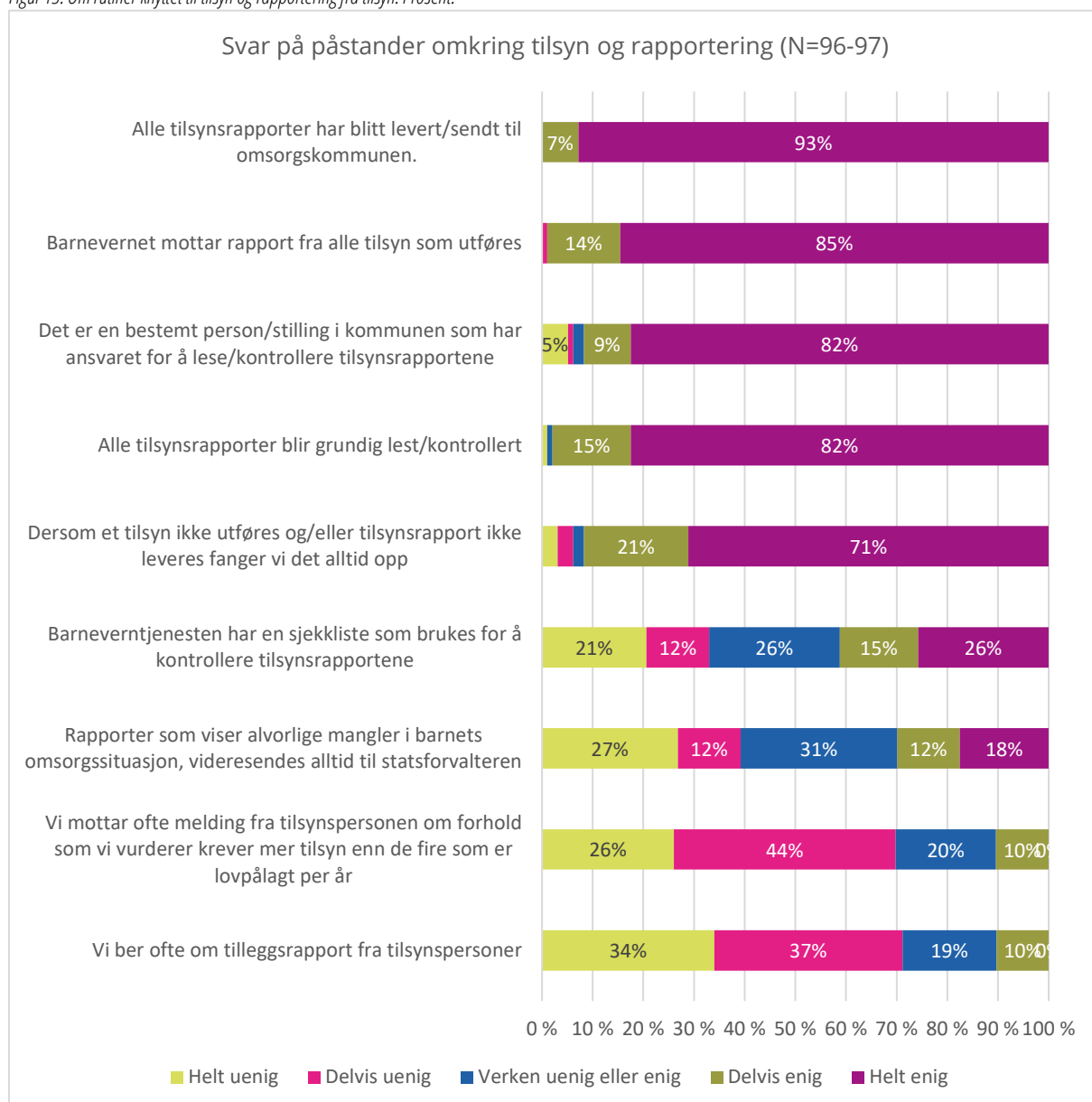
Intervjuene med ansatte fra statsforvalterne, som behandles i et senere avsnitt, tyder også på at statsforvalterne ikke rutinemessig mottar rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon. Dette kommer vi tilbake til senere i rapporten.

For øvrig tyder tilbakemeldingene fra barnevernlederne på at:

- Det som regel er en bestemt person/stilling i kommunen som har ansvar for å lese og kontrollere tilsynsrapportene (91 prosent helt eller delvis enig)
- De aller fleste tilsynsrapportene blir grundig lest og kontrollert (97 prosent helt eller delvis enig)
- De aller fleste mener at de vil fange det opp dersom et tilsyn ikke utføres eller rapport ikke leveres (92 prosent helt eller delvis enig)
- Under halvparten har en sjekkliste som brukes for å kontrollere tilsynsrapportene (41 prosent helt/delvis enig)
- Det er sjelden barnevernlederne mottar melding om forhold som de vurderer krever mer enn de fire lovpålagte tilsyn per år (10 prosent delvis enig).
- Og det er sjelden barnevernlederne ber om tilleggsrapport fra tilsynspersoner.

Samlet sett gis et bilde av at tilsynsrapportene (dokumentasjonen) i stor grad kommer på plass fra tilsynene, men at rapportene av (trolig) ulike grunner i mindre grad avstedkommer handlinger som oppfølging av rapportene. Det er ingen nevneverdig sammenheng med kommunestørrelse i disse spørsmålene.

Figur 13. Om rutiner knyttet til tilsyn og rapportering fra tilsyn. Prosent.



Det kan tenkes at vurderingen av oppfølging og videresending av rapporter, blant annet er avhengig av den enkelte barnevernsfagliges skjønn og vurdering av hvilke forhold som skal ansees som «alvorlig mangel» i fosterbarnets omsorg. Vi oppga i spørreskjemaet en lang rekke forhold som kan sies å berøre spørsmål om grensedragningene mellom omsorg, grensesetting og tvang, og vi ba den enkelte barnevernleder om å gi sin vurdering av i hvilken grad de ulike forholdene bør anses som alvorlig mangel i barnets omsorg, bør gi grunn til bekymring, eller normalt sett ikke bør gi grunnlag for bekymring.

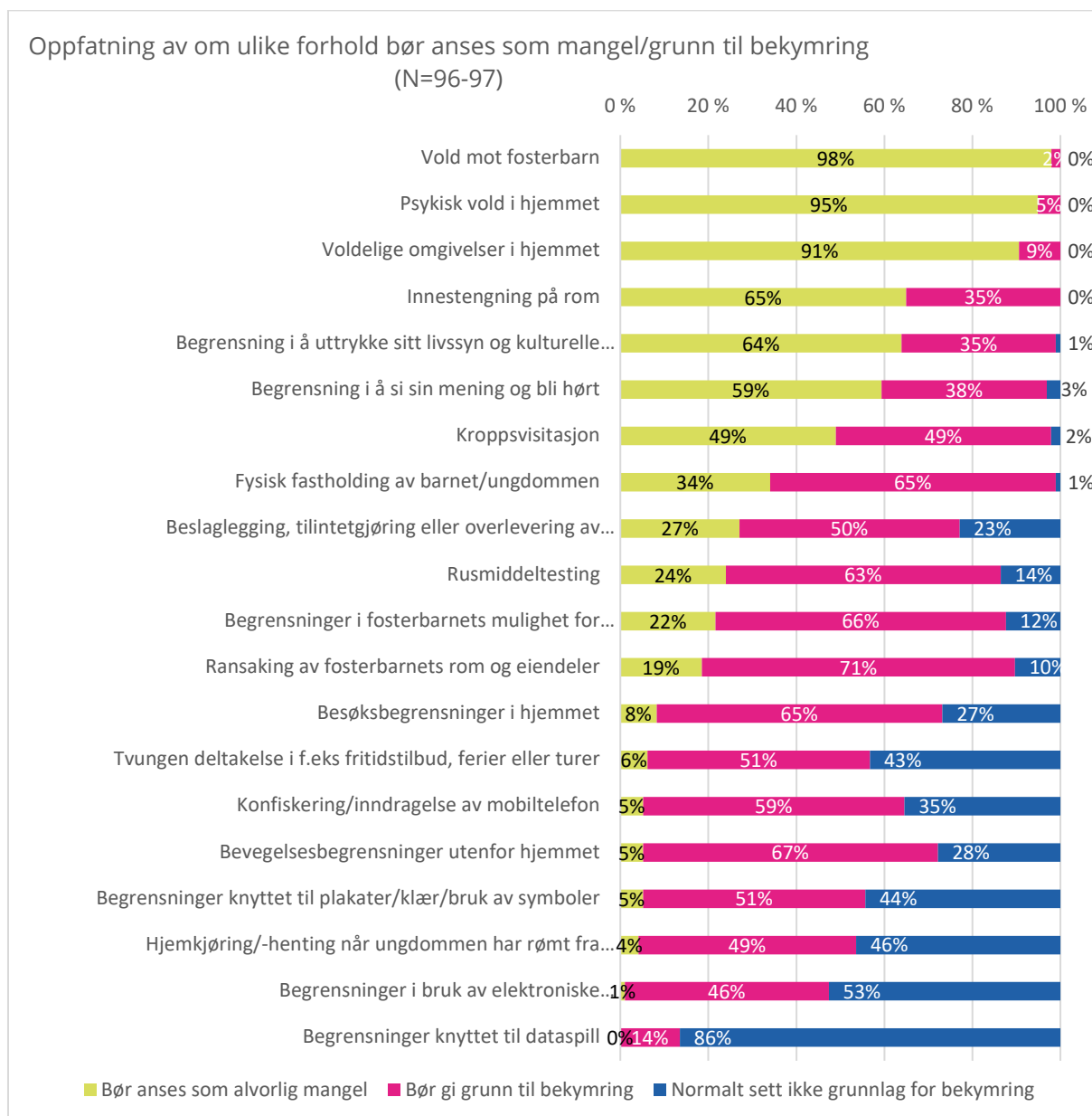
Neste figur (figur 14) viser svarfordelingen på disse forholdene, rangert etter alvorlighetsgrad med de som oftest vurderes til å være «alvorlig mangel» øverst. De aller fleste beskriver fysisk og psykisk voldsutøvelse, og voldelige omgivelser i hjemmet, som noe som bør anses som alvorlig mangel. Videre karakteriserer to av tre (65 prosent) innestenging på rom som alvorlig mangel, mens én av tre (35 prosent) mener det er et forhold som bør gi

grunn til bekymring. Begrensning i fosterbarnets mulighet til å uttrykke sitt livssyn og kulturelle identitet/bakgrunn får en tilsvarende skåre (64 prosent «alvorlig mangel» og 35 prosent «grunn til bekymring»), mens en noe lavere andel (59 prosent) oppgir begrensning i å si sin mening og bli hørt som noe som bør anses som alvorlig mangel. Kroppsvisitasjon vurderes som tegn på alvorlig mangel av halvparten (49 prosent), mens flesteparten av de øvrige mener det bør gi grunn til bekymring. En av tre (34 prosent) mener fysisk fastholding bør anses som alvorlig mangel, mens to av tre mener det bør gi grunn til bekymring. Beslaglegning, tilintetgjøring eller overlevering av gjenstander e.l. til politiet er det mer delte oppfatninger om, der halvparten mener dette er forhold som bør gi grunn til bekymring, mens en fjerdedel (respektive) mener det bør anses som alvorlig mangel i fosterbarnets omsorg eller normalt ikke bør være grunnlag for bekymring. Tolkningmulighetene er nok forholdsvis store for dette punktet, og kan forstås f.eks. både som at selve beslaglegningen er en handling som bør gi grunn til bekymring, men samtidig også slik at selve grunnlaget for beslaglegningen er det bekymringsverdige. Det samme tolkningsmangfoldet kan nok trolig gjelde for rusmiddeltesting.

For de øvrige forholdene fordeler barnevernledernes vurderinger seg slik:

- Begrensninger i fosterbarnets mulighet for korrespondanse/kommunikasjon: Vel en av fem (22 prosent) mener det bør anses som en alvorlig mangel
- Ransaking av barnets rom/eiendeler: I underkant av en av fem (19 prosent) mener det bør anses som en alvorlig mangel. De fleste lederne for øvrig: grunn til bekymring.
- Besøksbegrensninger i hjemmet: Et flertall (65 prosent) mener dette er grunn til bekymring, mens en av fire mener det normalt sett ikke er grunnlag for bekymring (27 prosent).
- Tvungen deltakelse i fritidstilbud, ferie eller turer: Halvparten (51 prosent) mener det er grunn til bekymring, mens 43 prosent mener det normalt sett ikke er grunnlag for bekymring.
- Konfiskering/inndragelse av mobiltelefon: 59 prosent mener det er grunnlag for bekymring, 35 prosent ikke
- Bevegelsesbegrensninger utenfor hjemmet: 67 prosent mener det er grunnlag for bekymring, 28 prosent ikke
- Begrensninger knyttet til plakater/klær/bruk av symboler: 51 prosent mener det er grunnlag for bekymring, 44 prosent ikke
- Hjemkjøring/-henting når ungdommen har rømt fra fosterhjemmet: 49 prosent mener det er grunnlag for bekymring, 46 prosent ikke
- Begrensninger i bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler: 46 prosent mener det er grunnlag for bekymring, 53 prosent ikke
- Begrensninger knyttet til dataspill: 14 prosent mener det er grunnlag for bekymring, 86 prosent ikke

Figur 14. Oppfatning av om ulike forhold bør anses som mangel eller grunn til bekymring. Prosent.



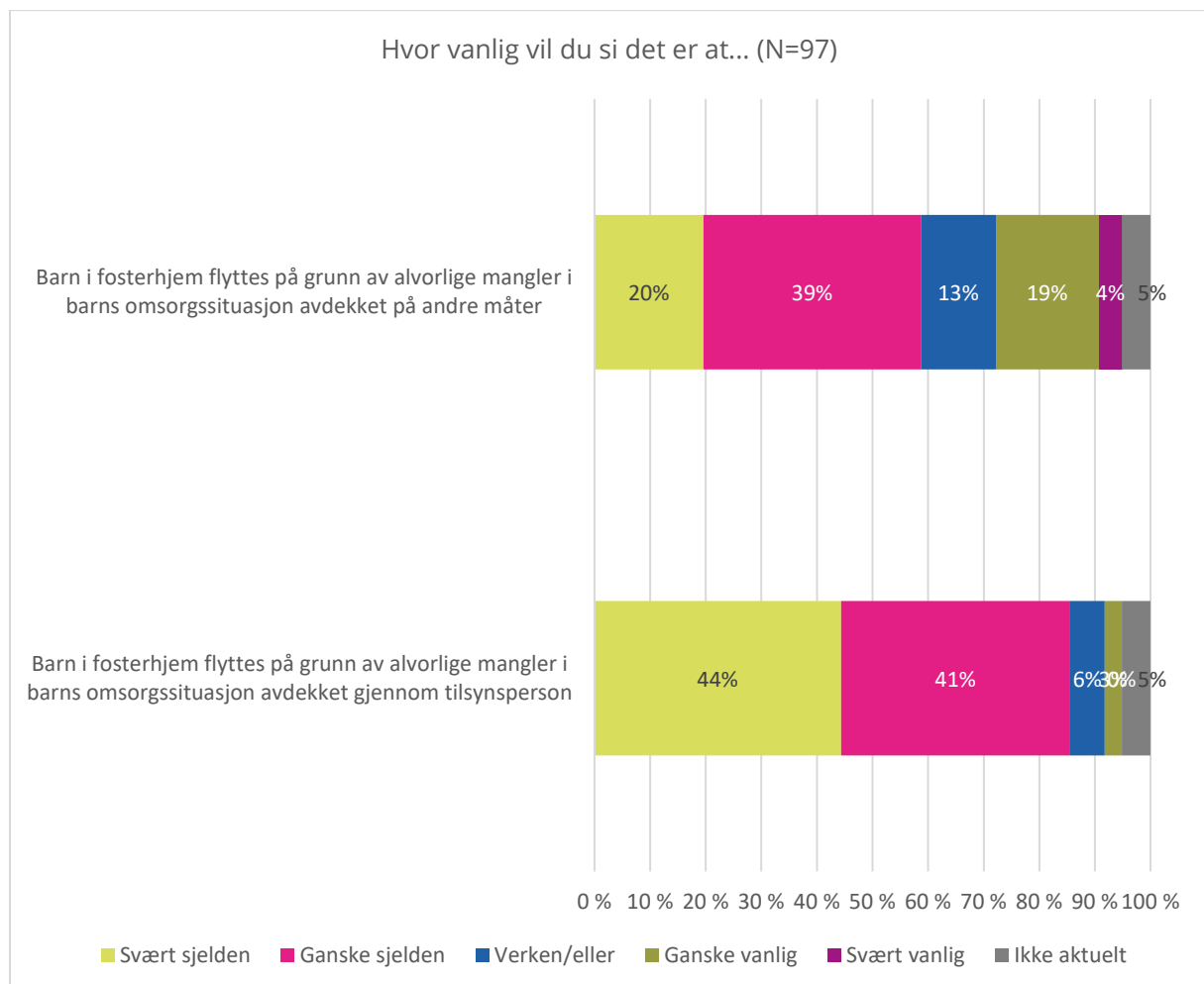
Vi inkluderte noen spørsmål som hadde til hensikt å kartlegge omfanget av flytting av fosterbarn, og årsaker til flytting. Dataene fra spørreskjemaundersøkelsen viser at flytting grunnet alvorlige mangler som er avdekket av tilsynsperson, er noe de aller færreste barnevernledere har erfaring med. 85 prosent av barnevernlederne svarer svært eller ganske sjelden om dette. Noen få barnevernledere (tre prosent) oppgir imidlertid at slik flytting er «ganske vanlig».

Det er noen flere som svarer at flytting skjer grunnet alvorlige mangler som er avdekket på annen måte. I alt en av fire svarer at det er ganske (19 prosent) eller svært (fire prosent) vanlig, og 59 prosent svarer at det skjer svært/ganske sjelden.

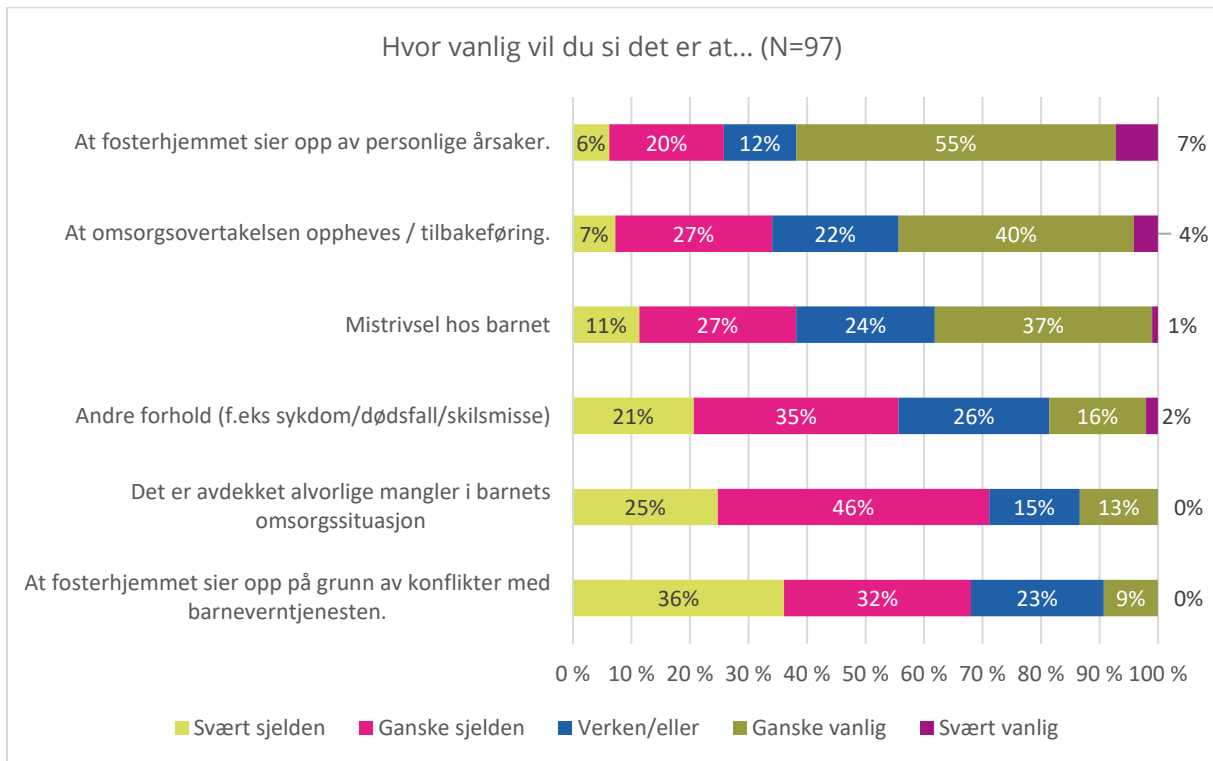
Når vi spør nærmere om et sett mulige årsaker til flytting, er det at fosterhjemmet sier opp, som oppgis som vanligst. 62 prosent svarer at dette er en ganske eller svært vanlig årsak. Dernest kommer at omsorgsovertakelsen oppheves og barnet føres tilbake (44 prosent), mistriksel hos barnet (38 prosent), og andre forhold som sykdom/dødsfall/skilsmiss (17 prosent). At det er avdekket alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon oppgis som vanlig årsak av 13 prosent av barnevernlederne. 71 prosent svarer at dette er en svært eller ganske sjelden årsak. En av ti (ni prosent) oppgir konflikt med barneverntjenesten svært eller ganske vanlig årsak.

Videre er to av tre (63 prosent) barnevernledere helt eller ganske enig i at flytting, når det skjer, ofte gjenspeiler fosterforeldrenes ønske. Langt færre (38 prosent) oppgir at det ofte gjenspeiler barnets ønske, og enda sjeldnere er det at flytting gjenspeiler et felles ønske mellom fosterbarn og fosterforeldre (31 prosent ganske/helt enig).

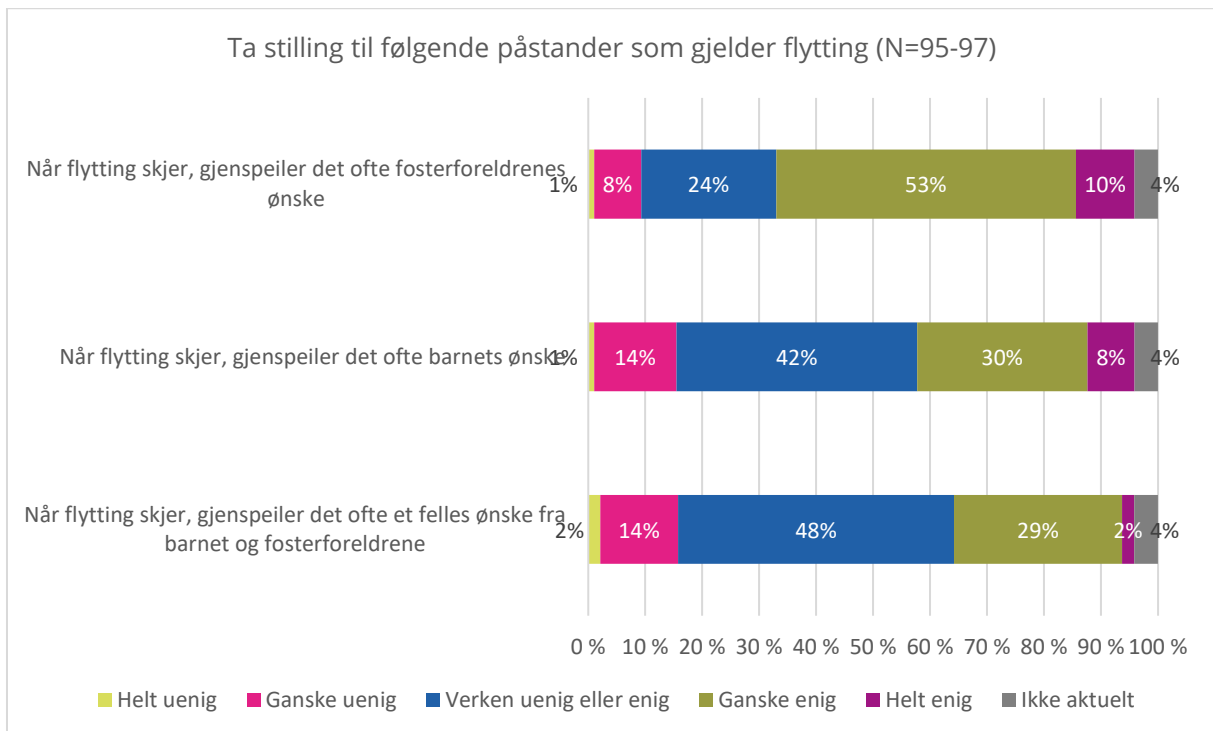
Figur 15. Om flytting av barn i fosterhjem. Prosent.



Figur 16. Om årsaker til flytting av barn i fosterhjem. Prosent.



Figur 17. Om flytting og ønsker. Prosent.

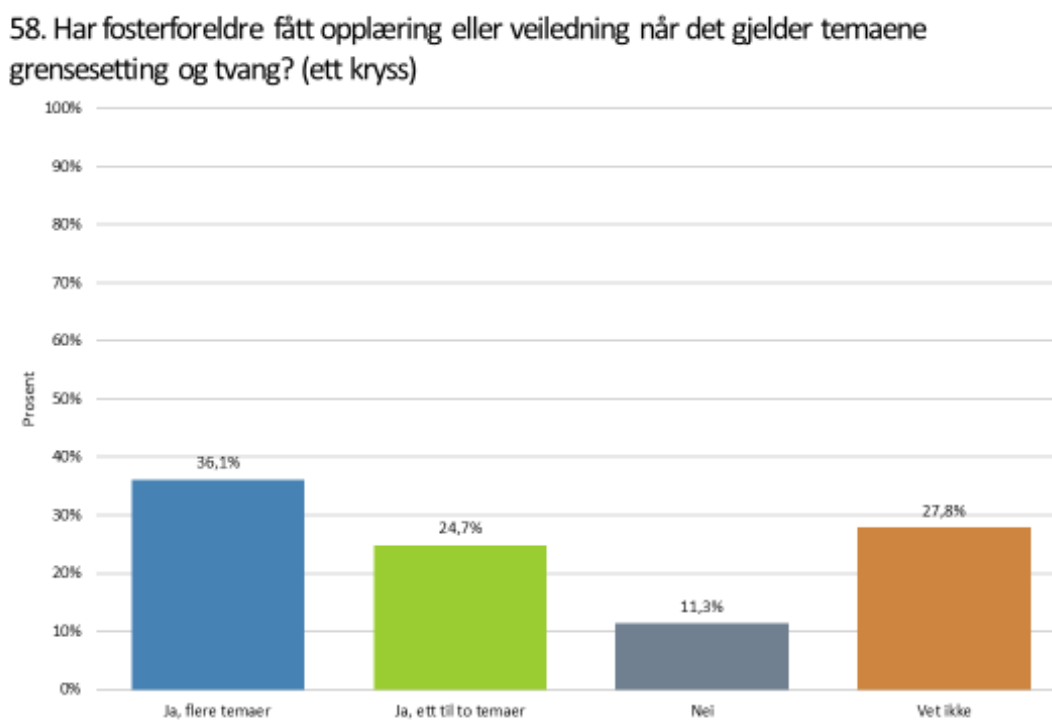


8.3 Opplæring og veiledning når det gjelder grensesetting og tvang

I den samme spørreskjemaundersøkelsen stilte vi noen spørsmål som hadde som mål å kartlegge aktiviteter for å øke kunnskaps- og kompetansenivået om grensesetting og tvang blant fosterforeldre og blant ansatte i barneverntjenestene.

Litt mer enn halvparten av barnevernlederne oppgir at fosterforeldre har fått opplæring eller veiledning når det gjelder grensesetting og tvang, enten flere temaer om dette (36 prosent), eller ett til to temaer (24 prosent). En av ti ledere oppgir at fosterforeldre ikke har fått slik opplæring, men det er også interessant at vel en av fire (28 prosent) oppgir at de ikke vet. En sjekk viser at det ikke er noen systematisk forskjell etter kommunestørrelse når det gjelder opplæring og veiledning av fosterforeldrene.

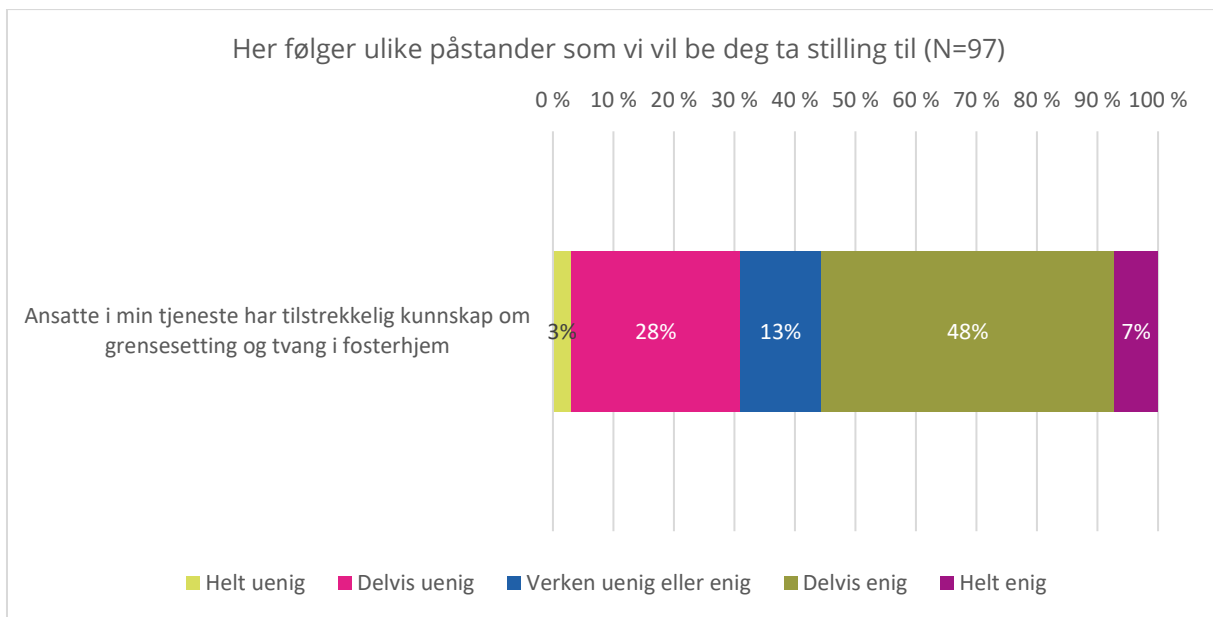
Figur 18. Om opplæring og veiledning av fosterforeldrene. Prosent.



Grensesetting (og tvang) kan involvere kompliserte dilemmaer og avveininger, og kan antas å være problematikker som skaper faglige diskusjoner blant ansatte i tjenestene. Ledernes svar på et spørsmål om kunnskapsnivået blant ansatte tyder på at dette spriker en god del blant tjenestene. Litt over halvparten (55 prosent) gir uttrykk for at ansatte i tjenesten deres har tilstrekkelig kunnskap om grensesetting og tvang i fosterhjem (7 prosent helt enig og 48 prosent delvis enig). Samtidig gir nær hvert tredje uttrykk for at ansatte ikke har tilstrekkelig kunnskap om temaene (31 prosent helt eller delvis uenig). Det er ikke noen systematisk forskjell mellom ledere i kommuner av ulik størrelse når det gjelder denne vurderingen.

Det kan være av interesse å vite hvorvidt faglig ansatte og ledere i barneverntjenestene faktisk diskuterer problemstillinger omkring disse temaene, og vi stilte et spørsmål som hadde til hensikt å fange opp dette. Vi ser av neste figur at kun fem prosent av lederne svarer at grensesetting og tvang i fosterhjem aldri har vært tatt opp som tema i deres tjeneste. Det vanligste svaret er at det diskuteres av og til (gjelder halvparten), mens en av fire svarer at det diskuteres en sjelden gang. En av fem oppgir at det diskuteres ofte. Det er heller ikke her noen systematisk forskjell mellom kommuner av ulik størrelse.

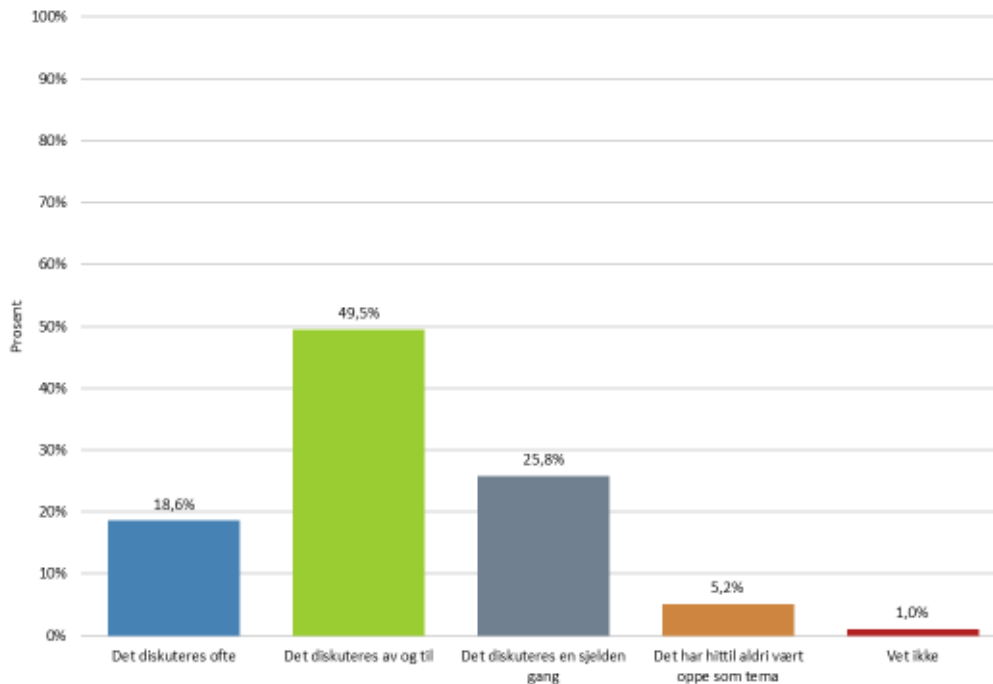
Figur 19. Om ansatte i tjenesten har tilstrekkelig kunnskap om grensesetting/tvang? Prosent.



Figur 20. Om grensesetting/tvang er tema blant ansatte og ledere. Prosen

Spørreskjema om tilsyn og oppfølging av tilsynsfunksjonen i fosterhjem

59. Er grensesetting/tvangsbruk i fosterhjem på dagsorden som tema blant ansatte og ledere i barneverntjenesten (f.eks i fagmøter)? (ett kryss)



Powered by www.questback.com 31.10.2022 15:59

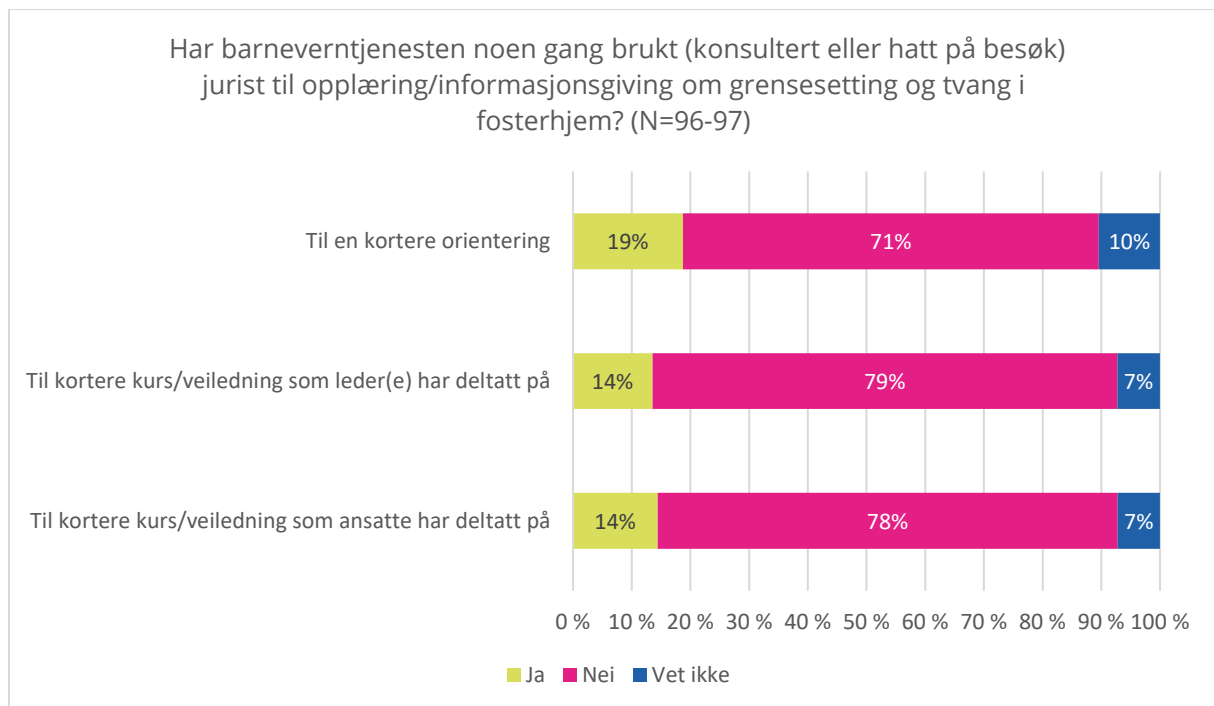
Som diskutert i innledningen til rapporten, involverer temaet grensesetting og tvang i fosterhjem kompliserte rettslige og etiske spørsmål. En annen indikator på barneverntjenestens grad av fokus omkring grensesetting og tvang i fosterhjem, kan derfor være hvorvidt tjenesten har gjort bruk av juridisk kompetanse for å få informasjon om eller opplæring om temaet. Som vi ser av neste figur er det et fåtall av tjenestene som har hatt kontakt med eller brukt jurist til å gi kortere orientering eller kurs for ledere eller ansatte (omkring en av seks, 14-19 prosent).

Det har da vært noe vanligere å få besøk fra ressurspersoner fra Bufetat/Bufdir (29 prosent) eller fra andre barneverntjenester (24 prosent). Det har vært en del mindre vanlig å bruke folk fra forskningsmiljø (13 prosent), brukerorganisasjoner (11 prosent), og private firma (syv prosent).

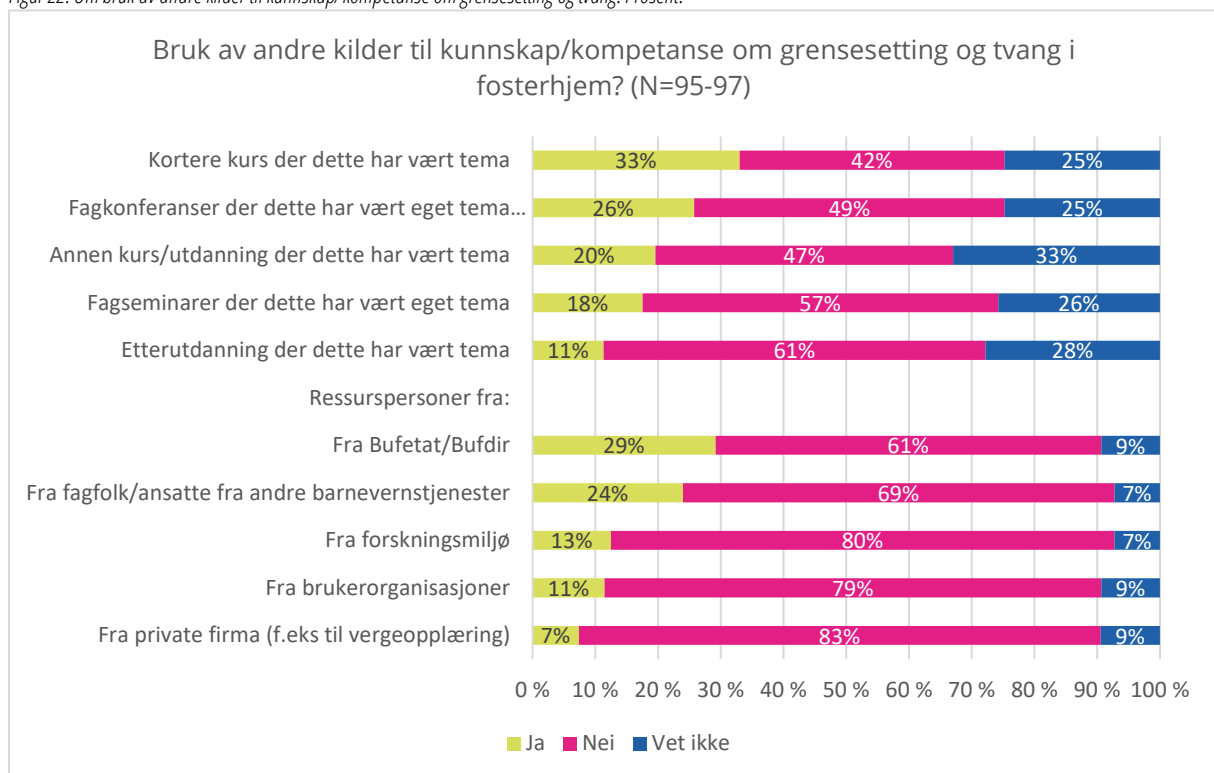
Det har også vært noe mer vanlig at ansatte har deltatt i kortere kurs om tematikken. En av tre (33 prosent) ledere svarer at de har hatt denne typen kompetanseheving, mens en av fire (26 prosent) svarer at ansatte i tjenesten har deltatt på fagkonferanser der grensesetting og tvang har vært et eget tema for konferansen eller i en sesjon. Kun en av ti (11 prosent) ledere oppgir at ansatte har deltatt i etterutdanning der grensesetting og/eller tvang har vært et tema.

Det overordnede bildet, på bakgrunn av disse barnevernledernes tilbakemeldinger, må kunne sies å være at det ikke drives spesielt mye eller systematisk kompetanseheving om temaene grensesetting og tvang i fosterhjem.

Figur 21. Om barneverntjenesten har brukt/konsultert jurist. Prosent.



Figur 22. Om bruk av andre kilder til kunnskap/kompetanse om grensesetting og tvang. Prosent.

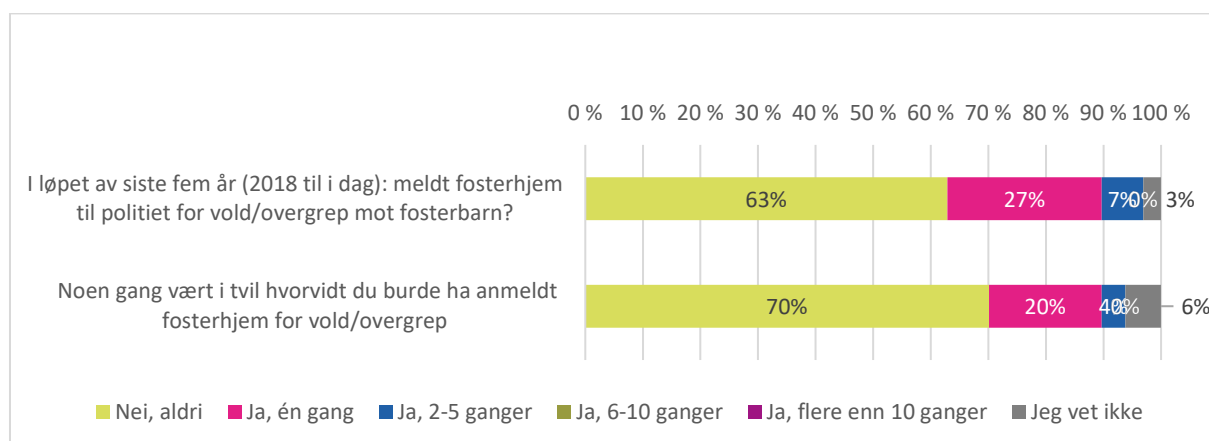
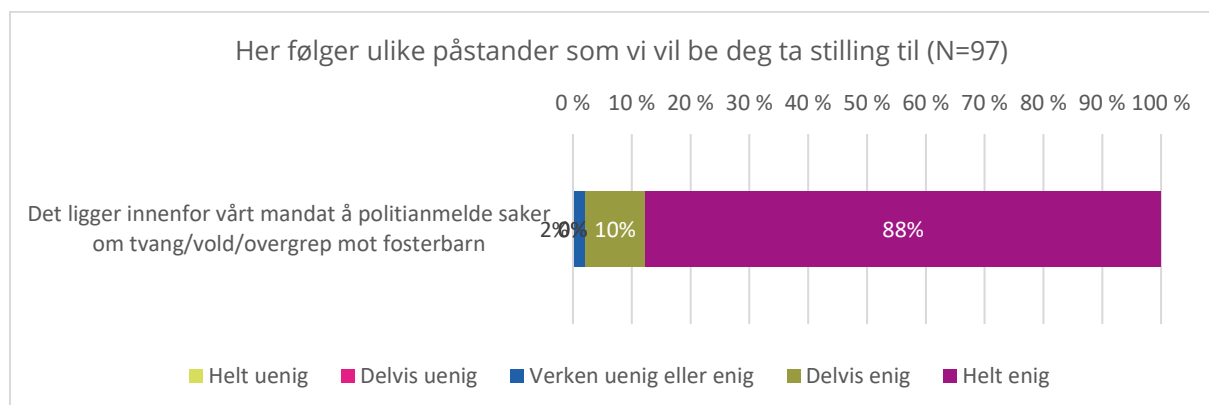


8.4 Andre spørsmål (politianmeldelse, rutiner for dokumentasjon og informasjon)

Vi skal presentere resultatene fra noen spørsmål som hadde til hensikt å kartlegge eventuelle erfaringer med anmeldelse av fosterhjem til politiet, for vold/overgrep mot fosterbarn, eller om man har vært i en situasjon hvor det har vært tvil om slik anmeldelse burde ha blitt levert til politiet. De aller fleste - 98 prosent - er helt enig (88 prosent) eller delvis enig (10 prosent) i at det ligger innenfor barneverntjenestens mandat å politianmelde saker om tvang/vold/overgrep mot fosterbarn. Når vi så spør om konkrete erfaringer, ser vi at en forholdsvis høy andel barnevernledere har erfaring med å politianmelde slike saker. Omkring en av tre (34 prosent) har meldt fosterhjem til politiet, enten én gang (27 prosent) eller mellom to og fem ganger (syv prosent). En svært liten andel (tre prosent) har svart vet ikke; dette kan være ledere som har startet i tjenesten for mindre enn fem år siden.

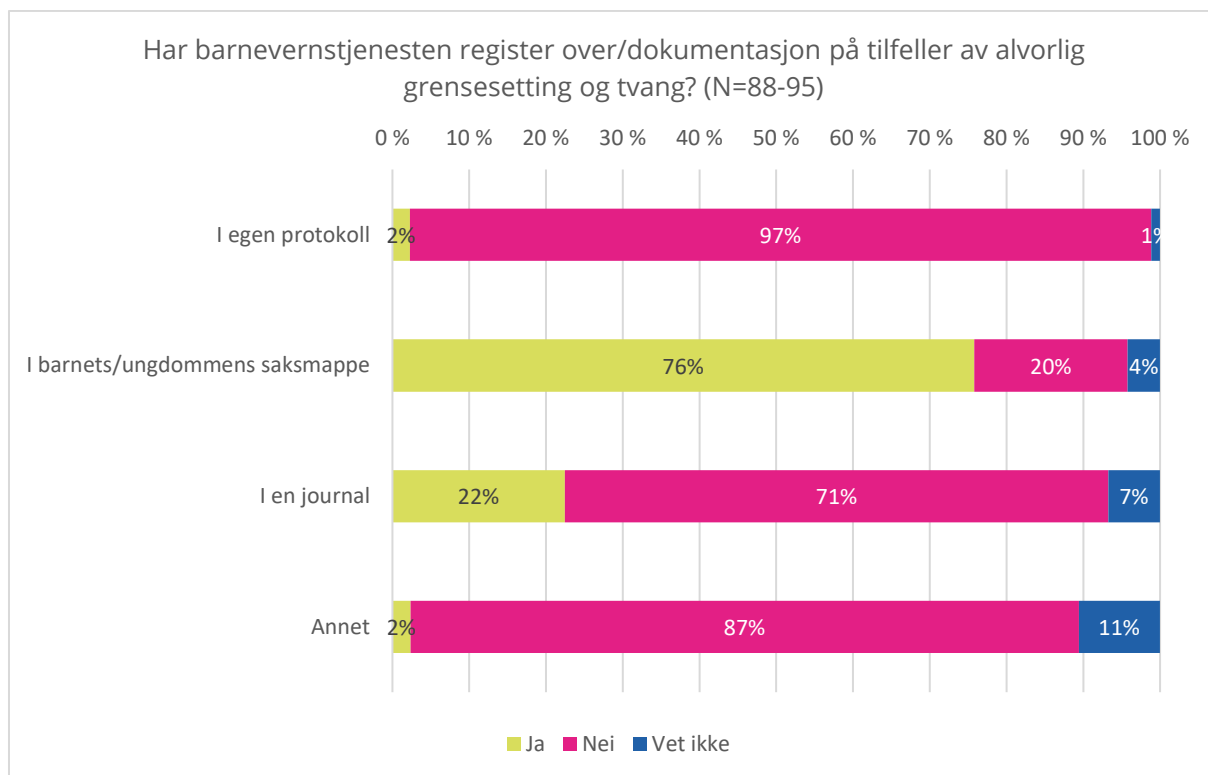
Det er også en betydelig andel ledere (en av fire) som oppgir at de har vært i tvil hvorvidt de burde ha anmeldt fosterhjem for vold/overgrep, enten én gang (20 prosent) eller mellom to og fem ganger (fire prosent).

Figur 23. Påstander om politianmeldelse av saker. Prosent.



På spørsmål til lederne om barneverntjenesten har noen systematiske måter å registrere eller dokumentere tilfeller de får kjennskap til når det gjelder alvorlig grensesetting og tvang, er det tre av fire (76 prosent) som oppgir at dette blir registrert i barnets/ungdommens mappe. En av fem (22 prosent) oppgir at det blir registrert i en journal. Svært få (to prosent) fører det i en egen protokoll.

Figur 24. Om registrering/dokumentasjon av grensesetting og tvang. Prosent.

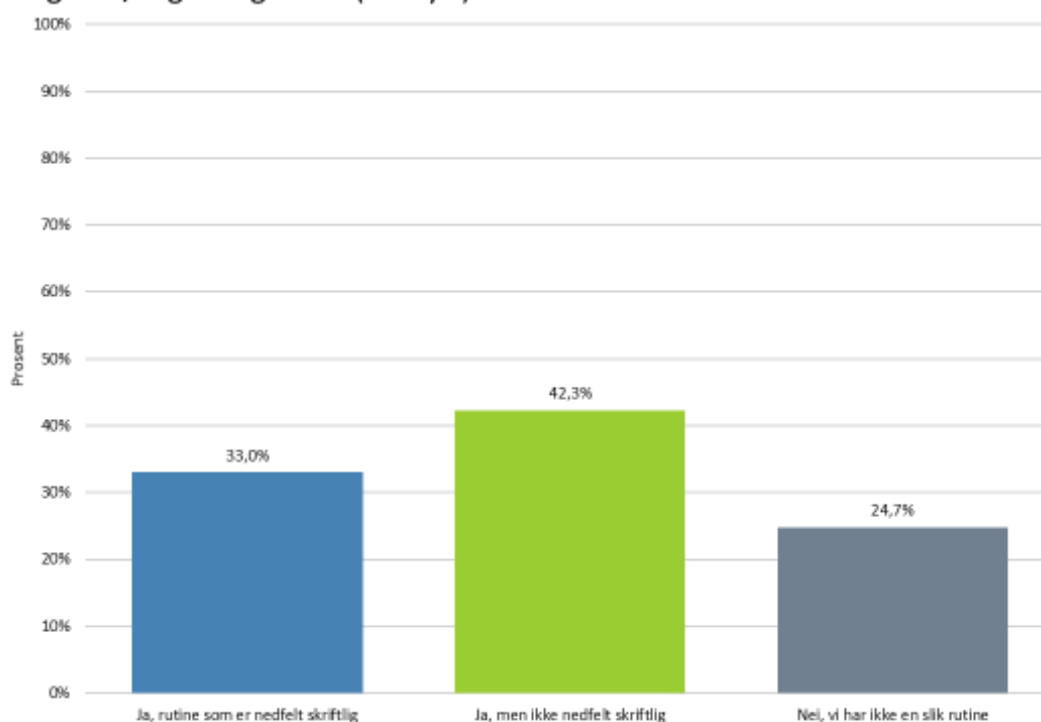


Avslutningsvis skal vi se på et spørsmål som gjelder rutine for å opplyse barn/ungdom i fosterhjem om deres rett til å klage på omsorgen de mottar. Hver fjerde leder svarer at tjenesten ikke har rutine for å opplyse om barnets rett til å klage, mens fire av ti svarer at de har en slik rutine uten at denne er nedfelt skriftlig. En av tre oppgir at de har en rutine for å opplyse om klagerett som er nedfelt skriftlig. Det er ikke noen entydig sammenheng med kommunestørrelse i dette spørsmålet, bortsett fra en svak (men ikke signifikant) tendens til at ansatte i små kommuner (under 5000 innbyggere) svarer avkreftende på at de har en slik rutine noe oftere enn ansatte i større kommuner.

Figur 25. Om opplysning om fosterbarn/-ungdoms rett til å klage. Prosent.

Spørreskjema om tilsyn og oppfølging av tilsynsfunksjonen i fosterhjem

87. Har tjenesten rutine for å opplyse barn/ungdom i fosterhjem om deres rettigheter/klagemuligheter? (ett kryss)



Powered by www.questback.com 31.10.2022 15:59

8.5 Oppsummering av kapittelets funn

Som vist i kapittelet, ble ledere i barneverntjenestene, blant annet, forelagt en lang rekke påstander som berører spørsmål om grensdragningene mellom omsorg, grensesetting og tvang. Det er interessant å observere at det er en betydelig variasjon mellom barnevernslederne når det gjelder vurdering av hvilke forhold som skal betraktes som en alvorlig mangel, hvilke som bør gi grunn til bekymring, og hvilke forhold som ikke anses som grunnlag for bekymring. De aller fleste beskriver, ikke overraskende, fysisk og psykisk voldsutøvelse, og voldelige omgivelser i hjemmet, som noe som bør anses som alvorlig mangel. To av tre karakteriserer innestenging på rom som alvorlig mangel, mens én av tre mener det er et forhold som bør gi grunn til bekymring. En av tre mener fysisk fastholding bør anses som alvorlig mangel, mens to av tre mener det bør gi grunn til bekymring. Når det gjelder begrensninger i bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler (som fremstår som et viktig og konfliktfylt tema for både fosterbarn og fosterforeldre) er lederne delt omtrent på midten i sin vurdering: 46 prosent det er grunnlag for bekymring, mens 53 prosent ikke mener dette. Barnevernlederne gir altså, gjennom divergerende svar på noen punkter, uttrykk for forskjellige vurderinger av grensesetting og tvang. Dette er kanskje ikke så overraskende gitt at det ikke finnes formelle reguleringer på området. Slik spørsmålene er formulert i spørreskjemaet, vil det være delvis opp til den enkelte barnevernleder å velge

hvilket grunnlag man skal legge til grunn for sin vurdering. For noen handlinger (som vold) er likevel vurderingen mer lik mellom de ulike lederne - slik vi ser gjennom stor grad av enighet på enkelte områder (som for eksempel vold mot fosterbarn og vold i hjemmet). For andre forhold, som for eksempel fastholding er det større variasjon mellom lederne. Her kan referansene tenkes å være ulike og mer avhengig av den enkeltes egne erfaringer og «horisont». Noen legger kanskje til grunn omsorgserfaringer, for eksempel for små barn, mens andre kanskje legger til grunn regelverket for tvangsbruk i institusjoner. Vurderingen av hva som regnes som alvorlig mangel i et barns omsorg, som bekymringsfullt, eller som en vanlig del av en forsvarlig oppdragelse er naturligvis vesentlig, fordi det påvirker når og hvordan barnevernet setter inn tiltak, eller ikke. Litt over halvparten av barnevernlederne gir uttrykk for at ansatte i tjenesten deres har tilstrekkelig kunnskap om grensesetting og tvang i fosterhjem, mens nær hver tredje gir uttrykk for at ansatte ikke har tilstrekkelig kunnskap om temaene.

Spørreskjemaundersøkelsen viser dessuten at barneverntjenestene ikke fører dokumentasjon over tilfeller av alvorlig grensesetting og tvang i et eget register, men 76% svarer at de fører dokumentasjon for dette i barnets saksmappe. I tillegg undersøkte spørreskjemaundersøkelsen om barneverntjenestene har rutine for å opplyse barn/ungdom i fosterhjem om deres rettigheter/klagemuligheter; her svarer hver fjerde leder at tjenesten ikke har rutine for dette, mens fire av ti svarer at de har en slik rutine, uten at denne er nedfelt skriftlig. En av tre oppgir at de har en rutine for å opplyse om rettigheter og klagerett som er nedfelt skriftlig. Disse tallene viser altså en betydelig variasjon i praksis.

Barnevernlederne ble også stilt en rekke spørsmål om tilsyn og rapportering av tilsyn. Et viktig funn er her at kun en tredjedel av barnevernlederne svarer bekreftende på at de alltid videresender rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon til statsforvalteren. Mer enn en tredjedel (39 prosent) svarer avkreftende (helt eller delvis uenig). Dette står i kontrast til fosterhjemsforskriften (§ 9) som sier at fosterhjems kommunen i slike tilfeller alltid skal sende kopi av rapporten til statsforvalteren.

9 Tilsynspersoner - erfaringer

Dette kapittelet tar for seg tilsynspersoners rolle når det gjelder grensesetting og tvang i fosterhjem. Fordi muligheten til å fange opp eventuelle problematiske tilfeller med uhensiktsmessig grensesetting eller tvang i fosterhjem henger sammen med tilsynsordningen som sådan, redegjøres det også for de intervjuede tilsynspersonenes generelle opplevelse av rollen som tilsynsperson, og hvordan de utfører oppdraget.

9.1 Forutsetninger for tilsynet

Som tidligere redegjort (avsnitt 1.3), er det tilsynspersonens oppgave å føre kontroll med at et fosterbarn får tilfredsstillende omsorg i fosterhjemmet og at de forutsetningene som ble lagt til grunn for plasseringen blir fulgt opp. Tilsynsrapporten, som skal skrives etter hvert tilsynsbesøk, er en viktig kilde til informasjon og dokumentasjon i barnets sak. I tilsynsrapporten skal tilsynspersonen beskrive sin vurdering av barnets omsorg, og barnet skal gis mulighet til selv å medvirke til innholdet. Som beskrevet i innledningskapittelet skal rapporten leveres til fosterhjems kommunen, som skal kontrollere at den gir tilstrekkelig informasjon til at formålet med tilsynet må anses ivaretatt. Heretter skal den videresendes til barneverntjenesten i omsorgskommunen (dersom fosterhjems kommunen og omsorgskommunen ikke er den samme), og i kopi til barneverntjenesten i fosterhjems kommunen. Når rapporten viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon, skal fosterhjems kommunen sende kopi av rapporten til statsforvalteren (Forskrift om fosterhjem § 9). Fosterhjems forskriften presiserer at dersom rapporten har mangler, skal den som fører tilsyn skrive tilleggsrapport, og om nødvendig foreta supplerende vurderinger. I Bufdirs veileder om tilsyn, utdypes det:

Tilsynsrapportene er en viktig kilde til informasjon når det gjelder omsorgskommunens oppfølging av barn i fosterhjem og fosterhjems kommunens vurdering av om hjemmet fortsatt oppfyller vilkårene for godkjenning som fosterhjem. Det er derfor viktig at det skrives gode og utfyllende tilsynsrapporter, og at fosterhjems kommunen sikrer at tilsynspersonene får nødvendig opplæring og veiledning om skriving av rapportene om hva disse må inneholde. (Bufdir veileder, s. 47)

Veilederen presiserer i tillegg at fosterhjems kommunen fortløpende bør gi tilsynspersonene tilbakemeldinger og innspill på rapportene som leveres, for å sikre at tilsynsrapportene blir gode nok.

Etter at barneverntjenesten i omsorgskommunen har mottatt tilsynsrapporten, skal de, ifølge Fosterhjems forskriften, umiddelbart sørge for å følge opp forhold som gir grunn til bekymring. Fosterhjems kommunen skal ved etterfølgende tilsyn kontrollere at forholdene er fulgt opp. Det er derfor vesentlig at tilsynspersonen får informasjon om tiltak og endringer som iverksettes. I Bufdirs veileder om tilsyn beskrives viktigheten av at tilsynspersonen får

informasjon om barnets forhold. Det presiseres at det er fosterhjems kommunens ansvar å sørge for at tilsynspersoner har tilstrekkelig med informasjon om barnet for å kunne utføre sitt oppdrag, og at tilsynspersonene ikke selv skal innhente informasjon om barnet fra verken fosterforeldre eller barnet selv (Bufdir, 2015, s 21). For å være i stand til å føre kontroll med at barnet får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet og at de forutsetningene som ble lagt til grunn for plasseringen blir fulgt opp, må tilsynspersonen kjenne til hva forutsetningene er. Veilederen beskriver derfor at tilsynspersonen skal gis adgang til sentrale dokumenter vedrørende barnets plassering. Det presiseres at nødvendig informasjon om det enkelte barn alltid bør gis før første tilsynsbesøk, som en del av opplæringen og veiledningen.

9.2 Tilsynspersoner – bakgrunn

De ni intervjuede tilsynspersoner har ulike bakgrunner og ulike erfaringer med oppdraget som tilsynsperson. Som nevnt i metodekapittelet hadde den med lengst erfaring jobbet med å føre tilsyn i 16 år, mens den med kortest erfaring hadde vært tilsynsperson i ett år. Sju av de ni intervjupersoner hadde oppdraget som tilsynsperson som privatperson, ved siden av sine andre stillinger. Noen av disse sju er blitt oppfordret av kommune eller barneverntjenesten til å ta oppdraget som tilsynsperson, og noen beskriver hvordan de selv har tatt initiativet til å søke jobben fordi de så det som meningsfullt og ønsket å gjøre en forskjell. Alle tilsynspersoner avlønnes for jobben etter fastlagte reglementer, men intervjupersonenes syn på hva det innebærer å være tilsynsperson varierer. Således er det noen som beskriver oppdraget som en timebasert jobb som skal utføres, og andre som beskriver det å være tilsynsperson mer som en form for frivillighet, basert på idealisme. Spennet mellom profesjonalisme og idealisme drøftes senere i dette kapittelet. To av de ni intervjupersoner hadde jobben som tilsynsperson som en fast del av sin kommunale stilling, det vil si at rollen som tilsynsperson var en integrert del av deres profesjonelle arbeid. Disse jobbet 20% som tilsynsperson og 80% i et barnefaglig yrke²⁵. Disse to omtales heretter som «profesjonelle tilsynspersoner». De fleste av de intervjuede tilsynspersonene hadde flere barn de fulgte opp samtidig, men antallet varierte fra ett tilsynsbarn til åtte. Den ene av de profesjonelle tilsynspersoner hadde i en periode hatt 16 barn samtidig som hun måtte føre tilsyn med. Samlet sett har de ni tilsynspersoner som er representert i denne rapporten ført tilsyn med over 60 barn, i løpet av årene.

9.3 Gjennomføring av tilsyn

De fleste av tilsynspersonene som er blitt intervjuet i dette prosjektet har ikke ført tilsyn mer enn de fire gangene i året per barn som er minimumskrav ifølge lovgivningen, og noen har redusert tilsyn, og ser bare tilsynsbarnet, eller barna, to ganger i året. En av tilsynspersonene har dog tidligere erfaringer med å ha flere tilsynsbesøk enn minimumskravet, fordi barnevernet hadde iverksatt særlige tiltak. I et av tilfellene han beskriver, skyldtes tiltaket med hyppigere tilsyn gryende ungdomskriminalitet, og i et annet tilfelle var det iverksatt på grunn av ekstreme psykiske problemer hos fosterhjemsbarnet. Når det gjelder hvordan de

²⁵ Av hensyn til disse personers anonymitet, nevnes deres spesifikke stillingsbetegnelse ikke.

intervjuede tilsynspersoner gjennomfører tilsynsbesøkene, har de ulike måter å gjøre på. Felles for dem er at de bestreber seg på å få til samtaler med barna på egen hånd, i hvert fall når det gjelder de litt eldre barna. Alle gir uttrykk for å arbeide bevisst på å skape en tillitsfull relasjon til barna og beskriver at de forsøker å skape rom for at barnet kan åpne seg over for dem. Flere beskriver hvordan samværet med barna avhenger av alderen, og kan endre seg over tid; med de små barn går all kontakt via fosterforeldrene, og besøkene foregår med dem til stede, men når barnet er eldre, kan man også gjøre ting i lag uten at fosterforeldre er til stede. Flere av tilsynspersonene pleier å spise middag i lag med fosterfamilien, når de er på besøk. De fleste planlegger besøkene på forhånd med fosterforeldrene, men noen av de som fører tilsyn med eldre barn, gjør avtaler direkte med barnet før de skal møtes. En av tilsynspersonene beskriver hvordan både barnets alder og barnets humør påvirker hvordan tilsynsbesøket forløper:

Små barn er jo vanskelig å snakke med alene, de vil ikke være med deg alene. Men de store barna der spør man barnet om de har lyst til å snakke med deg alene, noen av dem synes jo det er helt greit, mens andre ønsker ikke det. Så det er avhengig, og så er det, noen ganger så vil de gjerne snakke med deg alene, neste gang så har de et helt annet humør. Så da, da er det ikke sikkert at de vil være med deg alene.

Intervjupersonene beskriver ulike strategier for å skape et tillitsfullt rom når de møtes med barna – med de minste barna kan det handle om å leke med barnet på rommet, med de eldre beskriver de fleste hvordan de forsøker å gjøre aktiviteter i lag med barnet, slik som ballspill, gåturer, bilturer, kafébesøk eller lignende. Én av tilsynspersonene beskriver hvordan hun oppdaget at en gutt på 17 som hun er tilsynsperson for, og som pleide å være ganske taus, plutselig begynte å åpne seg og prate i vei, når de kjørte i bil i lag. Den samme tilsynsperson har annethvert tilsyn hjemme hos seg selv, hvor hun gjerne baker med barna. En annen bruker også bilturer som en bevisst strategi for å myke opp stemningen - som denne personen sier: «[...]det er lissom litt ufarlig å ta med barnet ut i en bil, sitte å se på det samme rett frem, ikke sitte i en intervjurolle». En annen av de intervjuede tilsynspersoner beskriver hvordan en 10åring han har tilsyn for liker å spille, og at han derfor bruker å ta barnet med på jobben sin, hvor det er et spillerom, og at det å gjøre noe sånt i lag skaper en bedre relasjon.

En beskriver at det er viktig å jobbe med denne typen relasjonsbygging ved hvert tilsyn, særlig i starten, rett og slett fordi det går så lang tid mellom besøkene at barnet har glemt hvem tilsynspersonen er. Flere beskriver det som den største utfordring ved rollen som tilsynsperson at man ved fire tidsavgrensede besøk i året skal avdekke om barnet har det bra i fosterfamilien. Denne utfordringen redegjøres det mer for senere i dette kapittelet. Omvendt er det også en av tilsynspersonene, som i mange år har ført tilsyn i det hun vurderer som en velfungerende fosterfamilie, som gir uttrykk for at fire besøk i året er for mye, og at hun opplever det litt som «et mas».

Utover arbeidet med å skape tillitsfulle situasjoner, og forsøke å danne seg et bilde av barnets trivsel via samtaler med barnet, beskriver alle tilsynspersoner også at det er viktig å snakke med fosterforeldrene for å få informasjon. Noen beskriver at de i tillegg forsøker å

observere forholdet mellom fosterforeldre og barnet. Alle intervjupersoner forteller at de skriver rapport etter hvert tilsynsbesøk, som de sender med posten eller leverer til barnevernet. Når det gjelder hvordan de finner ut hva de skal skrive i den, varierer fremgangsmåten. Noen beskriver at de har en rekke temaer som de på forhånd vet at de skal ta opp, fordi disse temaer skal beskrives i tilsynsrapporten. Som en forklarer det: «hvordan det går i forhold til skole/hjem, samarbeid, venner, fritid, skolesituasjonen, kontakt med biologisk familie». Noen av tilsynspersonene forklarer at de tar utgangspunkt i et skjema som de har fått fra barnevernet eller fra kommunen, men ikke alle. Én beskriver at hun i starten pleide å ha et skjema med når hun snakket med ungdommen hun var tilsynsperson for, men at hun opplevde at han hengt seg for mye opp i det skjemaet, og at det ga dårlig flyt i samtalen. Denne personen beskriver at det kan oppleves litt som et dilemma at man på den ene siden skal være sikker på å huske å spørre om de rette tingene, med henblikk på å utfylle skjemaet og skrive tilsynsrapporten, men på den andre siden forsøke å skape en naturlig dialog med barnet. Ingen beretter om å involvere tilsynsbarna direkte i rapportskrivningen.

Når det gjelder hvor lang de bruker på sine tilsyn, er tilsynspersonene ikke blitt spurt direkte om det i intervjuene, men én av de to profesjonelle tilsynspersoner forteller at hun bruker ca. en time på hvert besøk, og en annen forteller at med forberedelse, tilsynsbesøk og etterfølgende rapportskrivning tar hvert tilsyn ca. fire timer.

9.4 Erfaringer med grensesetting og tvang

Av de ni tilsynspersoner har én opplevd et tilfelle hvor det ble brukt tvang av en grov karakter, som også kunne defineres som vold. Her var det snakk om en fosterfar som tok sitt 12årige fosterbarn i øret under en kringel, noe fosterfaren selv erkjente til barnevernet etterpå. Fosterbarnet ble etterfølgende flyttet. Dette er et unntak i intervjumaterialet – De andre tilsynspersoner har ikke vært borte i tilfeller hvor det kom frem at barnet ble utsatt for utvetydig tvang. Overordnet sett beskriver tilsynspersonene at de fleste fosterforeldre, etter deres vurdering, gjør en bra jobb. Noen av de intervjuede har erfaring med fosterforeldre som de har opplevd som litt for strenge, men flere forteller omvendt om erfaring med fosterforeldre som de har ment satte for få grenser. En av tilsynspersonene, som har jobbet med tilsyn i fosterhjem siden 2011, beretter at han, med sin erfaring, generelt ser et større problem med manglende grensesetting, enn med for mye grensesetting. Som han forklarer det:

Hvis det ikke skjer at fosterhjemmet grensetter, og det blir utfordringer, så blir de utfordringene så store at det gjerne er sånn at hjemmet faktisk ikke klarer å håndtere barnet, og barnet blir flyttet til et nytt hjem igjen.

Denne tilsynspersonen forteller om et tilfelle hvor en ungdom han var tilsynsperson for til slutt endte i ungdomskriminalitet, noe som han mente delvis skyldtes manglende grensesetting i fosterhjemmet. Han mener at fosterfamilien sto for mye alene, og at både han selv og barnevernet var for sent ute med å oppdage behovet for mer grensesetting i fosterhjemmet – «Som tilsynsfører, jeg er inne altfor lite der så jeg ser ikke situasjonen fort

nok. Barnevernet er for lite inne, har ikke tid», kommenterer han. Flere av de som på liknende vis beretter at for *lite* grensesetting kan være et problem, har samme forestilling som også flere av fosterforeldrene ga uttrykk for, nemlig at fosterhjemsbarn i større grad enn andre barn trenger fastere rammer og mer tydelige regler, fordi de kan ha særlige utfordringer, eller fordi de, før plasseringen, kommer fra hjem hvor det ikke har vært nok grenser. Det er noe uklart om denne forestillingen hos tilsynspersonene hviler på erfaringsbasert eller barnefaglig kunnskap, eller på en stereotypisk forståelse av hvordan et «typisk barnevernsbarn» er.

Regler og grensesetting angående mobilbruk, gaming og «skjermtid» dukker opp som et viktig tema når tilsynspersonene spørres om erfaringer med grensesetting, på samme måte som dette også er et tema i intervjuene med fosterhjemsbarn og fosterforeldre. Flere av tilsynspersonene forteller at dette er et av punktene hvor fosterforeldrene, etter deres mening, kan være for «slepphendte» med å sette grenser. Flere forteller også at de har erfaring med at mobilbruk og skjermtid er en vanlig kilde til konflikt i fosterhjemmet, som det kommer frem av følgende sitat:

Og da er det [mobilbruk og skjermtid] ofte, det kan være, en utløser til en konflikt. Fordi fosterforeldrene ønsker at de skal redusere tidsbruk og innfører regler i forhold til det. Og så er ikke barnet vant til regler, enten fra tidligere der man har sagt, hvis man har bodd hos biologiske foreldre eller hvis man har bodd på institusjoner hvor man ikke har hatt samme type strenge regler da. Så når barnet blir utsatt for disse rammene og grensesettingene i forhold til reglene, så har jeg sett at det utløser reaksjoner.

Samme person gir uttrykk for at han mener at noen barn «bruker personene rundt seg» (barnevernsrepresentanter og tilsynspersonen) til å prøve å forhandle «sin vilje igjennom» i slike konflikter. En annen tilsynsperson gir uttrykk for en liknende oppfattelse, og forklarer at for en 15åring kan det å skulle levere inn mobilen kl. 23 føles som tvang, særlig hvis de andre i klassen får lov å bruke mobilen når de vil, men i denne tilsynspersonens forståelse er det fornuftig grensesetting fra fosterforeldrenes side. Flere av de intervjuede forteller at de i slike tilfeller hvor det er en konflikt mellom fosterforeldrenes grensesetting og barnets ønsker, noterer i rapporten hva barnet har fortalt, og hva deres egen oppfatning er av situasjonen. I det hele tatt kommer det frem i intervjuene at tilsynspersonenes forståelse av hva som er «sunn» grensesetting og hva som er «for mye» grensesetting i høy grad er subjektiv. En av tilsynspersonene forteller for eksempel om en ungdom som av og til fikk stuearrest på rommet sitt, noe som vedkommende mente var «innafor» i oppdragelsen som denne ungdommen trengte. En annen forteller om et tilsynsbarn som ble korrigeret i alt hun gjorde av fostermoren, og sjeldent fikk lov å få venner på besøk i hjemmet, noe som denne tilsynspersonen mente liknet på psykisk vold. Tilsynspersonenes subjektive syn på hvilken type grensesetting som regnes som en del av en tilfredsstillende omsorg, og hvilken som ikke gjør, spiller altså en rolle i vurderingene de foretar og rapporterer. På samme måte som fosterforeldrene har ulikt syn på oppdragelse, har også tilsynspersonene dette, og det påvirker tilsynelatende hvilken vurdering de gjør seg av barnets omsorg. I Bufdirs veileder om tilsyn, nevnes det at det ikke er mulig å gi en entydig definisjon av hva som er tilfredsstillende omsorg:

Det er ikke mulig å beskrive entydig hva som er tilfredsstillende omsorg. Formuleringen tilsier at tilsynet bør ha et bredt sammenligningsgrunnlag med hensyn til å vurdere hvilke forventninger og oppgaver som ligger til omsorgsansvaret for barn i ulik alder. Dette understreker betydningen av at tilsynspersonen bør ha erfaring fra arbeid med barn (Bufdir, 2015, s. 21)

Når det ikke er mulig å beskrive entydig hva som er tilfredsstillende omsorg, er det opplagt at tilsynspersoner lener seg både på sin eventuelle erfaring fra arbeid med barn, men også på sine personlige holdninger angående hva som er «god barneoppdragelse».

Når tilsynspersonene spørres om de snakker med tilsynsbarna om fosterhjemmets grensesetting svarer de fleste at det egentlig ikke er noe de snakker direkte om. En av tilsynspersonene reflekterer over i intervjuet at nå som hun blir spurt om det, tenker hun at det faktisk kunne være en god idé å spørre om hvilke husregler barnet har i fosterhjemmet, og hvordan de oppleves. Grensesetting og tvang er heller ikke et tema de representerte tilsynspersoner har drøftet med kommunen eller barnevernet. Dette kan henge sammen med at tilsynspersonene generelt har hatt lite opplæring. Dette redegjøres det nærmere for i det følgende.

9.5 Opplæring og veiledning som tilsynsperson

Overordnet sett opplever de intervjuede tilsynspersoner deres opplæring og veiledning som mangelfull. Av de ni intervjuede tilsynspersoner beretter fem at de aldri har mottatt noen egentlig opplæring. Dette til tross for at det, som nevnt, er nedfelt i barnevernsloven at kommunen skal sørge for at de som skal utøve tilsynet gis nødvendig opplæring og veiledning. De praksisbaserte erfaringene som tilsynspersonene har med manglende opplæring, divergerer også fra resultatene som kom frem i spørreskjemaundersøkelsen av ledere i barneverntjenestene. Her opplyste kun 4% at det *ikke* tilbys opplæring eller veiledning til tilsynspersoner i deres kommune. Noen av de som forteller at de aldri har hatt opplæring, forklarer at de fikk utlevert en brosjyre eller en perm, og en beretter at hun på eget initiativ har funnet Bufdirs veileder om tilsyn og lest denne veldig grundig. «*Så det er egentlig selvlært det jeg kan*», kommenterer hun – en formulering som flere andre også bruker. Denne personen forklarer at hun startet som tilsynsperson rett før koronatiden, og at det skulle ha vært et kurs som ble avlyst. Hun beretter at hun flere ganger har tatt kontakt med de ansvarlige for å be om opplæring, men uten hell. En av de som ikke har mottatt annen opplæring enn utleveringen av en perm, beretter at dette var da hun startet som tilsynsfører i 2006, hvilket innebærer at informasjonen hun har fått stammer fra før den nye tilsynsordningen i 2014. En annen tilsynsperson, som har jobbet med tilsyn siden 2011, forklarer at han stort sett ikke har fått opplæring, men at han uansett mener at det er mest vesentlig å være en person som er i stand til å se barns behov - på spørsmålet om hvilken type opplæring han har fått, svarer han:

Nei altså du kan si, ehe, liten, du får liten opplæring i, det er egentlig noe du må ha i utgangspunktet i deg, tenker jeg. Du må være en omsorgsperson som i utgangspunktet bryr deg

om barn, og at du klarer å se barnets behov. Har du ikke det, så har du ingenting å gjøre som tilsynsfører.

En av de som *har* mottatt opplæring beretter at hun hadde en dags kurs i 2013 eller 2014, etter å ha jobbet en stund som tilsynsfører (altså også før den nye tilsynsordningen). Hun har siden lest veilederen fra Bufdir, og har etterspurt oppfriskningskurs, da hun savner veiledning.

På liknende vis forteller en annen at hun hadde et introkurs før oppstart, hvor hun ble satt inn i oppgavene som tilsynsperson, og hvordan hun skulle skrive rapport – men at hun siden da ikke har fått noe oppfølging:

Nei det er ikke det, det har vært veldig lite, eller ingenting egentlig sånn, sånn oppfølging. Både for å se hvordan jeg har det, ikke sant, går det bra det her. Du er jo den første som spør, egentlig.

En annen av tilsynspersonene har, i motsetning til de andre, gode erfaringer med oppfølging og kursing i rollen som tilsynsperson. Riktignok fikk vedkommende ikke opplæring da hun begynte som tilsynsperson i 2015, men siden har en ny person i kommunen fått ansvar for alle kommunens tilsynspersoner, og denne personen gir god oppfølging og arrangerer jevnlig kurs, som vedkommende finner nyttig. En annen beretter om en liknende systematisering i kommunen, som inviterer alle tilsynspersoner på samling en gang i året. Personen forteller at man der har anledning til å snakke om generelle ting, men ikke får personlig oppfølging, noe som hun savner. En enkelt gir uttrykk for at han føler seg såpass trygg i rollen som tilsynsperson at han ikke har følt noe behov for veiledning. De to profesjonelle tilsynspersoner forteller begge to (uavhengig av hverandre) at de fikk «litt kurs» i starten, og den ene av disse omtaler dette som noe mangelfullt, og forteller at hun selv måtte lese seg opp på veilederen for å sette seg inn i sin nye arbeidsoppgave.

9.6 Informasjon om tilsynsbarnets sak

Generelt beskriver de intervjuede tilsynspersoner samarbeidet med barneverntjenesten som mangelfullt, eller til og med som ikke-eksisterende. Flere beretter at de ikke får den informasjon de egentlig trenger for å kjenne til tilsynsbarnets situasjon og årsakene til plasseringen. Dette til tross for at formålet med tilsynet er å føre kontroll med at barnet får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet, og at de forutsetningene som ble lagt til grunn for plasseringen blir fulgt opp. Som flere av tilsynspersonene beskriver det, er det vanskelig å innfri dette formålet, når man ikke får informasjon om barnets forhold. Én tilsynsperson, som har tilsyn med fire barn, forteller at hun aldri har fått tilgang til noen saksdokumenter til sine tilsynsbarn, selv om hun har etterspurt det for å få det hun trenger av informasjon. Hun forteller følgende om å føre tilsyn uten å ha fått nødvendig informasjon om barnet:

[...] jeg husker jeg hadde et tilsyn hvor jeg dro på tilsyn, og der hadde jeg ikke fått nok informasjon. Så jeg merket veldig med, altså barnet ventet jo på at jeg skulle komme. Og med en gang jeg kom så bare braste det ut med informasjon om masse som jeg ikke var kjent med.

Og det satte også meg i en vanskelig situasjon for da vet du, da er ikke jeg forberedt på hvordan jeg skal svare dette barnet da. Fordi det er jo, det å kunne snakke med barn i vanskelige situasjoner er også noe du må lære over tid og jobbe gjennom. Så det hadde jeg ikke, det var jeg ikke forberedt på.

Videre forteller hun, at hun siden har lært seg at hun på eget initiativ må ringe saksbehandleren før tilsynsbesøkene for å få informasjon om barnet, men at dialogen med barnevernet i høy grad avhenger av velvilligheten til den enkelte saksbehandleren.

Den ene av de to profesjonelle tilsynspersoner som ble intervjuet, forteller også om manglende informasjon fra barneverntjenesten:

Tilsynsperson: Men det er veldig sjeldent at jeg klarer å få tak i noen fra barnevernet. De svarer ikke, rett og slett.

INT: Mm, mm.

Tilsynsperson: De ringer ikke tilbake og de, de på en måte, jeg føler ikke at vi er prioritert da, vi tilsynspersonene. Vi er, nå høres det kanskje litt sånn surt ut, jeg vil egentlig ikke være sur heller, men

[...]

INT: Vi ønsker hver enkelt sin stemme på det her, så det er kjempefint å fortelle hvordan du opplever det, det er viktig.

Tilsynsperson: Hvis, hvis vi ikke, eller hvis de manglet en rapport, så var de veldig raske med å ringe å påpeke at de hadde ikke fått en rapport. Men det har man alt, altså vi har alltid levert rapporter så det har aldri vært noe problem. Men da hørte vi fra dem. Men jeg holdt på i tre og et halvt år før jeg klarte å få tak i og snakke med noen fra barnevernet om et tilsynsbarn jeg har, som jeg fortsatt følger da.

INT: Så din relasjon til barnevernet den er, hvordan opplever du den?

Tilsynsperson: Den har vært mere, den har på en måte ikke eksistert, jeg har vel hatt én saksbehandler som har vært kjempepliktoppfyllende og helt super.

Praksisen som tilsynspersonene forteller om, er altså ganske motsatt av beskrivelsene i Bufdirs veileder, hvor det står:

Når tilsynspersonen skal kontrollere om barnet får tilfredsstillende omsorg i fosterhjemmet, må det tas hensyn til om det enkelte barn har særskilte behov som stiller særlige krav til fosterforeldrenes ivaretagelse og omsorgsutøvelse. En forutsetning for at tilsynspersonen skal kunne utøve kontroll i slike tilfeller, er at han/hun har informasjon om barnets særlige behov og hvordan fosterforeldrene skal møte disse. Barneverntjenesten i omsorgskommunen må sikre at tilsynspersonen har tilstrekkelig informasjon for å kunne vurdere omsorgen for det enkelte barn. (Bufdir, 2015, s. 36)

Flere av tilsynspersonene forteller at det er avgjørende å bruke fosterforeldrene til å hente ut informasjon om barnet. En av disse påpeker at dette kan oppleves som problematisk, fordi man samtidig, i kraft av sin funksjon, skal forsøke å ha en nøytral rolle og ikke involvere seg alt for mye med fosterforeldrene. Denne refleksjonen er sånn sett i tråd med Bufdirs veileder, som påpeker at tilsynspersonene ikke selv skal innhente informasjon om barnet fra verken fosterforeldre eller barnet selv. Et par av de intervjuede opplever omvendt å ha en god dialog med barnevernet – en av disse skriver rapportene sine på kontoret til barnevernet, og svarer på spørsmålet om hvordan hun opplever relasjonen: «jeg føler at jeg er på en måte en av de.»

9.7 Oppfølging på tilsynsrapporter

Når det gjelder oppfølging av tilsynsrapportene som tilsynspersonene skriver etter hvert tilsynsmøte, har de fleste av de intervjuede tilsynspersoner ikke opplevd å få tilbakemeldinger. Ingen beretter om at kommunen har bedt dem skrive tilleggsrapport (som fosterhjemsforeskriften tilsier det skal gjøres, dersom det er mangler). De færreste har mottatt opplæring i å skrive tilsynsrapportene, men flere forteller at det er en type arbeid som faller naturlig for dem, siden rapportskrivning er en del av deres «vanlige» arbeidsliv. Flere gir uttrykk for en uvisshet med henblikk på hva som egentlig skjer med de rapportene de leverer inn, som i dette intervjuutdraget der temaet er tilsynspersonens arbeid med tilsynsrapportene:

INT: Akkurat. Og får du noen gang tilbakemeldinger på det? Hører du noen ting om rapporten?

Tilsynsperson: Nei, aldri.

INT: Okay.

Tilsynsperson: Nei (latter). Så enten så er han bra nok eller så har de ikke lest han, jeg vet ikke.

På samme måte gir andre også uttrykk for at siden de aldri har hørt noe, er det nok fordi rapportene de sender er av bra nok kvalitet, mens noen stiller spørsmål ved om rapportene overhode blir ordentlig lest, eller om de «bare blir lagt i en skuff», som én formulerer det. Én av tilsynspersonene har dog en motsatt erfaring, og forteller at hun alltid får beskjed fra saksbehandler om at rapporten er mottatt. Når flertallet av de intervjuede aldri har opplevd å få tilbakemelding på rapportene sine, tyder dette på at veiledningen fra Bufdir, om at fosterhjems kommunen fortløpende bør gi tilsynspersonene tilbakemeldinger og innspill på rapportene som leveres for å sikre at tilsynsrapportene blir gode nok, ikke blir fulgt på systematisk vis. Tilsynspersonenes opplevelser samsvarer for øvrig dårlig med spørreskjemaundersøkelsen av ansatte i barnevernet, hvor 82% opplyste at tilsynsrapporter leses grundig. Til gjengjeld samsvarer opplevelsene i all hovedsak med de kvalitative beskrivelsene som barnevernsansatte ga i intervju, hvor de ga uttrykk for at rapportene stort sett arkiveres uten å påvirke det videre arbeid. Dette kan tolkes slik at rapportene nok leses, men deretter ikke spiller en videre rolle. Dette bekreftes delvis av at spørreundersøkelsen viser at barnevernet kun ytterst sjelden ber om tilleggsrapporter.

Med hensyn til å få tilbakemelding når man som tilsynsperson har skrevet om bekymrende forhold i rapporten, er det varierende erfaringer; noen opplever at det blir fulgt godt opp, og at de etterfølgende får informasjon om hvordan barnevernet håndterer bekymringene, og hva de bør følge opp i sine tilsyn. Andre beretter at de aldri, eller sjeldent, får noen form for tilbakemelding på rapportene, heller ikke når de har meldt om forhold som ifølge dem kan være bekymrende. En av de som har mange års erfaring som tilsynsperson, beskriver det (som flere andre også gjør) som et generelt problem at alt avhenger for mye av den enkelte saksbehandleren:

Det er veldig avgjørende hvor aktiv den personen i barnevernet som er saksbehandler i saken er. For der har jeg opplevd at jeg har på en måte selv bare har tatt tilsyn, hver tredje måned helt etter kalenderen, avtalt, og så ikke hørt et eneste ord fra saksbehandler i barnevernet. Men jeg har gjort min rolle i og med at jeg skal jo, du skal jo være en sånn nøytral person på sidelinjen, som en sånn overvåker, at barnet har det bra ikke sant, i henhold til loven. Men noen ganger så føler jeg at jeg har vært... altså jeg har ikke hørt et pip, enda jeg har skrevet kritikk til saksbehandler, kritikk til roller i systemet. Så kan det være at ikke jeg har hørt et ord. Altså ingen tilbakemelding, ingen dialog.

Som nevnt tilsier fosterhjemsforeskriften at dersom det er forhold som det er meldt bekymring om, skal tilsynspersonen ved etterfølgende tilsyn kontrollere at det blir fulgt opp på disse forholdene. Det er innlysende at muligheten for å utøve kontroll svekkes når tilsynspersonen ikke får tilbakemelding på slike forhold.

I tilfeller der tilsynspersoner er i tvil om hvorvidt barneverntjenesten lever opp til sitt ansvar, kan de i prinsippet klage til statsforvalteren. I intervjuet med den ovenfor siterte tilsynspersonen, kom det imidlertid frem at han ikke var kjent med denne muligheten, og det samme gjorde seg gjeldene for flere av de andre tilsynspersonene.

En annen, som har vært tilsynsperson for et barn i seks år, uttrykker følgende, om den generelle manglende oppfølging og veiledning hun opplever i jobben som tilsynsperson:

Og det er litt, når jeg tenker meg om, så er ikke det helt bra. Fordi at jeg kunne jo ha vært en helt annen person, altså jeg kunne jo vært noen, en slurv, eller en, ikke sant som ikke tok oppgaven på alvor eller, jeg vet jo ikke, forhåpentligvis så sier jo fosterforeldrene fra hvis de tenker at nei dette her var ikke bra.

Flere av de intervjuede etterspør at løpende oppfølging og tilbakemelding på tilsynsrapportene settes i system, så det blir mindre tilfeldig.

I intervjumaterialet med tilsynspersonene er det altså et mindretall som har gode erfaringer med opplæring, veiledning og løpende oppfølging av funksjonen de utfører som tilsynsperson. Med andre ord samsvarer den erfarte praksis på flere punkter ikke med de

forvaltningsmessige føringer som er beskrevet i Bufdirs veileder om tilsyn, og i lovgivningen. Vi vet ikke om erfaringene som kommer frem i denne undersøkelsen er representative for tilsynsordningen samlet sett. Imidlertid kan beretningene om manglende informasjon om barnets bakgrunn og manglende veiledning, som de fleste av tilsynspersonene i denne undersøkelsen formidler, tyde på at det er et systemisk brist i kommunikasjonen mellom tilsynspersoner og barneverntjenesten, eller i måten samarbeidet er organisert. I evalueringen av tilsynsordningen fra 2018 konkluderte man på liknende vis at tilsynspersonene får for lite informasjon om barnets plassering og forhold knyttet til barnets situasjon, og at det ikke var tydelig nok i kommunene hvem som var ansvarlig for å gi denne informasjonen (Kjelsaas et al., 2018).

9.8 Opplevelser med kontrollfunksjonen som tilsynsperson.

Samtlige av de intervjuede tilsynspersoner gir, med ulike formuleringer, uttrykk for at deres rolle som tilsynsperson er å kontrollere om barnet har det bra nok i fosterhjemmet, og å gi stemme til barnet. Flere av de intervjuede gir imidlertid uttrykk for bekymring for hvorvidt de *egentlig* er i stand til å fange opp tilfeller der barnet ikke får forsvarlig omsorg, for eksempel på grunn av uhensiktsmessig grensesetting. Her er det særlig hyppigheten og varigheten av tilsynsbesøkene det legges vekt på. Som en av de profesjonelle tilsynspersoner formulerer det:

Det er fire timer på et år kanskje, hvor jeg skal skrive under på at det her fosterhjemmet ivaretar det her barnet. [...] så skal jeg gi mitt tilsagn til at det her barnet har hatt det godt nok. Det gjør jeg faktisk, det er faktisk litt ubehagelig, sant, fordi at jeg vet jo ikke hva som skjer resten av året. Jeg kan jo kun se, observere det som jeg finner rundt her, når jeg er her, akkurat nå.

En annen av de intervjuede uttrykker samme bekymring med følgende ordlyd:

Jeg føler det er et kjempestort ansvar å sitte og signere disse rapportene hvor jeg skal konkludere med at de får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet. For det vet vi jo ikke. Vi vet jo ikke 100 % det. Og det, det er litt sånn skummelt.

Noen av de intervjuede forteller at de mener at de har klart å oppbygge nok tillit til at tilsynsbarnet ville fortelle dem det, hvis noe ikke var som det skulle være i fosterhjemmet, men flere gir uttrykk for at de er usikre på om barnet faktisk ville komme til dem. Denne usikkerheten samsvarer med erfaringene til flere av fosterbarna som gir uttrykk for at de ikke har tillit til tilsynspersonen(e), som redegjort i avsnitt 4.10. En av tilsynspersonene forteller at i hennes erfaring føler barnet som regel mye mer lojalitet over for fosterforeldrene enn overfor tilsynspersonen som er mye mere fremmed for barnet, hvorfor man ikke kan forvente at barnet deler alt som er vanskelig.

Når det gjelder forståelsen av sin egen rolle som tilsynsperson, er det som nevnt forskjell i intervjuene, særlig mellom de profesjonelle tilsynspersoner og de private oppdragstakere. Noen av de sistnevnte omtaler rollen som tilsynsperson som en form for frivillighet (selv om

de får lønn for oppdragene), de beskriver at motivasjonen deres er å gjøre en forskjell, og at de har et ønske om å skape en genuin relasjon til tilsynsbarna. Som en av disse formulerer det:

Jeg bryr meg egentlig veldig mye om barnet og det merker jo barnet også at du, du må spesifikt bry deg om personen. Og ikke bare ha en rolle som du har på en måte har fått tildelt, og så skal du gjøre jobben din, og så skal du dra igjen.

De to profesjonelle tilsynspersonene (som er fastansatt i 20% stilling som tilsynspersoner og 80% i en annen kommunal stilling) gir, i motsetning til de som beskriver det som en form for frivillighet, uttrykk for at jobben som tilsynsperson er blitt tredd ned over hodet på dem. Den ene av disse forteller at hun opplevde dette som en belastning, men at hun måtte akseptere det for å bli ansatt i det yrke hun er utdannet til. Det var belastende fordi jobben som tilsynsperson krevde en fleksibilitet som var vanskelig å kombinere med hennes andre arbeidsoppgaver, og i tillegg det gikk ut over familielivet fordi hun ofte måtte jobbe på kvelden for å ivareta tilsynene. Dessuten nevner begge disse tilsynspersonene at det er vanskelig å bygge en ordentlig relasjon til så mange tilsynsbarn som man har i en slik profesjonalisert ordning. De to profesjonelle tilsynspersoner hadde i en periode tilsyn med henholdsvis 15 og 16 barn samtidig, men i andre kommuner kan profesjonelle tilsynspersoner ha ansvar for et langt høyere antall. Den ene av disse tilsynspersoner anbefaler selv i intervjuene at tilsynsrollen bør legges til frivillige oppdragstakere, for å sikre at «man oppriktig går inn i det», som hun formulerer det. Hun forteller at hun selv kunne forestilt seg å ta et slikt oppdrag på et annet tidspunkt i livet hvor det hadde passet bedre, på mer frivillig basis.

Erfaringene til de to profesjonelle tilsynspersoner står i kontrast til konklusjonene i evalueringen av tilsynsordningen fra 2018. Her fant man, via casestudier av ulike kommuner, at profesjonalisering av tilsynsordningen førte til bedre kontinuitet og høyere faglighet i tilsynene, samt kvalitativt bedre tilsynsrapporter som var mer brukbare for barnevernets oppfølgingsarbeid. Fortellingene som kommer frem i intervjuene peker på at en profesjonalisering av tilsynsordningen ikke automatisk gir bedre tilsyn, og de peker på viktigheten av at jobben som tilsynsperson *ikke* oppleves som påtvunget. De profesjonelle tilsynspersoners frustrasjon over manglende samarbeid med barnevernet viser også at organisatoriske problemer med informasjonsflyt kan være et like stort problem i en profesjonalisert ordning, som ved frivillige oppdragstakere.

9.9 Oppsummering av kapittelets funn

I dette kapittelet har vi vist at de intervjuede tilsynspersonene ytterst sjeldent, eller aldri, har avdekket uhensiktsmessig grensesetting og tvang i sine tilsyn. Overordnet sett beskriver tilsynspersonene at de fleste fosterforeldre, etter deres vurdering, gjør en bra jobb. Noen av de intervjuede har erfaring med fosterforeldre som de har opplevd som litt for strenge, men flere forteller omvendt om erfaring med fosterforeldre som de har ment satte for få grenser. Noen av disse gir, som mange av fosterforeldrene uttrykk for at fosterhjemsbarn i større grad enn andre barn trenger fastere rammer og mer tydelige regler. På samme måte som

fosterforeldrene har ulik oppdragsstil, har også tilsynspersonene ulikt syn på dette, og det påvirker tilsynelatende hvilken vurdering de gjør seg av barnets omsorg.

Noen av tilsynspersonene beskriver en tillitsfull relasjon til fosterbarna, og mener at fosterbarnet ville henvende seg til dem dersom noe ikke var som det skulle være, mens andre gir uttrykk for tvil angående tilsynsordningens mulighet for å fange opp eventuelle tilfeller der barnet ikke får forsvarlig omsorg, og stiller spørsmålstegn ved hvorvidt et tilsynssystem som er basert på 4 kortere besøk i året reelt sett gir et godt nok grunnlag til å skrive under på at barnet får forsvarlig omsorg i hjemmet. Denne tvil er i tråd med erfaringene til både fosterbarn og fosterforeldre, som de kommer frem i denne undersøkelsen.

Flertallet av de intervjuede tilsynspersonene har ikke diskutert temaet grensesetting direkte med fosterbarna, og flertallet hadde ikke fått veiledning eller kurs i temaet grensesetting og tvang. Dette må ses i sammenheng med at de fleste gir uttrykk for at de generelt opplever opplæring og veiledning i rollen som tilsynsperson som mangelfull. Av de ni intervjuede tilsynspersoner forteller fem at de aldri har mottatt noen egentlig opplæring. I tillegg beskriver mange av tilsynspersonene samarbeidet med barneverntjenesten som mangelfull, eller til og med som ikke-eksisterende. Flere beretter at de ikke får den informasjon de egentlig trenger for å kjenne til tilsynsbarnets situasjon og årsakene til plasseringen. Dette til tross for at formålet med tilsynet er å føre kontroll med at barnet får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet, og at de forutsetningene som ble lagt til grunn for plasseringen blir fulgt opp. Som flere av tilsynspersonene beskriver det, er det vanskelig å innfri dette formålet, når man ikke får informasjon om barnets forhold. Denne manglende kommunikasjon med barnevernet som mange (men ikke alle) opplever, kommer også til uttrykk i det faktum at de fleste aldri får tilbakemeldinger på tilsynsrapportene de sender til barnevernet.

10 Statsforvalterens rolle - erfaringer

I undersøkelsen som denne rapporten bygger på, ble det utført intervjuer med én ansatt fra hver av de ti statsforvaltere i Norge. Temaene for intervjuene var statsforvalterens oppgaver med å føre tilsyn med barnevernet, og særlig deres rolle i forbindelse med saker som omhandler barn som er plassert i fosterhjem. De ansatte fra statsforvalterne ble bedt om å forklare statsforvalternes rutiner og praksis, og fikk spørsmål om erfaringer med saker som omhandler grensetting og tvang i fosterhjem. Forskjellen på grensesetting og tvang i henholdsvis barnevernsinstitusjoner og fosterhjem ble også tatt opp som tema. Av hensyn til anonymisering spesifiseres det ikke her hvilken statsforvalter de enkelte intervjupersonene representerer.

De ansatte fra statsforvalterne forteller at det mest rutinemessige innblikket de får i barnevernets arbeid med fosterhjem, består av den halvårlige rapportering de får inn fra kommunene, med kvantitativ data på antall oppfølgingsbesøk og tilsynsbesøk fosterhjemsbarna i kommunen har fått. Som flere påpeker i intervjuene er dette tall som forteller om kommunene overholder lovens krav om antall tilsyns- og oppfølgingsbesøk (fra barneverntjenesten), men de sier ikke noe om kvaliteten i oppfølgingen. Denne statistikken er ikke på individnivå, og gir derfor ikke anledning til å åpne tilsyn på enkeltsaker, men gjentatte avvik fra den lovpålagte oppfølging i kommunen kan gi anledning til at statsforvalteren starter en større undersøkelse av kommunens rutiner og prosedyrer, en såkalt systemrevisjon.

I 2022-2023 pågår dessuten et landsomfattende tilsyn initiert av Helsetilsynet, hvor alle statsforvaltere systematisk skal undersøke barneverntjenestenes oppfølging av barn som bor i fosterhjem. På tiden for intervjuene var dette arbeid i planleggingsfasen, så når intervjupersonene redegjør for statsforvalternes rutiner og erfaringer, inngår ikke denne undersøkelsen.

Når, eller hvis, statsforvalteren åpner tilsynssaker på barneverntjenestens håndtering av enkeltsaker, såsom oppfølging av et barn i fosterhjem, skjer det som regel på bakgrunn av at noen har meldt inn en klage til statsforvalteren. De ansatte fra statsforvalterne forteller enslydende at saker som omhandler problematisk grensetting eller bruk av tvang i fosterhjem er sjeldne eller ikke-eksisterende i deres arbeid med å føre tilsyn med barnevernet. Flere av intervjupersonene gir uttrykk for en viss forundring over temaet grensetting og tvang i fosterhjem, fordi de ikke ser det som relevant i forhold til statsforvalterens tilsynsarbeid, eller fordi de slett ikke har noen saker som handler om fosterhjem. Hos én av statsforvalterne har de hatt en enkelt sak, hvor en tilsynsperson sendte klage inn til statsforvalteren, fordi tilsynspersonen opplevde at fosterhjemsbarnet ble utsatt for tvang, og at kommunen ikke reagerte på det. Her opprettet statsforvalteren tilsyn, og konkluderte at kommunen hadde begått lovbrudd ved ikke å følge opp som de skulle. Denne saken endte med at barnet ble flyttet fra fosterhjemmet. Selv om de ansatte fra statsforvalterne samlet sett beretter om få (eller ingen) saker av denne typen, forteller de at terskelen, generelt sett, er lav for å opprette tilsyn hvis de får informasjon om barn som ikke

trives i fosterhjem. Som nevnt kom det frem i flere av intervjuene med tilsynspersoner at de ikke var klar over at det er en mulighet for dem å klage til statsforvalteren, når de har opplevd at barnevernet ikke reagerer på ting de har beskrevet i sine tilsynsrapporter.

Hos én av de ti statsforvalterne opplever de ofte at fosterhjemsbarn tar direkte kontakt med statsforvalteren for å klage over ulike forhold, og at fosterhjemsbarna i fylket er godt opplyst om muligheten for å klage til statsforvalteren. De ni andre statsforvaltere beretter samstemmig at de sjeldent, eller aldri, får henvendelser direkte fra fosterhjemsbarn. Flere forteller at de nylig har opprettet, eller arbeider med å opprette klagekanaler for at det skal bli lettere å ta kontakt med statsforvalteren. Flere forteller også at de mener at muligheten for å si fra til statsforvalteren er for lite kjent, og at de «håper» på å få flere klager direkte fra fosterhjemsbarn for bedre å kunne fange opp avvik som de ikke blir kjent med.

De av statsforvalterne som *har* erfaring med tilsynssaker som handler om barnevernets oppfølging av fosterhjem, forteller at slike saker hyppigst dreier seg om fosterforeldre som klager over manglende oppfølging fra barnevernet (og altså ikke saker som dreier seg om manglende oppfølging i forbindelse med mistanker om mistrivsel hos barn i fosterhjem, for eksempel grunnet problematisk grensesetting og tvang). Hos én av statsforvalterne har intervjupersonen opplevd at en fosterforelder ringte til statsforvalteren for å få klarhet over hva reglene var for bruk av tvang, fordi barnet måtte presses til å ha samvær med sine biologiske foreldre. På spørsmål om hvor grensen går for fornuftig grensesetting eller bruk av tvang i fosterhjem, svarer de ansatte fra statsforvalterne at dette jo ikke er regulert på samme måte som i barnevernsinstitusjoner. Én forteller at det ikke er et tema som vedkommende opplever blir diskutert profesjonelt, og at det nok finnes en usagt formodning om at forskjellen på omsorg og problematisk grensetting er noe som «sitter i ryggraden til folk». Denne intervjupersonen ser et behov for å løfte temaet profesjonelt, og også formidle bedre til fosterhjemsbarn hva fosterforeldre kan og ikke kan gjøre. Noen nevner at grensene er som i en vanlig familie, og én nevner at grensen for å bruke tvang overfor barn, for eksempel ved fastholding, bør være lavere i et fosterhjem enn i en vanlig familie. Det kommer med andre ord frem at statsforvalterne, på samme vis som de andre faggrupper som har deltatt i denne undersøkelsen, til dels lener seg mot en personlig vurdering når de spørres om grensene for grensesetting i fosterhjem. Her er det vel og merke snakk om at intervjupersonene drøfter temaet på generelt nivå, ettersom statsforvalterne har så få konkrete tilsynssaker som omhandler problematisk grensetting eller tvang i fosterhjem. Som nevnt i rapportens innledning, fører statsforvalterne direkte tilsyn med barn som bor i barnevernsinstitusjoner. Intervjupersonene forteller at forskjellen på grensesetting og tvang er tydelig regulert og definert i institusjonene og at de på sine besøk konsekvent orienterer barna om deres rettigheter og klagemuligheter. Flere forteller også at de hos statsforvalteren får flere henvendelser fra barn i institusjon enn fra barn i fosterhjem, og flere gir som nevnt uttrykk for en opplevelse av at barn i fosterhjem ikke alltid er godt nok kjent med sine rettigheter. I intervjuene ble de ansatte fra statsforvalterne spurt om de har noen betraktninger knyttet til organiseringen av tilsynssystemet i sin helhet, og flere peker her på at de er i tvil om tilsynssystemet for barn i fosterhjem fungerer godt nok med tanke på å fange opp eventuell mistrivsel.

10.1 Tilsynsrapporter sendes ikke rutinemessig

Det mest bemerkelsesverdige når man sammenstiller statsforvalternes praksis, som de beskrives i intervjuene, med deres funksjon som den er beskrevet i lovverket, er at de *ikke* har erfaring med å få tilsendt tilsynsrapporter uoppfordret. Som nevnt er det nedfelt i fosterhjemsforeskriften at tilsynsrapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon rutinemessig skal sendes som kopi til statsforvalteren. Når de ansatte fra statsforvalterne beskriver rutinene for å åpne tilsynssaker i forbindelse med barneverntjenestenes oppfølging av barn i fosterhjem, nevnes ikke dette, og når de spesifikt spørres om de får tilsendt tilsynsrapporter, svarer flertallet at de kun får tilgang til tilsynsrapporter når de selv ber om det i forbindelse med en undersøkelse, for eksempel hvis de har mottatt en klage på manglende oppfølging. Sammenholdt med spørreskjemaundersøkelsen av ledere i barnevernet som viste at kun en tredjedel svarer bekreftende på at de alltid videresender rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon til statsforvalteren, tyder dette på at fosterhjemsforeskriften ikke følges på dette punktet. Kun enkelte av de ansatte fra statsforvalterne nevner at det står i regelverket at slike tilsynsrapporter skal oversendes, og disse beretter at det kun skjer ytterst sjeldent. Den ene av disse mener det har skjedd en gang i løpet av fem år hos statsforvalteren som vedkommende jobber for. En av disse spørres i intervjuet om hvorfor vedkommende tror det skjer så sjeldent og svarer:

[]eg skal ikke ha noen veldig sterke meninger om hva det handler om [at tilsynsrapporter ikke oversendes], men det kan nå handle om hvert fall to forskjellige forhold. Det ene er at muligheten til å oversende til statsforvalteren er lite kjent, eller blir avglemt eller sånt. Man tenker ikke på det. Eller, så er det vel også noe med det at du skal være en litt dyktig tilsynsfører for, i hvert fall noen ganger for å få tak i de bekymringsfulle forholdene eller de tingene som ikke er bra nok.

Det skal naturligvis tas forbehold for at intervjupersonene i intervjusituasjonen ikke har full oversikt over alle saker som gjennom tiden har vært innom statsforvalterens kontor, og at dette ikke er forventet. Det er allikevel bemerkelsesverdig at flertallet av statsforvalterne tilsynelatende ikke får tilsendt tilsynsrapporter uoppfordret fra kommunene, og at det ikke er en del av rutinene for å opprette tilsynssaker. Funnene i denne rapporten tyder på at det er en brist i tilsynsystemet på dette punktet.

DEL III – AVSLUTTENDE DRØFTELSER

11 Oppsummerende konklusjoner

I det følgende drøfter vi hvilke konklusjoner vi kan trekke ved å sammenstille resultatene i de ulike delundersøkelser presentert i rapporten. Til slutt følger et eget avsnitt om juridiske vurderinger, forfattet av Marius Storvik som er jurist og ekspert i barnevernsrett og menneskerettigheter.

11.1 Mellom vanlig hjem og institusjonelle styringer

Som beskrevet i rapportens innledning, kan fosterhjem som konstellasjon på mange måter forstås som et institusjonelt paradoks – det er både et «vanlig hjem» og et «profesjonelt og regulert hjem». Med terminologien fra institusjonell etnografi (se også avsnitt 3.6) er familielivet i fosterhjem koordinert av ulike former for *styringsrelasjoner*. Styringsrelasjoner utgjør de institusjonelle føringer som er med til å koordinere og regulere konkrete lokale relasjoner og handlinger (Smith, 2005). Viktige styringsrelasjoner i fosterhjem er formelle reguleringer som via barnevernet og fosterhjems kommunen iverksettes i fosterhjemmene. Som vi har redegjort for i denne rapporten følger barnevernet fosterbarna opp i fosterhjemmet og fosterhjems kommunen gjennomfører tilsyn. Dette er lovpålagte krav som defineres i barnevernsloven og som fungerer som en institusjonell styring som påvirker bestemte aspekter av hverdagslivet i fosterhjem.

Både unge som bor i fosterhjem og fosterforeldre forteller på ulike måter om hvordan barnevernet er til stede i deres liv. Flere av de unge fremhever at deres fosterforeldre må spørre barnevernet om å ta stilling til ting som de unge har lyst til, for eksempel om de unge kan dra på lengere ferieturer med sine venner eller om de kan ha mer kontakt med sine foreldre. Flere fosterforeldre gir også uttrykk for at barnevernet alltid har siste ord i forhold til barnets situasjon. De kan for eksempel bestemme om barnet skal flytte hjem til sine foreldre eller til et annet fosterhjem eller på institusjon. For noen fosterforeldre er disse institusjonelle føringer en påminnelse om at de ikke er «vanlige» foreldre for fosterbarna, selv om de føler seg sådan. I disse situasjoner blir altså barnevernets formelle *omsorgsansvar* overfor fosterbarnet en styringsrelasjon som virker inn i hverdagslivet i fosterhjemmet.

Analysene i denne rapporten viser at oppfølgingen fra barnevernet blir sett på som både et støttende element og/eller et forstyrrende element i hverdagslivet i fosterhjem. Flere av fosterforeldrene forteller at de ønsker mer kontakt med barnevernet og ser barnevernets nærvær og veiledning i familien som positiv. Samtidig forteller noen fosterforeldre at besøk fra barnevernet og tilsynspersoner skaper uro i familien da fosterbarna blir utrygge. Utryggheten skyldes blant annet at saksbehandlere relativt ofte blir byttet ut. Utskiftningen forårsaker at både unge og fosterforeldre må forholde seg til flere myndighetspersoner som

kommer inn i hjemmet, og som de sjelden rekker å oppbygge stabile relasjoner til. I tillegg gir mange av de unge uttrykk for at de ikke stoler på ansatte fra barnevernet og at de opplever møtet med barnevernet som utrygt, mens andre av de unge gir uttrykk for at de har en distansert relasjon til barnevernet. For dem er saksbehandleren en perifer person som kommer og snakker med dem noen ganger i løpet av året som en obligatorisk og byråkratisk funksjon, ikke fordi de unge opplever at de trenger det. Få unge beskriver deres saksbehandler som stabil og trygg.

Oppfølgingen fra barnevernet fremhever tydelig de institusjonelle styringer av fosterhjem og understreker at fosterfamilielivet alltid utspiller seg i det institusjonelle paradoks, mellom det uformelle familieliv og det institusjonelle barnevern. På tvers av delundersøkelsene i denne studien finner vi imidlertid at selv om barnevernet formelt sett har omsorgsansvaret overfor barn og unge som bor i fosterhjem, er det begrenset hvor mye de faktisk er til stede i hverdagen. Mange fosterbarn og fosterforeldre forteller at kontakten til barnevernet er avgrenset til de lovpålagte oppfølgingsbesøk i fosterhjemmet. Det betyr at selv om formelle styringer via barnevernet påvirker familielivet i fosterhjem, er selve relasjonen og interaksjonen mellom fosterbarn og fosterforeldre i høy grad uformell og *uregulert*. Selve oppdragelsesstilen til fosterforeldre er i svært liten grad underlagt faglige føringer fra barnevernet og bruken av grensesetting og tvang er ikke formelt regulert ved lov. Som det drøftes i det følgende forårsaker fraværet av institusjonelle styringer når det gjelder grensesetting og tvang at det ikke er konsensus om hvordan disse fenomenene forstås av ulike aktører.

11.2 Divergerende forståelser av 'grensesetting' og 'tvang'

Delundersøkelsene i denne rapporten viser at de ulike aktørene i fosterhjemssystemet har divergerende forståelser av og erfaringer med grensesetting og tvang. Felles for alle aktørgruppene – både fosterbarn, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte i statsforvalteren – er at de ikke har en entydig forståelse av hvor grensen går mellom grensetting og tvang. Personlige og erfaringsbaserte vurderinger tar mer plass enn faglig funderte prinsipper. Dette er kanskje ikke så overraskende i og med det som sagt ikke er regulert i lover og forskrifter hvilke handlinger som regnes som tvangstiltak i en fosterhjemskontekst. På dette punktet er det ingen institusjonelle styringer. Som i en «vanlig» familie baserer fosterforeldrene derfor grensetting og tvang på oppfatninger av hva som er god barneoppdragelse og hva som er til barnets beste. Samtidig er det tydelig, som vi har redegjort for i innledningskapittelet at fosterhjem ikke er en «vanlig» familie, og det påvirker både bruken og forståelsen av grensesetting og tvang. I fosterforeldrenes perspektiv preges deres bruk av grensesetting av at barna kommer med en bagasje, som flere kaller det. De har som regel hatt en vanskelig oppvekst med omsorgssvikt og traumer, og med fosterforeldrenes ord er de ofte «grenseløse» når de flytter inn i fosterhjemmet. Mange fosterforeldre mener derfor at fosterbarn trenger enten flere grenser eller annerledes grenser enn andre barn²⁶ I intervjuundersøkelsen av fosterforeldre har vi identifisert to typer oppdragelsesstrategier: den ene er å møte fosterbarna med veldig

²⁶ I spørreskjemaundersøkelsen er dette dog mindre tydelig enn i de kvalitative intervjuene - men her ble vel å merke fosterforeldrene spurt om de *forsøkte* å ha de samme grensene for fosterbarn og andre barn, eller om de satte hhv. tydeligere eller mildere grenser.

tydelige rammer, rutiner og regler – med andre ord å sette mange og tydelige grenser. Flertallet av fosterforeldrene gir (på forskjellig måte) uttrykk for at de mener denne oppdragelsesstrategien er den rette. Den andre strategien er å møte fosterbarna med få krav, for heller å oppbygge en tillitsfull relasjon før man begynner å korrigere eventuell uønsket adferd. Selv om det ligger ulike verdsett og logikker bak disse strategiene, er de begge, i fosterforeldrenes perspektiv, begrunnet i et ønske om å gi fosterbarna best mulig omsorg og trygghet. På den måten er ideen om *barnets beste* - til tross for ulike oppdragelsesstrategier - styrende for samtlige av de fosterforeldre vi har intervjuet i denne studien. Da det ikke er mulig å oppstille en entydig definisjon på hva som er til barnets beste eller hva som er 'forsvarlig omsorg', og dette ikke er definert lovmessig, er det på ett vis naturlig at fosterforeldre baserer sin oppdragelse på subjektive oppfattelser av hva forsvarlig omsorg er.

Når det gjelder tvang, viser våre undersøkelser at fosterforeldre har forskjellige oppfatninger av hva som regnes som tvang og av hva som det egentlig er lov for dem å gjøre som fosterforeldre, rent juridisk. Den manglende regulering fører altså til divergerende tolkninger. Dette ses også ved at både ansatte i barneverntjenestene og hos statsforvalterne har opplevd at fosterforeldre har kontaktet dem for å få oppklart hvor langt de kan gå for å sette grenser for barnet eller tvinge barnet til noe det ikke vil – eksempelvis samvær med biologiske foreldre. Dette viser at mangelen på institusjonelle styringer av grensesetting og tvang ikke bare har konsekvenser for fosterbarn, men også for fosterforeldre som kan oppleve usikkerhet angående hva de egentlig har mandat til. Også blant ansatte i barnevernet viser våre undersøkelser at forståelsen av grensesetting og tvang delvis synes å være basert på subjektive og erfaringsbaserte oppfattelser, og på en forståelse av hva som er «normalt» i vanlige familier. I intervjuene med ansatte i barnevernet synes tvang ikke å være et begrep som de har en faglig definisjon på. De arbeider ikke med en fast definert forståelse av hvilke handlinger som regnes som tvang i en fosterhjems kontekst, eller hvor skillet går mellom grensesetting og tvang. Dette er i motsetning til det som skjer i konteksten av en barnevernsinstitusjon, der ansatte opererer ut fra lovfastsatte reguleringer av hva som regnes som tvang (Nøkleby et al., 2020). Samtidig henger de barnevernsansattes tvetydige oppfattelse av tvangsbegrepet også sammen med en praksisbasert erfaring; at oppfattelsen av grensesetting/tvang handler om ståsted, eller perspektiv. Det som barnet eller ungdommen definerer som tvang og føler som tvang, kan for fosterforeldre handle om grensesetting. Også blant tilsynspersonene som aktørgruppe viser våre analyser at det ikke er konsensus om hvor grensen går mellom forsvarlig grensesetting og uønsket tvangsbruk. Eksempelvis gir en av tilsynspersonene, som vist, uttrykk for at isolasjon på rommet kan være en fornuftig oppdragelsesmetode, mens dette ut fra andre oppdragelsesidealer kan ses som en overskridelse av barnets rett til integritet og autonomi. På den måten påvirker tilsynspersoners subjektive forståelse av forsvarlig omsorg og god barneoppdragelse trolig vurderingene de gjør seg i sine rapporter.

11.3 Tillit og tvang

Som nevnt forteller fosterforeldre i intervju, at fosterbarna, i høyere grad enn andre barn, trenger faste rammer og tydelige regler for å skape trygghet og rutiner. Dette henger sammen med at fosterforeldrene beskriver fosterbarna som utrygge og generelt «grenseløse», blant annet fordi de er vokst opp i hjem hvor de har manglet omsorg og ikke har lært nødvendige sosiale ferdigheter. Derfor mener mange fosterforeldre at fosterbarna trenger faste rutiner og tydelig grenser for at trives i hverdagen.

I fosterbarnas perspektiv er det i særdeleshet tydelig at deres forståelse av og erfaringer med grensesetting og tvang avhenger av deres subjektive oppfatning, deres bakgrunn og deres relasjon til fosterforeldrene. Tidligere forskning peker på ulike måter på at følelsen av *usikkerhet* er karakterisk for fosterbarns erfaringer. Bengtsson, Lumby og Poulsen (2020) beskriver, med bakgrunn i en dansk studie av tidligere fosterbarns fortellinger om familie, hvordan *usikkerheten* fra starten er innleiret i selve plasseringen; barnet, eller den unge vet ofte ikke hvor lenge plasseringen vil vare, om hen skal bli boende i det fosterhjemmet, eller hvordan relasjonen til fosterforeldrene vil være når barnet engang flytter derfra. Videre er selve relasjonen til fosterforeldrene, i barnets perspektiv, preget av sårbarhet. Bengtsson, Lumby og Poulsen viser hvordan de tidligere fosterbarna konstant bar på en usikkerhet angående sin plass i familien, også selv om de trivdes i fosterhjemmet. Det samme finner vi i vårt datamateriale. En ung jente som bor i fosterhjem uttrykte det på denne måten: «Altså de inkluderer meg jo, og de er jo... det er som en ordentlig familie, men jeg vet ikke, det er bare plutselig, så kommer jeg på at «jammen dette her er jo ikke min familie»». Denne jenten beskriver hvordan hun særlig i høytider, som på juleaften, blir minnet på at hun ikke er en «riktig» del av familien. På den måten kan man si at det institusjonelle paradokset er et - ofte smertelig – grunnvilkår for fosterbarns erfaringer. Holtan med flere viser i sin bok *Slektsfosterhjem* at dette også kan gjelde for barn som plasseres i slektsfosterhjem – eksempelvis kan vissheten om at fosterforeldrene mottar økonomisk godtgjørelse være en vond opplevelse for barnet, som kan komme i tvil om fosterforeldrenes motivasjon (Holtan et al., 2020).

I tillegg blir usikkerheten forsterket av at tilknytningsprosessen ofte er problematisk når barnet flyttes i fosterhjem (Anke, 2007; Morton & Browne, 1998). Fosterbarnet skal forholde seg til en helt ny familie, med dens verdier, normer, regler og rutiner – som ofte vil være annerledes enn det miljø barnet kommer fra. Dessuten er tidligere omsorgssvikt og bruddet til de biologiske foreldre en belastning som naturligvis kan påvirke tilknytningen til fosterforeldrene (Anke, 2007; Dozier et al., 2002). Som fosterforeldrene også fremhever i vår intervjuundersøkelse, reagerer barn og unge ofte med avvisning over for fosterforeldrene i kortere eller lengre perioder når de flytter i fosterhjem. Psykologisk forskning viser at det kan være vanskelig for fosterforeldre å opprettholde omsorgsgivende og trøstende atferd, når barnet via sin avvisende adferd gir uttrykk for at det ikke ønsker eller trenger det (Anke, 2007). Det er, kort sagt, mange gode grunner til at fosterbarns erfaringer er preget av usikkerhet og skrøpelige relasjoner. I vår undersøkelse finner vi at fosterbarns subjektive opplevelser av grensesetting og tvang er relatert til hvordan de erfarer relasjonen til fosterforeldrene og sin plass i familien. Flertallet har som sagt ikke negative erfaringer med

uønsket grensesetting eller tvang. Fortellingene til denne gruppen er preget av at de hadde en forståelse av at fosterforeldrenes regler og begrensninger var til deres eget beste. De hadde tillit til at fosterforeldrene gjorde som de gjorde fordi de ønsket å gi barna god omsorg. Rett nok kan grensetting som regler om leggetider, begrensninger av internettbruk osv. der og da oppleves som irriterende, men disse ungdommene gir i all hovedsak uttrykk for at de forstår hvorfor reglene er som de er. Med andre ord oppfatter disse barna fosterforeldrenes grensesetting som en *personlig omsorg*, og de kobler den til en emosjonell forståelse av at fosterforeldrene er glade i dem og ønsker å ta godt vare på dem.

For noen fosterbarn kan imidlertid den samme typen av begrensninger oppfattes som urimelige eller som en form for straff. Blant disse fosterbarn finner vi et fellestrekk i at de er *usikre* på fosterforeldrenes hensikter og på sin egen rolle i familien. De har ikke tillit til at fosterforeldrene vil dem det beste, eller de føler seg ikke sett for den de er. Da kan det som for én ungdom oppleves som vanlig grensesetting for en annen ungdom oppleves som tvang eller straff – eksempelvis det at fosterforeldrene stenger for internettet på kvelden eller tar mobiltelefonen fra barnet. Selv noe så banalt som det å spise middag med familien, kan, som en av fortellingene viser, føles som en ubehagelig, påtvunget handling dersom fosterbarnet ikke føler seg som en del av familien. Dermed ser vi at følelsen av tilhørighet og tillit - eller usikkerhet - er relatert til opplevelsen av grensesetting og tvang. Fosterbarn er mer tilbøyelige til å tolke fosterforeldrenes grensesetting som omsorg når de har en trygg og tillitsfull relasjon, og er omvendt mer tilbøyelige til å oppleve det som urimelig hvis de er usikre på relasjonen og ikke har tillit til at fosterforeldrene har gode hensikter. En konsekvens av for streng grensesetting, i de unges perspektiv, er dermed at det kan bli en hindring i tilknytningsprosessen, rett og slett fordi det for dem oppfattes som en indikator på at fosterforeldrene ikke stoler på dem. Disse erfaringer stemmer sånn sett overens med (den mindre) gruppen av fosterforeldre som mener at oppdragsstrategien bør være å bygge opp en tillitsfull relasjon før man begynner å korrigere eventuell uønsket eller problematisk adferd med regler og grensesetting. Rapportens funn understøtter at positiv relasjonsbygging og et tillitsfullt forhold mellom fosterforeldre og fosterbarn er et avgjørende fundament for god grensesetting i en fosterhjemskontekst. Samtidig viser dette at opplevelsen av grensesetting og tvang er mye mer kompleks i fosterhjem enn det må formodes å være i «vanlige» hjem der relasjonen mellom foreldre og barn utelukkende er preget av personlig omsorg, og barnet ikke til daglig betviler sin egen rolle i familien.

Vi finner også at fosterbarn og tidligere fosterbarn som beskriver en autoritativ, dialogbasert oppdragsstil fra fosterforeldrenes side, er mer tilbøyelig til å forstå fosterforeldrenes grensesetting som uttrykk for omsorg, enn dem som opplever at fosterforeldre setter opp regler uten rom for å diskutere dem. Når fosterbarnet forstår hvorfor reglene er som de er og opplever at det blir respektert og lyttet til, er det mindre risiko for at barnet vil oppleve grensesettingen som et overtramp. I perspektivet til barn og unge som bor i fosterhjem er det derfor tydelig at en dialogbasert oppdragsstil er å foretrekke, og kan virke konfliktdepende. Dette er i tråd med pedagogisk forskning som viser at den autoritative voksenrollen skaper den mest positive utvikling hos barn og unge, både i en familiekontekst og i barnehage og skole (Roland, 2021). Samtidig viser fortellingene til både fosterbarn og fosterforeldre betydningen av å tilpasse grensesettingen til det enkelte barns behov, forutsetninger og væremåte. Spesialpedagog og forsker Pål Roland (2021) beskriver, i

konteksten av barnehage og skole, hvordan den voksne kan ha en tendens til å havne i en mer autoritær rolle når barna har utfordrende adferd – men at relasjonsbyggingen og «varmen» i slike tilfeller blir desto mer avgjørende. Funnene i våre undersøkelser peker på at det samme prinsippet gjør seg gjeldende i en fosterhjemskontekst.

Våre intervjuundersøkelser viser videre at mange fosterbarn opplever at fosterforeldre har strengere regler enn andre foreldre, og dette kan føre til at de finner fosterforeldrenes grensesetting urettferdig. Flere av de unge fremhever dessuten betydningen av å få lov å gjøre ting som kanskje ikke alltid er fornuftig, for å lære å regulere seg selv – for eksempel ved selv å finne ut av hvor mye nattesøvn man trenger, uten å bli tvunget i seng til fast tid hver kveld. Rom til en slik selvbestemmelse henger også sammen med følelsen av at fosterforeldrene viser tillit. Generelt er det betydningsfullt for unge i overgangen fra barndom til voksenlivet å oppleve en større og større grad av selvbestemmelse og privatliv (Krange & Øia, 2005). Man kan tenke seg at følelsen av å ha et privatliv er særlig viktig for unge som er blitt fjernet fra deres foreldre og som i mange aspekter av livet deres er underlagt andres kontroll (barnevernet og fosterforeldre). I intervjuene som vi har gjennomført med unge, gir flere uttrykk for en opplevelse av at mange sider av hverdagslivet deres blir bestemt av folk som de ikke selv har valgt skal være i livene deres. Helt konkret skal de unge ikke kun forholde seg til sine fosterforeldre, men også til barnevernet (og ofte også andre voksne fra støtteapparatet). For eksempel bestemmer barnevernet og / eller fosterforeldrene ofte når og hvordan de unge kan få lov å snakke med eller være sammen med de biologiske foreldrene deres – noe som i seg selv kan oppfattes som en form for tvang. De arenaer hvor unge selv kan bestemme og kan oppleve en grad av privatliv, så som telefonen deres, rommet deres, eller når de er sammen med venner utenfor fosterhjemmet, kan ses som plasser hvor de selv får lov til å ha kontroll. En slik kontroll er verdifull i perspektivet til fosterbarna.

Fosterbarnas subjektive opplevelse av når grensetting erfares som tvang, og når det ikke gjør, understreker at *opplevelsen* av tvang ikke nødvendigvis kan kobles direkte sammen med en objektiv definisjon av hva som er tvang og hva som ikke er tvang. Med andre ord er det nødvendig når man analyserer tvang som fenomen å skille tydelig mellom *opplevelsen* av å bli utsatt for tvang og den juridiske forståelse av *formell* tvang.

Fosterbarnas subjektive forståelse av grensesetting og tvang kompliseres, som vi har vist, ytterligere av at fosterbarna kan mangle en målestokk for hva som er god og dårlig grensesetting i en familie, på grunn av tidligere omsorgssvikt. Således ser vi at noen av de unge som forteller om de mest alvorlige tilfeller av grenseoverskridende grensesetting i fosterhjem beskriver at de på tidspunktet hvor det foregikk, ikke skjønnte at det de ble utsatt for ikke var en del av en vanlig oppdragelse.

11.4 Omfang av tvang

Denne studien viser at flertallet av fosterbarna vi har intervjuet, beskriver sine fosterforeldre som gode og omsorgsfulle og har ikke opplevd uønsket grensesetting eller alvorlig tvangsbruk. Samtidig finner vi at fosterforeldre relativt ofte bruker grensesettinger som griper inn i fosterbarnas autonomi. Gjennom de to spørreskjemaundersøkelsene vi har utført i dette prosjektet, har en av målsettingene vært å formulere spørsmål som kan gi oss innsikt i omfanget av grensesetting og tvang i norske fosterhjem. Dette innebærer både noen teoretiske og metodologiske utfordringer. For det først finns det ikke register hvor fosterforeldre registrerer tvangsbruken i fosterhjem. For det andre eksisterer det ikke en enhetlig definisjon eller forståelse av tvangsbegrepet i en slik kontekst²⁷, samtidig som vi nettopp ønsker å forsøke å måle det ut fra en forholdsvis definert og avgrenset forståelse. Videre vil fosterforeldrenes forståelse av begrepet «tvang» trolig variere mye fra forelder til forelder (som vi også ser det i analysene av de kvalitative intervjuene). Metodologisk har vi forsøkt å løse utfordringen gjennom å presentere noen eksempler på grensesettinger/tvang for fosterforeldrene som i en institusjonskontekst ville være definert som tvang og inngrep etter rettighetsforskriften om tvangsbruk i barnevernsinstitusjoner. Det er viktig å være oppmerksom på at disse beskrivelsene altså tar utgangspunkt i fosterforeldrenes, og ikke fosterbarnas, erfaringer og beskrivelser, og ikke nødvendigvis er dekkende for sistnevnte.

Det er vanskelig å gi et eksakt eller enkelt svar på spørsmålet om omfanget av tvangsbruk i fosterhjem, så vi vil bruke litt ulike inntak for å belyse spørsmålet. Svarene i vår undersøkelse viser på den ene siden at det er forholdsvis utbredt minst en gang å ha utført handlinger mot fosterbarnet i familien som sorterer under definisjonen tvang og inngrep i en institusjonskontekst. Dette gjelder godt og vel halvparten, om vi ser på forhold som undersøkelse av telefon, rom og klær/sekk, og noe færre når vi ser på fastholding, låsing av dør, og kroppsvisitasjon. Dersom vi ser på andelen som har svart at dette forekommer «av og til» eller oftere, får vi et bilde av at disse handlingene er betydelig mindre vanlig, og gjelder en av fem eller færre, avhengig av hvilket forhold vi ser på.

Svarene vi har fått fra fosterforeldre, viser at ulike typer «husregler» og begrensninger av fosterbarns mediebruk og «skjermtid» (å nekte barnet å bruke pc eller telefon eller å se eller spille bestemte typer film eller dataspill) er relativt vanlig. Undersøkelser av barnets telefon, rom eller eiendeler er også forholdsvis vanlig. Den samme tendens kommer frem i intervjuene med fosterforeldre. Her forklarer fosterforeldre at de begrenser fosterbarnas bruk av telefon og internett ut fra et ønske om at unngå at barnet bruker for mye tid på skjerm generelt, og spesifikt for å sikre seg at fosterbarnet ikke bruker telefonen eller internettet på kvelden eller natten. Denne type av grensesetting betrakter fosterforeldre, som praktiserer disse regler, som del av en helt vanlig oppdragelse og som en nødvendig grensesetting som sikrer at fosterbarnet trives. Samtidig ser vi på tvers av delundersøkelsene at denne type grensesetting er en hyppig kilde til konflikt. Når det gjelder undersøkelse av fosterbarnets rom og eiendeler betrakter mange fosterforeldre også dette som en vanlig del av oppdragelsen. Mange fosterforeldre forteller at de går gjennom fosterbarnets private

²⁷ Det at vi forsøker å etablere et slikt mål, er i seg selv en illustrasjon av det institusjonelle paradoks.

eiendeler når de for eksempel rydder rommet eller ordner deres klær. Enkelte fosterforeldre forteller at de spesifikt søker i sekken eller rommet til fosterbarnet for å finne ting de ikke vil at barnet skal ha, som snus eller rusmidler. Dertil kommer at en mindre gruppe av de fosterforeldre vi har intervjuet ikke praktiserer å begrense fosterbarnas bruk av mobiltelefoner og internett, og ikke går gjennom barnas private eiendeler uten at ha spurt først.

Det eksisterer få andre undersøkelser å sammenligne våre resultater med. Vi har ikke klart å finne noen studier som beskriver omfang av tvang eller hvordan grensesetting praktiseres i fosterhjem. Det nærmeste vi kommer, er noe forskning om grensesetting og tvang i barnevernsinstitusjoner. Nøkleby m.fl. (2020) fant i sin litteraturgjennomgang av grensesetting og tvang i barnevernsinstitusjoner kun to kvantitative studier som hadde undersøkt omfang; en norsk studie fra 2006 (Gautun et al., 2006) og en dansk fra 2015 (Ottosen, 2015). Begge disse studiene hadde sett på forekomsten av tilfeller der ungdommer hadde blitt fratatt mobiltelefonen sin under oppholdet i barnevernsinstitusjon. Informanter var barn/ungdom i begge studiene. I begge studier fant man at omkring fire av ti barn/ungdommer hadde opplevd helt eller delvis å bli fratatt muligheten til å ha egen mobiltelefon under oppholdet. Den danske studien fant at andelen ungdom som hadde blitt fratatt mobiltelefonen sin var noe lavere i fosterhjem enn i institusjon. Et interessant trekk er at Gautun (op.cit) fant at sannsynligheten for å bli fratatt mobiltelefonen var størst for gutter. Vi finner også i våre resultater noen parallelle forskjeller etter fosterbarnas kjønn. Begrensninger (inndragelse av telefon/pc eller nekt av bruk) er klart vanligere blant fosterforeldre til gutter enn blant fosterforeldre til jenter. Vi finner også at fastholding rapporteres oftere blant fosterforeldre til gutter enn til jenter. Derimot har fosterforeldre til jenter i vår undersøkelse betydelig oftere enn fosterforeldre til gutter nektet barnet/ungdommen å ha på seg bestemte klær/symboler. I tillegg til at de nevnte studiene har brukt barn/ungdommer som informasjonskilder (mens vi har brukt fosterforeldre), er det også en forskjell i måten vi har registrert grensesetting/tvang på. Mens vi i vår studie kun teller antall tilfeller, har de to omtalte studiene i Nøkleby m.fl (2020) også målt hvor lenge de enkelte tilfeller av grensesetting/tvang pågår.

Ser vi på ulike former for grensesetting og tvang, viser våre funn at en av fire (24 prosent) fosterforeldre i utvalget har benyttet husarrest en eller flere ganger, og vel halvparten (56 prosent) har en eller flere ganger bestemt at fosterbarnet skal oppholde seg på rommet sitt. Åtte prosent har, en eller flere ganger, låst eller holdt igjen døren for fosterbarnet. Rundt 40 prosent har, en eller flere ganger, holdt fosterbarnet fast mot dets vilje. Det er grunn til å tro at opplevelsen av hvor integritetskrenkende en grensesetting er også kan være påvirket av hvor lenge grensesettingen pågår, på hvilken måte og under hvilke omstendigheter den utføres.

Til spørsmålet om hvordan vi skal beskrive utbredelsen av disse formene for tvangsbruk, vil svaret altså være at det kommer an på hva det vurderes ut fra. Det er for eksempel relevant å se hvordan svarene fordeler seg avhengig av barnets alder. Vi ser nemlig at innslaget av noen former for grensesetting/tvang varierer systematisk med fosterbarnas alder. Det gjelder særlig å bestemme at barnet skal oppholde seg på rommet sitt, fastholding, og undersøkelse av barnets/ungdommens mobiltelefon. Alle disse tre forholdene har en klar

negativ sammenheng med fosterbarnets alder, og vi ser at dess yngre barnet er, dess oftere svarer fosterforelderen at handlingen er utført.

Vi har utført en multivariat analyse av de fem hyppigste formene for grensesetting som, dersom de fant sted innenfor rammene av en barnevernsinstitusjon, ville blitt regnet som tvang og inngrep etter rettighetsforskriften. Vi har undersøkt hvorvidt ulike egenskaper ved fosterforeldre/husholdning, fosterbarn, og avtalen mellom fosterhjem og kommune/stat, har påvirkning om forekomst av de ulike formene for grensesetting. Vi finner ikke at type fosterhjem eller omfang av frikjøp har betydning for noen av de fem formene for grensesetting/tvangsbruk.

Egenskaper ved fosterforeldrene og husholdningene har påvirkning på noen områder. Det er særlig interessant å observere at fosterforelderens utdanningsnivå er en av de viktigste faktorene for å forklare bruk av fastholding. Dess høyere utdanningsnivå fosterforelderen som har svart, har, dess hyppigere er fastholding brukt. Forskjellen går særlig mellom fosterforeldre med videregående utdanning (hvor ca. 30 prosent har brukt fastholding) og fosterforeldre med utdanning på høgskole/universitetsnivå (hvor 45 prosent har brukt fastholding). Andre sosiale og økonomiske variable knyttet til fosterhjemmet gir ikke nevneverdige utslag på grensesetting/tvang i denne analysen, bortsett fra en svak (og signifikant) tendens til at lav husholdningsinntekt øker sannsynligheten for undersøkelse av barnets/ungdommens mobiltelefon. Det er verdt å nevne at grad av romslighet/trangbodddhet (antall rom dividert på antall personer) i boligen ikke har signifikant innvirkning på noen av de ulike typene av grensesetting/tvang, selv om fortegnet på koeffisientene antyder en sammenheng med negativ retning (dess romsligere bolig, dess mindre tvang). Hovedkonklusjonen er med andre ord at økonomiske og materielle ressurser i husholdningen ikke synes å gi nevneverdige utslag på grensesetting og tvangsbruk, slik vi har målt disse i undersøkelsen.

Går vi til egenskaper ved fosterbarnet er det flere resultater som er verd å trekke frem. Fosterbarnets alder har signifikant betydning på fire av fem former for grensesetting/tvang og antyder som nevnt for tre av områdene at yngre barn er oftere gjenstand for disse handlingene enn eldre barn. Det er derimot en tendens til at undersøkelse av barnets rom oftere skjer for eldre fosterbarn. Resultatene viser videre en klar tendens til at fastholding er noe som oftere skjer når fosterbarnet er en gutt. Det er også en tendens til at gutter oftere får sine klær eller sekk undersøkt. Barn med ADHD synes å være mest utsatt for å bli sendt på rommet eller å få rommet sitt undersøkt av fosterforelderen/-foreldrene, mens fosterforeldre i mindre grad har bestemt at barnet skal oppholde seg på rommet dersom fosterbarnet har utfordringer med angst/depresjon. Fosterforeldrene oppgir bruk av fastholding oftest dersom barnet/ungdommen har angst/depresjon eller andre psykiske vansker, eller sosiale/relasjonelle vansker.

Oppsummert, skiller fastholding seg ut fra andre typer grensesetting/tvang, ved at sosiale kjennetegn som fosterforeldrenes utdanning og fosterbarnets kjønn, ser ut til å spille vesentlig inn her. Det heterogene bildet vi ser på tvers av de ulike typene grensesetting/tvang, illustrerer at grensesetting/tvang er sosiale handlinger som kan

representere helt ulike sosiale situasjoner som foregår i ulike kontekster, med sin egen dynamikk.

I intervju forteller hovedparten av fosterforeldre at de har fastholdt et fosterbarn for å roe ned barnet og for at gi omsorg. Enkelte forteller at de har fastholdt barn og unge i nødverge fordi de har vært utsatt for angrep av fosterbarnet, eller fordi barnet ødelegger for eksempel møbler.

Når vi spør barnevernledere om de har politianmeldt saker om tvang/vold/overgrep mot fosterbarn siste fem år, svarer hver tredje i utvalget at de har meldt fosterhjem til politiet én gang (27 prosent) eller mellom to og fem ganger (syv prosent). Dette må sies å være et overraskende høyt antall. Siden vi ikke vet nærmere om bakgrunnen og årsakene til disse anmeldelsene, ut fra dataene i undersøkelsene som denne rapporten bygger på, synes det relevant å foreta videre forskning på hva som ligger bak disse tallene.

Alt i alt kan det konkluderes ut fra våre undersøkelser at handlinger som kan betegnes som tvang - og som ville defineres som sådan i konteksten av en barnevernsinstitusjon - finner sted i norske fosterhjem. Når man ser på tallene i våre resultater skal det tas forbehold om at de er funnet via selvrapporing. Av grunner vi har redegjort for i metodekapittelet kan vi ikke se bort fra at det kan være en overvekt av ressurssterke fosterforeldre i utvalget som har tatt seg tid til å svare på spørreundersøkelsen, og at vi har en underrapportering av tvang. Med andre ord er det snarere grunn til å tro at våre resultater viser et lavt anslag enn et høyt anslag hva angår tvangsbruk i fosterhjem.

11.5 Opplæring og forebygging

Igjennom både de kvalitative intervjuundersøkelsene og spørreskjemaundersøkelsene har vi kartlagt hvilke tiltak som finnes for å forebygge bruk av tvang i fosterhjem, og hvilken opplæring og veiledning fosterforeldre får om grensesetting og tvang. Det overordnede bildet er at det i all hovedsak ikke er fokus på fenomenet tvangsbruk i opplæring og veiledning av fosterforeldre, og at det ikke finnes tiltak som spesifikt er rettet mot forebygging av tvangsbruk eller uønsket grensetting.

De ansatte i barnevernet forteller, som vist, at i den graden grensetting og tvangsbruk i det hele tatt er et tema i veiledningen av fosterforeldre, er det som regel fordi fosterforeldre selv tar kontakt i etterkant av situasjoner som er oppstått – og altså ikke på forebyggende nivå.

93 prosent av fosterforeldrene oppgir (som vist i avsnitt 5.13) at de ikke har mottatt noen form for tilbud eller tiltak rettet spesifikt mot å forebygge bruk av tvang i fosterhjemmet. Samtidig mener 85 prosent heller ikke at de har hatt behov for dette. Sammenholdt med det faktum at tvangsbruk i fosterhjem forekommer i et ikke ubetydelig omfang, kan det synes bemerkelsesverdig at 85 prosent mener de ikke har hatt behov for tilbud rettet mot

forebygging av tvang. Vi mener imidlertid at en del av forklaringen på dette kan skyldes at fosterforeldrene generelt sett ikke har en faglig forståelse av begrepet tvang. I intervjuene er det tydelig at det er et begrep mange fosterforeldre tar avstand fra, fordi de assosierer det med en meget voldsom maktanvendelse som de ikke benytter i sin oppdragelse. Som sagt ga flere fosterforeldre i starten av intervjuet uttrykk for at de nok slett ikke kunne bidra med noen refleksjoner om «tvang», fordi det ikke var noe de brukte - de tok altså avstand til selve begrepet. Det kan derfor tenkes at fosterforeldre av og til foretar handlinger som i en institusjonskontekst ville regnes som tvang – men fordi fosterforeldrene foretar disse handlinger av omsorgshensyn, og ser tvang som noe entydig negativt, oppfatter de ikke sine handlinger som tvang. Med andre ord kan de 85 prosent som ikke mener de har behov for tilbud rettet mot å forebygge tvang tolkes i relasjon til det faktum at fosterforeldre ikke har en faglig og entydig forståelse av hva som regnes som tvang. Selvrappotereringen er derfor ikke ensbetydende med at det ikke finnes et reelt behov for tilbud som er rettet mot forebygging av tvang. Flere fosterforeldre forteller også at selv om de i dag ikke opplever at de har et behov for at opplæring om grensesetting og tvang, så kunne godt ha brukt mer kunnskap om dette tema da de var ferske fosterforeldre.

Når det gjelder grensesetting i den daglige oppdragelsen, er det noe mer fokus på det i opplæring og veiledning av fosterforeldre, men det er likevel kun godt og vel en av tre fosterforeldre som mener at de i stor eller svært stor grad har fått nok veiledning/informasjon om grensesetting. Noen av fosterforeldrene som har fosterbarn med utagerende adferd forteller i intervju at de savner informasjon om hvordan de best skal håndtere situasjoner hvor fosterbarnet blir aggressivt. En fosterforelder fra et beredskapshjem ønsker (som nevnt i kapittelet om fosterforeldres erfaringer) eksplisitt å få samme type tekniske opplæring som ansatte på barnevernsinstitusjoner får, når det gjelder situasjoner hvor det for eksempel er nødvendig å fastholde barnet. Dette peker på at forebygging av og fokus på tvangsbruk – og mangelen på dette – ikke kun dreier seg om rettssikkerheten til fosterbarn, men også sikkerheten til fosterforeldre.

På generell basis – og altså ikke spesifikt hva angår grensetting og tvang – uttrykker fosterforeldrene flest ellers at de er tilfredse med opplæringen de får før de starter som fosterforeldre, og særlig Pride-kurset fremheves som positivt²⁸. Når det gjelder løpende veiledning og oppfølging viser både spørreskjemaundersøkelsen og intervju med fosterforeldre at fosterforeldre i statlige (spesialiserte) fosterhjem, i høyere grad enn fosterforeldre fra kommunale fosterhjem, opplever å få dekket behovet for veiledning og støtte i spesifikke situasjoner som krever spesialisert kompetanse. Flere av fosterforeldrene fra kommunale fosterhjem opplever oppfølgingen fra barnevernet som ustabil og personavhengig. Tidligere forskning viser det samme (Backe-Hansen et al., 2013; Havik, 2007; Helsetilsynet, 2015). Samtidig er det også viktig å trekke frem at barnevernsarbeiderne gir uttrykk for at de opplever at den kommunale barneverntjenesten er under hardt press og at fosterhjemsarbeidet er tid- og ressurskrevende sett i forhold til de oppgavene som er pålagt den kommunale barneverntjenesten.

²⁸ Som nevnt erstattes PRIDE-kurset fra våren 2023 av opplæringsprogrammet SOLID.

Fosterforeldrene under kommunalt barnevern beskriver også oftest at de opplever rollen som fosterforelder som vanskeligere enn de hadde trodd, mens det i mindre grad gjaldt de statlige foster- og beredskapshjemmene. Dessuten opplever noen av fosterforeldrene fra særlig kommunale fosterhjem at barnet de bor med, har store behov for ekstra hjelp og støtte. Dette kommer også frem i en medlemsundersøkelse gjennomført av Norsk Fosterhjemsforening (Norsk fosterhjemsforening, 2022). Blant annet svarer 60 % av fosterforeldrene i undersøkelsen at de opplever et behov for avlastning, og 68 % av fosterforeldrene anser at barna har behov for tilpassede hjelpetiltak. Fosterforeldres behov for mer og bedre opplæring i spesifikke problemstillinger som finnes i en fosterhjems kontekst ses også i annen forskning. Et systematisk litteraturreview fra 2019 viser at fosterforeldre generelt er tilfreds med opplæringen de får, men samtidig uttrykker fosterforeldre et behov for kunnskap om oppdragelse av barn med spesielle behov, og opplæring som tar utgangspunkt i konkrete situasjoner. Det skal presiseres at reviewen kun fant begrenset fagfelleverdert forskning internasjonalt på dette tema (hovedsakelig fra en nordamerikansk kontekst), og forskning fra Norden var fraværende (Kaasbøll et al., 2019).

I spørreskjemaundersøkelsen med fosterforeldre finner vi ikke at opplæring/veiledning har noen større betydning for grensesetting/tvang, men det er en gjennomgående men svak indikasjon på en negativ sammenheng, hvor de som vurderer at de ikke har fått nok veiledning/informasjon har en svak tendens til oftere å bruke tvang/grensesetting, som er signifikant når det gjelder undersøkelse av barnets/ungdommens klær/sekk.

Ser man på tilsynspersoner har de som beskrevet ikke hatt opplæring om grensesetting og tvang, og det er heller ikke et tema de tar opp i sine samtaler med fosterbarn.

Vi kan overordnet konkludere med at det ikke foregår et systematisk arbeid med å forebygge tvangsbruk i en fosterhjems kontekst, og at grensesetting som særskilt tema kun løftes i mindre grad.

11.6 Tilsyn med fosterhjem

De negative erfaringer med uhensiktsmessig grensesetting eller tvang som vi har vist i denne rapporten understreker betydningen av å ha et system som er adekvat innredet for å fange opp tilfeller der barn ikke får forsvarlig omsorg i fosterhjem. Tilsynspersonsordningen er på mange måter den eneste (delvis) uavhengige kontrollmekanisme som kan viderefremme om de konkrete forholdene i fosterhjemmet til omsorgskommunen, og eventuelt til statsforvalteren. Hvis tilsynsordningen ikke fungerer etter hensikten er det vanskelig å se hvordan barn og unge som bor i fosterhjem skal kunne si fra om forhold de opplever som grenseoverskridende på en trygg måte.

Som vi har vist, svarer flertallet av fosterforeldrene i spørreundersøkelsen (65 prosent) at tilsynet fungerer godt eller svært godt. Samtidig finner vi i alle delundersøkelser flere indikasjoner på utfordringer eller mangler ved tilsynssystemet. Resultatene i denne rapporten tyder ikke på at de kritikkverdige forholdene som flere tidligere undersøkelser av tilsynsordningen har pekt på, har blitt borte (Se Bufdir, 2015 s.13).

En av utfordringene ved tilsynsordningen som vi finner i denne studien, er at det er tvilsomt om fosterbarn vil henvende seg til tilsynspersonen dersom de opplever at noe ikke er som det skal være i fosterhjemmet, for eksempel grunnet uhensiktsmessig grensesetting. Som vist finner kun én av fire fosterforeldre det sannsynlig eller svært sannsynlig at tilsynspersonen er en person barnet vil henvende seg til dersom barnet opplever at noe er vanskelig. Dette understøttes av fortellingene som fosterbarn selv gir i de kvalitative intervjuene. Fosterbarnas fortellinger peker på at tilsynssystemet fungerer dårligst for de som trenger det mest. Som vi har vist, beretter en stor del av fosterbarna som har bidratt i denne rapporten, at de ikke har tillit til tilsynspersonen(e). Dette henger blant annet sammen med at disse barna, i sin egen fremstilling, vokste opp med en utbredt mistillit til voksne generelt, og særlig til voksne fra barnevernet. I flere av fortellingene blir det tydelig at møtet med «systemet» og de mange overfladiske (og ofte brutte) relasjonene til saksbehandlere og tilsynspersoner i beste fall oppleves som et litt forstyrrende element i hverdagen, og i verste fall kan oppleves som en belastning i seg selv. Denne erfaringen er et godt beskrevet fenomen i forskning som ser på møtet mellom brukere og velferdstjenester; her ses det at særlig unge mennesker som skal forholde seg til mange ulike første-linje profesjonelle fra velferds- og helsetjenester opplever dette som utrygt, og at det kan erfares som en belastning i seg selv å skulle forholde seg til så mange mennesker man ikke har en egentlig relasjon til (Anvik & Gustavsen, 2012; Olesen, 2018).

De tilsynspersonene som er intervjuet i denne studien forteller at de ytterst sjeldent, eller aldri, har avdekket uhensiktsmessig grensesetting og tvang i sine tilsyn. Til dette kommer også at flere tilsynspersoner selv betviler tilsynsordningens mulighet for å fange opp eventuelle tilfeller der barnet ikke får forsvarlig omsorg, noe som er i tråd med erfaringene til både fosterbarn og fosterforeldre. I sammenheng med dette, mener flere at fire tilsynsbesøk i året ikke er nok (mens én omvendt mener at fire ganger i året er for mye). Sagt med andre ord erfarer flere av tilsynspersonene at tilsynsordningen i praksis har en for rigid karakter som ikke tar nok høyde for det enkelte barnet. Evalueringen av tilsynsordningen fra 2018 gjorde liknende funn, og på bakgrunn av dette ble det anbefalt at tilsynsordningen skulle «[...]gi økt rom for fleksibilitet i antall tilsynsbesøk etter barnets behov og basert på en risikobasert tilnærming.» (Kjellsaas et al., 2018, s. 5). Vi vil tilføye at fleksibilitet sånn sett er innskrevet i fosterhjemsforskriften, men at funnene i både evalueringen og i denne rapporten kan tyde på en tendens til at kommunene i sin forvaltning kun bestreber seg på å oppfylle *minimumskravet*. Det vil si at det å sørge for *minimum 4 tilsynsbesøk* tilsynelatende vektet høyere enn det å *føre tilsyn med barnet så ofte som nødvendig*, som det lyder i den første del av Fosterhjemsforskriftens paragraf 9. I tillegg har denne rapporten, så vel som tidligere undersøkelser (Majid & Byermoen, 2018; Norsk fosterhjemsforening, 2022), vist at en betydelig andel fosterbarn fortsatt ikke får de fire tilsynsbesøkene som minimumskravet tilsier.

Fortellingene om fosterbarnas erfaring med oppfølging og tilsyn viser også at det krever ressurser fra fosterbarnets side å forstå hvordan systemet fungerer og være i stand til å be om hjelp. Et viktig funn i fortellingene er at flere av fosterbarna ikke forsto systemet rundt dem og ikke var klar over sine egne rettigheter. For noen blir denne tendensen forsterket av at de, grunnet en ustabil oppvekst, mangler en målestokk for hva som er god eller dårlig

grensesetting i en «vanlig» familie. Dette gjør at de risikerer å bli utsatt for et dobbelt svik. Den manglende forståelse for hjelpesystemets funksjon og for egne rettigheter kom også konkret til uttrykk i intervjusituasjonen der flere av de unge ga uttrykk for at de slett ikke var klar over hva tilsynspersonens rolle var før intervjueren forklarte det. Det samme gjorde seg gjeldende med tillitspersonens funksjon (som redegjort for i avsnitt 1.2.1), som ingen av de unge var kjent med. Det er innlysende at den manglende kjennskap til egne rettigheter i seg selv svekker barnets rettsikkerhet og mulighet for medvirkning.

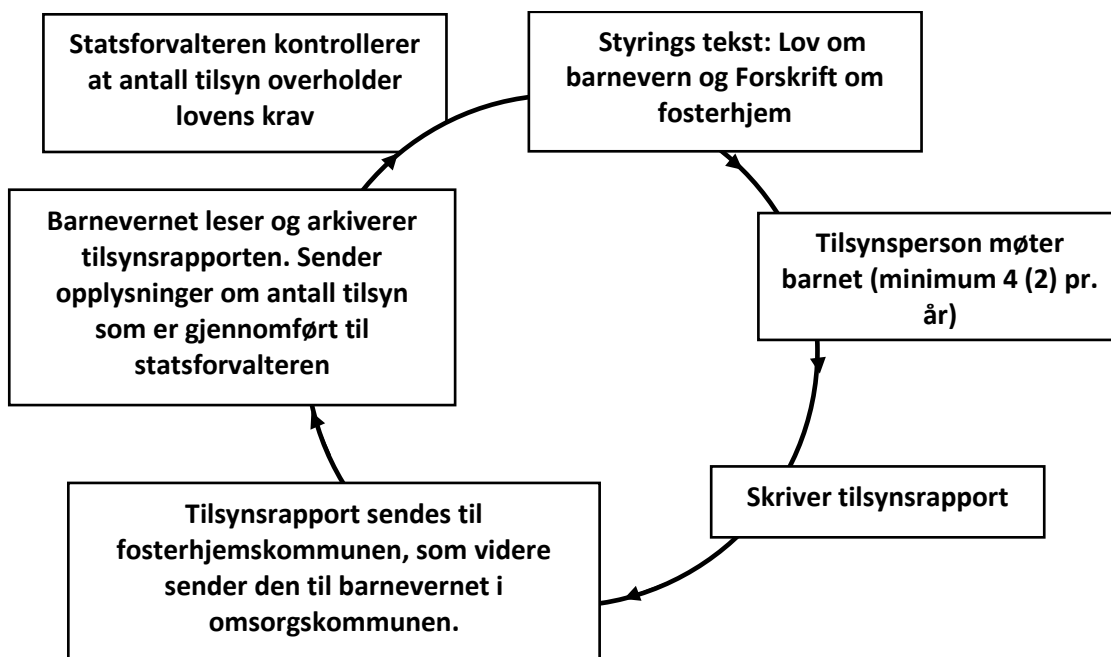
11.6.1 Tilsynssystemets institusjonelle kretsløp

Gjennomføring av tilsynet kan beskrives som det Smith kaller et *institusjonelt kretsløp* (eng.: *Institutional circuit*). Et institusjonelt kretsløp er sporbare institusjonelle handlinger, eller aktiviteter som dokumenterer eller legitimerer at prosesser som foregår i en institusjon følger de formelle retningslinjer og krav. Retningslinjer og krav bestemmes av såkalte *styringstekster* (eng.: *boss texts*) (Smith & Griffith, 2014, s. 12). Styringstekster er høyerestående institusjonelle tekster, som lovtekster og sentrale styringsdokumenter, som fastsetter generelle institusjonelle mål, forståelser og handlinger, som den lokale institusjonelle praksis og de lokale institusjonelle tekster skal overholde og tilpasse seg. Når det gjelder gjennomføring av tilsyn i fosterhjem er barnevernsloven en styringstekst, som sammen med forskrift om fosterhjem regulerer hvordan tilsynet gjennomføres. En grunnleggende funksjon i et institusjonelt kretsløp er å bearbeide, formalisere og transformere komplekse hverdagssituasjoner eller fenomener, via tekster, så disse blir til styrbare og dokumenterbare institusjonelle komponenter. Tilsynsrapporten er en slik tekst som skal dokumentere barnets daglige omsorgssituasjon, og deretter sendes videre i det institusjonelle kretsløpet.

I barnevernsloven står hva som er formålet med barnevernets arbeid, hvilke tiltak barnevernet kan gjennomføre og hvordan det føres kontroll med det arbeidet ansatte i barnevernet praktiserer med fosterhjem. Barnevernsloven (og Forskrift om fosterhjem), beskriver som sagt at fosterhjems kommunen skal gjennomføre minimum fire tilsyn per år (eller to, under særlige omstendigheter) som skal dokumenteres i en tilsynsrapport. Som vi har beskrevet må tilsynspersonen møte og snakke med eller observere fosterbarna og heretter skrive en rapport som sendes til fosterhjems kommunen hvor en saksbehandler leser rapporten og noterer at tilsynet er gjennomført.

Man kan illustrere tilsynets institusjonelle kretsløp på følgende måte:

Figur 26 Tilsynets institusjonelle kretsløp



11.6.2 Møtet med fosterbarnet

Den første institusjonelle transformasjon av barnets hverdagssituasjon i tilsynets institusjonelle kretsløp finner sted når tilsynspersonen møter fosterbarnet. Ideelt sett skal tilsynspersonen i møtet med barnet avdekke hvordan barnet har det i fosterhjemmet, via samtaler med barnet og/eller observasjon (dersom barnet ikke er modent nok til å uttrykke seg). Som sagt viser funnene i denne rapporten at fosterbarn ofte er tilbakeholdende med å fortelle tilsynspersonen om sine opplevelser i fosterhjemmet. Selv unge som beskriver at de trives i fosterhjemmet og som er trygge på sine fosterforeldre, forteller i noen tilfeller at de ikke har tillit til sin tilsynsperson. Dette viser at fosterbarn ikke nødvendigvis opplever at de har felles interesser med de myndigheter som har ansvaret for dem. Dermed kan vi si, ut fra empirien som denne rapporten bygger på, at det langt fra er sikkert at en tilsynsperson i møtet med et fosterbarn er i stand til å få informasjon som gir et sannferdig bilde av fosterbarnets situasjon i fosterhjemmet; og herunder om fosterbarnet har opplevd uønsket grensesetting og tvang. Dette er problematisk fordi tilsynssystemet er helt avhengig av tilsynspersonens evne til å «hente ut» informasjon om barnets omsorgssituasjon, helst fra barnet selv. Det betyr at allerede i det første punkt i tilsynets institusjonelle kretsløp – der tilsynspersonen skal skaffe seg et inntrykk av barnets omsorgssituasjon – finnes det en risiko for at fosterbarnas erfaringer og opplevelser blir transformert, eller ikke kommer frem, i møtet med tilsynspersonen.

Som en av de unge sitert i denne rapporten formulerer det: *De kom hit på besøk og spurte sånn «ja hvordan har du det?», så sa jeg at jeg har det bra, og da var de sånn «okay, ha det»,*

og så gikk de. I stedet for å fortelle hvordan de har det fosterhjemmet, forteller noen av de unge konsekvent til ansatte fra barnevernet og tilsynspersoner at de «har det bra». Som flere fosterforeldre forteller, opplever de at noen tilsynspersoner har dårlige forutsetninger for å snakke med sårbare barn. I denne sammenheng er det relevant at det ikke er spesifikke krav i loven til at tilsynspersoner har relevante faglige kompetanser utover at *de er egnet til å utføre oppgaven*, som det er formulert i Fosterhjemsforskriftens § 8. Samtidig tyder tilsynspersonenes erfaring, som vi har redegjort for i denne rapporten, på at en profesjonalisering av tilsynsoppgavet ikke nødvendigvis fører til kvalitativt bedre tilsyn. Erfaringer med grensesetting og tvang er ikke temaer som tilsynspersoner er blitt opplært i å spørre fosterbarnet direkte om. Sammenholdt med at flere unge som bor i fosterhjem gir uttrykk for at de er usikre på hva som er normal og unormal grensesetting i en familie, fremstår det som vanskelig å fange opp tilfeller med problematisk grensesetting eller bruk av tvang, hvis man ikke spør fosterbarna om helt konkrete handlinger relatert til grensesetting og tvang. Det kan med andre ord ikke forventes at fosterbarnet for det første selv har en forståelse av hva som er vanlig grensesetting og hva som er uønsket tvang, og for det andre at barnet har lyst til å snakke om det. Dette kompliseres ytterligere av at noen barnevernsansatte i sin praksis aktivt informerer fosterbarn om at de ikke skal snakke med tilsynspersonen hvis ikke de har lyst, i den hensikt å sikre barnets medbestemmelse. Dermed kan barnets lovfestede rett til medvirkning og selvbestemmelse virke imot tilsynssystemets behov for informasjon fra barnet selv.

En annen utfordring i dagens tilsynssystem er at tilsynspersonene mangler informasjon om barnets sak. Informasjonsflyten fra barnevernet til tilsynspersoner virker tilfeldig og ikke-systematisert. Som før nevnt ble det på liknende vis konkludert i evalueringen av tilsynsordningen fra 2018 at manglende informasjonsdeling utgjør et problem i tilsynsordningen. Denne problematikken er altså tilsynelatende ikke blitt rettet opp.

Til sammen gjør de ovenstående utfordringer tilsynsarbeidet i den første delen av det institusjonelle kretsløpet prekær. Utfordringer i første steg av tilsynets institusjonelle kretsløp kan oppsummeres i følgende punkter:

- Fosterbarns skepsis til å åpne seg over for tilsynspersonen.
- Potensiell konflikt mellom barnets rett til å nekte å delta i tilsyn og tilsynets behov for informasjon fra barnet selv.
- Fosterbarns manglende forståelse for tilsynspersonens funksjon (én blant mange voksne fra «barnevernet»).
- Fosterbarns manglende kunnskap om hva som er god eller dårlig grensesetting i et «vanlig» hjem.
- Tilsynspersonens evne til relasjonsbygging og samtaler med barn.
- Tilsynspersonens faglighet/opplæring (herunder evne til å skille mellom god og dårlig grensesetting/tvang).
- Manglende informasjonsflyt fra barneverntjenesten til tilsynsperson om barnets situasjon.
- En liten fleksibel praksis der minimumskravet (4 tilsynsbesøk) vektles høyere enn det å *føre tilsyn med barnet så ofte som nødvendig*.

11.6.3 Tekstliggjørelsen av fosterbarnets situasjon: Tilsynsrapporten

Det neste ledd i tilsynssystemets institusjonelle kretsløp er utformingen av tilsynsrapporten som er et sentralt dokument. Her transformeres tilsynspersonens tolkning av fosterbarnets omsorgssituasjon til en skriftlig representasjon. En skriftlig representasjon vil alltid være en perspektivert beskrivelse av virkeligheten, hvor noen elementer fremheves og andre utelates (Prior, 2003; Smith, 2002). Det varierer hva tilsynspersoner skriver i sine rapporter. Noen tar utgangspunkt i en mal som inneholder en rekke temaer mens andre ikke gjør dette. I den grad tilsynspersonene vurderer om fosterforeldres bruk av grensesetting er «passelig» eller om de bruker for mye eller for lite grensesetting, beror de seg på sin forståelse av hva som er god barneoppdragelse. I intervjuene beskriver tilsynspersonene (i likhet med ansatte i barnevernet) i liten grad grensesetting og tvang ut fra faglig fastsatte definisjoner. Dette kan kobles til at tilsynspersoner selv beskriver deres opplæring som mangelfull, og flere har aldri mottatt noen egentlig opplæring. Dermed hviler det faglige grunnlaget for å vurdere barnets situasjon i fosterhjem i stor grad på tilsynspersonens egne erfaringer med barn og unge eller eventuelt relevant yrkeserfaring.

Når tilsynspersonen har skrevet tilsynsrapporten, sendes rapporten til fosterhjems kommunen. Som barnevernsledere opplyser i spørreskjemaundersøkelsen rettet mot dem, blir tilsynsrapporter stort sett alltid lest av en saksbehandler. Både ansatte i barnevernet og ansatte hos Statsforvalteren beskriver generelt kvaliteten av tilsynsrapportene som dårlig, med enkelte unntak. De opplever at rapportene ofte er skrevet i et uklart og upresist språk, og at innholdet i dem ofte ikke er faglig relevant. Flere barnevernsansatte og ansatte fra Statsforvalteren hentyder at dette er forventet når det ikke stilles krav til faglige kompetanser hos tilsynspersonene. Samtidig beskriver både ansatte i barnevernet og tilsynspersoner at de har veldig begrenset kontakt. De fleste tilsynspersoner får aldri tilbakemeldinger fra barnevernet, hverken i forhold til opplysninger om fosterbarnet de fører tilsyn med, eller i form av tilbakemeldinger på deres rapporter. Dette til tross for at slike tilbakemeldinger er beskrevet som en del av tilsynssystemet i *veilederen om tilsyn med barn i fosterhjem* (Bufdir, 2015).

I prinsippet skulle det altså gå en pil tilbake i det institusjonelle kretsløpet (vist i figur 26), fra barnevernet til tilsynspersoner, men kommunikasjonsflyten er i praksis stort sett enveis. Ansatte i barnevernet forteller i intervju at de sjeldent ber om ytterligere informasjon fra tilsynsperson når de har mottatt en tilsynsrapport og barnevernsleder rapporterer i overensstemmelse med dette at de i hovedparten av tilfeller ikke ber om tilleggsrapport fra tilsynspersoner. De beskriver også at innholdet i rapportene sjelden får innflytelse på barnevernets videre oppfølging. Tilsynsrapportene blir altså i liten grad brukt som et faglig dokument. På den måten mister tilsynet mye av sin substans i det institusjonelle kretsløpet.

Tilsynspersonene stiller på sin side spørsmål ved om rapportene de leverer «bare blir lagt i en skuff» - noe som altså delvis bekreftes av undersøkelsene av barnevernets praksis. Dette peker på at når tilsynsrapporten når frem til barnevernet i det institusjonelle kretsløp, er dens primære funksjon å dokumentere at tilsynet er gjennomført. Barnevernet skal sende dokumentasjon til statsforvalteren på at de lovpålagte tilsyn i fosterhjem er gjennomført.

Selve tilsynsrapportene sendes ikke, men barnevernet videregir opplysninger om antall tilsyn gjennomført i forhold til antall fosterhjem barnevernstjenesten har ansvaret for. Da fosterhjems kommunen kun blir målt på om de har gjennomført de lovpålagte tilsyn og ikke på kvaliteten av tilsyn, er det i en forvaltningslogikk forståelig at det primært er antallet av tilsyn som er i fokus.

I statsforvaltnernes arbeid med klager og tilsyn spiller tilsynsrapportene stort sett heller ingen rolle, som de ansatte beskriver det. Som vist stiller flere barnevernsarbeidere spørsmål om hvilken funksjon tilsynsordningen faktisk har og om det ville forbedre kvaliteten hvis ansvaret for tilsynet ble flyttet fra kommunalt nivå til statsforvalteren.

På dette punkt i tilsynets institusjonelle kretsløp, hvor fosterhjems kommunen har videregitt tall på antall gjennomførte tilsyn til statsforvalteren, er fosterbarnets faktiske hverdags situasjon i fosterhjemmet, via tilsynspersonens møte med barnet og rapportskrivningen, blitt transformert til en målbar enhet, et gjennomført tilsyn. I Smiths forståelse (Smith, 2005) er fosterbarnas lokale og partikulære opplevelse av å bo i fosterhjem blitt generalisert til en objektiv institusjonell målbar enhet, som kan sammenlignes på tvers av barnevernstjenester. Dermed blir det som fosterhjems kommunen måles på - antall gjennomførte tilsyn - midtpunktet i tilsynsordningen, snarere enn om tilsynspersonen faktisk er i stand til å få en realistisk forståelse av barnets situasjon i fosterhjemmet. Den tellbare enheten, det gjennomførte tilsyn, gjør det mulig for de ansvarlige myndigheter - barnevernet og statsforvalteren - å dokumentere at det føres ansvarlig tilsyn med barn som bor i fosterhjem i overensstemmelse med styringstekstene: Barnevernsloven og Forskrift om fosterhjem. Dette til tross for at det blant alle involverte aktører (fosterbarn, fosterforeldre, ansatte i barnevernet, tilsynspersoner og ansatte hos statsforvalteren) stilles spørsmål om i hvilket omfang tilsynsordningen er i stand til å fange opp fosterbarn som ikke får forsvarlig omsorg i fosterhjemmet de bor i. Analysen av tilsynets institusjonelle kretsløp peker altså på en lang rekke utfordringer ved dagens tilsynssystem.

11.6.4 Systembrist i tilsynssystemet

I tillegg til de nevnte utfordringene finner vi også en tilsynelatende alvorlig systembrist i tilsynssystemet, i og med at rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon ikke systematisk sendes til statsforvalteren, som de skal ifølge Forskrift om fosterhjem § 9. Kun en tredjedel av barnevern lederne svarer bekreftende på at de alltid videregir rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon til statsforvalteren. Mer enn en tredjedel (39 prosent) svarer avkreftende (helt eller delvis uenig). Ansatte hos statsforvalterne forteller at rapporter sendes særdeles sjelden eller aldri. Vi kan ikke ut fra våre undersøkelser konkludere med hva årsaken er til at tilsynsrapporter kun videregir til statsforvalteren i begrenset omfang. En del av forklaringen, men ikke hele, kan tenkes å være at tilsynspersoner veldig sjelden avdekker forhold i fosterhjem som er bekymringsfulle. Som vi har argumentert for, kan man stille seg skeptisk til i hvilken grad tilsynsordningen er i stand til å fange opp fosterbarn som mistrives. En annen del av forklaringen er at kjennskapet til § 9 i forskrift om fosterhjem tilsynelatende er lite kjent i barnevernstjenestene. Som nevnt er det kun en tredjedel av barnevern lederne som

videresender rapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon til statsforvalteren. Dette er i seg selv bemerkelsesverdig, da kravet om videresendelse av tilsynsrapporter som viser alvorlige mangler i omsorgssituasjonen har vært gjeldende siden 2014. Det kan også være at statsforvalteren ikke etterspør disse rapporter. Ut fra intervjuene med ansatte fra statsforvalteren tyder det på at de fleste av disse heller ikke er oppmerksom på paragrafen om videresendelse av tilsynsrapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon. Ut fra formuleringene i § 9 i forskrift om fosterhjem er det dog tydelig at det er fosterhjems kommunen som har ansvaret for å sende rapporten til statsforvalteren. Samtidig viser svarene fra lederne av barnevernstjenestene i spørreskjemaundersøkelsen at det ikke er konsensus om hva som regnes som alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon, hva som bør gi grunn til bekymring, og hvilke forhold som ikke anses som grunnlag for bekymring.

Som vi har vist i avsnittet av omfang over, er det relativt vanlig at fosterforeldre fysisk har fastholdt fosterbarn, og det forekommer at fosterforeldre innesperrer fosterbarn på et rom. Hvis man sammenholder hyppigheten av fysisk fastholdning og innesperring av fosterbarn som fosterforeldre selv rapporterer, med vurderinger av hva ledere av barnevernstjenester anser som alvorlige bekymringer for barnets omsorgssituasjon, skulle man tro at barnevernstjenestene relativt ofte ville videresende tilsynsrapporter til statsforvalteren. Samtidig er det verd å bemerke at 34 % av ledere av barnevernstjenester opplyser at de har anmeldt fosterforeldre til politiet, enten én eller flere ganger for vold eller overgrep mot fosterbarn. Det er mulig at disse episoder ikke er beskrevet i tilsynsrapporter, og derfor ikke blir videresendt til statsforvalteren. Imidlertid svarer stort sett alle barnevernsledere at de ville anse det som en alvorlig mangel i barnets omsorgssituasjon, hvis en tilsynsrapport inneholder informasjon om vold eller overgrep begått mot et fosterbarn.

Uansatt hva årsaken er til at tilsynsrapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon ikke videresendes i det omfang som kunne forventes, svekker det statsforvalterens mulighet til å få informasjon om barn og unge som mistrives i fosterhjem. Når statsforvalterne stort sett aldri får tilsendt bekymrende tilsynsrapporter fra barnevernstjenestene, reduseres deres mulighet til å undersøke om barnevernet har gjort det de skulle i saker der fosterbarn mistrives i fosterhjem. I tillegg forteller ansatte hos statsforvalterne at det er sjeldent at de får direkte henvendelse fra fosterbarn sammenlignet med henvendelser fra unge som bor på barnevernsinstitusjon. Dette (og de unges egne utsagn i intervju) peker på at barn og unge som i fosterhjem har begrenset kunnskap om sin mulighet for å kontakte statsforvalteren og klage over ting de opplever mens de bor i fosterhjem.

Spørreundersøkelsen rettet mot ledere fra barnevernstjenestene pekte på at rutiner for å opplyse fosterbarn om deres rettigheter og klagemuligheter er dårlig forankret. Som vist svarte 25 prosent at de ikke har rutiner. 42 prosent svarte at de har rutiner som ikke er skriftlige, mens kun 33 prosent svarer at de har nedfelt skriftlige rutiner for å informere fosterbarn om sine rettigheter. Bildet er altså en betydelig variasjon i praksis, og at en betydelig andel slett ikke har rutiner for å opplyse fosterbarn om sine rettigheter. Det er kjent at når rutiner ikke er forankret skriftlig i en organisasjon er det risiko for at de blir oversett og ikke blir fulgt opp (Langley et al., 2016). Når kun en tredjedel av

barnevernstjenester har nedfelt skriftlige rutiner for å opplyse fosterbarn om deres rettighet og mulighet til å klage, viser dette en begrenset innsats fra myndighetenes side til å sikre fosterbarns basale rettigheter, og deres mulighet for medvirkning. Dette er et alvorlig forhold som også speiles i forskning om ungdommer i barneverninstitusjoner, som har dokumentert store ulikheter med hensyn til hvor godt ungdommene kjenner egne rettigheter (Nøkleby mfl. 2020). Nøkleby mfl. (2020) konkluderte med at både ungdommer, ansatte, ledere og tilsyn mener ungdommene for sjelden klager til fylkesmannen/statsforvalteren. Denne manglende kunnskap hos fosterbarn understrekes ytterligere av at ingen av de unge som vi har intervjuet husker at de har fått opplysninger om deres mulighet for å få tildelt en tillitsperson. En evaluering av tillitspersonordningen fra 2021 viser at de fleste barnevernstjenester kjenner til ordningen, men at mange ansatte i barneverntjenestene synes forskriften er uklar. Det er blant annet uklart for de ansatte i barnevernet hvilke barn som skal ha tillitsperson og hva som ligger i rollen (Thorbjørnsrud et al., 2021).

Ut fra gjennomgangen av rapportens funn angående tilsynssystemet kan vi fastslå at tilsynet med fosterhjem har mangler i alle ledd. Som vi har vist, finnes det en mindre gruppe av barn og unge som bor i fosterhjem som har opplevd å bli utsatt for uakseptabel grensesetting eller tvang fra deres fosterforeldre som krenker deres integritet og autonomi. Spørsmålet er derfor både hvordan risikoen for dette kan minimeres og hvordan man kan forbedre oppfølgings- og tilsynssystemet så det blir bedre i stand til å fange opp tilfeller der fosterbarn ikke får forsvarlig omsorg.

12 JURIDISKE VURDERINGER av Marius

Storvik

12.1 Juridiske kommentarer av praksiser i fosterhjem

12.1.1 Innetid

Innetider i fosterhjem og begrensninger av barns bevegelsesfrihet kan begrunnes med omsorgsplikten som påhviler fosterforeldre. Grunnlovens § 106 gir barn rett til bevegelsesfrihet, og retten til sosial omgang som en del av privatlivet etter Grunnlovens § 102 gjør at barn som et utgangspunkt har rett til å være ute. Grensene for innetidene må være innenfor omsorgspliktens rammer.

I materialet er det vist varierende reguleringer av innetider. Dette er i utgangspunktet akseptabelt ettersom dette er normalvariasjoner og uttrykk for at fosterfamilier er familier. Fordi innetider er begrensninger i barnets rettigheter, må de være begrunnes og være forsvarlige ut fra omsorgsplikten. Noen begrensninger kan være så inngripende at det blir vanskelig å forsvare dem som nødvendige og forholdsmessige. Ett eksempel på dette er fortellingen om 16-åringen som må være hjemme klokken 19 om vinteren. En slik begrensning er så inngripende at det ikke er urimelig å kreve begrunnelse for inngrepet i bevegelsesfriheten. Uten en adekvat begrunnelse er det rimelig å anta at dette er en ulovlig begrensning i bevegelsesfriheten. Det er vanskelig å fastslå om en begrensning i innetid er lovlig eller ikke uten en konkret vurdering av omstendigheter som barnets alder, modenhet og behov opp mot situasjonen og behovet for begrensninger. En del av fosterbarns sårbarhet er at de er avhengige av fosterforeldrene for å ivareta deres omsorgsbehov. Fordi fosterforeldrerelasjonen kan variere i stor grad, kan fosterbarn ha begrenset mulighet til å hevde sin stemme i slike saker.

Begrensninger i barns bevegelsesfrihet i fosterhjem skal være begrunnet og nødvendige for å ivareta barnets ulike behov, interesser og rettigheter. Begrensninger som går utover dette kan være i strid med Grunnlovens bestemmelser og barnekonvensjonen, og kan medføre at fosterforeldrene påføres ansvar og konsekvenser etter gjeldende lovverk.

12.1.2 GPS-overvåkning

GPS-overvåkning via for eksempel SnapChat kan begrense barns rett til bevegelsesfrihet og retten til å ikke bli overvåket etter Grunnlovens § 102. Som utgangspunkt skal barn ha frihet til å bevege seg og sosial omgang, og ikke bli overvåket uten samtykke (Grunnlovens § 102 og § 106). Selv om det kan være et følt behov for overvåkning fra fosterforeldrene, er dette et tiltak som er vurdert så inngripende at det er eksplisitt lovregulert i helselovgivningen

(Helse- og omsorgstjenestelovens § 9-2 (2) og pasient- og brukerrettighetslovens § 4A-4 (3). Det er ikke gitt hjemmel for dette i barnevernsinstitusjoner. I den danske Voksenansvarsloven, som også lovregulerer tvang og grensesetting i fosterhjem, har fosterforeldre ikke hjemmel for å gjennomføre GPS-overvåking av barna sine.

Jeg antar at ikke alle former for overvåking av barn må anses som inngrep. Ved babycall for småbarn vil behovet for privatliv være så lite utviklet, at det neppe er et inngrep. På samme måte kan overvåking via for eksempel telefonklokker for barn på småskolen være basert på barnets behov og samhandling mellom partene. Dersom overvåkingen ikke overstiger inngrepsterskelen, vil det heller ikke utløse krav om lovgrunnlag. Det vil da være tilstrekkelig at overvåking anses nødvendig og forholdsmessig ut fra omsorgsplikten (Barnevernslovens § 9-2).

Overvåking som anses som inngrep krever imidlertid rettsgrunnlag. I eksemplet med Gry i avsnitt 4.2 blir det fortalt at hun ikke får dra ut dersom Snapchat-kartet ikke er på. Det settes altså vilkår om GPS overvåking for utøvelse av bevegelsesfrihet. Fordi bevegelsesfrihet er en grunnlovsfestet rettighet kreves lovgrunnlag for å begrense denne. Dette tydeliggjøres ved at det er gitt lovhjemmel alle steder der det er behov for overvåking. Når det ikke er gitt lovhjemmel for overvåking, kan det heller ikke kreves overvåking for å utøve en alminnelig bevegelsesfrihet. Jeg forstår at overvåkingen av Gry settes som vilkår for utøvingen av hennes grunnleggende rett til bevegelsesfrihet og privatliv. Dette er et inngrep, og Gry fremstiller det ikke som at hun har avgitt et gyldig samtykke. Følgelig synes overvåkingen av Gry å være i strid med lovverket.

Det kan diskuteres om den ulovfestede vilkårslæren i forvaltningsretten kan anvendes som rettsgrunnlag for GPS overvåking. Det vil kreve at GPS overvåkingen gir fosterbarnet rett til en større bevegelsesfrihet enn det ville hatt uten overvåkingen. En slik løsning vil være så rettslig komplisert at det vil være vilkårlig om fosterforeldre praktiserer dette rett. Derfor anbefales ikke en slik løsning.

Det kan være gode grunner til at fosterforeldre ønsker å overvåke fosterbarn. At slik overvåking vurderes ulovlig, skyldes at det er oppstilt et strengt lovkrav for overvåking. Det skyldes altså ikke at slik overvåking generelt anses uforholdsmessig eller krenkende. Derfor anbefales det senere at lovgiver må vurdere om det skal gis slik lovhjemmel

12.1.3 Begrensninger av tid og mulighet for bevegelser

I denne rapportens kapittel 4.3 forteller ungdommer at de har blitt utsatt for psykisk vold og har blitt låst inne på rom eget rom, uten mulighet til å kommunisere med omverdenen. Dette er ensidige beskrivelser fra ungdommene som ikke nødvendigvis stemmer med virkeligheten eller er representative. For ordens skyld vil jeg likevel kort kommentere ungdommenes beskrivelser i et rettslig perspektiv. Ungdommene beskriver handlinger som alene og samlet er utenfor omsorgsansvaret etter Barnevernslovens § 9-2. Det kan heller ikke være tvilsomt at handlingene er straffbare etter straffeloven, og at barn skal være

vernet mot disse etter Barnelova § 30 (3). I sammenheng med tilsynssystemet vil dette kunne vurderes som alvorlige mangler ved barnets omsorgssituasjon, som kunne gitt grunn til omsorgsovertakelse etter Barnevernsloven § 5-1. Dersom fosterhjems kommunen får rapport om slikt, skal den etter fosterhjemsforskriften § 9 (5) sende kopi av rapporten til statsforvalteren. Det beskrives ingen omstendigheter som kan rettferdiggjøre handlingene. Det som gjør dette ekstra problematisk er at staten har et ansvar for å sikre barnas rettigheter også i fosterhjem. Dersom det stemmer at fosterforeldre har gjort slike handlinger uten at det har blitt fanget opp av barnevernstjenestene, vil det være en krenkelse av flere bestemmelser i Grunnlovens menneskerettskapittel.

12.1.4 Fastholding

I rapporten har barna gitt få eksempler på fastholding. Dette er likevel et tema som er behandlet i forarbeidene til Barnevernsloven og i den danske Voksenansvarsloven. I forarbeidene antydes det at en må vurdere fastholding som enten omsorgsansvar eller som nødrett/nødverge.

Fysiske inngrep mot barn som fastholding og føring er komplekst. Vi har behov for å peke på flere nyanser enn bare kategoriene omsorgsansvar eller nødrett/nødverge. Det grunnleggende problemet er at samme fysiske handling kan tolkes på forskjellige måter. For å illustrere de rettslige nyansene tas det utgangspunkt i reguleringen i barnevernsinstitusjon etter barnevernsloven.

Den objektive handlingen er at en ansatt legger hånden rundt skulderen på et barn og fører det inn på barnets rom. Rettslig kan handlingen subsumeres på fire måter. Først kan handlingen tolkes som et uttrykk for omsorg og bekymring, der hånden på barnets skulder er en gest av trøst og støtte. Dette er en ren omsorgshandling, som barnet har rett til etter blant annet Barnevernsloven § 1-5. Det er da ikke et inngrep og ikke utøvelse av fysisk makt.

For det andre kan handlingen være basert på en beslutning etter Barnevernslovens § 10-2 om at barnet skal oppholde seg på rommet. Handlingen vil da være leding av barnet, en form for mild fysisk makt etter Barnevernsloven § 10-3. For det tredje kan handlingen være tvang i en akutt faresituasjon. Personalet har da oppfattet en faresituasjon geleider barnet for å avverge skade. Dette er tillatt og regulert i Barnevernslovens § 10-7. Til slutt kan handlingen være en fysisk reaksjon på en atferd barnet har gjort. Dette kan forstås som en fysisk refsing eller tvang med et straffeformål. Selv om ordlyden i Barnevernsloven § 10-5 er upresis, vil en slik handling sannsynligvis rammes av bestemmelsens forbud. Den samme handlingen kan være omsorg, et omsorgsinngrep, en vedtakspliktig handling som utløser klagerett og en ulovlig handling. Hvordan handlingen subsumeres avhenger dels av konteksten, men primært intensjonen bak handlingen. Derfor er det viktig å være klar over intensjonen bak handlingen og sørge for at den er i tråd med relevant lovverk når man utfører handlinger som kan påvirke barnets rettigheter.

I datamaterialet synes det som fastholding som omsorgshandlinger eller omsorgsinngrep kan skje. Det er imidlertid en stor variasjon i hvordan dette skjer, og et problematisk eksempel gis i rapportens avsnitt 4.4., der det beskrives at en annen ungdom i fosterhjemmet holdt fast et fosterbarn. Fastholdingen av en annen ungdom mangler en legitim begrunnelse, og det er vanskelig å se at formålet med handlingen er omsorg eller skadeavverging. At fosterhjemmet bruker en annen ungdom, og ikke voksenpersoner gir sterkere assosiasjoner til stedfortredende voldsbruk enn voksenansvar. Endelig beskrives det også at handlingen skjules for andre barn, noe som indikerer at voksenpersonene vet at handlingen er uakseptabel. Disse forholdene gjør at handlingen må anses som vold slik det er beskrevet i NOU 2020:14 på sidene 101-103. Følgelig er handlingen klart verken omsorg eller nødrett.

Når forarbeidene drøfter behovet for tvangshjemler er det basert på en dikotomi der fysisk makt enten regnes som omsorg eller som nødrett. Forarbeidenes drøftelser utelukker muligheten for at det utføres uakseptable fysiske inngrep i fosterhjem, noe eksemplet viser at skjer. Uten flere nyanser risikerer en å tvinge uakseptable handlinger inn i en av de to akseptable handlingskategoriene.

En annen måte å skille mellom handlingene på er kategoriene omsorgshandlinger, omsorgsinngrep og straffbare handlinger. Omsorgshandlinger overstiger ikke terskelen for inngrep etter legalitetsprinsippet. Omsorgsinngrep overstiger inngrepsterskelen, men kan rettfærdiggjøres på grunn av omsorgsformål. Straffbare handlinger overstiger terskelen for både aktuelle straffebud og inngrep, og kan heller ikke rettfærdiggjøres som omsorgsinngrep. Så kan det i tråd med strafferettens system vurderes om ellers straffbare handlinger er straffrie etter eksempelvis reglene om nødrett og nødverge. En slik kategorisering er mer egnet til å nansere inngripende handlinger overfor barn i tråd med gjeldende rett.

12.1.5 Begrensning i bruk av mobil og internett

Det beskrives at fosterforeldre setter begrensninger i bruk av mobiltelefon og internett. Vanligvis er begrensningene knyttet til begrunnelser som alder, at mobilbruk gir barnet utfordringer med manglende søvn som påvirker skolegang, eller at de ser på skadelig innhold på nett. Selv om begrunnelsene hver for seg kan være adekvate er det individuelle vurderinger, basert på fosterhjemmets normer. Begrunnelsene er altså ikke knyttet generelle faste praksiser eller basert på overordnede føringer. Det synes som den avgjørende faktoren for om, og i hvilken grad, mobil og internett begrenses er oppdragelsesstilen i det enkelte fosterhjem. Dette reiser spørsmålet om bruk av mobil og internett er en rettighet for barn. Grunnlovens § 102 gir rett til respekt for kommunikasjon og EMDs praksis etter EMK artikkel 8 viser også at retten til kommunikasjon er det rettslige utgangspunktet. Det samme utgangspunktet om fri kommunikasjon fastslås for barn i fosterhjem i barnevernslovens § 10-7.

I saken Andersson mot Sverige, søker 12963/87, dom av 25.02.1992 ble Sverige dømt av EMD for å ha krenket EMK artikkel 8 for å ha begrenset nesten all kommunikasjon mellom en

mor og et barn over en periode på halvannet år. De kommunikasjonsbegrensningene som er beskrevet i vårt materiale er vesentlig mindre inngripende. Samtidig har domstolen utviklet kommunikasjonsretten vesentlig i de 31 årene som har gått siden denne dommen. I tråd med denne utviklingen må det antas at barn i fosterhjem har rett til fri kommunikasjon, og herunder mobil og internett. Begrensninger i kommunikasjon må da anses som et inngrep i en rettighet. Det er heller ikke rettslig tvilsomt at kommunikasjon kan begrenses. Det følger både av Grunnlovens § 113 og EMK artikkel 8 at inngrep i rettighetene krever grunnlag i lov. De begrensningene som er beskrevet i denne rapporten er vanligvis milde inngrep. Dette gjør at det ikke stilles særlig strenge krav til hjemmelen, men den må tilfredsstillende både formelle og kvalitative krav. Den eneste lovhjemmelen som kan brukes for begrensninger i kommunikasjon er omsorgsplikten i barnevernslovens § 9-2. Det problematiseres senere om bestemmelsen tilfredsstillende det formelle lovkravet for omsorgsinngrep. For å belyse de kvalitative kravene for begrensninger i bruk av mobil og internett, forutsettes det formelle lovkravet å være oppfylt.

Innholdet i lovkravet er greit forklart slik i Prop. 133 L (2020–2021) på side 309: «EMD har gjennom rettspraksis utdypet at lovkravet omfatter både formelle og kvalitative krav. Praksis fra EMD innebærer at ytterammene for skjønnsutøvelsen må være definert, og det må fremgå hvilke kriterier som skal være retningsgivende for skjønnet [...]». Dette innebærer at inngrep med hjemmel i barnevernslovens § 9-2 må skje innenfor kriteriene av bestemmelsen.

Ytterrammen for skjønnet i lovbestemmelsen er at barnet skal få forsvarlig omsorg. Dette skal avveies mot kriteriene som er at barnet «skal behandles hensynsfullt og med respekt for sin integritet» og at barnet selv skal «kunne bestemme i personlige spørsmål så langt det er mulig». Endelig er det et kriterium at «barnets alder og modenhet skal tillegges vekt». Det stilles ikke formkrav til vedtak for handlinger med grunnlag i barnevernslovens §9-2, men ytterrammen for skjønnet vil fortsatt gjelde. Grunnkravet for lovlig begrensning i mobil og internett for fosterbarn, er at omsorgshensyn er grunnlaget for handlingen. Fosterforeldre må på en forsvarlig og hensynsfull måte avveie barnets selvbestemmelsesrett, kommunikasjonsrett, ytringsrett og privatliv opp mot barnets rett til omsorg. I denne vurderingen må de hensynta særlige forhold ved barnet, herunder alder og modenhet. Denne avveiningen skal sikre barnets rett til respekt for sin integritet. Poenget er at omsorgshjemmelen i barnevernslovens § 9-2 ikke er en blankofullmakt som gir ubegrenset handlingsrom så lenge omsorgshensyn påberopes. Omsorgshensyn er begrunnelsen for at et barn på 13 år nektes å kommunisere etter klokken 20 og en 17 åring nektes å ha mobil om natten. Fortellingene forteller ikke på hvilken måte omsorgshensynet ble avveid mot verken selvbestemmelsesrett eller integritet. Dermed gir ikke fortellingene grunnlag til å konkludere om begrensningene var innenfor ytterrammen av skjønnet. Fortellingene illustrerer at fosterforeldre handler innenfor kompliserte rettslige rammer som de svært lett kan trå feil i. Dersom en mobil inndras som reaksjon på regelbrudd, er det et omsorgsformål eller et straffeformål? Omsorgsformål vil være legitime, mens straffeformål vil være utenforliggende hensyn.

Rammen for skjønnet, forsvarlig omsorg, forstås og praktiseres forskjellig mellom ulike fosterhjem. Det er vanskelig å se felles forståelse for ytterrammene av skjønnet, bevissthet

om at handlingene har en rettslig side eller at handlingene kan rettslig angripes. Uten bevissthet om ytterrammene for skjønnet, vil også skjønnsutøvelsen bli vilkårlig. Kommunikasjonsbegrensninger er ett av områdene der EMK retten har dratt opp en del rammer. Dette er derfor ett av områdene der fosterforeldre lettere kan trå feil. Dette skaper en risiko for at det iverksettes ulovlige kommunikasjonsbegrensninger, som vi så i EMDs avgjørelse Andersson mot Sverige.

12.1.6 Overvåkning av mobil og internett

Det beskrives at fosterforeldre på ulike måter overvåker barnas internettbruk og meldinger (heretter kontroll av korrespondanse). Vernet om privatliv og kommunikasjon etter Grunnlovens § 102 og EMK artikkel 8 omfatter korrespondanse. Det følger klart av praksis fra EMD at overvåkning av kommunikasjon er et inngrep i EMK artikkel 8 (se eksempelvis Copland mot Storbritannia, søker 62617/00, dom av 03.07.2007). Domstolen har gitt staten en vid skjønnsmargin til å regulere dette, men EMK krever grunnlag i lov. For at korrespondansekontrollen skal være lovlig må det finnes en lovhjemmel som fosterforeldre kan bruke, og omsorgsplikten i barnevernsloven § 9-2 er den eneste aktuelle hjemmelen. I tillegg fremkommer det at kontrollen faktisk utføres med et omsorgsformål. Igjen reises spørsmålet om omsorgsplikten kan være en inngrepshjemmel, og det behandles prinsipielt senere. Dersom Barnevernslovens § 9-2 kan utgjøre hjemmel for omsorgsinngrep, er spørsmålet om bestemmelsen kan hjemle fosterforeldres korrespondansekontroll.

Det står i Barnevernslovens § 10-2 (4) første setning: «Institusjonen kan ikke føre kontroll med barnets korrespondanse». Det følger klart at om barnet hadde bodd på institusjon, ville korrespondansekontrollen ikke vært tillatt. Kan dette belyse rettsstillingen i fosterhjem?

Omsorgsansvaret gjør seg også gjeldende i barnevernsinstitusjoner. Der er det imidlertid gitt en mer inngående regulering enn i fosterhjem. Som en del av denne reguleringen drøfter forarbeidene begrensninger ut fra omsorgsansvaret i barnevernsinstitusjoner, det skrives:

Barn på institusjon er i en mer sårbar situasjon fordi de ivaretas av andre enn sine primære omsorgspersoner. Dette taler for at grensene for institusjonens adgang til å begrense barns rettigheter ut fra omsorgsansvaret, bør være tydeligere enn for foreldre ellers. (prop. 133 L, s. 316)

Som følge av dette resonnementet ble det gitt lovhjemmel i barnevernsloven § 10-2, som både klargjør enkelte inngrep med grunnlag i omsorgsansvaret og klargjør barns rettigheter ved at noen inngrep forbyes. Bestemmelsen er en presisering og et uttrykk for nærmere rettslige rammer for omsorgsansvaret slik det gjelder for foreldre. At det er en presisering gjør at bestemmelsen ikke leses som et forsøk på å innskrenke rammene i forhold til foreldre. Bestemmelsen utgjør også hjemmel for inngrep med omsorgsformål i barnevernsinstitusjoner (for ordens skyld vil de fleste hjemmelsproblemer i fosterhjem løses om denne bestemmelsen også gjaldt fosterhjem). I barnevernslovens sammenheng må bestemmelsen leses som et uttrykk for rammen av omsorgsansvaret og hva som kan hjemles

i dette. Selv om vanlige foreldre neppe er bundet av denne lovforståelsen, må fosterforeldre være bundet av rammene i lovbestemmelsen.

Dersom omsorgsansvaret kan utgjøre hjemmel for inngrep i fosterhjem, kan ikke inngrepene gå utenfor rammen av barnevernslovens § 10-2. Følgen er at de tiltak som er forbudt etter § 10-2, heller ikke kan gjøres med grunnlag i omsorgsplikten for fosterforeldre etter Barnevernslovens § 9-2. Fordi verken foreldre eller barnevernsinstitusjoner kan gjennomføre korrespondansek kontroll med grunnlag i omsorgsplikten, kan heller ikke fosterforeldre gjennomføre korrespondansek kontroll. Etter gjeldende rett er fosterforeldres praksis med korrespondansek kontroll ulovlig. I anbefalingene vil vi peke på at lovgiver bør vurdere å endre denne rettstilstanden.

12.1.7 Opplysninger til barnet om undersøkelser

Det empiriske materialet viser at fosterforeldre relativt ofte undersøker både fosterbarns rom, eiendeler og mobiltelefoner. Fosterforeldres rettslige adgang til å gjennomføre slike undersøkelser er behandlet andre steder. Problematikken nå er hvordan denne undersøkelsen gjennomføres. Både korrespondansek kontroll og undersøkelsen av barnas rom og eiendeler synes å skje uten at barna er til stede. Det varierer også om barnet informeres om undersøkelsene. Selv om omsorgsplikten ikke gir hjemmel for tiltakene, presiserer Barnevernslovens § 9-2 at barnet skal behandles hensynsfullt og med respekt for sin personlige integritet, og at barnet skal få bestemme i personlige spørsmål. Det er vanskelig å se at dette hensyntas når barnet ikke informeres om tiltakene.

Barnevernsloven § 10-8 hjemler undersøkelse av rom, eiendeler, brev og pakker. Forskrift om barns rettigheter i barnevernsinstitusjon § 6 sier at slik kontroll skal skje mens barnet er til stede. Denne reguleringen er basert på prinsipper om medvirkning, åpenhet og kontradiksjon.

Dersom fosterforeldre hadde hatt hjemmel til disse undersøkelsene, er det rimelig at hjemmelen ville stilt tilsvarende krav til gjennomføringen. Rettslig viser dette at undersøkelsene ikke bare mangler hjemmel, men de synes stort sett å gjennomføres på en måte som ikke kan aksepteres. I tillegg til dette har også barn i institusjon klagerett på tiltakene. I forhold til undersøkelser er barn i fosterhjem i en systematisk dårligere stilling enn barn i institusjon.

12.1.8 Barns voldsbruk mot fosterforeldre

De empiriske undersøkelsene i rapporten viser at fosterforeldre blir utsatt for voldsbruk fra fosterbarn. Dette reiser noen arbeidsrettslige problemstillinger som ikke behandles her. Empirien har vist at det er lite bruk av kurs, seminarer og etterutdanning innen temaene grensesetting og tvang. Temaene diskuteres av og til blant ansatte, og kun 14% har hatt kurs eller veiledning av jurist om temaene. Dermed er utgangspunktet at det er lite kunnskap og

bevissthet om de rettslige rammene for hvordan slik voldsbruk skal løses. Vi vet heller ikke hvor mye av fosterbarns voldelige atferd mot fosterforeldre som er egentlig truende og farlig, siden mye av den fysiske volden utøves av mindre barn. Når et barn går til angrep i fosterhjemmet, må dette normalt stanses for å ivareta sikkerheten til tredjepersoner, eiendom og også barnet selv.

Det er ulik rettslig regulering av omsorgshandlinger, som gjøres av hensyn til barnet, og sikkerhetshandlinger, som gjennomføres for å ivareta sikkerheten til tredjepersoner, eiendom og barnet selv. Fosterforeldre har etter Barnevernsloven § 9-2 omsorgsplikt for barnet. Denne lov hjemmelen gir ikke rettsgrunnlag for tvang, og kan derfor ikke brukes for å stanse angrepet fra barnet. Stansingen av angrepet er et sikkerhetstiltak som følger andre prinsipper, samtidig som omsorgsplikten også gjelder. Dette gjør at den rettslige reguleringen kan være kompleks.

Legalitetsprinsippet sier at myndighetenes inngrep overfor den enkelte krever grunnlag i lov. Når fosterforeldre stanser et angrep mot seg selv, sin familie eller sin eiendom gjennomføres det inngrep. Formålet med handlingen er imidlertid ikke å oppfylle den lovbestemte plikten til omsorg for barnet. Dermed vil ikke fosterforeldre opptre som myndighet overfor barnet i den skadeavvergende handlingen. Fordi de ikke opptre som myndighet, krever heller ikke legalitetsprinsippet lov hjemmel i situasjonen.

Avvergingen av barnets voldshandling vil ofte kreve at en griper inn i barnets rettigheter. Der dette overstiger terskelen for en straffbar handling, vil straffelovens regler om nødverge, og eventuelt nødrett, komme til anvendelse. Disse reglene gjør at handlinger som ellers er straffbare blir straffrie. Straffelovens § 17 om nødverge sier at handlingen ikke kan gå lenger enn «nødvendig» og «ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig». Reguleringen av tilsvarende forhold i barnevernsinstitusjon følger av Barnevernslovens § 10-7, som bruker formuleringen «strengt nødvendig» og at tiltak skal opphøre «straks» faren er avverget. Det er altså skjerpede krav i barnevernsinstitusjon i forhold til Straffelovens regulering. Sammenlignet med straffeloven, skal en i barnevernsinstitusjon gripe inn senere, inngrepet skal være mer varsomt og varigheten skal være minimal. Denne reguleringen i barnevernsinstitusjoner gir et sterkere vern mot uforholdsmessige inngrep enn reguleringen som følger av Straffeloven. Dersom Straffeloven er det eneste rettsgrunnlaget som gjelder for fosterforeldre, så vil de innrømmes et større handlingsrom ved utøvelsen av tvang mot fosterbarn enn handlingsrommet i barnevernsinstitusjon. Dette kan være problematisk i et barnerettslig perspektiv.

Det vil være uheldig dersom Straffeloven er det eneste rettsgrunnlaget i slike situasjoner. Straffelovens §§ 17 og 18 sier at rettsvirkningen av at vilkårene er oppfylt er at handlingene blir «lovlige». Det kan imidlertid ikke være tvilsomt at en mener «straffri», og ikke lovlig. Det klassiske eksemplet er at den som med grunnlag i nødrett straffritt bryter seg inn i en hytte, vil være erstatningsansvarlig for eierens økonomiske tap. Samfunnets andre rettsregler opprettholdes så langt som mulig og rimelig også i nødrett og nødvergesituasjoner. Selv om fosterforeldre med grunnlag i nødverge straffritt kan avverge vold fra fosterbarn, vil omsorgsplikten i Barnevernslovens § 9-2 fortsatt gjelde. Dette er et argument for at

fosterforeldres bruk av nødrett og nødverge må skje mer i tråd med reguleringen i barnevernsinstitusjoner. Det er imidlertid ikke opplagt at rettsregelen må forstås slik. Slik jeg ser det er den rettsklarhet her, som gjør at barn i fosterfamilier risikerer å lovlig utsettes for tidligere tvang, av lengre varighet og mindre varsomhet enn i barnevernsinstitusjoner.

Ved tvangsbruk i institusjon skal det fattes vedtak etter nærmere regulering som sikrer at barnets syn på tvangen blir hørt. I tillegg til at barnet har klagerett på vedtaket, skal det også underlegges automatisk kontroll av statsforvalteren. Den rettslige reguleringen av barns voldsbruk mot fosterforeldre illustrerer flere rettslige utfordringer. Uklare og potensielt ulike hjemler gjør at fosterhjemsbarn risikerer å bli møtt med tidligere og mer uforholdsmessig tvangsbruk enn institusjonsbarn, noe som forsterkes ved mangel på prosessuelle garantier.

Lovgiver har valgt å ikke gi fosterforeldre hjemmel for tvang i slike situasjoner. Forarbeidenes begrunnelse for dette er i stor grad hensynet til fosterforeldrene. Selv om legalitetsprinsippet ikke nødvendigvis krever lovhjemmel i disse situasjonene, er de rettslige rammene for slike inngrep ikke så klare, tilgjengelige og presise som mulig. Dette er også handlinger mot særlig sårbare barn uten prosessuelle garantier. Er valget om å ikke ha lovhjemmel basert på hensynet til fosterforeldrene eller hensynet til barnets beste? Det bør vurderes om en modell likt den danske Voksenansvarsloven bedre hensyntar både barnets beste og fosterforeldrenes beste.

12.2 Er Barnevernslovens § 9-2 tilstrekkelig hjemmel for grensesetting og tvang?

12.2.1 Innledende bemerkninger

For å bredere belyse noen grunnproblemer ved hjemmelsspørsmålet knyttet til tvang og makt i fosterhjem, ble det utlyst masterstipend ved Det juridiske fakultet ved UiT. Frida Hansen fikk tildelt stipendet og skrev en masteroppgave under veiledning av Marius Storvik med tittelen «Omsorgsplikten som hjemmel for inngrep overfor fosterhjemsbarn» (Hansen, 2022). I sin oppgave tar Hansen opp spørsmålet om hvorvidt omsorgsplikten etter Barnevernslovens § 9-2 kan utgjøre hjemmel for tvang. Denne teksten som drøfter om omsorgsplikten etter Barnevernslovens § 9-2 kan utgjøre hjemmel for tvang er skrevet av Marius Storvik, men bygger delvis på Frida Hansens arbeid. Hansen har godkjent bruken, men har ikke gjennomlest og godkjent teksten.

12.2.2 Er fosterhjem «myndighet» etter Grunnlovens § 113?

Det første spørsmålet er om fosterhjem anses som «myndighet» etter Grunnlovens § 113. Ifølge Barnevernsloven § 9-1 defineres fosterhjem som, «private hjem som ivaretar omsorgen for barn på grunnlag av vedtak etter denne loven.» Spørsmålet er om fosterhjems omsorgshandlinger kan anses som myndighetsutøvelse.

Hansen peker på at Eckhoff og Smith definerer myndighetsutøvelse som en sentral oppgave for forvaltningen, hvor begrepet sikter til å «treffe bestemmelser i kraft av «statens høyhetsrett» over borgerne, i den forstand at bestemmelsene gjelder uten at adressaten kan motsette seg det». Det er bare de som er tildelt myndighet i eller i medhold av Grunnloven som innehar offentlig myndighet. Forvaltningen får sin myndighet gjennom lov eller stortingsvedtak, eller ved delegasjon fra andre forvaltningsorganer lengre opp i forvaltningssystemet. Det er klart at barnevernet er en del av den utøvende makt, og inngrep gjort av barnevernet vil dermed utløse lovkravet etter Grunnlovens § 113. Eckhoff og Smith uttaler videre at det ikke er noe i veien for at private kan utstyres med offentlig myndighet. Dermed blir spørsmålet videre om fosterforeldrenes handlinger må anses som utøvelse av offentlig myndighet, slik at vilkåret i Grunnlovens § 113 likevel er oppfylt.

I HR-2020-1724-A behandlet Høyesterett spørsmålet om hvem som er vernet av straffelovens § 155 sin formulering «offentlig myndighetsperson». Som en del av dette måtte det avklares hva som regnes som utøvelse av offentlig myndighet. Høyesterett fastslo at kjernen i begrepet er ansatte i offentlig virksomhet som krever hjemmel i lov, og som regelmessig treffer avgjørelser som oppleves som inngripende og begrenser borgernes handlingsfrihet. Høyesterett presiserer også at dette kan gjøres ut fra en privat virksomhet. Høyesteretts uttalelser i denne dommen vil dermed ha betydning for hva som er utøvelse av offentlig myndighet i fosterhjems situasjonen.

Fosterhjem utøver sin omsorg på grunnlag av vedtak etter Barnevernslovens § 9-1. Dette er en omsorg de ikke kunne ha utøvd uten nærmere rettsgrunnlag. I tillegg kunne ikke barneverntjenesten gjøre vedtak om omsorgsovertakelse uten lovhjemmel. Fosterforeldre som utøver sin daglige omsorg på vegne av barneverntjenesten etter Barnevernsloven § 9-1 må anses som utøvere av offentlig myndighet når de treffer avgjørelser som er inngripende og begrenser barnets handlingsfrihet. Så kan det spørres om barnet skal ha et svakere vern mot inngrep for handlinger foretatt av fosterforeldre, enn handlinger foretatt av andre deler av barnevernet. En kan reise individuelle vurderingstema som barnets sårbarhet og tilknytning til fosterhjemmet. Dette vil variere i stor grad, og vil derfor ha liten relevans for det prinsipielle spørsmålet om når lovkravet utløses. Prinsipielt er det barnevernet som har ansvaret for omsorgen for barnet etter Barnevernsloven. Barnets vern mot inngrep uten hjemmel bør ikke falle bort selv om barnevernet engasjerer private til å utøve omsorg på barnevernets vegne. Dermed må fosterhjem anses «myndighet» etter Grunnlovens § 113.

12.2.3 Manglende vurdering av inngrepsterskel i forarbeidene

I denne rapportens del om rettslige utgangspunkter er det redegjort for de ulike rettighetene barn har etter Grunnloven og menneskerettighetene. Grunnloven § 113 krever en lovhjemmel for myndighetenes «inngrep». Hjemmelen er gitt for å beskytte enkeltpersoners frihet mot urettmessig innblanding fra staten. Det er ikke definert hva som menes med «inngrep» i ordlyden. Det følger av forarbeidene til grunnlovsrevisjonen at det skal tas utgangspunkt i de rettigheter som er gitt i Grunnloven. Der disse rettighetene begrenses, så vil det gripes inn i rettighetene, altså et inngrep. Dette betyr at det først må klargjøres hvilke rettigheter fosterbarnet har etter Grunnloven, og deretter må det

undersøkes om disse rettighetene begrenses. Dersom de begrenses, krever det grunnlag i lov.

Med dette som bakgrunn er det rimelig å forvente at forarbeidene til Barnevernsloven undersøker hvilke handlinger som skjer i fosterhjem som overstiger inngrepsterskelen, for deretter å vurdere hvilke handlinger en ønsker å gi lovhjemmel for. Noen slik vurdering finnes ikke i forarbeidene. Det nærmeste en forklaring på dette er gitt i Prop. 133 L (2020–2021) på side s. 320:

Etter departementets oppfatning er ikke bestemmelsen om maktbruk ut fra omsorgsansvaret og trygghet og trivsel å anse som inngrep overfor barnet, så fremt maktbruken er nødvendig og forholdsmessig i situasjonen.

Departementet bruker her begrepet «inngrep» om handlinger som (1) overstiger inngrepsterskelen etter Grunnlovens §113 og (2) ikke er nødvendig og forholdsmessig. Det synes som departementet legger til et krav om nødvendighet og forholdsmessighet for at noe skal kunne regnes som et «inngrep». Dette er en uriktig forståelse av «inngrep» etter Grunnloven, som det må ryddes opp i. Ved grunnlovsrevisjonen ble det foreslått en § 115 med slik ordlyd:

Enhver begrensning i rettigheter som er anerkjent i denne grunnlov, må være fastsatt ved lov og respektere kjernen i rettighetene. Begrensningen må være forholdsmessig og nødvendig for å ivareta allmenne interesser eller andres menneskerettigheter.

Forslaget presiserer vilkår for begrensninger (inngrep) i de grunnlovsfestede rettighetene. Kjernen i vilkårene er hjemmel i lov, nødvendighet og forholdsmessighet. Forslaget ble ikke vedtatt av Stortinget, men Høyesterett har konsistent lagt til grunn at inngrep i menneskerettigheter kan tillates. Høyesterett har formulert vilkårene i tråd med den foreslåtte § 115, og har eksempelvis krevd at inngrepet må være «nødvendig i et demokratisk samfunn [...]» og i det konkrete tilfellet «være egnet, nødvendig og forholdsmessig» (HR-2018-104-A avsnitt 23). Dette er tilsvarende begreper som Departementet har brukt, og de har dermed rett i at nødvendighet og forholdsmessighet kreves for at inngrep kan rettfærdiggjøres. Det er imidlertid feil at inngripende myndighetshandling som rettfærdiggjøres opphører å være inngrep. Etter fast praksis fra både EMD og Høyesterett tas det først stilling til om handlingen er et inngrep i en vernet rettighet, før det separat vurderes om inngrepet kan rettfærdiggjøres. En vanlig terminologi er at et inngrep som rettfærdiggjøres er et «lovlig inngrep», mens et inngrep som ikke rettfærdiggjøres er en «krenkelse».

Det er ikke gitt at begrepet «inngrep» i det siterte fra Prop. 133 L (2020–2021) er en henvisning til Grunnlovens § 113. Dersom det er en henvisning til Grunnloven er det et uttrykk for en lovforståelse der inngrep som kan rettfærdiggjøres ikke krever grunnlag i lov. En slik uriktig grunnlovforståelse kan forklare hvorfor forarbeidene ikke har behandlet tvang og grensesetting i fosterhjem i forhold til inngrepsterskelene i Grunnlovens § 113.

12.2.4 Hvilke inngrep kan foreldre gjøre med hjemmel i omsorgsplikten etter Barnelova § 30?

Den potensielle hjemmelen for grensesetting og tvang i fosterhjem er Barnevernslovens § 9-2 som omhandler omsorg. Regelen henger tett sammen med de andre omsorgsforpliktelsene i lovverket, og må tolkes i tråd med disse. I det følgende undersøkes de rettslige rammene for omsorg, med fokus på Barnelova § 30.

Frida Hansen peker på at omsorg er en av barns grunnleggende menneskerettigheter etter Grunnlovens § 104 og etter Barnekonvensjonen. Deretter at pliktsubjektene for omsorgsplikten primært er foreldre, men at staten har en sekundær sikringsplikt som søkes ivare tatt gjennom Barnevernsloven. Foreldreansvaret har positive og negative forpliktelser, og Hansen peker på at de positive plikter dreier seg om å oppfylle barnets grunnleggende behov. Bendiksen og Haugli har oppsummert bestemmelsen som at «omsorgsplikten etter barneloven § 30 går ut på å dekke eller legge til rette for dekning av nødvendige fysiske og psykiske behov hos barnet» (Bendiksen og Haugli (2021) s. 91.) Når de fysiske og psykiske behovene dekkes, så vil det normalt ikke være snakk om «inngrep» i barnets Grunnlovsrettigheter. De negative forpliktelsene er at foreldre har forbud mot å utøve vold mot barn. Dette er blant annet uttrykt i Barneloven § § 30 (3) som sier at:

Barnet må ikkje bli utsett for vald eller på anna vis bli handsama slik at den fysiske eller psykiske helsa blir utsett for skade eller fare. Dette gjeld óg når valden brukast som ledd i oppsedinga av barnet. Bruk av vald og skremmande eller plagsam framferd eller annan omsynslaus åtferd overfor barnet er forbode.

Den positive omsorgsplikten har en klar yttergrense ved at den ikke kan utgjøre en straffrihetsgrunn ved krenkelser av de negative forpliktelsene. En kan altså ikke bryte voldsforbudet mot barn med begrunnelse i omsorgsplikten. Foreldre gjør også handlinger som ikke dreier seg om å fylle barnets grunnleggende behov, men som likevel ikke rammes av voldsforbudet mot barn. Vi kan tenke oss at barnet må være tidligere på rommet, fordi foreldrene skal ha en romantisk middag. Handlingen griper inn i barnets selvbestemmelse og formålet med handlingen er ikke barnets beste, samtidig vil handlingen ikke rammes av voldsforbudet.

Når et lite barn slår seg vrang inne på butikken finnes det mange måter å løse situasjonen på. En av løsningene er å bære det gråtende barnet ut av butikken. Denne handlingen er ikke i kjernen av omsorgsplikten, men er heller ikke en krenkelse av voldsforbudet, (jfr. Ot.prp. nr. 104 (2008-2009) s. 72). Handlingen er innenfor det normale handlingsrommet som vi anerkjenner at foreldre har. Det finnes altså handlinger hvis hovedfokus ikke er å dekke barnets grunnleggende behov, men som samtidig ikke krenker voldsforbudet. Selv om det kan være uenighet om handlingen var klok, anerkjenner vi at ulike foreldre må ha et skjønnsrom med ulike oppdragelsestyper.

I denne rapporten er det beskrevet praksiser fra fosterhjem for blant annet ulike innetider, romarrest, fastholding, GPS sporing, regler om kontroll av mat, begrensninger i mobil og internett, undersøkelser av mobiltelefoner, internetthistorikk, rom, klær og eiendeler.



Alt dette er handlinger som overstiger inngrepsterskelen etter Grunnlovens § 113. Samtidig er det handlinger som ikke normalt er påkrevd som en del av omsorgsplikten.

På den andre siden er det heller ikke nødvendigvis krenkelser av voldsforbudet. Handlingene er uttrykk for at ulike foreldre og fosterforeldre utøver et skjønnsrom i grensen mellom omsorgsplikten og de straffbare handlingene.

I figuren er dette handlinger som foretas i gråsonen som en forlengelse av omsorgsplikten. Når disse handlingene skjer i forholdet mellom barn og foreldre, er dette en privatrettslig relasjon. I privatrettslige relasjoner vil grensen for

straffbarhet utgjøre ytterpunktet for hvilke handlinger som kan og skal aksepteres.

Handlingene som dekker barnets nødvendige fysiske og psykiske behov vil ikke gripe inn i barnets grunnlovfestede rettigheter. Derfor vil ikke lovkravet i legalitetsprinsippet utløses i det hvite området. Handlinger som overstiger inngrepsterskelen, vil kreve lovgrunnlag og befinner seg i det grå området. Slike handlinger kan rettferdiggjøres dersom det finnes en lovbestemmelse og handlingen konkret kan anses nødvendig og forholdsmessig. Den ytterste sorte streken markerer voldsforbudet, dette er handlinger som er straffbare og som ikke kan rettferdiggjøres basert på lov. Slike handlinger kan være straffrie etter reglene om nødverge og/eller nødrett.

12.2.5 Barnevernslovens § 9-2 som lovhjemmel for inngrep?

Barnevernsloven § 9-2, som er den potensielle lovhjemmelen for bruk av tvang og makt i fosterhjem, er gitt slik ordlyd:

Barnet skal få forsvarlig omsorg i fosterhjemmet, og det skal behandles hensynsfullt og med respekt for sin integritet. Barnet skal selv kunne bestemme i personlige spørsmål så langt det er mulig ut fra formålet med plasseringen og fosterforeldrenes ansvar for å gi barnet forsvarlig omsorg. Barnets alder og modenhet skal tillegges vekt.

Bestemmelsen gir barnet flere rettigheter, men ordlydens «forsvarlig omsorg» og «formålet med plasseringen» gir anvisning på begrensninger. I den andre setningen følger det implisitt at barnets selvbestemmelsesrett kan begrenses som en del av «forsvarlig omsorg». Spørsmålet er om dokumenterte inngrep som innetider, romarrest, fastholding, GPS sporing, regler om kontroll av mat, begrensninger i mobil og internett, undersøkelser av mobiltelefoner, internetthistorikk, rom, klær og eiendeler, kan hjemles i denne bestemmelsen.

I Prop. 133 L (2020–2021) s. 303 er det presisert at dette ikke er en lovregulering av tvangsbruk i fosterhjem. Departementet viser til at fosterforeldre skal ha det samme handlingsrommet som vanlige foreldre, og at de ikke trenger snevrere eller videre adgang til tvangsbruk enn vanlige foreldre. Som nevnt drøfter ikke forarbeidene betydningen av at fosterforeldre er myndigheter etter Grunnlovens § 113. Det drøftes heller ikke at fosterforeldre gjør inngrep. Betydningen av at ulike fosterforeldre gjør ulike inngrep i samme situasjonen drøftes heller ikke. Igjen kan vi dra en parallell til Barnevernsinstitusjoner der også omsorgsansvaret gjør seg gjeldende. Der er det imidlertid gitt mer inngående regulering enn i fosterhjem. Som en del av denne reguleringen drøfter forarbeidene begrensninger ut fra omsorgsansvaret i barnevernsinstitusjoner, det skrives:

Barn på institusjon er i en mer sårbar situasjon fordi de ivaretas av andre enn sine primære omsorgspersoner. Dette taler for at grensene for institusjonens adgang til å begrense barns rettigheter ut fra omsorgsansvaret, bør være tydeligere enn for foreldre ellers. (prop. 133 L, s.316)

Som følge av dette resonnementet ble det gitt lovhjemmel i barnevernsloven § 10-2, som både klargjør enkelte inngrep med grunnlag i omsorgsansvaret og klargjør barns rettigheter ved at noen inngrep forbyes. Det synes som det nevnte resonnementet, og ikke betraktninger om legalitetsprinsippet er begrunnelsen for lovregulering av inngrep i barnevernsinstitusjoner. Bestemmelsen er et uttrykk for nærmere rettslige rammer for omsorgsansvaret slik det gjelder for foreldre. I tillegg til dette utgjør bestemmelsen også hjemmel for inngrep med omsorgsformål i barnevernsinstitusjoner. For ordens skyld vil de fleste hjemmelsproblemer i fosterhjem løses om tilsvarende bestemmelse også gjaldt fosterhjem. Etter dette kan det hevdes at inngrepene innetider, romarrest, fastholding, GPS sporing, regler om kontroll av mat, begrensninger i mobil og internett, undersøkelser av mobiltelefoner, internetthistorikk, rom, klær og eiendeler, alle har et omsorgsformål, og dermed har hjemmel i Barnevernsloven § 9-2. På den andre siden skal barna skal få bestemme i personlige spørsmål så langt det er mulig innenfor rammen av forsvarlig omsorg. Dermed vil den minst inngripende oppdragelsesstilen, som utøver forsvarlig omsorg, sette en ytterramme for inngrepene etter lovbestemmelsen. En slik ordlydstolkning vil skjære alle inngrepene utenfor lovbestemmelsen.

Vi står altså overfor en lovbestemmelse på legalitetsprinsippets område som kan tolkes på ulike måter. Dermed må det avklares hvilke krav som stilles til en lovbestemmelse som utgjør hjemmel for inngrep.

Hansen har i sin masteroppgave undersøkt hva som ligger i lovkravet. I masteroppgaven går hun systematisk gjennom kildene og vurderer lovkravet i den tidligere Barnevernloven § 4-18. Jeg kan ikke se at ny lov endrer realiteten i argumentasjonen. Her gjengis bare hovedtrekkene i argumentasjonen, dermed henvises det til vedlegget for full dybde i argumentasjonen. Hun peker på at grunnlovens forarbeider krever et klarhetskrav, at «lovhjemmelen [må] oppfylle visse krav til klarhet- den må være så tilgjengelig og så presis som forholdene tillater [...]» (Dok. nr. 16 (2011–2012) s. 248). Hansen undersøker klarhetskravet nærmere. Først peker hun på det alminnelige prinsippet om at den naturlige forståelsen av ordlyden setter rammen. Deretter går hun inn på særlige barnerettslige hensyn. Hun peker på at både Grunnlovens § 104, men også forarbeidene til Barnevernsloven og barnelova krever at barn skal ha sterkere vern enn voksne. Videre at sårbare barn i en avhengighetssituasjon til voksne skal ha sterkere vern. Det skal altså mindre til for at inngrep mot fosterhjemsbarn skal regnes som ulovlig.

Departementets poeng i Prop. 133 L (2020–2021) om at fosterforeldre skal ha samme grunnlag som vanlige foreldre til å utøve tvang, utfordres faglig i andre forarbeider. Hansen drar fram at Bufetat skrev i et høringsvar ved lovendringen av barneloven § 30:

[F]osterforeldre og ansatte på en barneverninstitusjon eller et omsorgssenter har ikke større rett til å bruke tvang eller makt overfor barnet enn det foreldrene har. Det må tvert imot stilles strengere krav til opptreden fra personalet på et omsorgssenter/barneverninstitusjon og fosterforeldrene enn til barnets foreldre. (Ot.prp. nr. 104 (2008-2009) s. 35)

Hun peker på at i kapitlet om barnevernsinstitusjoner i Prop. 133 L (2020–2021) uttaler departementet at barn i institusjon «utgjør en særlig sårbar gruppe som er avhengig av voksnes omsorg. Dette medfører ekstra strenge krav til at lovhjemmel om bruk av tvang og andre inngrep overfor denne gruppen, må være forståelig og forutsigbar» (Prop.133 L (2020-2021) s. 308). Det er vanskelig å begrunne at fosterhjemsbarn som gruppe er mindre sårbare eller mindre avhengige av voksnes omsorg. Dermed må de samme strenge krav til at en lovhjemmel skal være forståelig og forutsigbar også gjøre seg gjeldende for fosterbarn. Hansen peker på at det er vanskelig å se at kravene til forståelighet og forutsigbarhet tilfredsstilles uten regulering. Dette tilsier at inngrepshjemmelen må underlegges en snever tolkning.

Etter dette går Hansen inn på EMK retten. Når en person i statens omsorg hevder at sine menneskerettigheter er krenket, så har staten bevisbyrden for at et inngrep er nødvendig og forholdsmessig. Rent konkret plasserer dette bevisbyrden på staten der fosterbarn hevder å være utsatt for krenkelser (urettmessige inngrep). Når det ikke finnes systemer for notoritet, klage, supplert av effektive tilsyn er det vanskelig for staten å føre bevis for at et inngrep er forholdsmessig. EMKs krav til sikringsmekanismer kan vanskelig tilfredsstilles uten beskrivelse av inngrepsadgangen i lov. Hansen peker på at dette taler for at kravene til inngrepshjemmelen skjerpes ytterligere. Hansen peker også på uttalelser i forarbeidene som har argumentert for at inngrep kan gjøres med grunnlag i daglig omsorg. Hun peker på at de ikke realitetsbehandler legalitetsprinsippet, og at eksempelvis Fosterhjemsutvalget uriktig har lagt til grunn at kravet om lovhjemmel ikke gjelder i fosterhjem. (NOU 2018:18 s. 41)

Fordi forarbeidene ikke har vurdert legalitetsprinsippet riktig, er det også vanskelig å tillegge dem særlig rettskildemessig vekt i spørsmålet.

Basert på denne gjennomgangen kan det konkluderes med at det stilles krav til at inngrepene beskrevet i denne rapporten må ha en lovhjemmel som er så klar, tilgjengelig og presis som forholdene tillater. Fordi dette er særlig sårbare barn og fordi det er begrenset med prosessuelle garantier, så skjerpes kravet til lovhjemmel.

Barnevernslovens § 9-2 er ikke utformet som inngrepshjemmel som på en klar, tilgjengelig og presis måte regulerer grensesetting og tvang i fosterhjem. Barnevernsloven gir ikke tilstrekkelig lovhjemmel etter Grunnlovens § 113 for inngrepene beskrevet i denne rapporten.

12.3 Sammenligning av reguleringen for grensesetting og bruk av tvang i fosterhjem mellom Danmark og Norge.

12.3.1 Hvorfor sammenligne med Danmark

Det er blitt påvist at Barnevernslovens § 9-2 ikke gir tilstrekkelig hjemmel for den grensesetting og bruk av tvang som finner sted i fosterhjem. En handling som krever lovgrunnlag, og som ikke har lovgrunnlag, er ulovlig. Dette innebærer at noen fosterforeldre ofte utfører handlinger som er ulovlige. Det er derfor et systematisk avvik mellom hva fosterforeldre gjør og hva domstolene antas å akseptere innenfor rammen av gjeldende rett.

Som nevnt i rapportens innledning, har det vært en bekymring for om regulering av tvang vil innebære en utvidelse av adgangen til bruk av tvang i fosterhjem, ettersom det i dag ikke er eksplisitt hjemmel for bruk av tvang (NOU 2016: 16, s. 211). Ett av premissene for argumentasjonen synes å være at tvangsbruk ikke forekommer i norske fosterhjem, men funnene i denne rapporten viser at dette ikke stemmer. Mange fosterforeldre ser seg nødt til å bruke tvang, enten av omsorgshensyn eller i nødverge, og noen fosterbarn i tillegg opplever å være utsatt for uønskede former for grensetting.

Selv om det er avdekket eksempler på uakseptable og straffbare handlinger, er dette unntakene. De fleste ulovlige handlingene er ikke nødvendigvis verken faglig uforsvarlige eller moralsk uriktige. Imidlertid er handlingene så inngripende og nær en uakseptabel grense at samfunnet må legge inn ekstra sikkerhetsmekanismer for å beskytte særlig sårbare barn. Når handlinger kategoriseres som ulovlige, er det ikke en fordømmelse av fosterforeldrenes handlemåte, men snarere en kritikk av lovgivers manglende beskyttelse av sårbare barn. Det institusjonelle paradokset ligger i at man skal opprettholde en normalitet, samtidig som man befinner seg i en unormal situasjon. Juridisk er det et spørsmål om hvordan man kan ivareta rettssikkerhetskravene ved inngrep overfor noen i myndighetens varetekt, samtidig som det skal være mulig å opprettholde en form for normalitet og rekruttere fosterforeldre.

Hvor langt skal man gå i denne rettslige reguleringen? Fosterforeldre må ha lovhjemmel som gir grunnlag for inngrep for å forhindre omsorgssvikt. Etter dette punktet er det et politisk og rettspolitisk spørsmål om hvor langt man bør gå. Lovgiver ønsker minst mulig regulering av grensesetting og tvang i fosterhjem. Derfor gis en rettslig anbefaling som peker på regulering som tilfredsstillende de rettslige kravene og samtidig i minst mulig grad skaper institusjonalisering. For å unngå at dagens ulovlige situasjon fortsetter og at man lander på en uheldig modell som skaper unødvendig institusjonalisering, må vi peke på andre mulige løsninger som kan tilfredsstille ønskene. Dette er årsaken til at jeg peker på Voksenansvarsloven. Den fremstår som en løsning som kan sikre de rettslige kravene samtidig som den i minst mulig grad institusjonaliserer. Det danske rettssystemet har et legalitetsprinsipp som ikke avviker vesentlig fra det norske. Den danske Voksenansvarsloven er et eksempel på en begrenset regulering som sannsynligvis ivaretar legalitetsprinsippets krav, gir barn klageadgang og anerkjenner deres rettigheter samtidig som loven ikke skaper unødvendige formaliteter i en fosterfamilie.

12.3.2 Voksenansvarsloven

Lov om voksenansvar for anbragte barn og unge (Voksenansvarsloven) er en dansk lov som fastsetter rammer for fosterhjem (dansk: plejefamilier) og personalets adgang til å anvende makt og foreta andre inngrep i plasserte barns selvbestemmelsesrett, samt sikre de plasserte barns rettssikkerhet i forbindelse med dette. Formålet med loven er å sørge for at barn og unge som er plassert utenfor hjemmet, mottar nødvendig omsorg og at deres fysiske og psykiske behov ivaretas, samtidig som de utvikler kompetanser til å delta i sosiale relasjoner, trives og mottar læring. Voksenansvarsloven trådte i kraft 1. januar 2017. Den er endret flere ganger siden, og denne fremstillingen tar utgangspunkt i *Herved bekendtgøres lov om voksenansvar for anbragte barn og unge, jf. lovbekendtgørelse nr. 178 af 26. februar 2019, med de ændringer, der følger af § 3 i lov nr. 1530 af 18. december 2018.*

12.3.3 Generell tvangshjemmel

I lovens § 3 defineres voksenansvar som ansvaret for å ivareta den daglige omsorgen som overføres fra foreldrene til fosterforeldre og personalet på anbringelsessteder etter § 66, stk. 1 i lov om social service. Dette inkluderer nødvendige inngrep i barnets eller den unges selvbestemmelsesrett for å sikre barnets eller den unges interesser. Omsorgen for et barn eller en ung skal varetas ut fra en konkret avveining av barnets eller den unges grunnleggende rettigheter og under hensyn til alder, modenhet og funksjonsevne, samt under iakttagelse av proporsjonalitetsprinsippet.

Voksenansvarsloven § 3 gir klar hjemmel til å bruke begrenset tvang i kraft av voksenansvaret. Dette er nokså eksplisitt, og det er presisert at voksenansvaret omfatter å gripe inn i barns selvbestemmelsesrett. Loven tydeliggjør altså at voksne skal bestemme, og at de kan bruke tvang for å sikre barnets beste. Dette gir en klar forskjell i forhold til norsk

rett, hvor det ikke finnes en tilsvarende lovhjemmel for å gripe inn i barnets selvbestemmelsesrett.

12.3.4 Danske fosterhjemstyper

I Danmark finnes det fire typer fosterhjem. «Almene plejefamilier» er godkjent for å ta vare på barn og unge med lette til moderate støttebehov, mens «forstærkede plejefamilier» er godkjent for å ta vare på barn og unge med moderate til store støttebehov. «Specialiserede plejefamilier» er godkjent for å ta vare på barn og unge med store støttebehov. Systemene for godkjenning og etterutdanning er likt for fosterhjemstypene, men de «Specialiserede plejefamilier» skal motta ytterligere etterutdanning, tilsyn, rådgivning og veiledning etter omsorgsoppgavens omfang. I tillegg til disse tre typene har de også «netværksplejefamilie», som er godkjent som egnet for et bestemt barn eller en bestemt ung, dette har en egen regulering.

12.3.5 Tvangshjemler for spesialiserte fosterhjem

Voksenansvarsloven har en rekke tvangshjemler. De vanlige fosterhjemmene har bare den generelle tvangshjemmelen. De spesialiserte fosterhjemmene har, i tillegg til den generelle tvangshjemmelen, lovhjemmel til fysisk guiding og avvergehjelp, altså kortvarig fastholding og fysisk føring av hensyn til daglig omsorg, trygghet og trivsel. Det er verdt å merke seg at en har funnet at ingen fosterhjem, heller ikke spesialiserte fosterhjem, trenger tvangshjemler i disse tilfellene: husordensregler, inndragelse av lommepenger, rusmiddeltesting med samtykke, fysisk maktanvendelse, tilbakeholdelse, fastholding, isolasjon, kommunikasjonskontroll, begrensning i kommunikasjon til visse steder eller tidspunkter, avlevering av mobiltelefon, ransaking og kroppsvisitasjon, undersøkelse av barnets rom, kameraovervåking av fellesareal, døralarmer og alarmer og GPS-overvåking.

12.3.6 Prosess

Voksenansvarsloven gir klageadgang over avgjørelser truffet etter loven. Dette gjør at det er klageadgang på beslutninger basert på den generelle tvangshjemmelen. Klageadgangen kan benyttes av både barn som har fylt 12 år og deres foreldre.

Dersom spesialiserte fosterhjem benytter sine særlige tvangshjemler, altså at de gjennomfører kortvarig fastholding eller fysisk føring, skal de å registrere og rapportere dette inn i løpet av 24 timer.

12.3.7 Oppsummering

Den danske reguleringen løser opp i det prinsipielle hjemmelsproblemet ved at de gir en eksplisitt tvangshjemmel. De har gitt klagerett der denne brukes, men det er ikke stilt

notoritetskrav der tvangshjemmelen brukes. Dette gjør at fosterforeldre har en klarere ramme for hva de kan gjøre, og barna har en måte de kan reagere dersom de mener seg utsatt for en krenkelse. Dermed løser lovgivningsmetoden tilsynelatende opp i prinsipielle rettslige problemer som ikke er adekvat løst i norsk rett.

Det er også et poeng at ikke alle fosterhjem er like. Den danske ordningen har differensiert den rettslige reguleringen slik at barn med store støttebehov kommer i fosterhjem med særlig kompetanse og kompetanseutviklingsprogram. Det kan stilles større krav til disse fosterhjemmene, og de har også lovhjemmel til å fatte mer inngripende vedtak som alminnelige fosterhjem ikke kan. Dette viser at regelverket for fosterhjem kan differensieres, slik at en både kan ivareta hensynet til normalitet for de fleste og rettssikkerhetshensyn der det trengs.

En evaluering av Voksenansvarsloven fra 2021 viser at loven har bidratt til et økt fokus på å unngå tvangsbruk (dansk: *magtanvendelse*) og har hatt positiv betydning for håndteringen av konfliktsituasjoner. Samtidig viser evalueringen at det blant noen fosterforeldre fortsatt er noe usikkerhet om hva de har myndighet til å gjøre, og rapporten peker på at dette kan henge sammen med at få fosterforeldre har gjennomgått opplæring i praktisk anvendelse av loven. Evalueringen viser at det er signifikant mindre usikkerhet om ansvar og myndighet hos fosterforeldre som har deltatt i oppkvalifiseringsforløp om voksenansvarsloven, enn blant de som ikke har (Rambøll, 2020).

DEL IV: ANBEFALINGER

13 Anbefalinger

Følgende anbefalinger er utformet i samarbeid mellom forskningsteamet og ekspertutvalget, basert på funnene som er presentert i rapporten.

13.1 Pedagogiske anbefalinger:

- **Øke fosterforeldres kompetanse om grensesetting og tvang**

Temaene tvang og grensesetting bør løftes gjennom opplæring, veiledning og oppfølging av alle fosterforeldre, uavhengig om de er under kommunalt eller statlig barnevern. Fosterforeldre bør ha trygghet for at de har et sted å henvende seg og få hjelp når de kommer i utfordrende situasjoner. Veiledning i grensetting og tvang må settes i en ramme som omfatter både barnets rettigheter og den voksnes omsorgsansvar. Dette kan forebygge uønsket tvangsbruk.

- **Øke fosterforeldres kompetanse om oppdragsstil og hensiktsmessig grensesetting**

I forlengelse av punktet over anbefales det å styrke opplæringen og veiledningen i hensiktsmessig grensetting i den daglige oppdragelsen. Som omtalt i rapporten veileder Bufdir på sine hjemmesider i god grensesetting og dialogbasert oppdragsstil, rettet mot foreldre generelt. Fokus på dialogbasert oppdragelse er i tråd med funnene i denne rapporten, og en liknende veiledning kan med fordel tilpasses en fosterhjemskontekst og formidles målrettet til fosterhjem, eksempelvis i form av kurs.

- **Tettere veiledning og oppfølging av fosterhjem**

En tettere veiledning hvor det fortløpende tas opp problemstillinger knyttet til alle aspektene ved å være fosterhjem er viktig. Dette kan virke forebyggende i forhold til uønsket grensesetting. Det er også viktig for fosterforeldrene å kjenne at de har «et lag i ryggen» i forhold til det viktige samfunnsoppdraget de har påtatt seg og i forhold til utfordringer med å rekruttere og fastholde fosterhjem. Samtidig uttrykker ekspertutvalget i prosjektet bekymring med henblikk på at kravene til omfanget av oppfølging som pålegges kommunen, skjerpes når det gjelder fosterhjemsoppfølging i nytt lovverk. Ekspertutvalget er bekymret for at kommunene som helhet ikke er rustet til dette, og at det vil kunne føre til mer belastning på fosterbarna og fosterhjemmene. Når kommunene mister muligheten 1. juli 23 til å søke fosterhjem hos private tilbydere, lander alle oppgavene på kommunalt nivå. (§9-9) De har ikke samme mulighet og kapasitet til oppfølging.

13.2 Anbefalinger på systemnivå:

- **Systematiske rutiner for å sikre barn og unge i fosterhjem informasjon om sine rettigheter og klagemuligheter.**

Det bør jobbes mer systematisk med at samtlige fosterbarn i alle kommuner informeres om sine rettigheter og klagemuligheter. En del av dette er å sikre at barn får tydelig og forståelig informasjon om hvor de kan henvende seg dersom uønsket grensesetting og ulovlig tvangsbruk forekommer. Dette må ikke avhenge av hvorvidt informasjon blir gitt av en tilsynsperson. Et av målene med denne informasjonen bør være å sikre at barnet (i henhold til alder og modenhet) forstår hvilken rolle ulike aktører spiller, særlig kontaktperson/saksbehandler fra barnevernet, tilsynsperson, tillitsperson og statsforvalter.

- **Risikovurderinger og sikkerhets/trygghetsplaner i fosterhjemmet.**

Ved økt bekymring for et fosterbarn kan det være hensiktsmessig at barneverntjenesten i samarbeid med fosterhjemmet utarbeider en trygghetsplan, slik at alle i hjemmet vet hva som gjelder, hvis f.eks. barnet/ungdommen stikker av, oppbevarer rusmidler på rommet sitt, opptrer med utagerende adferd, eller har en annen bekymringsfull atferd. En slik plan vil øke forutsigbarheten for både fosterbarn og fosterforeldre, og vil kunne være konfliktdempende.

- **Konkret opplæring i å håndtere tvangssituasjoner**

I forlengelse av punktet over, anbefales det at fosterforeldre får tilbud om konkret opplæring i å håndtere tvangssituasjoner. Dette kan være relevant ved økt bekymring for adferden til et fosterbarn, eller for spesialiserte fosterhjem og beredskapshjem. Praktisk opplæring i for eksempel fastholding kan gjøre nødvendig bruk av tvang så skånsomt som mulig, både for fosterbarn og for fosterforeldre. Som vist i rapporten etterspørres en slik opplæring av noen fosterforeldre.

- **Styrke muligheten for avlastning for fosterhjemmene**

For at fosterforeldre skal ha mulighet til å være gode og trygge omsorgspersoner for barna, kan det være behov for pauser. En forsterkningsordning, som både innebærer oppfølging og veiledning, samt pauser vil være vesentlig for å forebygge uønsket grensesetting og tvangsbruk i fosterhjemmene. For noen fosterhjem er besøkshjem eller avlastningshjem et alternativ, eller bruk av fosterhjemmets eget nettverk, eller biologiske foreldre som har hyppig samvær. Flere voksne rundt barnet som kan være tilgjengelige og trygge for barnet, vil også kunne være med å sikre at barnets stemme og opplevelse kommer fram.

- **Øke kompetansen om tvang hos ansatte i barnevernet**

Det anbefales at temaet tvang, og grensen mellom grensesetting og tvang løftes i opplæring og kursing av barnevernsansatte. En del av dette kan være en bevisstgjøring om kompleksiteten i det institusjonelle paradoks, og om balansen mellom omsorgsprinsippet

og legalitetsprinsippet. En kompetanseheving kan føre til at «tvang» i høyere grad blir et fagbegrep som benyttes i barnevernets arbeid med fosterhjem. Dette kan gi barnevernsarbeidere bedre kompetanse i å veilede fosterforeldre og fosterbarn om grensesetting og tvang, samt fange opp uønsket grensesetting og tvang.

- **Implementere rutiner i barneverntjenestene for å dokumentere alvorlig grensesetting og tvang**

Vi anbefaler at det implementeres felles rutiner i barneverntjenestene for å registrere og dokumentere tilfeller med alvorlig grensesetting og tvang i fosterhjem. En forutsetning for dette er å øke barnevernsansattes faglige forståelse av «tvangsbruk», jvf. punktet over.

13.3 Anbefalinger angående tilsynsordningen:

- **Revisjon av tilsynsordningen**

På bakgrunn av funnene i denne rapporten, samt tidligere undersøkelser som avdekker svakheter i tilsynssystemet, anbefales det at det foretas en revisjon av tilsynssystemet i sin helhet, og at alternative løsninger vurderes. En mulighet kan være en barnerepresentantordning (BRO) som flertallet i utvalget til NOU 2023: 7 foreslår. Ideen med BRO er at barnet gis en uavhengig representant som kun skal ha barnets rettigheter i fokus. Denne person skal følge barnet fra tidspunktet det vurderes å flytte barnet og i hele perioden mens barnet bor i fosterhjem eller institusjon. Personen skal ha barnefaglig kompetanse. BRO er foreslått av utvalget som en erstatning for ordningene med talsperson, tilsynsperson og tillitsperson (NOU 2023: 7, kap. 7). I tråd med funnene i denne rapporten er det en fordel å redusere antallet av (myndighets)personer som fosterbarn skal forholde seg til. Vi vil imidlertid påpeke at problemet med fosterbarns mistillit til voksne fra «barnevernssystemet» som er vist i denne rapporten, ikke nødvendigvis blir mindre med den foreslåtte barnerepresentantordningen. Selv om personen offisielt er uavhengig av barnevernet, kan barnet fortsatt oppfatte vedkommende som én blant andre myndighetspersoner, som det også er tilfellet med tilsynspersoner. Videre kan det være en svakhet at den foreslåtte ordningen i høy grad vil bero på den enkelte person som utnevnes som barnets representant, og dennes evne til å bygge relasjon med barnet og skape tillit. Barn har i minst like høy grad som voksne preferanser angående hvem de liker og finner tonen med, og dette blir ikke automatisk enklere ved at personen har en barnefaglig bakgrunn. Utfordringen med ustabilitet i ansettelser og barn som må forholde seg til skiftende personer i livet sitt, løses heller ikke med BRO. Det er med andre ord risiko for at noen av problemene ved den nåværende tilsynsordningen, som er vist i denne rapporten, videreføres. Det bør også tas stilling til fordelene og ulempene ved en profesjonalisert ordning. En styrke ved den nåværende tillitspersonsordningen er at barnet velger personen selv, og at en uformell, tillitsfull relasjon dermed er utgangspunktet. Potensialet som ligger i dette synes ikke å være utnyttet godt nok i det nåværende systemet, særlig i og med alt for få barn er godt nok opplyst om muligheten for å ha en tillitsperson.

- **Sikre at fosterhjemskommunene på systematisk følger Forskrift om fosterhjem § 9 ved å sende kopi av tilsynsrapporter som viser alvorlige mangler i barnets omsorgssituasjon til statsforvalteren.**

Fosterhjemskommunenenes ansvar for dette bør presiseres. Tilsynspersoner bør også orienteres om denne paragrafen og om muligheten for selv å kontakte statsforvalteren ved mistanke om mangler i barnets omsorgssituasjon. I tillegg anbefales en faglig drøftelse i barneverntjenestene av hva som regnes som alvorlige mangler i et fosterbarns omsorgssituasjon, for å oppnå høyere grad av enighet om dette.

- **Sikre opplæring og veiledning til tilsynspersoner og øke kompetanse om grensesetting og tvang**

Den lovpålagte opplæringen av tilsynspersoner i den nåværende ordningen, samt en regelmessig veiledning bør sikres på systematisk vis. Det anbefales at en helhetlig opplæring og veiledning også sikter på å gi tilsynspersoner kompetanse om grensedragningen mellom god grensesetting og uønsket tvangsbruk. En konkret metode tilsynspersoner kan bruke for å få innblikk i fosterhjemmets grensesetting er å spørre barnet/den unge om hvilke regler som er i fosterhjemmet, og hvordan fosterbarnet har det med disse.

- **Systematiserte rutiner for informasjonsdeling mellom barneverntjenester og tilsynspersoner**

I forlengelse av punktet over om bedre veiledning til tilsynspersoner, anbefales det at det innføres tydelige rutiner for informasjonsdeling mellom barneverntjenester og tilsynspersoner. Det synes som at ansvaret for dette bør tydeliggjøres i kommunene. Systematisert informasjonsdeling bør innbefatte at tilsynspersoner opplyses grundig om barnets sak, og endringer i denne. Tilsynspersoner skal ikke være avhengig av å hente informasjon fra fosterforeldre og barnet selv. Det bør også innbefatte rutiner for tilbakemelding til tilsynspersoner, der det gis opplysninger om hva som skjer i etterkant av innsendt rapport, samt løpende veiledning i å skrive tilsynsrapporter. Tilbakemeldingsrutinene bør sikte på kvaliteten i tilsynsbesøk og tilsynsrapporter, ikke bare kvantiteten. Det bør tydeliggjøres at dersom kvaliteten på tilsynsrapporten har mangler må den som fører tilsyn skrive tilleggsrapport (jvf. Fosterhjemsforskriften § 9). Bedre rutiner for informasjonsdeling og oppfølging kan også medvirke at tilsynsrapportene brukes mer aktivt i barneverntjenestenes fremadrettede arbeid.

- **Evaluer malene for tilsynsrapporter**

Det anbefales at eksisterende maler for tilsynsrapporter som brukes i kommunene evalueres. Det kan i forbindelse med dette vurderes om det vil være hensiktsmessig å innføre en nasjonal standardmal, som eventuelt kan være en del av veilederen til tilsynspersoner. Grensesetting og tvang kan være et av temaene i en slik mal.

13.4 Juridiske anbefalinger

Følgende juridiske anbefalinger tar utgangspunkt i det faktum at dagens rettslige regulering av grensesetting og tvang ikke tilfredsstillende kraver i menneskerettighetene og Grunnloven, og at det bør iverksettes juridiske løsninger på dette. Ekspertgruppen ønsker å påpeke at i et barnevernfaglig perspektiv bør en regulering overordnet sett ta sikte på en modell som tar bedre høyde for rettsikkerheten til fosterbarn og fosterforeldre, men samtidig skaper minst mulig institusjonalisering i fosterhjemmene. Barnets rettsikkerhet må balanseres med idealet om at barnet skal ha et så vanlig familieliv som mulig.

- **Gi klarere lovhjemmel for bruk av grensesetting og bruk av tvang i fosterhjem.**

Basert på analysen av Barnevernsloven § 9-2 og relevante rettskilder, anbefaler vi lovgiver å innføre en klarere og mer presis lovhjemmel for grensesetting og tvangsbruk i fosterhjem. Barnevernslovens §§ 10-2 og 10-3, samt den danske Voksenansvarsloven gir anvisning på hvordan en slik lovtekst kan uformes. Dette vil sikre barnets rettigheter og rettssikkerhet i tråd med Grunnlovens krav.

- **Gi barn klagerett ved bruk av grensesetting og tvang i fosterhjem.**

Den kvalitative delen av legalitetsprinsippet krever at barna skal ha faktisk rettssikkerhet ved inngrep fra fosterforeldre. Derfor bør det innføres prosessuelle garantier for å sikre at inngrep er nødvendige og forholdsmessige. En effektiv tilsynsmekanisme er en sentral måte å sikre dette på. Slik mekanisme skal etterse ulike lovkrav uten at barnet må aktivere denne. Dette er imidlertid neppe tilstrekkelig. I tillegg må barnet få mulighet til å utlyse rettssikkerhetsgarantier selv. Derfor anbefales det å gi fosterhjemsbarn en selvstendig klagerett på bruk av grensesetting og tvang i fosterhjem. Dette vil bidra til å styrke barnas rettigheter og beskyttelse mot potensielle krenkelser.

- **Gi fosterforeldre rapporteringsplikt ved inngripende tvang**

Kravet til faktisk rettssikkerhet tilfredsstilles sannsynligvis ikke alene ved en klagerett fra barna. En måte å utfylle klageretten er å kreve at fosterforeldre som utøver tvang som overstiger en nærmere bestemt terskel selv skal rapportere dette til et tilsyns- eller klageorgan. Dette kan sikre at tilfeller av psykisk vold, innesperring og fratagelse av kommunikasjonsmidler blir avdekket og håndtert i tråd med gjeldende lovverk, og for å sikre barnets beste og beskyttelse mot slike handlinger.

Rapportering utløser mulighet for veiledning fra myndighetene samt å avdekke misbruk. Dette kan ha en forebyggende effekt, og kan også skape grunnlag for diskusjon om oppdragsstiler som er diskutert under de pedagogiske anbefalingene. I tillegg vil det skape åpenhet og notoritet om krevende situasjoner, noe som kan beskytte både barn og voksne i ettertid.

Fosterforeldres selvstendige rapporteringsplikt henger sammen med barnets klagerett. Det må antas at barn ikke vil klage på alle rapporteringspliktige tilfeller av tvang. Eksistensen av klageretten vil presumptivt øke rapporteringen fra fosterforeldre.

- **Vurdere å gi lovhjemmel for fysiske inngrep som fastholding**

Selv om det må gis lovhjemmel som klarere hjemler grensesetting og tvang, må det ikke gis lovhjemmel for de akutte nødssituasjonene. Fordi det nok uansett må gis klagerett og rapporteringsplikt, er det ikke sikkert en tvangshjemmel vil øke institusjonaliseringen. Det må derfor avveies i hvilken grad en hjemmel for nødssituasjonene vil kunne gi mer tvang, øke institusjonaliseringen, gi bedre faglighet i eksisterende tvang og sikre barnets rettssikkerhet. Det er ønskelig at fosterforeldre handler i tråd med relevant lovverk og barnets beste, samt skiller mellom akseptable og uakseptable inngrep. Det bør på nytt vurderes om barns rettssikkerhet i ved fysisk fastholding bedre ivaretas med lovregulering. Dersom det besluttes å gi lovregulering ved fastholding, bør modellen i den danske Voksenansvarsloven vurderes. Denne modellen synes å balansere interessene til både barnet og fosterforeldrene med ønsket om et minimum av lovregulering. Modellen kan bidra til klarere, mer tilgjengelige og presise rettslige rammer, samt å styrke prosessuelle garantier for særlig sårbare barn.

- **Utarbeide retningslinjer for skjønn**

Dersom lovhjemmel utbedres og det gis klagerett, rapporteringsplikt ved inngripende tvang samt et utbedret tilsyn, vil sannsynligvis det formelle legalitetsprinsippet tilfredstilles. For en rekke tiltak er det en varians som skaper risiko for uriktig skjønnsutøvelse og tilhørende krenkelser. For å forebygge dette bør det utarbeides mer presise retningslinjer for ulike skjønn ved tvangsbruk.

- **Vurdere retningslinjer for kommunikasjonsrettigheter og kommunikasjonsbegrensninger.**

Dersom det utarbeides retningslinjer for tvangsbruk, bør det vurderes å utarbeide retningslinjer og opplæringsmateriell for fosterforeldre angående kommunikasjonsrettigheter og begrensninger for barn i fosterhjem. Dette vil bidra til en mer enhetlig praksis og større bevissthet rundt barns rett og rimelige begrensninger i kommunikasjon. Retningslinjene kan veilede i avveining av barnets rett til selvbestemmelse, alder og modenhet mot omsorgshensynet. Dette vil hjelpe fosterforeldre å ta informerte beslutninger om begrensninger av mobil og internettbruk og redusere risikoen for ulovlige inngrep i barnets kommunikasjonsrettigheter.

- **Vurdere retningslinjer eventuelt lovhjemmel om overvåking av barns korrespondanse**

Det kan være gode grunner til at fosterforeldre ønsker å overvåke barns korrespondanse. Dette krever lovhjemmel som ikke er gitt. Enten må det gis lovhjemmel, eller så må det

klargjøres for fosterforeldre at overvåking av barnas korrespondanse og internettbruk ikke er tillatt i henhold til lovgivningen.

Uansett bør det vurderes å styrke opplæring og veiledning for fosterforeldre om barns rettigheter og lovgivning angående kommunikasjon og privatliv. Dette kan bidra til å redusere risikoen for krenkelser av barns rettigheter og skape en mer enhetlig forståelse av loven. I tillegg kan det utarbeides en veiledning for trygg og ansvarlig bruk av internett og kommunikasjonsmidler, uten å overvåke korrespondansen.

- **Vurdere retningslinjer eventuelt lovhjemmel om undersøkelse av rom og eiendeler**

Det kan være gode grunner til at fosterforeldre ønsker å undersøke barnas rom og eiendeler. Dette krever lovhjemmel som ikke er gitt. Enten må det gis lovhjemmel, eller så må de rettslige rammene for slike undersøkelser klargjøres for fosterforeldre. Dersom det gis hjemmel for undersøkelser, bør barnet informeres om undersøkelsene, og gis rett til å være til stede.

- **Vurdere retningslinjer eventuelt lovhjemmel om GPS overvåking**

Det kan være gode grunner til GPS overvåking. Dette krever lovhjemmel som ikke er gitt. Enten må det gis lovhjemmel, eller så må de rettslige rammene for GPS overvåking klargjøres for fosterforeldre. Det må sikres at slik overvåking er nødvendig, forholdsmessig og i tråd med lovkravet og barnets beste, samt at den respekterer barnets rett til bevegelsesfrihet og privatliv i henhold til Grunnloven og barnekonvensjonen.»

REFERANSER

- ANKE, T. (2007). TILKNYTNING MELLOM FOSTERBARN OG FOSTERFORELDRE : ET BEHANDLINGSPERSPEKTIV. TIDSSKRIFT FOR NORSK PSYKOLOGFORENING (TRYKT UTG.), VOL. 44, NR. 10 (2007), 1230-1238.
- ANVIK, C. H. & GUSTAVSEN, A. (2012). IKKE SLIPP MEG!: UNGE, PSYKISKE HELSEPROBLEMER, UTDANNING OG ARBEID (BD. NR. 13/2012). NORDLANDSFORSKNING.
- BACKE-HANSEN, E., HAVIK, T. & GRØNNINGSÆTER, A. B. (2013). FOSTERHJEM FOR BARNES BEHOV : RAPPORT FRA ET FIREÅRIG FORSKNINGSPROGRAM (BD. NR. 16/13). NORSK INSTITUTT FOR FORSKNING OM OPPVEKST, VELFERD OG ALDRING.
- BACKE-HANSEN, E., KJELSAAS, I., BRUVOLL, A., ELLINGSEN, D., WESTBERG, N. B. & GULDVIK, M. K. (2019). OPPFØLGING AV FOSTERHJEM OG FOSTERBARN.
- BARNE LIKESTILLINGS OG INKLUDERINGSDEPARTEMENTET. (2010). FOSTERHJEMSAVTALEN. BARNE LIKESTILLINGS OG INKLUDERINGSDEPARTEMENTET.
- BARNEKONVENSJONEN. (1989). KONVENSJON OM BARNETS RETTIGHETER (20-11-1989 NR 1 MULTILATERAL). [HTTPS://LOVDATA.NO/TRAKTAT/1989-11-20-1](https://lovdata.no/traktat/1989-11-20-1)
- BARNELOVA. (2023). LOV OM BARN OG FORELDRE [HTTPS://LOVDATA.NO/DOKUMENT/NL/LOV/1981-04-08-7](https://lovdata.no/dokument/NL/Lov/1981-04-08-7)
- BAUMRIND, D. (1996). THE DISCIPLINE CONTROVERSY REVISITED. FAMILY RELATIONS, 45(4), 405-414. [HTTPS://DOI.ORG/10.2307/585170](https://doi.org/10.2307/585170)
- BERTELSEN, B. E. (2007). Å DØ HER KOSTER IKKE NOE». VOLD, RETTSANTROPOLOGI OG SUVERENITET I DET POSTKOLONIALE MOSAMBIK. NORSK ANTROPOLOGISK TIDSSKRIFT, 18(3-4), 280-295. [HTTPS://DOI.ORG/10.18261/ISSN1504-2898-2007-03-04-09](https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2898-2007-03-04-09)
- BRAUN, V. & CLARKE, V. (2006). USING THEMATIC ANALYSIS IN PSYCHOLOGY. QUALITATIVE RESEARCH IN PSYCHOLOGY, 3(2), 77-101. [HTTPS://DOI.ORG/10.1191/1478088706qp0630a](https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a)
- BRAUN, V., CLARKE, V. & BRAUN, V. (2022). THEMATIC ANALYSIS : A PRACTICAL GUIDE. SAGE.
- BUFDIR. (2020). TURNOVER BLANT ANSATTE I BARNEVERNET – HVORFOR SLUTTER SÅ MANGE?.
- BUFDIR. (U.Å.). NYTT OPPLÆRINGSTILBUD TIL FOSTERHJEM HAR FÅTT NYTT NAVN. HENTET 11. APRIL FRA [HTTPS://WWW2.BUFDIR.NO/AKTUELT/AKTUELTSAKER_OG_KRONIKKER_FRA_BUFETAT/SOLID/](https://www2.bufdir.no/aktuelt/aktuelt saker_og_kronikker_fra_bufetat/solid/)
- COLEMAN, L. (2011). FOOD : ETHNOGRAPHIC ENCOUNTERS. BERG.
- DARLING, N. & STEINBERG, L. (1993). PARENTING STYLE AS CONTEXT: AN INTEGRATIVE MODEL. PSYCHOLOGICAL BULLETIN, 113(3), 487-496. [HTTPS://DOI.ORG/10.1037/0033-2909.113.3.487](https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487)
- DOMMERUD, T. (2015). 6 AV 10 VIL SPORE BARN PÅ FOLKSOMME STEDER. AFTENSPOSTEN.
- DOZIER, M., ALBUS, K., FISHER, P. A. & SEPULVEDA, S. (2002). INTERVENTIONS FOR FOSTER PARENTS: IMPLICATIONS FOR DEVELOPMENTAL THEORY. DEV PSYCHOPATHOL, 14(4), 843-860. [HTTPS://DOI.ORG/10.1017/S0954579402004091](https://doi.org/10.1017/S0954579402004091)
- ELSTAD, J. I. (2010). SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSENS FALLGRUBE. I D. ALBUM, M. N. HANSEN & K. WIDERBERG (RED.), METODENE VÅRE. EKSEMPLER FRA SAMFUNNSVITENSKAPELIG FORSKNING. UNIVERSITETSFORLAGET.
- ELVESTAD, E., STAKSRUD, E. & ÓLAFSSON, K. (2021). DIGITALT FORELDRESKAP I NORGE. INSTITUTT FOR MEDIER OG KOMMUNIKASJON, UiO/UNIVERSITETET I SØRØST-NORGE.
- ERSTAD, I. (2015). HERE, NOW AND INTO THE FUTURE: CHILD REARING AMONG NORWEGIAN PAKISTANI MOTHERS IN A DIVERSE BOROUGH IN OSLO [UNIVERSITY OF OSLO]. OSLO.
- GAUTUN, H., SASAOKA, K. & GJERUSTAD, C. (2006). BRUKERUNDERSØKELSE I BARNEVERNINSTITUSJONENE (BD. 9/06). NORSK INSTITUTT FOR FORSKNING OM OPPVEKST, VELFERD OG ALDRING.
- GILLIAM, L. & GULLØV, E. (2014). MAKING CHILDREN 'SOCIAL': CIVILISING INSTITUTIONS IN THE DANISH WELFARE STATE. I (BD. 3). ANN ARBOR, MI: MICHIGAN PUBLISHING, UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY.

- GRUNNLOVEN. (1814). KONGERIKET NORGES GRUNNLOV GITT I RIKSFORSAMLINGEN PÅ EIDSVOLL DEN 17. MAI 1814, SLIK DEN LYDER ETTER SENERE ENDRINGER, SENEST STORTINGSVEDTAK AV 14. MAI 2020. [HTTPS://LOVDATA.NO/LOV/1814-05-17](https://lovdata.no/lov/1814-05-17)
- GULLESTAD, M. (1997). A PASSION FOR BOUNDARIES: REFLECTIONS ON CONNECTIONS BETWEEN THE EVERYDAY LIVES OF CHILDREN AND DISCOURSES ON THE NATION IN CONTEMPORARY NORWAY. *CHILDHOOD*, 4(1), 19-42. [HTTPS://DOI.ORG/10.1177/0907568297004001002](https://doi.org/10.1177/0907568297004001002)
- HAGEN, G. (2001). BARNEVERNETS HISTORIE : OM MAKT OG AVMAKT I DET 20. ÅRHUNDRET. AKRIBE.
- HANDEGÅRD, T. L. (2005). TVANG, MAKT OG AMBIVALENS : EN STUDIE AV HVILKEN BETYDNING LOVREGLENE OM BRUK AV MAKT OG TVANG OVERFOR PSYKISK UTVIKLINGSHEMMEDE KAN FÅ I DET DAGLIGE OMSORGSARBEIDET [INSTITUTT FOR SOSIOLOGI, UNIVERSITETET I TROMSØ]. TROMSØ.
- HANSEN, F. (2022). OMSORGPLIKTEN SOM HJEMMEL FOR INNGREP OVERFOR FOSTERHJEMSBARN [[MASTEROPPGAVE, UIT NORGES ARKTISKE UNIVERSITET]]. TROMSØ.
- HASTRUP, K. (2009). VIDENSKABELIG PRAKSIS - DET ETISKE FELT I ANTROPOLOGIEN. I K. HASTRUP (RED.), *MELLEM MENNESKER - EN GRUNDBOG I ANTROPOLOGISK FORSKNINGSETIK*. HANS REITZELS FORLAG.
- HAVIK, T. (2007). SLIK FOSTERFORELDRENE SER DET - II. RESULTAT FRA EN KARTLEGGINGSSTUDIE I 2005. BARNEVERNETS UTVIKLINGSSENTER PÅ VESTLANDET, UNIFOB HELSE.
- HAVRE, M. (2016). NYANSER AV GRÅTT. HJEMMELSKRAV FOR TVANGSBRUK MED OMSORGSFORMÅL I BARNEVERNINSTITUSJONER. I R. FØRDE, M. KJELLAND & U. STRIDBECK (RED.), *FESTSKRIFT TIL ASLAK SYSE*. GYLDENDAL JURIDISK.
- HELSETILSYNET. (2015). «-BARE EN EKSTRA TALLERKEN PÅ BORDET?» OPPSUMMERING AV LANDSOMFATTENDE TILSYN I 2013 OG 2014 MED KOMMUNENES ARBEID MED OPPFØLGING AV BARN SOM BOR I FOSTERHJEM. RAPPORT FRA HELSETILSYNET 1/2015.
- HOLSTEIN, J. A. & GUBRIUM, J. F. (1995). *THE ACTIVE INTERVIEW*. SAGE PUBLICATIONS.
- HOLTAN, A., THØRNBLAD, R. & SKOGLUND, J. (2020). *SLEKTSFOSTERHJEM : MELLOM BARNEVERN OG FAMILIE (1. UTGAVE. UTG.)*. GYLDENDAL.
- JÄRVINEN, M. & MIK-MEYER, N. (2005). *KVALITATIVE METODER I ET INTERAKTIONISTISK PERSPEKTIV : INTERVIEW, OBSERVATIONER OG DOKUMENTER*. REITZEL.
- KJELSAAS, I., BRUVOLL, A., ELLINGSEN, D. & BASSO, M. N. (2018). *EVALUERING AV TILSYNSORDNINGEN FOR BARN I FOSTERHJEM*.
- KRANGE, O. & ØIA, T. (2005). *DEN NYE MODERNITETEN : UNGDOM, INDIVIDUALISERING, IDENTITET OG MENING*. CAPPELEN AKADEMISK FORL.
- KAASBØLL, J., LASSEMO, E., PAULSEN, V., MELBY, L. & OSBORG, S. O. (2019). FOSTER PARENTS' NEEDS, PERCEPTIONS AND SATISFACTION WITH FOSTER PARENT TRAINING: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW. *CHILDREN AND YOUTH SERVICES REVIEW*, 101, 33-41. [HTTPS://DOI.ORG/10.1016/J.CHILDYOUTH.2019.03.041](https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.03.041)
- LANGLEY, A., TSOUKAS, H., HOWARD-GRENVILLE, J. A. & RERUP, C. (2016). *ORGANIZATIONAL ROUTINES : HOW THEY ARE CREATED, MAINTAINED, AND CHANGED (FIRST EDITION. UTG.)*. OXFORD UNIVERSITY PRESS.
- LARSEN, G. (2002). BARNEVERN I HUNDRE ÅR : ET OVERBLIKK PÅ LOVREFORMHISTORIEN (BD. NR 2/2002). INSTITUTT FOR KRIMINOLOGI OG RETTSSOSIOLOGI, AVDELING FOR KRIMINOLOGI, UNIVERSITETET I OSLO UNIPUB DISTRIBUERES AV AKADEMIKA.
- LINDBOE, A. (2015). *GRENSELØS OMSORG : OM BRUK AV TVANG MOT BARN I BARNEVERN OG PSYKISK HELSEVERN (BD. 2015)*. BARNEOMBUDET.
- LØNNING, I. (2012). RAPPORT FRA MENNESKERETTIGHETSUTVALGET OM MENNESKERETTIGHETER I GRUNNLOVEN : AVGITT 19. DESEMBER 2011 (VOL. 16(2011-2012)). STORTINGET.
- MACCOBY, E. E. & MARTIN, J. A. (1983). *SOCIALIZATION IN THE CONTEXT OF THE FAMILY: PARENT-CHILD INTERACTION*. I P. H. MUSSEN & E. M. HETHERINGTON (RED.), *HANDBOOK OF CHILD PSYCHOLOGY: VOL. 4. SOCIALIZATION, PERSONALITY, AND SOCIAL DEVELOPMENT (S. 1-101)*. WILEY.
- MAJID, S. & BYERMOEN, T. (2018). 2100 FOSTERBARN UTEN LOVPÅLAGT TILSYN. VG. [HTTPS://WWW.VG.NO/NYHETER/INNENRIKS/I/A24VJ7/2100-FOSTERBARN-UTEN-LOVPAALAGT-TILSYN](https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/a24vj7/2100-FOSTERBARN-UTEN-LOVPAALAGT-TILSYN)

- MELD. St. 17 (2015-2016). TRYGGHET OG OMSORG - FOSTERHJEM TIL BARNES BESTE. BARNE- LIKESTILLINGS- OG INKLUDERINGSDEPARTEMENTET.
- MILEVSKY, A. (2011). PARENTING STYLES. I R. J. R. LEVESQUE (RED.), *ENCYCLOPEDIA OF ADOLESCENCE* (s. 2032-2036). SPRINGER NEW YORK. [HTTPS://DOI.ORG/10.1007/978-1-4419-1695-2_38](https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1695-2_38)
- MORTON, N. & BROWNE, K. D. (1998). THEORY AND OBSERVATION OF ATTACHMENT AND ITS RELATION TO CHILD MALTREATMENT: A REVIEW. *CHILD ABUSE NEGL*, 22(11), 1093-1104. [HTTPS://DOI.ORG/10.1016/S0145-2134\(98\)00088-X](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(98)00088-X)
- MURRAY, B. L. (2003). QUALITATIVE RESEARCH INTERVIEWS: THERAPEUTIC BENEFITS FOR THE PARTICIPANTS. *J PSYCHIATR MENT HEALTH NURS*, 10(2), 233-236. [HTTPS://DOI.ORG/10.1046/j.1365-2850.2003.00553.x](https://doi.org/10.1046/j.1365-2850.2003.00553.x)
- NORGE HELSE- OG OMSORGSDEPARTEMENTET. (2019). TVANGSBEGRENSNINGSLOVEN : FORSLAG TIL FELLES REGLER OM TVANG OG INNGREP UTEN SAMTYKKE I HELSE- OG OMSORGSTJENESTEN. DEPARTEMENTENES SIKKERHETSOG SERVICEORGANISASJON.
- NORSK FOSTERHJEMSFORENING. (2022). FOSTERHJEMUNDERSØKELSEN 2022 OG UNG I FOSTERHJEM 2022 - EN BRUKERUNDERSØKELSE FRA NORSK FOSTERHJEMSFORENING MED SVAR FRA OVER 1300 FOSTERHJEM.
- NOU 2000: 12. (2000). BARNEVERNET I NORGE - TILSTANDSVURDERINGER, NYE PERSPEKTIVER OG FORSLAG TIL REFORMER. BARNE- OG FAMILIEDEPARTEMENTET.
- NOU 2016: 16. (2016). NY BARNEVERNLOV : SIKRING AV BARNETS RETT TIL OMSORG OG BESKYTTELSE. DEPARTEMENTENES SIKKERHETS- OG SERVICEORGANISASJON, INFORMASJONSFORVALTNING.
- NOU 2018: 18. (2018). TRYGGE RAMMER FOR FOSTERHJEM. BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENTET.
- NYTTINGNES, O., RUUD, T., NORVOLL, R., RUGKÅSA, J. & HANSSSEN-BAUER, K. (2018). A CROSS-SECTIONAL STUDY OF EXPERIENCED COERCION IN ADOLESCENT MENTAL HEALTH INPATIENTS.
- NØKLEBY, H., MULLER, A. E. & GISKE, L. (2020). BRUK AV TVANG OG GRENSESETTING I BARNEVERNSINSTITUSJONER OG FOSTERHJEM: EN SYSTEMATISK KARTLEGGINGSOVERSIKT. FOLKEHELSEINSTITUTTET. FOLKEHELSEINSTITUTTET.
- OLESEN, E. S. B. (2018). YOUNG SERVICE USERS WITH MENTAL HEALTH PROBLEMS: BARRIERS OF IMPLEMENTING A SYMMETRICAL HUMAN SERVICE RELATIONSHIP. *SCANDINAVIAN JOURNAL OF DISABILITY RESEARCH*, 20(1), 286–295. [HTTPS://DOI.ORG/HTTPS://DOI.ORG/10.16993/sjdr.67](https://doi.org/10.16993/sjdr.67)
- OTTOSEN, M. H. (2015). ANBRAGTE BØRN OG UNGES TRIVSEL 2014. SFI - DET NATIONALE FORSKNINGSCENTER FOR VELFÆRD.
- PRIOR, L. (2003). USING DOCUMENTS IN SOCIAL RESEARCH. SAGE.
- PROP. 133 L (2020–2021). LOV OM BARNEVERN (BARNEVERNLOVEN) OG LOV OM ENDRINGER I BARNEVERNLOVEN. B.-O. FAMILIEDEPARTEMENTET. BARNE- OG FAMILIEDEPARTEMENTET. [HTTPS://WWW.REGJERINGEN.NO/NO/DOKUMENTER/PROP.-133-L-20202021/ID2842271/](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-133-l-20202021/id2842271/)
- RAMBØLL. (2020). EVALUERING AF LOV OM VOKSENANSVAR FOR ANBRAGTE BØRN OG UNGE.
- REDALEN, K., ELLINGSEN, I. T., STUDSRØD, I. & WILLUMSEN, E. (2013). PORTVAKT ELLER DØRÅPNER – Å REKRUTTERE INFORMANTER TIL BARNEVERNFORSKNING. *TIDSSKRIFTET NORGES BARNEVERN*, 90(1), 19-31. [HTTPS://DOI.ORG/10.18261/ISSN1891-1838-2013-01-03](https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1838-2013-01-03)
- ROCK, S., MICHELSON, D., THOMSON, S. & DAY, C. (2015). UNDERSTANDING FOSTER PLACEMENT INSTABILITY FOR LOOKED AFTER CHILDREN: A SYSTEMATIC REVIEW AND NARRATIVE SYNTHESIS OF QUANTITATIVE AND QUALITATIVE EVIDENCE. *THE BRITISH JOURNAL OF SOCIAL WORK*, 45(1), 177-203. [HTTPS://DOI.ORG/10.1093/bjsw/bct084](https://doi.org/10.1093/bjsw/bct084)
- ROLAND, P. (2021). DEN AUTORITATIVE VOKSENROLLEN I BARNEHAGE OG SKOLE : RELASJONSKVALITET, UTFORDRENDE ATFERD, MOBBING OG SOSIAL EMOSJONELL LÆRING. CAPPELEN DAMM AKADEMISK.
- SHAW, I. F. (2003). ETHICS IN QUALITATIVE RESEARCH AND EVALUATION. *JOURNAL OF SOCIAL WORK : JSW*, 3(1), 9-29. [HTTPS://DOI.ORG/10.1177/1468017303003001002](https://doi.org/10.1177/1468017303003001002)
- SHORE, C. (1999). FICIONS OF FIELDWORK. DEPICTING THE SELF IN ETHNOGRAPHIC WRITING. I C. W. WATSON (RED.), *BEING THERE : FIELDWORK IN ANTHROPOLOGY*, (s. 25-48). PLUTO PRESS.

- SIGURDSEN, R. H. (2015). TVANGSPASSERING AV BARN MED UTFORDRENDE ATFERD : EN SAMMENLIGNING AV REGLER I BARNEVERNLOVEN, HELSE- OG OMSORGSTJENSTELOVEN OG PSYKISK HELSEVERNLOVEN. I. FAGBOKFORL.
- SMITH, D. E. (2002). TEXTS, FACTS AND FEMININITY : EXPLORING THE RELATIONS OF RULING. TAYLOR AND FRANCIS. [HTTPS://DOI.ORG/HTTPS://DOI.ORG/10.4324/9780203425022](https://doi.org/10.4324/9780203425022)
- SMITH, D. E. (2005). INSTITUTIONAL ETHNOGRAPHY : A SOCIOLOGY FOR PEOPLE. ALTA MIRA.
- SMITH, D. E. & GRIFFITH, A. I. (2014). INTRODUCTION. I D. E. SMITH & A. I. GRIFFITH (RED.), UNDER NEW PUBLIC MANAGEMENT : INSTITUTIONAL ETHNOGRAPHIES OF CHANGING FRONT-LINE WORK (S. 3-21). UNIVERSITY OF TORONTO PRESS.
- STATENS HELSETILSYNET. (2021). TVANGSBRUK I BARNEVERNINSTITUSJONER. STATENS HELSETILSYNET.
- STEFANSEN, K. & HANSEN, T. (2014). "EN GOD FORBEREDELSE TIL Å BLI FOSTERFORELDRE": EVALUERING AV OPPLÆRINGSPROGRAMMET PRIDE. NORSK INSTITUTT FOR FORSKNING OM OPPVEKST, VELFERD OG ALDRING (NOVA), OSLOMET – OSLO METROPOLITAN UNIVERSITY.
- STORTINGET. (U.Å). LOV OM BARNEVERN (BARNEVERNSLOVEN) OG LOV OM ENDRINGER I BARNEVERNLOVEN. HENTET 11. APRIL FRA [HTTPS://WWW.STORTINGET.NO/NO/SAKER-OG-PUBLIKASJONER/SAKER/SAK/?P=84477](https://www.stortinget.no/no/Saker-og-Publikasjoner/Saker/Sak/?p=84477)
- STORVIK, M. (2017). RETTLIG VERN AV PASIENTERS INTEGRITET I PSYKISK HELSEVERN [UIT NORGES ARKTISKE UNIVERSITET]. TROMSØ.
- SZASZ, T. (2007). COERCION AS CURE : A CRITICAL HISTORY OF PSYCHIATRY. TRANSACTION PUBLISHERS.
- THORBJØRNSRUD, T., BENTZEN, T., ROLANDSEN, S. & JUUL, A. F. (2021). EVALUERING AV ORDNINGENE TALSPERSON OG TILLITSPERSON (PROBA-RAPPORT NR. 2021/19), ISSUE. PROBA SAMFUNNSANALYSE.
- TJORA, A. H. (2018). HVA ER FELLESKAP. UNIVERSITETSFORL.
- AARSETH, H. (2014). LYST TIL LÆRING ELLER «FIT FOR FIGHT»? MIDDELKLASSEFAMILIENS LÆRINGSKULTURER. I H. BJERRUM NIELSEN (RED.), FORSKJELLER I KLASSEN : NYE PERSPEKTIVER PÅ KJØNN, KLASSE OG ETNISITET I SKOLEN. UNIVERSITETSFORL.

VEDLEGG

VEDLEGG: Tabeller til avsnitt 2.3 (Metode og data)

Tabell 17. Fordeling av utvalget (høyre del) og fordeling av befolkningen (venstre del) etter kommunestørrelse

SSB kommunestatistikk (2022)		Fosterfamilier (survey, 2022)	
Kommunestørrelse	Prosent	Kommunestørrelse	Prosent
0-1 999 innbyggere	2 %	0 - 2 500 innb	5 %
2 000-4 999 innb	6 %	2 500-4 999 innb	10 %
5 000-9 999 innb	9 %	5 000-9 999 innb	17 %
10 000-19 999 innb	13 %	10 - 19 999 innb	17 %
20 000-29 999 innb	12 %	20 000-49 999 innb	24 %
30 000-49 999 innb	11 %		
50 000 innb el flere	47 %	50 000 innb el flere	27 %
Sum	100 %		100 %

Tabell 18. Hva vil du anslå HUSSTANDENS samlede brutto inntekt til pr. år? (all samlet inntekt før skatt og fradrag. Ta også med økonomisk ytelse/kompensasjon du/dere får som fosterforelder/-foreldre). Prosent.

Fosterfamilier (survey, 2022)	Prosent
Under 200.000 kroner	0 %
200.000 - 399.999 kroner	2 %
400.000 - 599.999 kroner	8 %
600.000 - 799.999 kroner	14 %
800.000 - 999.999 kroner	19 %
1.000.000 - 1.199.999 kroner	21 %
1.200.000 – 1.399.999 kroner	16 %
1.400.000 kroner eller mer	16 %
Ønsker ikke å svare	6 %
N (=100%)	1265

Tabell 19. Oppgi hvilken type fosterhjem dere er? (Flere kryss mulig). N og prosent.

Fosterfamilier (survey, 2022)	N	Prosent
Kommunalt fosterhjem	956	75 %
Statlig fosterhjem	77	6 %
Slektsfosterhjem	141	11 %
Nettverksfosterhjem	80	6 %
Familiehjem	75	6 %
Beredskapshjem	48	4 %
Akutthjem	4	0 %
Annet svar	13	1 %

Tabell 20. Alder og kjønn til fosterbarna oppgitt av fosterforeldrene i surveyen (venstre del) og i Bufdirs statistikk (høyre del).

	Fosterfamilier (survey, 2022)*		Bufdir.no (2020)	
	Prosent	N	Prosent	N
Under 3 år	7 %	93	4 %	347
3-6 år	11 %	156	9 %	848
7-12 år	39 %	540	43 %	4085
13-17 år	43 %	587	44 %	4170
Sum	100 %	1376	100 %	9450
	Prosent	N	Prosent	N
Gutt	53 %	803	53 %	5897
Jente	46 %	704	47 %	5201
Annet	1 %	14	0 %	0
Sum	100 %	1521	44 %	11098

*Fosterforeldrene i surveyundersøkelsen har i tillegg oppgitt 196 fosterbarn som er 18 år eller eldre. Disse av hensyn til sammenligningen holdt utenfor tabellen.

VEDLEGG: Figurer/tabeller til kapittel 3.2 (Fosterforeldre - data fra spørreskjemaundersøkelse)

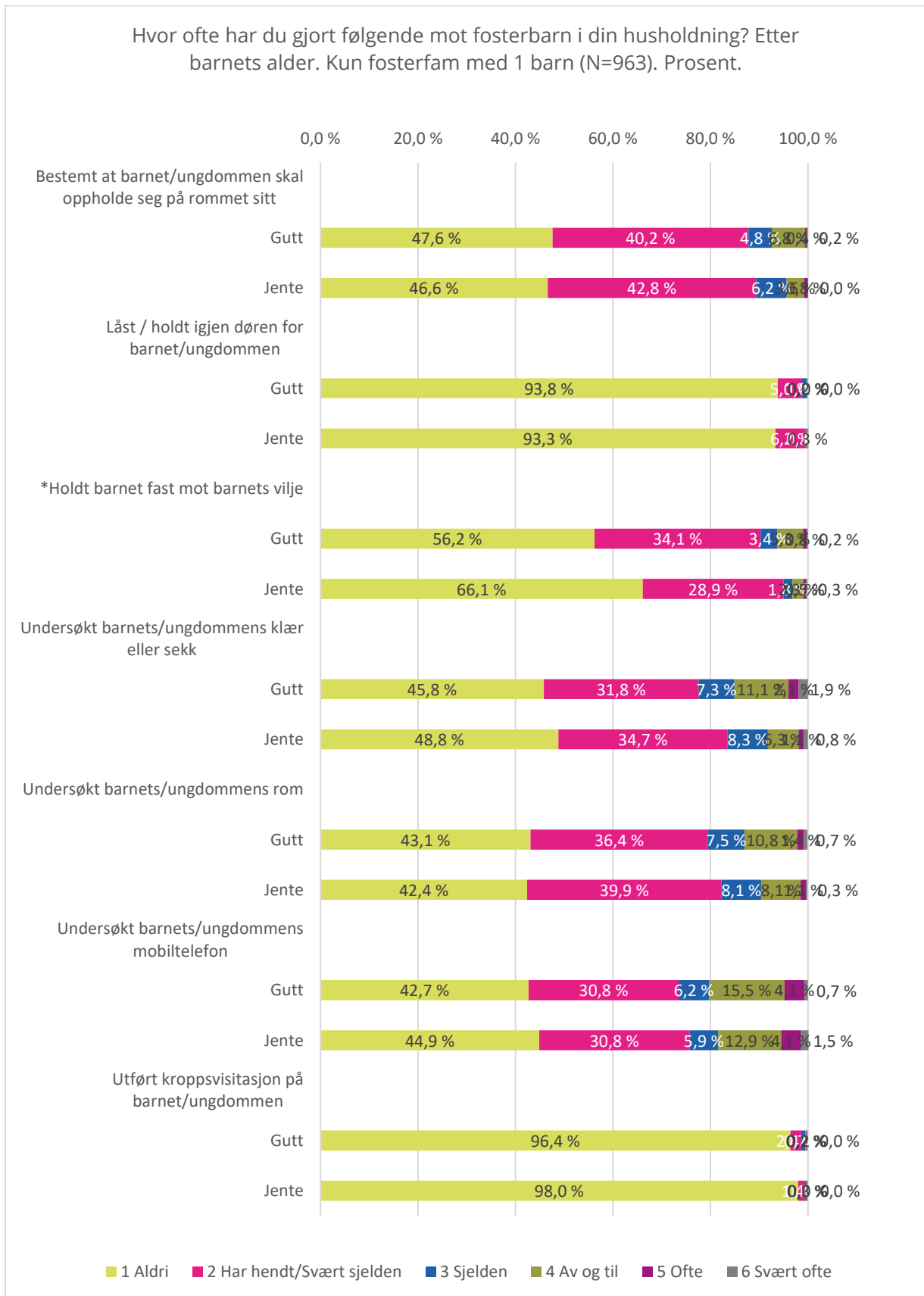
Tabell 21. [legges andre veien]: Sammenheng mellom ulike trusler (pearsons r)*

	var 37	var 38	var 39	var 40	var 41	var 42	var 43	var 44	var 45	var 46	var 47	var 48	var 49	var 50	var 51	var 52	var 53	var 54	var 55	var 56	var 57	var 58	var 59	va r6 0	
var37 Spark																									
var38 Slag	,8 66 **																								
var39 Klyping/klori ng	,7 49 **	,7 61 **																							
var40 Dytting	,7 35 **	,7 71 **	,7 01 **																						
var41 Spytting	,5 65 **	,5 81 **	,5 82 **	,5 13 **																					
var42 Bitt	,5 84 **	,5 95 **	,6 54 **	,5 26 **	,6 43 **																				
var43 Blitt revet i håret	,5 16 **	,5 26 **	,5 84 **	,4 77 **	,5 25 **	,6 03 **																			
var44 Blitt dratt i klærne	,6 52 **	,6 90 **	,6 54 **	,7 07 **	,5 22 **	,5 22 **	,5 53 **																		
var45 Blitt holdt fast	,4 89 **	,5 09 **	,4 66 **	,5 08 **	,3 99 **	,4 28 **	,4 31 **	,6 29 **																	
var46 Blitt kastet ting på	,7 09 **	,7 32 **	,6 31 **	,6 78 **	,5 76 **	,5 14 **	,4 86 **	,6 53 **	,4 87 **																
var47 Blitt skallet	,4 10 **	,4 40 **	,4 23 **	,3 62 **	,4 15 **	,4 42 **	,5 11 **	,4 12 **	,3 63 **	,4 41 **															
var48 Blitt tatt kvelertak på	,2 79 **	,3 14 **	,2 98 **	,2 62 **	,3 19 **	,3 54 **	,4 17 **	,3 12 **	,3 08 **	,2 84 **	,3 75 **														
var49 Berøring av seksuell karakter	,2 71 **	,2 59 **	,2 61 **	,2 67 **	,2 58 **	,2 46 **	,2 95 **	,3 15 **	,3 02 **	,2 51 **	,1 07 **	,2 26 **													
var50 Fysiske trusler	,5 47 **	,5 69 **	,4 74 **	,5 20 **	,4 36 **	,3 84 **	,3 80 **	,4 64 **	,4 43 **	,5 78 **	,3 58 **	,3 78 **	,2 79 **												

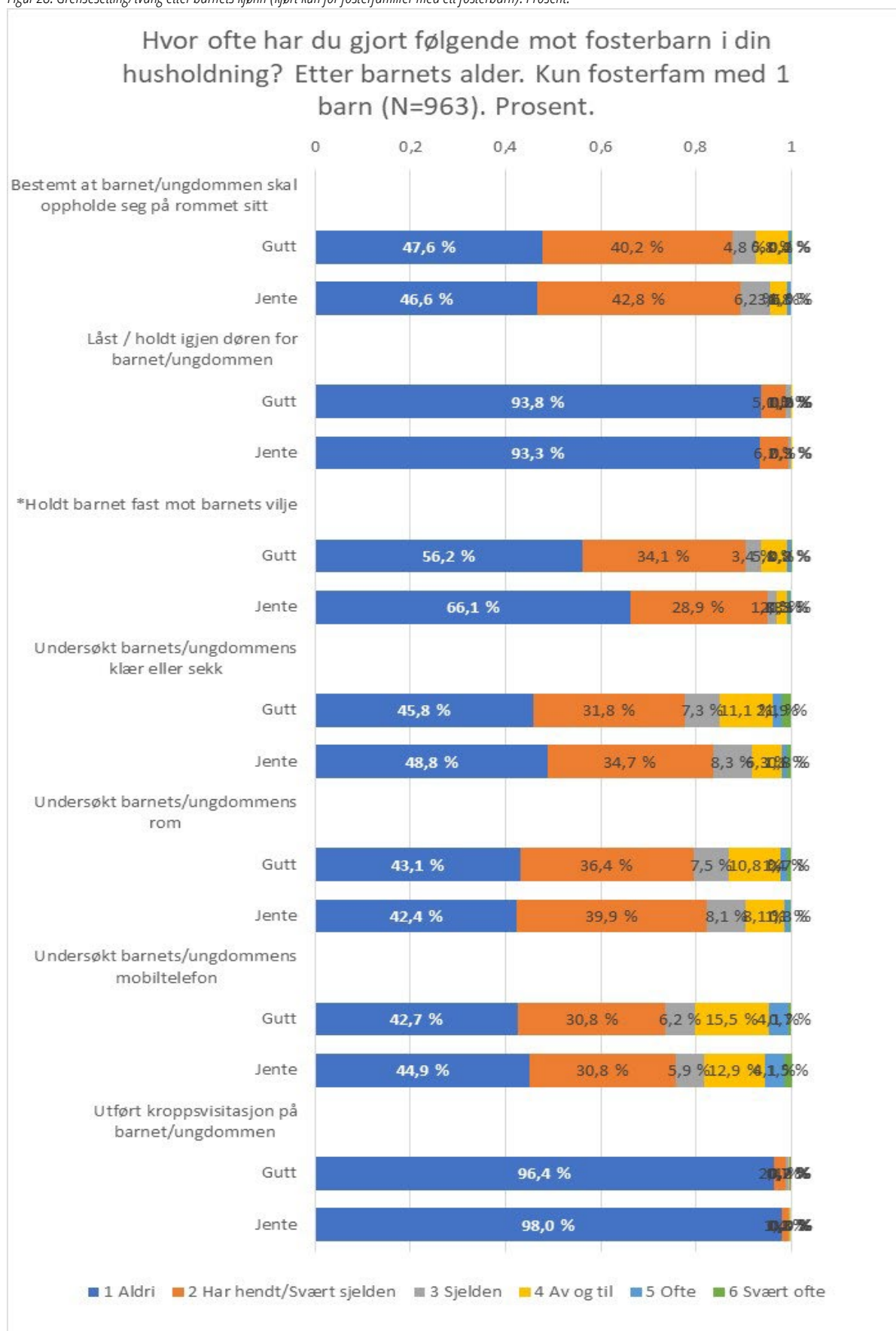
var51 Verbale trusler	,5 21 **	,5 52 **	,4 72 **	,5 24 **	,4 33 **	,3 63 **	,3 36 **	,4 90 **	,3 99 **	,5 82 **	,2 87 **	,2 71 **	,2 30 **	,7 13 **											
var52 Devaluerend e/krenkende uttalelser	,4 36 **	,4 48 **	,4 02 **	,4 49 **	,3 50 **	,3 18 **	,2 81 **	,3 88 **	,3 43 **	,4 92 **	,2 26 **	,2 17 **	,2 30 **	,5 66 **	,7 00 **										
var53 Verbal seksuell sjikane	,2 50 **	,2 43 **	,2 14 **	,2 12 **	,2 52 **	,2 59 **	,2 69 **	,1 87 **	,1 17 **	,2 53 **	,2 86 **	,3 26 **	,2 51 **	,3 72 **	,3 19 **	,3 86 **									
var54 Selvskadend e adferd	,2 36 **	,2 40 **	,2 47 **	,2 29 **	,2 02 **	,2 40 **	,1 95 **	,2 33 **	,1 92 **	,2 33 **	,1 82 **	,1 76 **	,1 13 **	,2 47 **	,3 03 **	,2 72 **	,1 71 **								
var55 Bryting av regler	,2 90 **	,3 13 **	,2 71 **	,3 46 **	,2 56 **	,2 14 **	,1 65 **	,3 21 **	,2 49 **	,3 26 **	,1 53 **	,1 37 **	,2 07 **	,3 37 **	,4 37 **	,4 35 **	,2 33 **	,3 06 **							
var56 Fysisk skade på møbler o.l.	,4 72 **	,4 95 **	,4 36 **	,4 80 **	,3 82 **	,3 60 **	,2 99 **	,4 60 **	,3 49 **	,5 54 **	,3 13 **	,1 84 **	,2 32 **	,4 84 **	,5 23 **	,4 91 **	,2 71 **	,3 44 **	,5 01 **						
var57 Tilgrising av innvendige rom (vegger/gulv /tak)	,2 84 **	,2 60 **	,2 74 **	,2 89 **	,2 75 **	,2 36 **	,1 95 **	,3 05 **	,2 02 **	,3 74 **	,2 26 **	,1 18 **	,2 05 **	,3 11 **	,3 38 **	,3 41 **	,2 24 **	,2 27 **	,3 67 **	,5 87 **					
var58 Vold /krenkende adferd mot andre barn i husholdning en	,4 03 **	,4 25 **	,3 65 **	,3 70 **	,3 17 **	,3 25 **	,2 82 **	,3 88 **	,2 09 **	,3 89 **	,2 44 **	,2 25 **	,2 49 **	,3 83 **	,4 11 **	,3 81 **	,1 95 **	,2 51 **	,3 08 **	,4 11 **	,3 14 **				
var59 Blitt truet med kniv eller andre våpen	,4 20 **	,4 22 **	,3 90 **	,3 84 **	,4 37 **	,3 61 **	,3 78 **	,3 02 **	,3 01 **	,4 24 **	,4 24 **	,3 89 **	,1 93 **	,5 00 **	,4 39 **	,3 50 **	,3 34 **	,2 26 **	,2 06 **	,3 47 **	,1 89 **	,2 83 **			
var60 Blitt skadet med kniv eller andre våpen	,2 26 **	,2 24 **	,2 41 **	,2 26 **	,2 42 **	,2 86 **	,2 29 **	,1 84 **	,1 85 **	,2 37 **	,4 23 **	,4 49 **	,0 92 **	,2 34 **	,2 00 **	,1 58 **	,2 30 **	,1 49 **	,1 33 **	,1 74 **	,1 41 **	,1 99 **	,4 61 **		

*Grønne celler/tekst markerer de sterkeste korrelasjonene: $r >,399$ (rød tekst $r >,499$) To stjerner (**) betyr at korrelasjonen er statistisk signifikant på 1 prosents nivå, og én stjerne at korrelasjonen er signifikant på 5 prosents nivå.

Figur 27. Grensesetting/tvang etter barnets alder (kjørt kun for fosterfamilier med ett fosterbarn). Prosent.



Figur 28. Grensesetting/tvang etter barnets kjønn (kjørt kun for fosterfamilier med ett fosterbarn). Prosent.

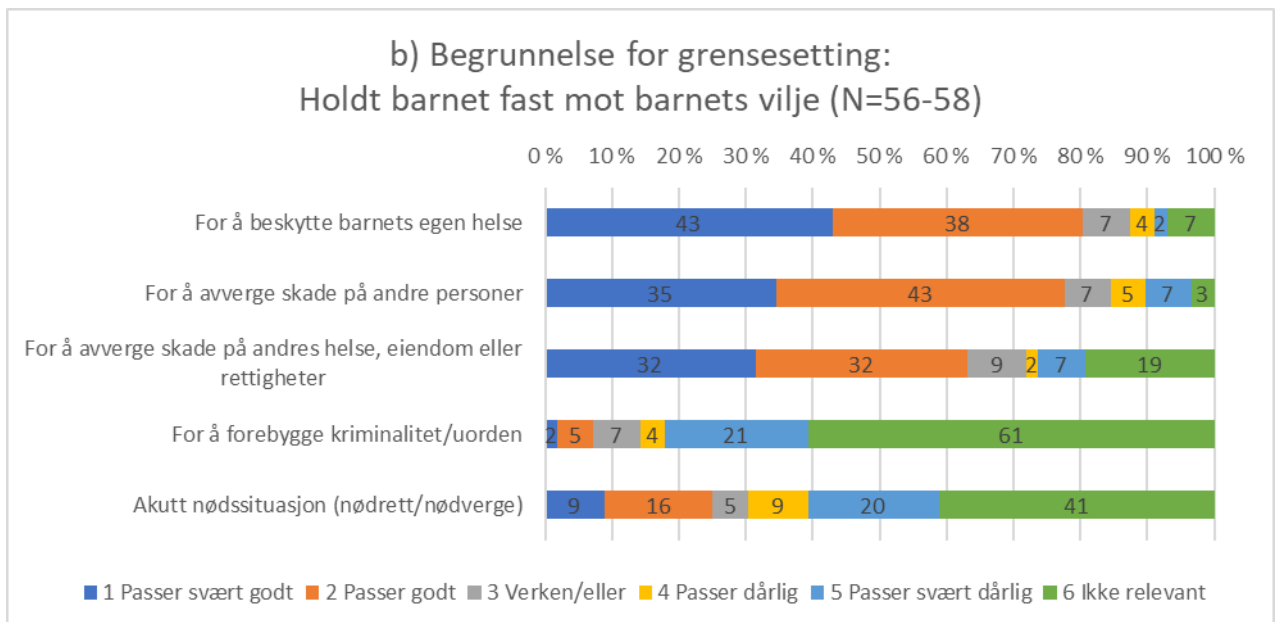
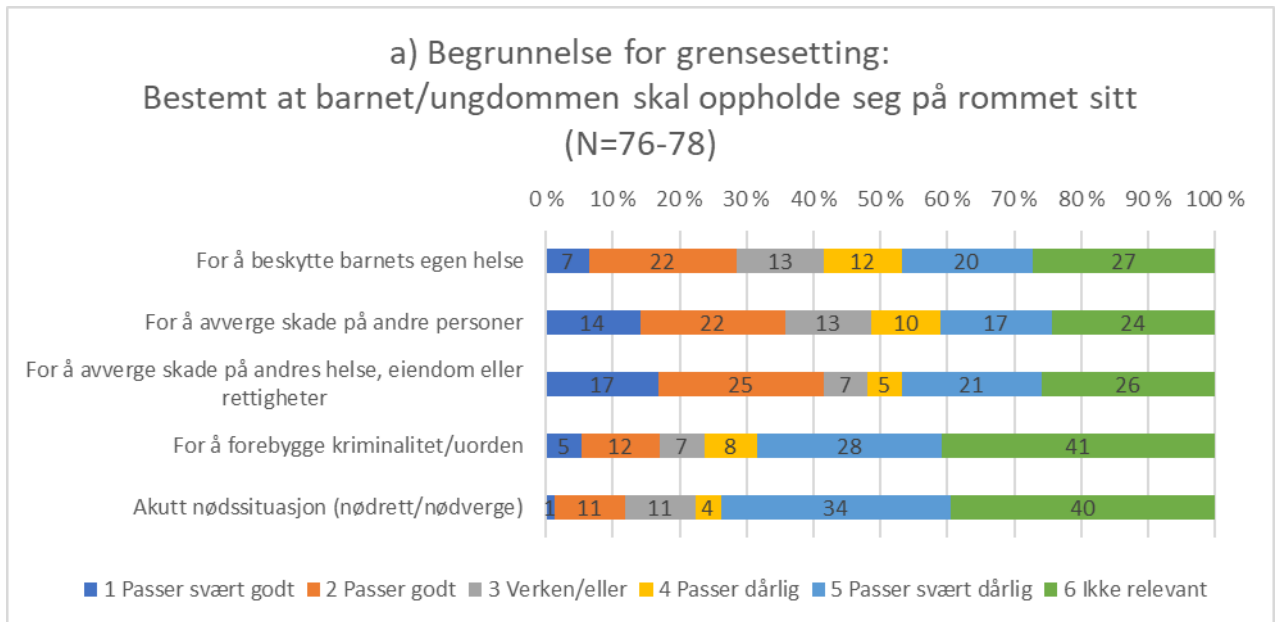


Tabell 22. [legges andre veien]: Sammenheng mellom forekomst av ulike trusler og bruk av grensesetting/tvang (pearsons r)*

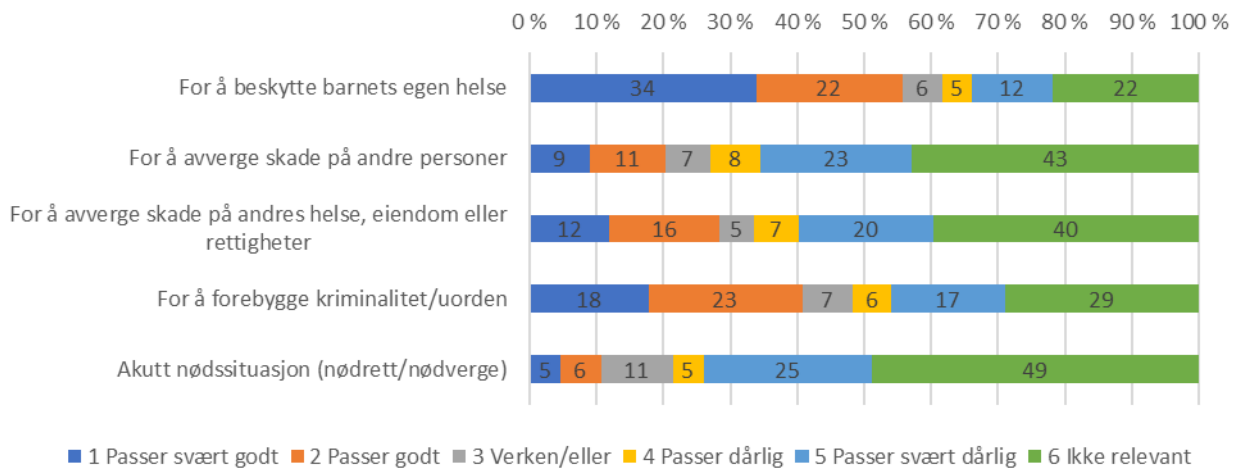
	var 37	var 38	var 39	var 40	var 41	var 42	var 43	var 44	var 45	var 46	var 47	var 48	var 49	var 50	var 51	var 52	var 53	var 54	var 55	var 56	var 57	var 58	var 59	var 60
var77 4.2 a. Bestemt at barnet/ungdommen skal oppholde seg på rommet sitt	,199**	,217**	,200**	,225**	,131**	,112**	,099**	,173**	,138**	,223**	,073*	,097**	,089**	,190**	,277**	,197**	,041	,087**	,306**	,291**	,215**	,236**	,083**	,014
var83 4.2 b. Låst / holdt igjen døren for barnet/ungdommen	,153**	,143**	,130**	,172**	,088**	,108**	,046	,116**	,090**	,153**	,025	-,015	,025	,143**	,192**	,184**	,019	,028	,134**	,090**	,066*	,154**	,115**	,044
var89 4.2 c. Holdt barnet fast mot barnets vilje	,477**	,506**	,425**	,446**	,368**	,401**	,331**	,405**	,329**	,391**	,253**	,149**	,141**	,361**	,361**	,292**	,118**	,150**	,256**	,285**	,139**	,276**	,224**	,031
var95 4.2 d. Undersøkt barnets/ungdommens klær eller sekk	,080**	,050	,055	,140**	,084**	,022	,027	,075*	,055	,108**	,039	,033	,038	,174**	,186**	,157**	,123**	,158**	,315**	,263**	,298**	,130**	,090**	,056
var101 4.2 e. Undersøkt barnets/ungdommens rom	,051	,035	,059	,118**	,073*	,031	,015	,062*	,050	,092**	,031	,041	,029	,153**	,162**	,178**	,152**	,199**	,337**	,245**	,305**	,103**	,106**	,053
var107 4.2 f. Undersøkt barnets/ungdommens mobiltelefon	,082**	,081**	,083**	,144**	,104**	,112**	,113**	,074*	,075*	,073*	,039	-,008	,090**	,072*	,126**	,076*	,071*	,055	,189**	,147**	,146**	,096**	,052	,011
var113 4.2 g. Utført kroppsvisitasjon på barnet/ungdommen	,037	,035	,054	,074*	,086**	,064*	-,022	,028	-,020	,037	-,002	-,020	-,032	,085**	,096**	,066*	,084**	,037	,155**	,179**	,178**	,063*	,080*	-,013

*Grønne celler/tekst markerer de sterkeste korrelasjonene: $r >,399$ (rød tekst $r >,499$) To stjerner (**) betyr at korrelasjonen er statistisk signifikant på 1 prosents nivå, og én stjerne (*) at korrelasjonen er signifikant på 5 prosents nivå.

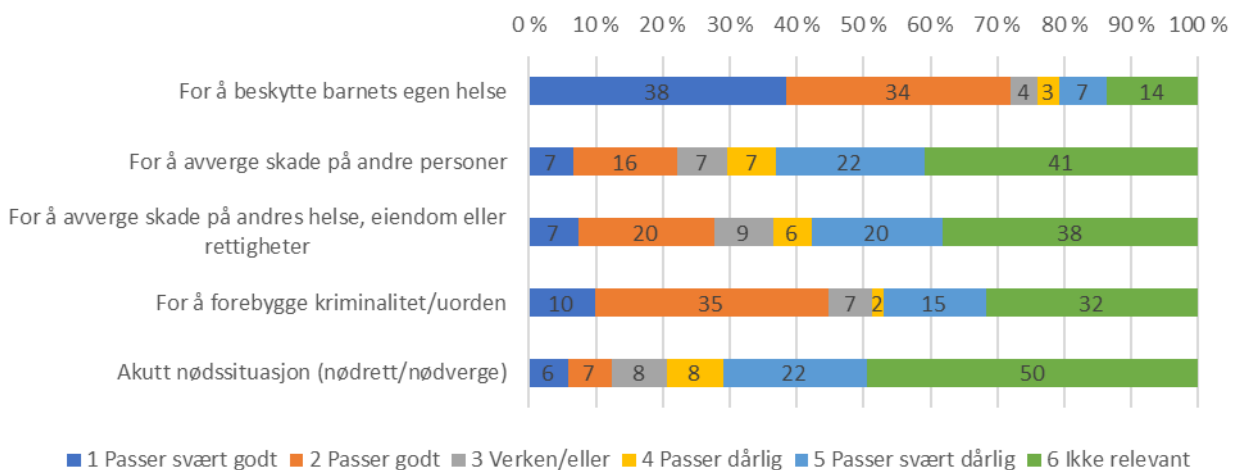
[Vedlegget]: Figur 29 a-e: Begrunnelse for ulike typer grensesetting/tvang. Prosent.

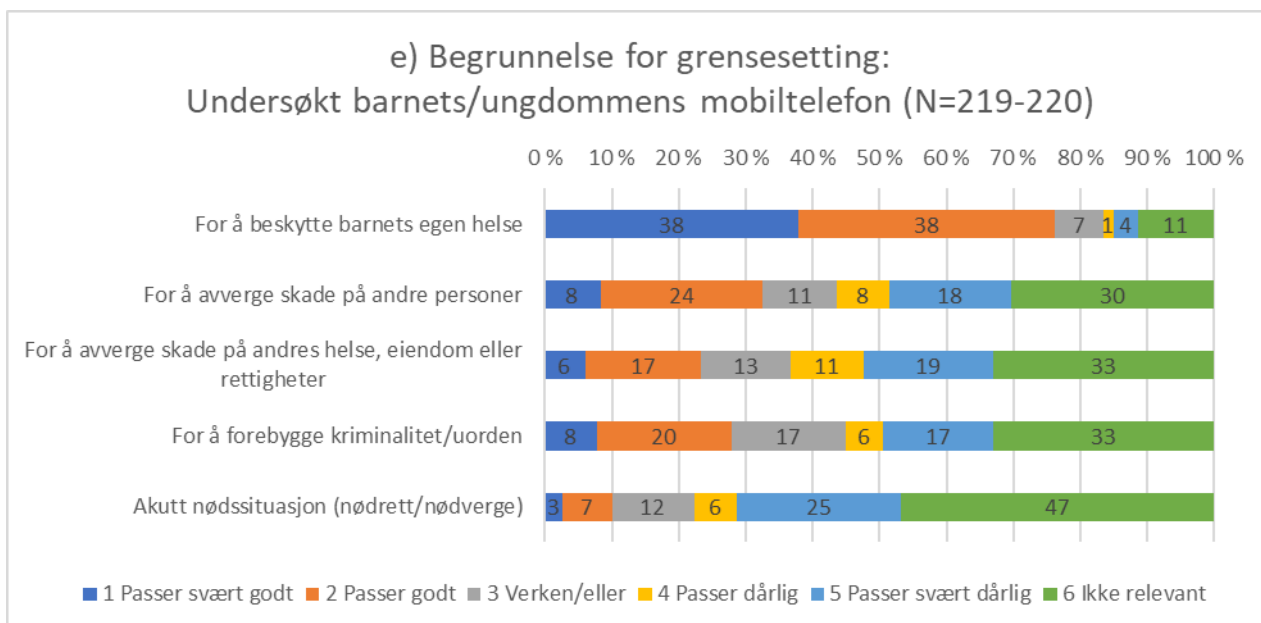


c) Begrunnelse for grensesetting:
Undersøkt barnets/ungdommens klær eller sekk (N=131-135)



d) Begrunnelse for grensesetting:
Undersøkt barnets/ungdommens rom (N=121-125)





Kommentar til regresjonsanalysen:

R2adj viser at de uavhengige variablene som er inkludert i analysen kan forklare omkring seks og 13 prosent av variasjonen i svarene på spørsmål om omfang av de ulike formene for grensesetting²⁹. Dette kan fremstå som lavt, men er ikke et uvanlig nivå i regresjonsanalyser av sosiale forhold, hvor det ofte er mange og sammensatte forklaringer, som ikke fanges opp av de spørsmål som kan få plass i et spørreskjema. Det er dessuten sjelden slik at sammenhenger mellom sosiale fenomener er lineære, noe en regresjonsmodell forutsetter. Det innebærer at den delen av samvariasjonen i materialet som er «ikke-lineær», ikke vil fanges opp av forklart varians i en slik regresjonsmodell. Vi skal kort kommentere de signifikante koeffisienterne for de ulike typene grensesetting/tvang i tabellen³⁰:

Bestemt at barnet/ungdommen skal oppholde seg på rommet sitt: Her er det følgende faktorer som viser statistisk signifikante effekter: Fosterforelderens alder (positiv effekt, dvs sannsynligheten for grensesettingen er større blant fosterforeldre under 50 år enn blant fosterforeldre over), erfaring som fosterforelder (positiv effekt, dvs dess flere år man har erfaring som fosterforelder, dess større er sannsynligheten for at grensesettingen er brukt), alder på fosterbarnet/barna (dess eldre fosterbarnet er dess mindre er sannsynligheten for at grensesettingen er brukt, og utfordringer ved fosterbarnet. For sistnevnte viser resultatene at angst/depresjon reduserer sannsynligheten for at grensesettingen er brukt, mens ADHD øker sannsynligheten for at grensesettingen er brukt. Sosiale relasjonelle vansker øker sannsynligheten noe.

Holdt barnet fast mot barnets vilje (fastholding): Ser vi på spørsmålet om fastholding, observerer vi at følgende faktorer har betydning: Fosterforelderens utdanningsnivå (positiv

²⁹ Forklart varians (R2 adj) varierer fra 0 til 1 og kan tolkes som hvor mange prosent (der 1=100%) av variasjonen på den avhengige variabelen som er forklart av de uavhengige variablene i modellen.

sammenheng), om fosterforelder er født utenfor/i Norge (Fosterforeldre som har Norge som fødeland har en svakt større sannsynlighet for fastholding enn andre fosterforeldre), antall år erfaring som fosterforelder (positiv sammenheng, svak), alder på fosterbarnet/barna (negativ sammenheng; dess eldre fosterbarnet er dess mindre er sannsynligheten for at fastholding er brukt), fosterbarnets kjønn (er fosterbarnet en jente, er sannsynligheten lavere for fastholding er brukt) og utfordringer ved fosterbarnet. For sistnevnte viser resultatene at angst/depresjon øker sannsynligheten noe for at grensesettingen er brukt. Andre psykiske problemer, og sosiale relasjonelle vansker øker også begge sannsynligheten for at fastholding er brukt.

Undersøkt barnets/ungdommens klær eller sekk: Her er det ingen av variablene knyttet til fosterforelder og husholdning som har statistisk effekt. Et unntak er fosterforelderens kjønn (menn svarer noe oftere at de har undersøkt klær/sekk enn kvinner), og veiledning (liten grad av veiledning øker sannsynligheten for at klær/sekk er undersøkt). Ser vi på faktorene som gjelder fosterbarnet/barna er det i første rekke traumer fra overgrep, rusproblemer, og til dels sosiale/relasjonelle vansker og ADHD som viser effekter med positivt fortegn.

Undersøkelse av barnets/ungdommens rom: De største koeffisientene her finner vi for egenskaper ved fosterbarnet/barna, hvor det særlig er ADHD, rusproblemer, og sosiale/relasjonelle vansker, og traumer fra overgrep, som viser en positiv statistisk effekt. Fosterbarnets alder viser også en positiv statistisk effekt.

Undersøkelse av barnets/ungdommens mobiltelefon: Her er det særlig alder på fosterbarnet som slår ut, og har samtidig en negativt fortegn, det vil si at yngre barn har større sannsynlighet for å få sin mobiltelefon undersøkt enn eldre barn. Dette kan antakelig ikke regnes som et særlig overraskende funn. Har fosterforeldre barn med kognitiv funksjonsnedsettelse, øker dette sannsynligheten for at de har undersøkt barnet/ungdommens mobiltelefon. Det er også en forholdsvis svak, men statistisk signifikant, effekt av husholdningsinntekt. Det er altså større sannsynlighet for at barnets/ungdommens mobiltelefon blir undersøkt dersom familiens husholdningsinntekt er lav sammenlignet med høy husholdningsinntekt.

Tabell 23. Multipl regressjon (OLS) av fem type grensesetting/tvang. (Analysen er avgrenset til familier med ett fosterbarn).

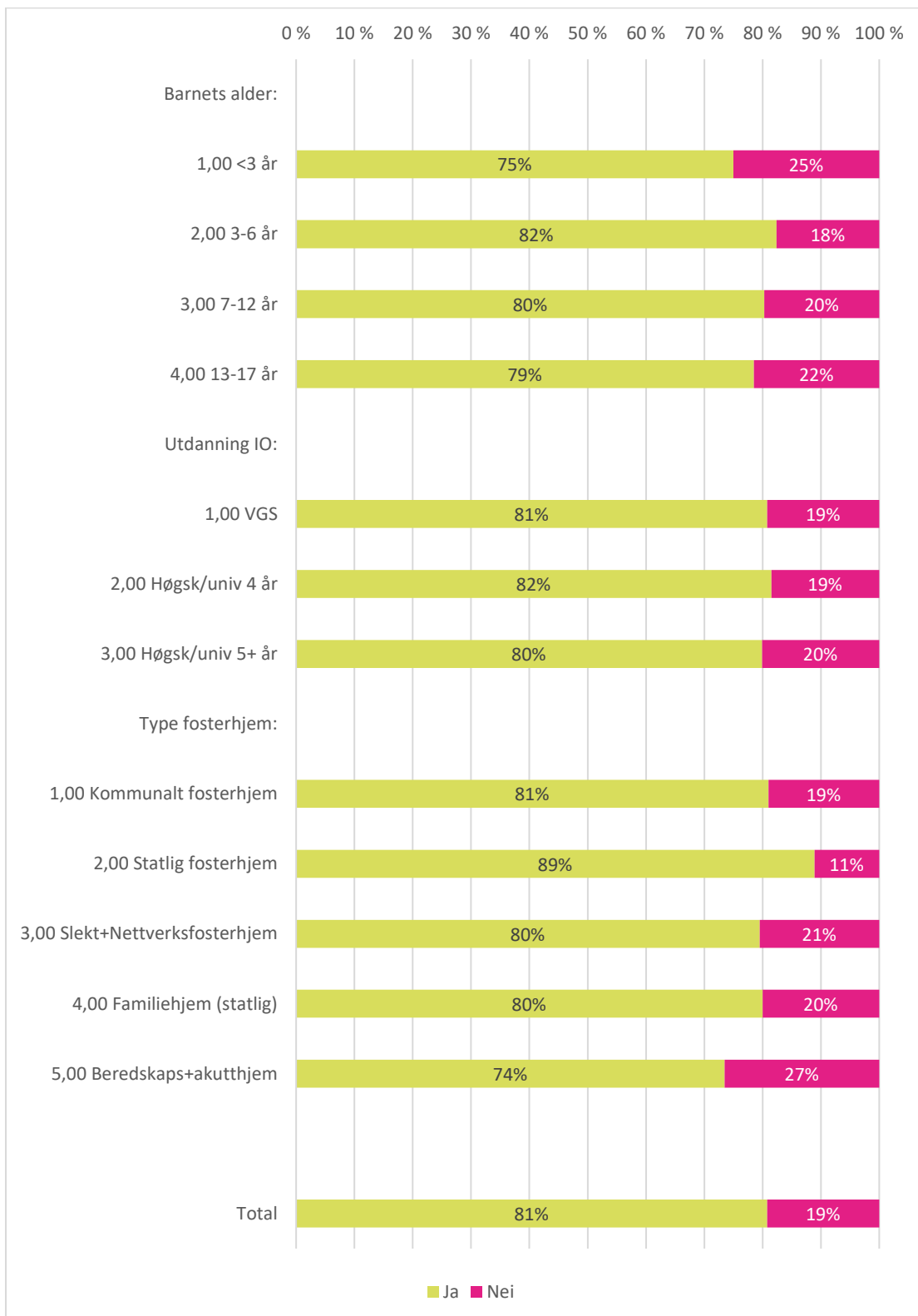
	4.2a. Bestemt at barnet/ ungdom skal oppholde seg på rommet sitt	4.2 c. Holdt barnet fast mot barnets vilje	4.2 d. Undersøkt barnets/ ungdom klær eller sekk	4.2 e. Undersøkt barnets/ ungdom rom	4.2 f. Undersøkt barnets/ ungdom mobiltelefon
Uavhengige variable:					
Fosterforelder og husholdning:					
Din høyeste fullførte utdanning ?	,010	,143***	-,031	-,039	,052
Husstandens samlede brutto inntekt	,010	-,015	,017	-,006	-,098*
Kjønn (10) (kvinne=1, mann=2)	,037	,053	,093*	,107*	-,017
alder 50-66 (=1)	-,118**	-,043	-,031	,018	-,029
alder 67+ (=1)	-,058	,026	,012	,014	-,076
10 født i/utenfor N? (utenfor=1, i N=2)	-,032	,090*	,025	,005	,027
Antall innbyggere i komm	,043	,001	-,040	-,016	,027
Antall boligrom pr person	-,059	-,069	-,035	-,029	-,013
Antall år som fosterforelder	,154***	,125**	,043	,013	,070
Fått nok info/veiledning om tvangsbruk? (1=i svært stor grad, 5=i svært liten grad)	,050	,043	,093*	,051	,033
Fosterbarnet/-a i husholdn:					
Fosterbarnets alder	-,152***	-,209***	-,005	,088*	-,310***
Fosterbarnets kjønn (gutt=1, jente=2)	,009	-,126***	-,084*	-,005	-,024
Andre barn enn fosterbarn? (1=ja, 2=nei)	,004	,021	-,063	-,074	,025
Fosterbarn - angst/depresjon	-,113*	,134**	-,053	-,058	-,091*
Fosterbarn - andre psyk problem	-,041	,108**	-,010	-,008	-,013
Fosterbarn - traumer fra overgrep	,042	,009	,122**	,108*	,056
Fosterbarn - fysisk funksjonsneds	,038	-,074	-,076	-,043	-,037
Fosterbarn - kognitiv funksjonsneds	,019	,042	,045	,022	,173***
Fosterbarn - ADHD	,155***	-,018	,081	,148***	,007
Fosterbarn - Sos/relasj vansker	,083*	,119**	,093*	,089*	,053
Fosterbarn - rusproblemer	,045	-,072	,124**	,116**	,006
Fosterbarn - medf. russkade	-,062	,036	-,056	-,080	,022
Fosterb - annet	-,011	,061	,072	,033	,022
Avtale:					
Type fosterhjem (Kommunalt inkl nettverk og slekt=0, Statlig=1)	-,014	-,045	-,020	,007	-,065
Omfang av frikjøp IO (1=100% frikjøp/heltid, 6=0% frikjøp)	,045	,055	-,004	-,010	,040
R2 adj	,083	,125	,059	,061	,128
N	642	653	606	592	594

Tabellen gjengir standardiserte Beta koeffisienter.

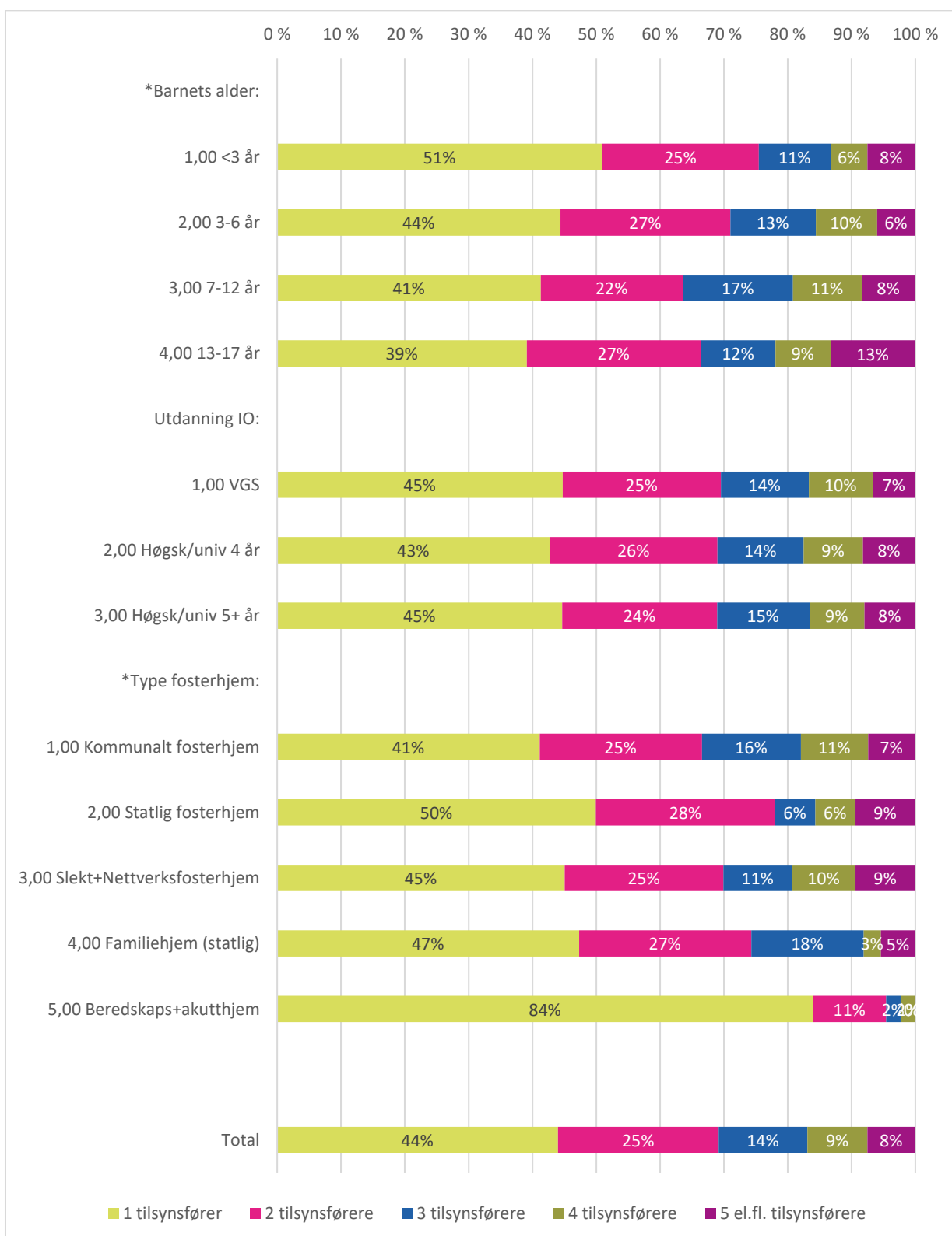
Stjerner indikerer signifikansnivå: * = p<,05, ** = p<,01, *** = p<,001)

Definisjon av avhengig variabel: 1 Aldri, 2 Har hendt/Svært sjelden, 3 Sjelden, 4 Av og til, 5 Ofte, 6 Svært ofte

Figur 30: Opplever du at du som fosterforelder har tilstrekkelig informasjon om tilsynet? Etter barnets alder, fosterforelderens utdanning, og type fosterhjem. Prosent.

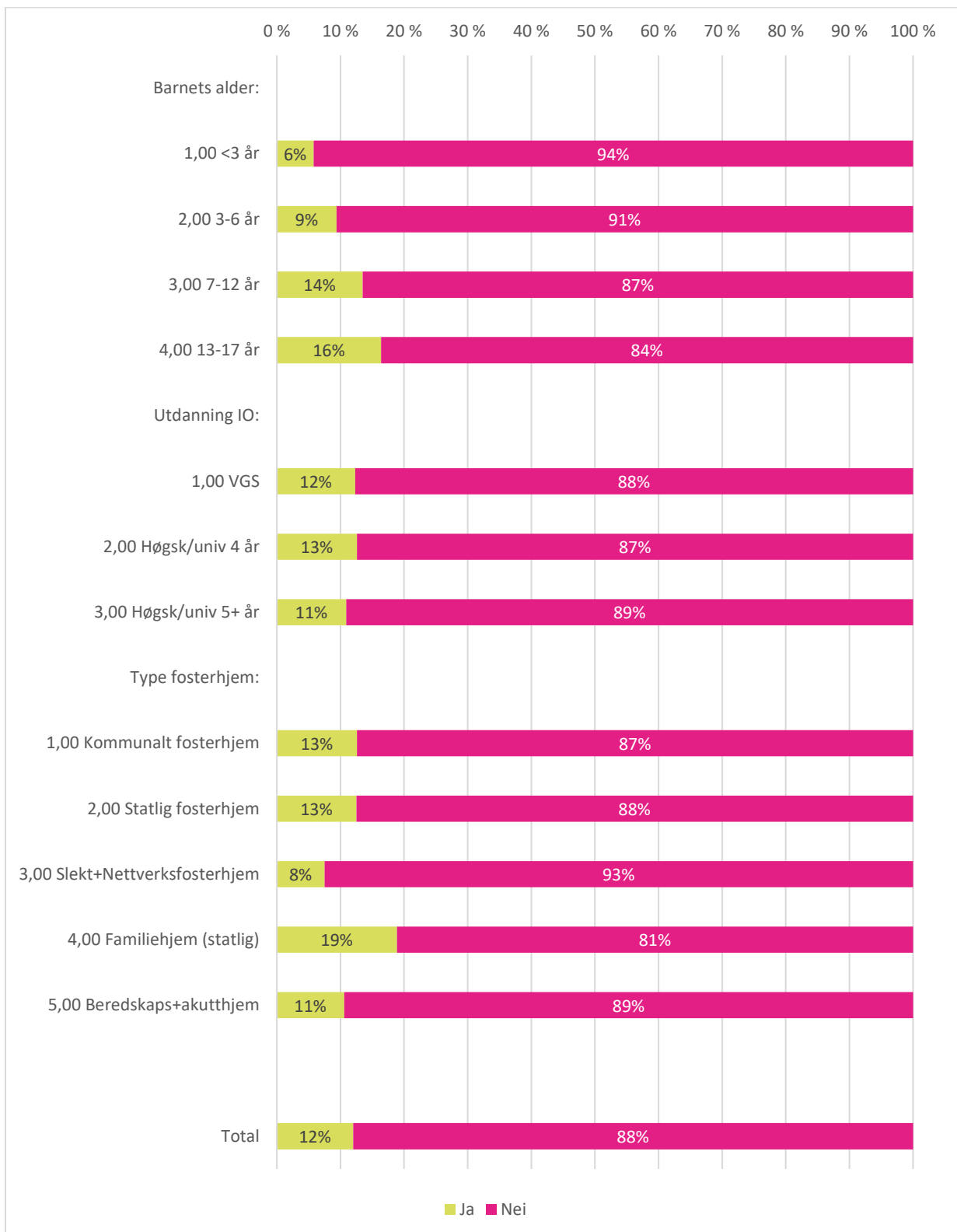


[Vedlegg]: Figur 31: Hvor mange tilsynsførere har nåværende fosterbarn hatt? Etter barnets alder, fosterforelderens utdanning, og type fosterhjem. Prosent.*

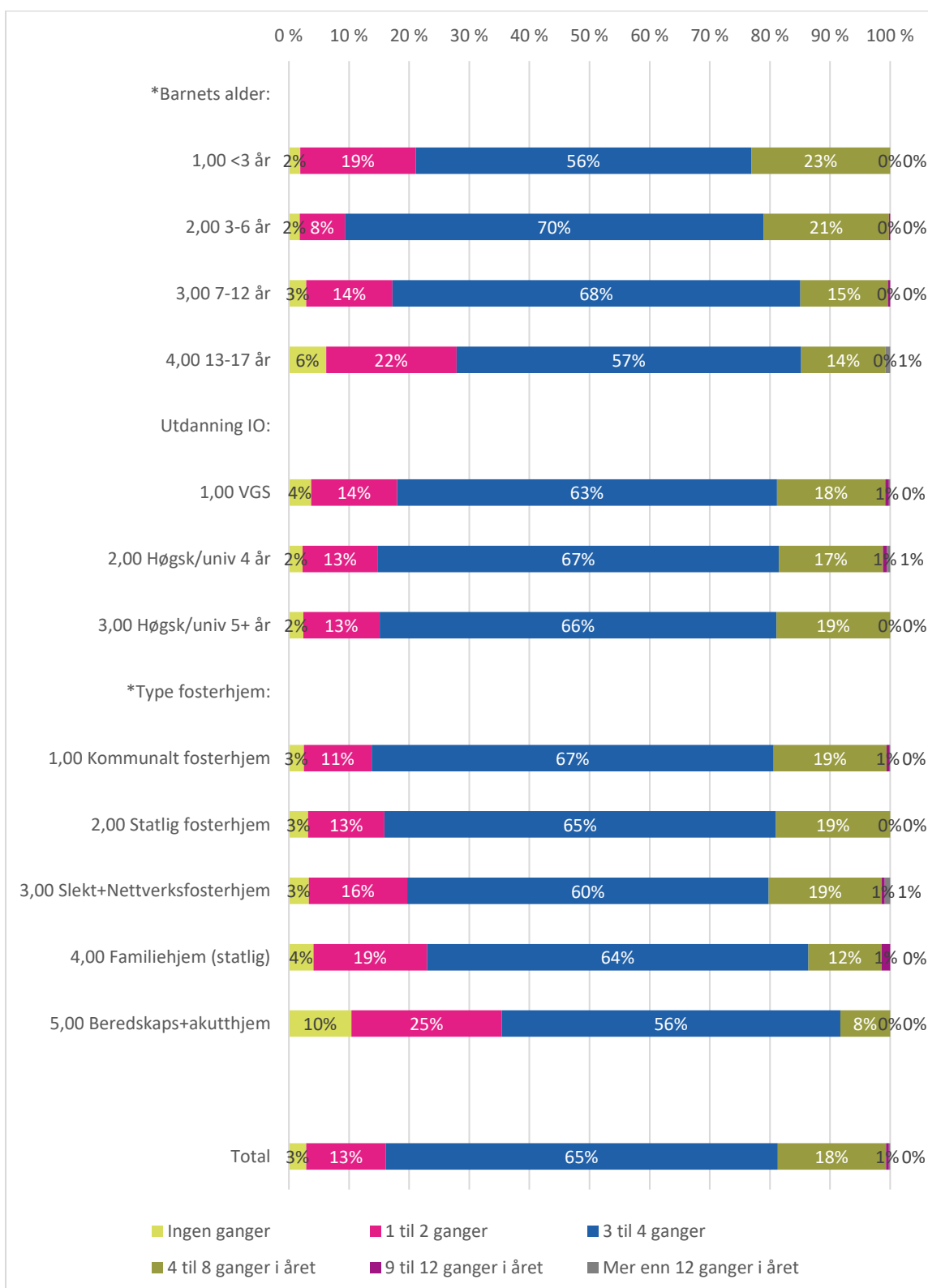


*Stjerne foran variabelnavn indikerer at sammenhengen er signifikant på 5 % nivå (kjikvadrattest)

[Vedlegg]: Figur 32: Er tilsynsfører en person barnet kjenner fra før? Etter barnets alder, fosterforelderens utdanning, og type fosterhjem. Prosent.

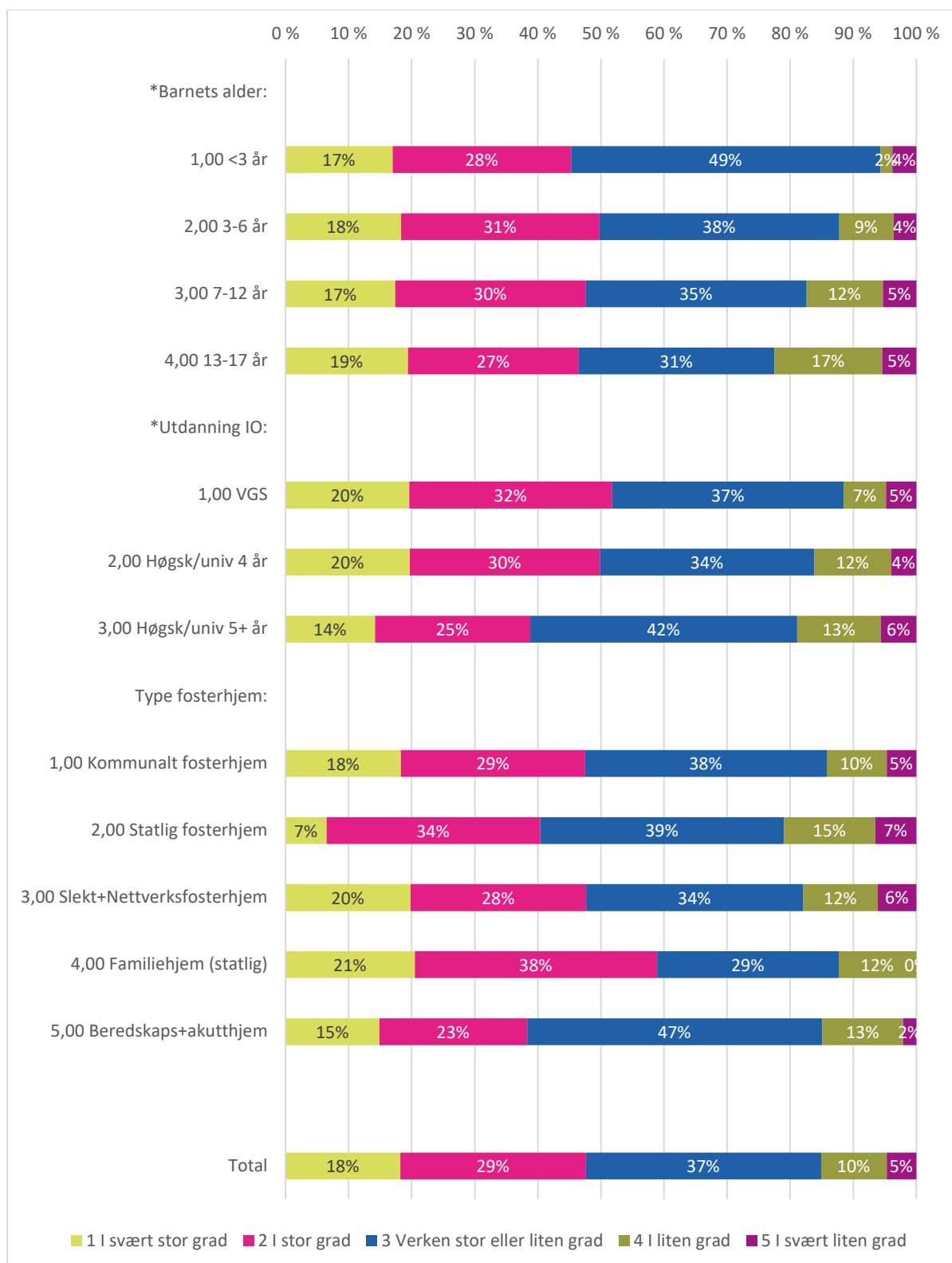


[Vedlegg]: Figur 33: Hvor ofte har tilsynsfører vært på besøk i hjemmet? Etter barnets alder, fosterforelderens utdanning, og type fosterhjem. Prosent.*



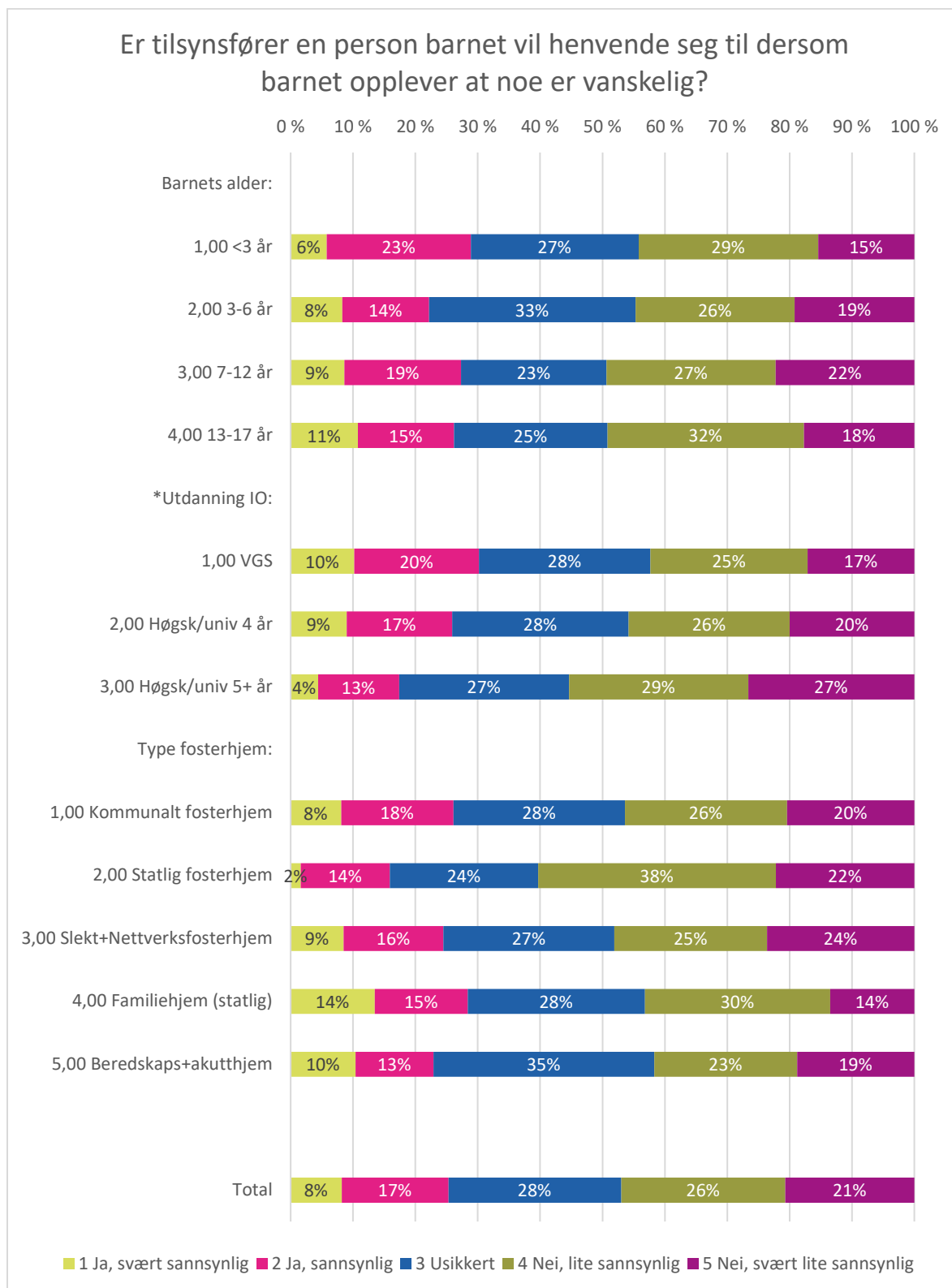
*Stjerne foran variabelnavn indikerer at sammenhengen er signifikant på 5 % nivå (kjikvadrattest)

[Vedlegg]: Figur 34: I hvilken grad erfarer du at barnet har tillit til tilsynsfører? Etter barnets alder, fosterforelderens utdanning, og type fosterhjem. Prosent.*



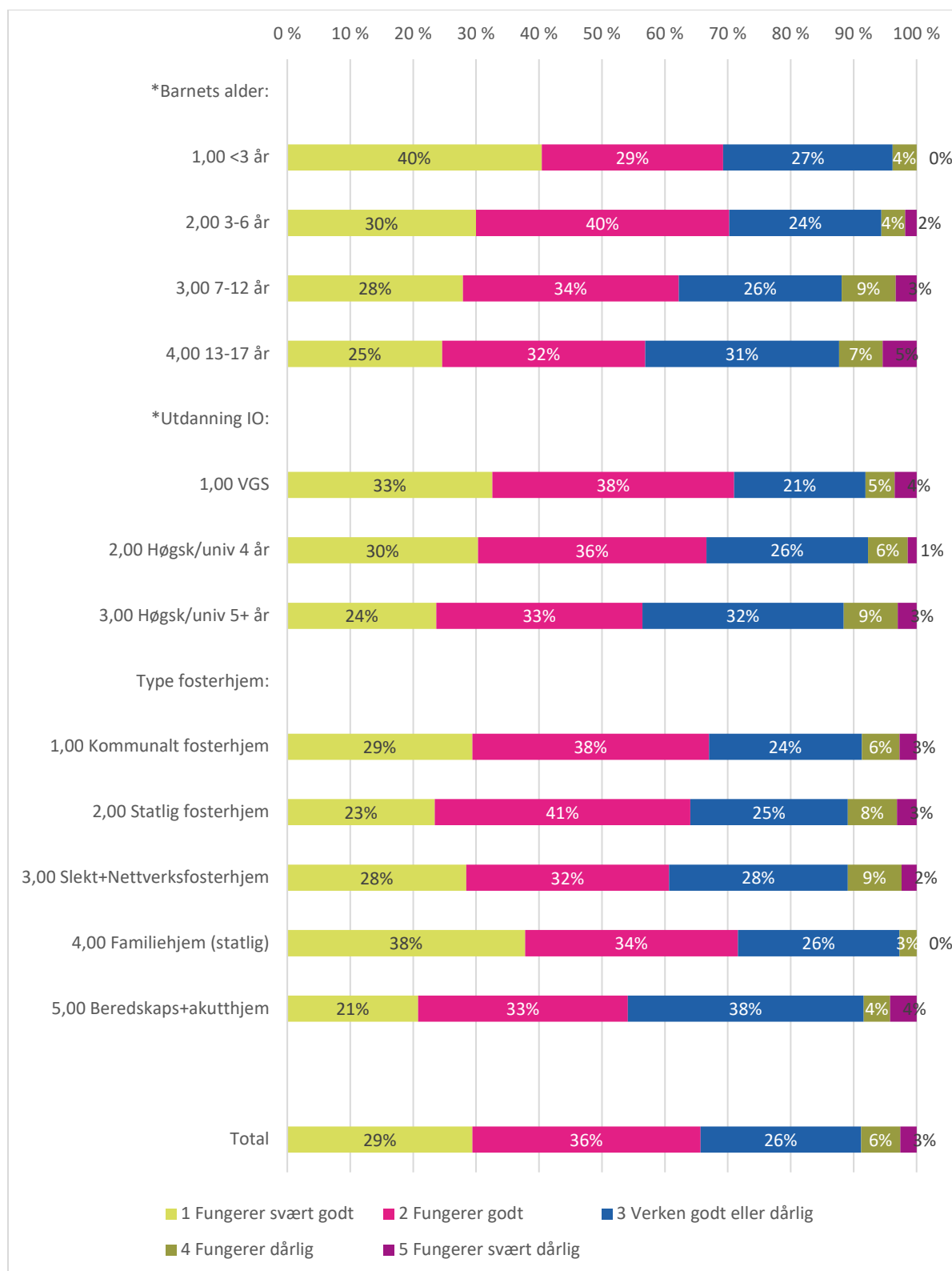
*Stjerne foran variabelnavn indikerer at sammenhengen er signifikant på 5 % nivå (kvikvadrattest)

[Vedlegg]: Figur 35: Er tilsynsfører en person barnet vil henvende seg til dersom barnet opplever at noe er vanskelig? Etter barnets alder, fosterforelderens utdanning, og type fosterhjem. Prosent.*



*Stjerne foran variabelnavn indikerer at sammenhengen er signifikant på 5 % nivå (kvikvadratstest)

[Vedlegg]: Figur 36: Hvordan opplever du som fosterforelder at tilsynet fungerer? Etter barnets alder, fosterforelderens utdanning, og type fosterhjem. Prosent.*



*Stjerne foran variabelnavn indikerer at sammenhengen er signifikant på 5 % nivå (kvikvadrattest).

NF-RAPPORT NR. 4/2023

ISBN: 978-82-7321-872-8

ISSN: 2704-0348

